

John Man:
Dzsingisz kán

GENERAL PRESS KIADÓ
ALAPÍTVÁ 1988-BAN

KÜLÖNLEGES KÖNYVEK SOROZAT

A mű eredeti címe: Genghis Khan
Copyright C John Man 2004

This edition is published by arrangement with Transworld
Publishers, a division of the Random House Group Ltd.

All rights reserved.

Hungarian translation
Erdélyi András és a General Press Kiadó

Az egyedül jogosított magyar nyelvű kiadás.
A Kiadó minden jogot fenntart,
az írott és az elektronikus sajtóban
részletekben közölt kiadás és közlés jogát is.

Fordította
ERDÉLYI ANDRÁS

Szerkesztette
GRABNER MÁRIA

Szakmailag ellenőrizte
SÁRKÖZI ALICE

A borítótervet
GREGOR LÁSZLÓ
készítette

ISBN 963 9598 27 5

Kiadja a GENERAL PRESS KIADÓ
1138 Budapest, Népfürdő u. 15/D
Telefon: 359-1241, 350-6340 Fax: 359-2026
www.generalpress.hu
generalpress@generalpress.hu

Felelős kiadó: LANTOS KÁLMÁNNÉ
Irodalmi vezető: BESZE BARBARA
Művészeti vezető: LANTOS KÁLMÁN
Felelős szerkesztő: BÁRDI ERZSÉBET

Készült 28,5 nyomdai ív terjedelemben,
2,0 volumenizált 80 grammos Enso Creamy papíron.

Kiadói munkaszám: 1109-05
Nyomdai előkészítés: SCRIPTOR KFT.
Nyomta és kötötte: REÁLSZISZTÉMA DABASI NYOMDA RT.
Felelős vezető: Mádi Lajos vezérigazgató

* * *

Dushkának, Willnek, Emnek,
Tómnak és Jonathannak

Hová lett Dzsingisz kán? Nem halt meg. Ami történt,
az a következő:

Élt egy király egy távoli országban, kinek volt egy lánya: tündöklő, mint a nap. Dzsingisz kán feleségül kérte őt. A király titokban ezt mondta lányának: Itt egy kés, nagyon kicsiny és nagyon éles. Rejtsd el ruhádban, és amikor eljön az ideje, tudd, hogy mit kell tenned! Amikor Szent Dzsingisz véle hált, a királylány előhúzta a kést, és kasztrálta őt. Dzsingisz a fájdalomtól fölüvöltött, és az emberek berontottak, de Dzsingisz csak ennyit mondott nekik: Vigyétek ezt a lányt; aludni akarok.

Elaludt, és soha többé nem ébredt föl. De vajon igaz lehet-e, hogy Szent Dzsingisz nem gyógyította meg magát? Nem, ez nem igaz, hiszen Dzsingisz meggyógyult, és föl fog ébredni, és népét megvédelmezi.

Mongol népmese Owen Lattimore feldolgozásában,
Mongol Journeys
Dzsingisz kán lelke bennünk él.

Saraldai, teológus,
Dzsingisz kán Mauzóleum, Belső-Mongólia

* * *

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Segítségükért és iránymutatásukért az alábbiaknak szeretnék köszönetet mondani:

Charles Bawden nyugalmazott professzornak, a londoni Keleti és Afrikai Tanulmányok Intézetében a mongolisztika professzorának, aki a magot elültette, és Bayarmandakh Gauntnak, a Mongóliai és Belső-ázsiai Tanulmányok cambridge-i tanszékéről, aki az elültetett magot táplálta. Igor de Rachewiltznek, az Ausztrál Nemzeti Egyetem Csendes-óceáni és Afrikai Tanulmányok Tanszékéről, különösképp azért, mert a Burkan-kaldunon átélt döntő pillanatokban megosztotta velem tapasztalatait. Chris Tyler-Smithnek, az Oxfordi Egyetem Biokémiai Tanszékéről, aki Dzsingisz genetikai öröksége kapcsán nyújtott segítséget.

A sort a következőkkel folytatom: Kínában és Kínáról: Szaindzsiral, korábbi kutatásvezető, Dzsingisz kán Mauzó-leum; Saraldai, teológus, Dzsingisz kán Mauzóleum; Hsziao és Csog gépkocsivezetők; Lars Laaman, Keleti és Afrikai Tanulmányok Intézete, Történeti Tanszék, London; Saraldai és tolmácsa, Qeok Hoon Williams; Dr. Moira Laidlaw, Tanárképző, Kujuan, Ningszia; a senkihez nem hasonlítható Dzsorigt és Naszanbajar, aki összeismertetett minket, mindketten a Mongol Nyelvintézetből, a Belső-mongóliai Egyetemről, Hohhotból; Dzsorigt sógora, Batar Dzamín Cúdból; Ruth Dunnell professzor, Kanyon College, Gambier, Ohio, a Hsziahszia történelemben nyújtott segítségéért; Nacsug, a Dzsingisz kán Intézet igazgatója, Edzsen-Koró; Du Jian Lu, Hsziahszia Intézet, Mighszia Egyetem; Csen Kun igazgató és Jan Si Zsong igazgatóhelyettes, Kujuan Múzeum; Luo Feng igazgató, Ningszia, Régészeti intézet; Zsao Su, Hohhot.

Mongóliában és Mongóliáról: Dalaj, történész, Ulánbátor; Graham Taylor, Karakorum Expedíciók, Ulánbátor; Erdenebatar, Állattenyésztési Intézet, Ulánbátor; Cogt-Ocsir ísdordzs professzor, a Mongol Tudományos Akadémia Történelmi Intézetének vezetője; Luvsandamba Dasnyam, a Mongol Tudományegyetem elnöke; Baadamdas, történész és filológus; John Woods professzor, Közép-Kelet Tanszék, Chicago; mongol idegenvezetőim: Gojocceg Radna Badzar (Gojo) és Tümen; Kisig és Erdenebatar gépkocsivezetők; Dordzsín Batarcogt, a Hentij-múzeum korábbi igazgatója; Gansuh, Dzavia utazási iroda; Ojún Sandzásüren, a Zorig Alapítvány vezetője.

Közép-Ázsiáról és Európáról: Dávid Morgan történész-professzor, a madisoni Wisconsini Egyetem tanára; Georgina Herrmann, a Nemzetközi Mérv Projekt igazgatója, Régészeti Intézet, London; Szegedi Andi, aki Műhiba kalauzolt.

Ez a könyv nem jöhetett volna létre Doug Young (Transworld) és csapata bőkezű támogatása nélkül. A csoport tagjai: Simon Thorogood, Gillian Somerscales, Sheila Lee, Fiona Andreanelli és Hardlines. Hálás köszönetem végül Felicity Bryannek, hogy mindezt lehetővé tette, és feleségemnek, Timberlake-nek, támogatásáért és bátorító szavaiért.

* * *

BEVEZETŐ

Halálról és túlélésről

Különös cikk jelent meg 2003 márciusában az American Journal of Human Geneticsben, Egy 23

fős genetikai kutatócsoport mintegy 2000 eurázsiai férfi DNS-ét tanulmányozta. Meglepetésükre találtak egy olyan mintát, amely a vizsgált férfiak közül több tucatnál is közösnek bizonyult, függetlenül attól, hogy a vizsgálati alanyok honnan származtak, ugyanaz a genetikai minta, csekély helyi változatokkal, tizenhat népcsoporton vonult végig a Kaszpi-tengertől a Csendes-óceánig terjedő térségben. Ha az ezzel a DNS-mintával rendelkező férfiak arányát (nyolc százaléka a tizenhat csoportnak) a térség egészére kivetítjük, akkor arra a megdöbbentő következtetésre jutunk, hogy 16 millió férfira egyetlen hatalmas család gyakorolt befolyást.

Mi ennek a magyarázata? Az adatok az Y-kromoszóma tanulmányozásából erednek, s ilyen kromoszómával csak férfiak rendelkeznek, nők nem. Az Y-kromoszómában minden egyes férfinak megvan az egyedi ismertetőjegyként szolgáló saját mintája, ám ezek a jegyek hasonlóságokat mutatnak, amiből a génkutatók családi kapcsolatokat tudnak kimutatni. A kapcsolatokat "csillagklasztereknek" nevezett családfákon jelenítik meg (ezeket ugyanis csillagrobbanásokként és nem fákként ábrázolják). Első lépésként a csillagklasztereket kellett analizálni, olyan módon, hogy a nyomokat térben és időben visszafelé követve megjelöljék a "legutóbbi közös elődöt". Harmincnégy nemzedéket vizsgálva és egy-egy generációra 30 évet számolva a kutatócsoport a közös elődöt mintegy 1000 évvvel ezelőttre helyezte, középátlagos számot alkalmazva plusz-mínusz 300 éves tévedési tűréshatárral. (A 30 év kissé soknak tűnik számomra; csökkentjük ezt, mondjuk, 25 évre, és a legutóbbi közös elődre 850 évvel ezelőtti időpontot kapunk.) Mindazonáltal a helyi variációk között a legcsekélyebb különbséget a kiválasztott régiók közül csupán egyetlen térségben regisztrálták - Mongóliában.

Mindez meglepő hipotézist sugall: egy a 12. századi Mongóliában élő férfi a genetikai anyagát fél Euráziában szétosztotta, és ennek következtében ez a genetikai minta minden kétszázadik ma élő emberben megtalálható.

Figyeljük, mit mond a továbbiakról Chris Tyler-Smith, az Oxfordi Egyetem Biokémiai Tanszékének munkatársa:

"Amikor Tatjana Zerjal bölcsészhallgató elkészítette az analízist, és fölrajzolta az első hálózatot, rögtön tudtuk, hogy az adatokban van valami rendkívüli. A csillagklaszter a nagy gyakoriság, a szomszédok nagy száma és a sokféle népesség közötti szétszórtság miatt keltett feltűnést. Soha nem láttunk ehhez hasonlót. Első pillanatban meg lehetett állapítani, hogy egyetlen kiterjedt családról van szó.

Tatjana nyomban kijelentette: Dzsingisz kán!

Először azt hittük, ez valami vicc, de ahogy további adatokat gyűjtöttünk, és a legvalószínűbb idő és származási hely meghatározásához a számításokat elvégeztük, kiderült, hogy ez a legelfogadhatóbb magyarázat."

A feltevés igazolódott, amikor a kutatók a 16 kiválasztott csoportot elhelyezték egy térképen, amely Dzsingisz 13. század elején létrehozott birodalmát ábrázolta. A dolgok tökéletesen összeillettek. Valójában az egyik csoport, az afganisztáni hazára éppen csak a határon kívül található - ám ez sem mond ellent a történelmi tényeknek, hiszen Dzsingisz 1223-24-ben Afganisztánban vezetett hadjáratot, s csak utána vonult vissza Közép-Ázsiába.

Az elképzelhető, hogy ennek a 16 millió férfinak Dzsingisz valamelyik közvetlen elődje volt a közös felmenője, s az sem kizárt, hogy testvérei ugyanazon a mintán osztoztak. Arról azonban 1209 és 1227 között maga Dzsingisz "gondoskodott", hogy ez a genetikai ismertetőjegy Észak-Kínában és Közép-Ázsiában szétszóródjon. A hadjáratok során gyönyörű nőket zsákmányoltak, és a hadvezérek magától értetődőnek vették, hogy a préda legjavát, vagyis a legszebb lányokat-asszonyokat az alárendelt tisztek kötelesek számukra átengedni. Dzsingisz ragaszkodott ahhoz, hogy mindez korrekt módon történjen: nemcsak a tekintélyét erősítette ezáltal, hanem a nagyvonalúságát is kifejezésre juttatta, hiszen a lányokat gyakorta a hozzá hű tábornokoknak ajándékozta. Dzsingisz nem volt kicsapongó, ám az is bizonyos, hogy aszketizmust sem gyakorolt: a birodalomépítés negyven éve alatt sok száz lánnyal került közelebbi viszonyba. Óvatos becsléssel számoljunk csupán 20 Dzsingisz-gyerekekkel - több száz is elképzelhető -, legyen ebből 10 fiú, aki az Y-kromoszómáknak ugyanazt a mintáját örökölte. Tegyük fel, hogy egy-egy fiú két-két fiúgyermeket nemz. Ha a fiú leszármazottak megduplázódását harminc generációra számítjuk, a realitástól messze elrugaszkodó számadatot kapunk. Öt nemzedék után - 1350 körül - még csak bagatellnek mondható 320 férfi utóddal számolhatunk, öt nemzedékkel később azonban, 1450 és 1500 között már 10 ezerrel, húsz nemzedék után 10 millióval, és harminc nemzedék után már teljesen irreális módon: milliárdokkal.

Ha tehát ma 16 millió leszármazotról beszélünk, ezzel jócskán a realitás határain belül mozgunk. Mindez úgy hangozhat, mintha ősatyánk elképesztő reprodukív képességgel rendelkezett volna. Csábító a gondolat, hogy elképesztő teljesítményt tulajdonítsunk a mutációnak, amely ilyen nagy erejű férfiút teremtett. A háttérben valamiféle könyörtelen gént vagy tenyészcsődör-természetet sejthe-

tünk. Valójában a kutatók által vizsgált csoport különleges génjei neutrálisak; a legtöbb, amiben közreműködnek, hogy a nemet meghatározzák. Ebből következően lennie kellett valami egyéb tényezőnek is, ami a Dzsingisz-ág túlélését biztosította. Ahogy Chris Tyler-Smith és szerzőtársa állítja, ez a tényező nem más, mint a merő politikai hatalom, mely hatalmas földrajzi térséget ölel föl. A hatalom Dzsingisz és közeli rokonai számára valami olyasmi volt, mint a pávának a faroktollazat. A tanulmány erre a következtetésre jut: "Kutatási eredményeink az emberi populációk társadalmi presztízsen alapuló kiválasztódásának újszerű formáját szemléltetik."

Szociológusok és pletykarovatok szerkesztői sokat tudnak az alfa-hímek szexuális sikereiről, de ez az első alkalom, hogy cselekvés közben láthatjuk őket, a szó evolúciós értelmében. Dzsingisz volt a legalfább az összes alfa-hím között.

Divatos dolog manapság a magatartások genetikai okait kutatni. Habár ezúttal éppen a magatartás az, ami a genetikai okok mögött meghúzódik, mindez egy olyan - stratégiai géniuszról, ösztönből, vezetési rátermettségből, kíméletlenségből és sok más jellemzőből összetevődő - személyiségre vezethető vissza, amely mintegy nyolc és fél évszázaddal ezelőtt a mongol sztyeppéken bukkant föl.

Ez a könyv egy három évtizeddel ezelőtt megfogant elhatározás megvalósításának a kísérlete. Akkoriban valahová nagyon-nagyon messze szerettem volna elutazni. Mongólia kellőképpen távoli helynek látszott. Előkészületként elkezdtem mongolul tanulni, és olvastam pár dolgot Dzsingisz kánról. Aztán az ifjúság elszállt, én meg átléptem az érett férfikor határát. Nos, az utazás csak ekkor kezdődött; megpróbáltam felkutatni Dzsingisznek a saját környezetére és - évszázadokon átívelve - a mi világunkra gyakorolt hatását.

Mint kiderült, ez a hatás óriási. Dzsingiszt a szegénység és a megaláztatás (ahogy mi mondanánk), illetve a Menny akarata (ahogy ő állította) sarkallta hódításra, és arra, hogy a világ legkiterjedtebb szárazföldi hatalmának megalapítója legyen. És ez röpitette őt egyfajta halhatatlanságba, még hozzá nemcsak saját leszármazottainak génjein keresztül, hanem nomád harcosai által is, akik alapvetően megváltoztatták az általuk előzőlött világot. Mindez kutatásaimnak kétféle irányt szabott: vissza az időbe, a föllelhető összes könyv segítségével - illetve Belső-Ázsiát megcélozva előre a térben: elmenni a hegyekhez, ahol Dzsingisz az ifjúságát töltötte, és megkeresni azt az eldugott völgyet, ahol valószínűleg meghalt, s végül azt a szent hegyet, melyet isteni inspirációja forrásának tekintett, és ahol minden valószínűség szerint szent sírjában nyugszik. De aligha pihen nyugodtan.

Birodalma meglepő társadalmi és politikai következményekkel járt Mongólia és Kína kapcsolatára nézve. A történetek hatása átível az évszázadokon, s a mai napig is érezhető. Amerre a mongolok hajdanán jártak, mindmáig kísért Dzsingisz szelleme.

1995 decemberében a The Washington Post Dzsingiszt "az elmúlt ezer év legfontosabb emberének" nevezte. Vajon miért? Mert "az elmúlt évezred nagy sztorija, hogy egy egyedülálló fajta képes volt akaratát maradéktalanul kiterjeszteni a világra". Kr. u. 1000-ben az egész Földön kevesebb mint 300 millió ember élt (egyes becslések szerint mindössze 50 millió), és a legtöbben azt sem tudták, hogy más népek vagy más kontinensek egyáltalán léteznek. Néhány tucat vikingen kívül egyetlen eurázsiai nép sem tudott Amerikáról, és talán néhány merész föníciai kivételével az északi féltekéről senki sem jutott el a Szaharától délre lévő Afrikába. A polinézek, akik a Csendes-óceánt benépesítették, Ausztráliáról történetesen semmit sem tudtak. A Római Birodalom keleti nyúlványain ázsiaiak kereskedtek ugyan, Európáról azonban fogalmuk sem volt. Valamennyi kultúra éghajlati, földrajzi és tudatlansági korlátjai közé zárva élte életét.

Mára a világ egy nagy faluvá változott. Hogyan történt ez? Technológia, gazdaság, betegség és sok más, emberektől független tényező megtette hatását. De nagy szerepet játszottak ebben a folyamatban maguk a személyiségek is. Államférfiak, feltalálók, felfedezők, gondolkodók és művészek kiemelkedően sokat tettek a technológiák és az emberek egymásra találásáért. Bizonyos, hogy ebbe a sorba tartozik "Mr. Kán" is, ahogyan a The Washington Post cikkírója aposztrofálta őt.

Hódításai új láncszemeket kovácsoltak Kelet és Nyugat közé. Dzsingisz hatása az eurázsiai történelemre kétségbevonhatatlan.

És a világtörténelemre? Bármilyen meglepően hangzik, megkockáztathatjuk, hogy mindaz, amit tett, még talán Amerika felfedezésén is túlmutat - vagy beszéljünk inkább újrafelfedezésről, hiszen a vikingek által már ezer évvel ezelőtt létrehozott kapocs időközben csaknem feledésbe merült -, hiszen ha meggondoljuk, Dzsingisz tette meg az első lépéseket a mi "globális falunk" létrehozásához. Mégis, ha választanunk kellene, ki az évezred embere, vajon Kolumbusz nem előzné-e meg Dzsingiszt?

Egyetlen szóval válaszolva: nem! Kolumbusz ugyanis sokkal inkább tekinthető saját korához kötött történelmi személyiségnek, mint Dzsingisz kán. Ha Kolumbusz nem nyit kaput az Újvilág felé, helyette megtette volna más, hiszen

rajta kívül sokakat hajtott a fölfedezés láza. Ő és megbízói Indiát és Kínát akarták elérni. Miért éppen Kínát? Mert Kína gazdagsága az úgynevezett selyemúton szállított áruknak köszönhetően a római időktől egészen a kereskedelmet korlátozó 7. századi iszlám hódításig legendássá vált, és mert Marco Polo két évszázaddal Kolumbusz utazása előtt újra megerősítette, hogy itt található a világ legmesésőbb gazdagsága, s mindez a nagy kán, Kubiláj parancsnoksága alatt. Messire Pólónak azért sikerült eljutnia Kínába, mert a 13. századra az Eurázsia átvezető út ismét megnyílt; mégpedig azért nyílt meg, mert ebben az időben Európától Kínáig a mongolok uralkodtak, Kubiláj az élen; Kubiláj pedig azért uralkodhatott, mert birodalmi szerepkörét nagyapjától, Dzsingiszről örökölte.

Amikor a mongol birodalom darabokra hullott szét, Európát az újjáéledő iszlám kultúrák újra elzárták a Kínába vezető szárazföldi útvonalaktól. A tengereken természetesen tovább folytatódott a kereskedelem, ám ezeket az útvonalakat valójában arabok, indiaiak, délkelet-ázsiaiak és maguk a kínaiak tartották ellenőrzésük alatt. Kolumbusztól eredt a nagy ötlet, hogy más útvonalon, nyugat felé kell megkerülni a Földet, átszelni az ismeretlen óceánt, és így egyenesen el lehet jutni Kínába. Amerika épp csak útba esett. Így aztán egy sor, csaknem három évszázadon keresztül továbbgyűrűző véletlen összejátszásának köszönhetően Dzsingisz birodalmi látomása az Újvilág újrafelfedezéséhez és gyarmatosításához döntő módon hozzájárult.

S mindez csaknem a semmiből keletkezett. 1227 augusztusában Dzsingisz már meghódította Közép-Ázsia nagy részét, és hajszálnyira volt a legnagyobb zsákmány, Észak-Kína megragadásától, amely a további hódítások kulcsa lehetett volna - amikor meghalt. Halálának híre minden bizonnyal felbátorította a mongolok ellenségeit, s a birodalmi álmok hamar szertefoszlottak. Egy pillanatra, anélkül, hogy tudatában lett volna, egész Eurázsia két lehetséges univerzum között lebegett. A kán kívánságának megfelelően Dzsingisz halálát titokban tartották, és a két lehetőség egyike hamar semmibe veszett. 1227 augusztusa a történelem egyik legfontosabb, ugyanakkor legkevésbé ismert fordulópontja.

A titkosság fontos alkotóeleme ennek a könyvnek. Dzsingisz alakját két nagy titok a mai napig is körülengeli: hogyan és hol halt meg a kán, továbbá hogyan és hol temették őt el? Az első titok örököseinek időt adott arra, hogy alkalmazkodjanak a halála után kialakult helyzethez, és véghezvigyék hódítási álmait. A második titok sok szempontból érthetővé teszi, miért él Dzsingisz emléke a mai napig is a hétköznapi emberek szívében és lelkében.

A hódítás Dzsingisz utódjai idején érte el a tetőpontot, majd pedig a soha nem látott hatalmas birodalom különálló entitásokra szakadt - Kína, Közép-Ázsia, Perzsia, Oroszország -, végül az átalakulás és szétforgácsolódás fokozatos folyamatában felszívódott. A mongol birodalom hatásainak kutatása manapság a rádiócsillagász munkájához hasonlítható, aki az ősrobbanás suttogó utózőrejeit igyekszik fölfogni. Az egyik ilyen suttogó zőrejt Chris Tyler-Smith és 22 társa hallotta meg és erősítette fel. De akadnak szép számmal mások is az egykori birodalom távoli térségeiben, akik ezekre a zőrejekre figyelnek.

Viszont a hajdani birodalom szívében Dzsingisz neve hangosan és tisztán zeng, a brutális kegyetlenségekre pedig hirtelen fátylat borítottak az újabban divatossá vált tömjénezés közepette. Mongóliában hetvenévnvi szovjet elnyomás után ma szabadon lehet parádézni Dzsingisz képmásával, lehet születésnapot, évfordulókat ünnepelni, és Dzsingisz neve már mindenütt ott szerepel - legyen az popegyüttes, sörmárka, sportegyesület vagy intézet. Kínában a Jüan-dinasztia alapítóját tisztelik benne.

Híveinek tábora mindkét országban rohamosan nő; Dzsingisz istenséggé magasztosul, egy ősi kultusz központi figurájává, mely különös módon mintha új vallássá kezdene formálódni. Ennek szíve Belső-Mongólia kínai provinciájában található, egy nevezetes épületben, melyet a kínaiak Dzsingisz kán Mauzóleumaként tartanak számon. Pontosabban az Úr Kertjének nevezik; a nevet a mongolok adták, ez ugyanis nem igazi mauzóleum, hiszen testet soha nem helyeztek el ide. Dzsingisz szellemét buddhista és sámáni rituálékkal tisztelik; elődöt, dinasztiaalapítót és istenséget látnak benne. Dzsingisz négy méteres márványszobra alkotja a gyakori szertartások fókuszpontját; hívők füstölőket égetnek, és imákat mormolnak a "földi maradványokhoz"; falfestmények ábrázolják Dzsingiszt mint géniuszt, aki Kelet s Nyugat közé hidat vert, melyen csodálatba, imádatba és magasztalásba feledkezett tudósok, kereskedők, művészek áramlanak oda-vissza.

A templom körül számos különös dolog látható. Az építmény modern; a kínaiak tartják fenn, abban az értelemben, hogy Dzsingiszt a Jüan-dinasztia alapítójaként tisztelik. Ám ami a legkülönösebb számomra, hogy a Dzsingisz-kultusznak eredeti vallási indíttatásai vannak, amennyiben Dzsingisz olyan erőként jelenik meg, amely a mongolok átfogó istenségeként az Örök Éggel teremthet kapcsolatot.

Dzsingisz, híveinek lelkében újjászületve, ma nem pusztán valamiféle múltból fakadó támasz, hanem spirituális remény az eljövendő évekre. Egy sötétségben, reménytelen-ségben és nyomorban született ember különös felmagasz-

tosulásának lehetünk szemtanúi.

* * *

ELSŐ RÉSZ

GYÖKEREK

ELSŐ FEJEZET

A "Titkos történet" titkai

Forró nyári nap 1228. július közepén, valahol Közép-Mongólia sztyeppén. Ilyen napokon a magányos lovas a tiszta kék égből alászálló pacsirtadalt és az alulról fölsistergő tücsökzenét hallgatja. Ilyen napokon a legelőnek ez a hajlata, mely egy patakhoz és azon túl alacsony dombok vonulatához lejt, csaknem üres, egy vagy két kerek jurtától, egy juhnyájtól, néhány kipányvázott lótól eltekintve. Ám ezen a napon a pacsirtadalt és a tücsökzenét másféle zajok nyomják el. A színhely hőskölteménybe illő hadak szabályos gyülekezőhelyévé alakul át. Hatalmas, négykerekű szekerek dübörögnek elő, melyeket tucatnyi vagy annál is több ökör vontat, hétméteres emelvényeken állatbőrből és selyemből készített sátrak magasodnak, némelyik mongol szokás szerint kerek formájú, némelyik négyszögű; megannyi mozgó palota egy herceg és kísérete számára. Páncélinget vagy egymást fedő páncéllemezeket viselő parancsnokok üdvözléseket kiáltoznak. Népes családok - a legtöbb családtag ló- vagy teveháton, idősebb asszonyok kétkerekű kocsikon - juhnyájuk, kecskék, tevék és lovak társaságában lassan szétszóródnak a sztyeppén, ezresével egészen a dombokig sorakoznak föl, dél felé több kilométer hosszan egy széles és sekély folyó partjaihoz özönlenek. Muzulmán és kínai rabszolgák nyöszörgő tevékről és lovas szekerekről rakodják le a kisebb sátrak fölállításához szükséges falrácsozatokat és állatbőr göngyölegeket. Bélelt köntöst és bőrsisakot viselő örök lóhátról ügyelnek a rendre, rövid íjak és különböző fajta nyilak csüngenek a vállukon. Bokáig érő köntöst viselő pásztorok birkákat vágnak le tucattal a közelgő lakomához. Gyerekek száraz ganéjt gyűjtenek tüzelőanyagként, halmokba rakják, miközben a füstös sátrakban, melyek a füst áldásának köszönhetően a sztyeppén garázdálkodó legyeket távol tartják, bőrsákokban asszonyok erjedő tejet köpülnek, hogy kumiszt és tejpálinkát készítsenek.

Korábban is voltak itt ilyen méretű gyűlések, de egyik sem volt ennyire fontos. A mongolok most két évtized küzdelmeit és győztes hadjáratait tudhatják maguk mögött Közép-Ázsiában, Dél-Oroszországban és Nyugat-Kínában.

Vannak, akik üzbegisztánból jöttek erre a találkozóra, mások Mandzsúriából, Hszincsiangból, Észak-Kína újonnan meghódított termőföldjeiről. Vezérük, Dzsingisz az előző évben meghalt. Népét kiemelte a jelentéktelenségből, nemzetet alapított, és elindult a birodalomépítés ösvényén. Negyvenéves uralkodása és győzelmei igazolták állítása erejét, miszerint kiválasztottként az Örök Ég oltalma alatt áll. Most a végakarata megvalósításán a sor. A gyűlésnek meg kell erősítenie Dzsingisz kiválasztott örökösének, harmadik fiának, Ögödejnek az utódlását.

A gyűlés új kezdetet is jelöl; a nagy stratégia valóra váltását, melyet Dzsingisz legnagyobb hódításának küszöbén vázolt föl: egész Kína elfoglalását, melyhez foghatót a nagy falon túli egyetlen "barbár" uralkodónak sem sikerült végrehajtania. De ez még mindig csak része a tőle öröklött nagy látomásnak. Akik 1228-ban itt összegyűltek, azok közül sokan hallottak már arról, hogy valahol nyugaton, túl a muzulmán országokon, Oroszország sztyeppéin és erdein is túl még mindig van egy meghódítandó másik világ: a Magyar Királyság füves síkságai és talán még távolabb: Nyugat-Európa gazdag városai. A teljes győzelem kivívásának, a sors nyilvánvaló rendelkezésének, azaz a világalom megvalósításának feladata ügyességet és kíméletlenséget követel, hogy elhunyt uralkodójukhoz méltók legyenek és végakarátát kifejezésre juttassák. Egy új nemzet, egy birodalom készült Eurázsia leghatalmasabb entitásaként fölemelkedni.

De miért éppen itt gyülekeznek? Van ennek a helyszínnek egy másik eleme is, mely valószerűtlennek tetszik, ha azt vesszük figyelembe, hogy vándorló pásztorokról és messzire kalandozó lovas népről van szó, ám ez az elem ennél az összejövetelnél mégis központi szerepet játszik. Kezdetleges kőépületek sorakoznak, mintha egy utca egyik oldalát képeznék, mintegy fél kilométer hosszúságban. Egy lapos dombra néznek, oszlopaik oldalt nyitott tetőt támasztanak alá. Sztyeppén tartózkodó pásztoroknak nincs szükségük kőépületekre. Mégis, a vaskos építmények nyilvánvalóan hosszú évek óta itt állnak. Valójában katonai főhadiszállások állandó központjai ezek, alkalmanként sátrak és szekerek sokaságával, fölfegyverzett férfiak és lovak ezreivel körülvéve. A dombon épült pavilonnak hármas funkciója van: díszszemleállás, tanácskozási központ és sámántemplom.

A helyet eredetileg Auragnak nevezték, s egyes elképzelések szerint ez volt a mongolok első állandó fővárosa, melyet akkor alapítottak, amikor egységről és hódításról kezdtek álmodozni, valamikor a 12. században. Kedvező stratégiai elhelyezkedése miatt választották ki, hiszen az északi hegyek felé vezető utat őrizte, ahonnan a törzs eredt, ugyanakkor délre is tekintett, vagyis abba a kedvező irányba, amely felé a mongolok sátraikat fordították. A hely

gyógyvizek jótéteményét is kínálta egy közeli forrásnak köszönhetően. A folyón túl, dél felé 600 kilométeren át nyitott sztyeppe terült el, fokozatosan utat engedve a Góbi sivatag murvás kiterjedéseinek - aztán a Sárga-folyó következett, az utolsó akadály a gazdagság és veszély forrása előtt, melyet úgy hívtak: Kína. Auragból a mongolok rajtaütés-szerű támadásokat vezethettek, visszatérve újra erőt gyűjthettek, hódíthattak, és szükség esetén visszavonulhattak a belső hegyek védelmébe.

Jóllehet maguk a mongolok mindig is tudtak Auragról, kívülálló alig akadt, aki hallott felőle. A történelem alig méltatta említésre, hiszen a hely röviddel a gyűlés lezajlása után elhagyatottá vált. Dzsingisz új fővárost jelölt ki, alkalmasabb helyet a növekvő birodalom számára. Ez hamarosan Karakorum néven vált híressé, s azzal, hogy a 13. század közepén felvirágzott, Auragot eltüntette a történelem színpadáról, de nem a népemlékezetből. Amikor a régi mongol szó, az aurag kiesett a használatból, a népi etimológia valami hasonló hangzású és mellékjelentésű kifejezést keresett - Avraga, ami óriást és bajnokot is jelent (így nevezték a legjobb birkózókat). A mongol ortográfiának vannak bizonytalanságai, így a szó közepi ra szótagot lehet, hogy felcserélték. Térképeken, már amennyiben vannak ilyenek, mindkét változattal találkozunk: Avarga vagy Avraga. A kiejtést - aurag - egyik sem tükrözi helyesen, az a ugyanis történelmi toldalék. Maradjunk tehát ennél: Avraga.

Az évszázadok folyamán Avraga köveit elnyelte a talaj, és a színhely egyfajta mongol kirakós játékká vált; legendák helyévé, kézzelfogható bizonyíték nélkül. Ám 1992-ben egy japánok által támogatott régészcsoporthoz érkezett ide, földbe hatoló radarkészülékkel. A Három Folyó Projekt, mely a hegyekről lefutó három folyóról kapta nevét, Dzsingisz sírjának megtalálását tűzte ki célul. A terv nem sikerült, de a kutatócsoport tagjai sok fontos leletre bukkantak (és jó néhány merész, sőt ellentmondásos állításra, melyekre történetünk folyamán később visszatérünk). Radarjukkal Avraga tucatnyi rejtélyes dombját átvizsgálták, és olyan visszhangokat rögzítettek, melyek árkok és falmaradványok jelenlétére utaltak. Beszámolójuk azonban felületes volt, és a tényleges ásatások mindössze egyetlen aknát tártak föl, melyben néhány meghatározhatatlan korú kőfaragványt találtak. De még így is ez volt az első konkrét bizonyíték arra, hogy Avraga egykoron valóban létezett.

Az avragai gyűlés 1228-ban többet jelentett pusztán stratégiai és politikai fordulópontnál; egyfajta sugallat volt. A mongolok érezték, hogy nagy események sodrásába kerültek. Nagy néppé váltak, nagyobbá, mint amilyenekkel valaha is találkoztak, kivéve a kínaiakat, és minden szándék megvolt bennük, hogy határaikat tovább és még tovább tágítsák.

Hogyan történt ez a csodával határos változás? Az avragai találkozón részt vevők közül sokan a hódítások kezdetétől együtt voltak Dzsingisszel, és az idősebbek között akadtak, akik gyermekkorától, csaknem hatvan évvel korábbról ismerték őt. Ők együtt, kollektív emlékezetükkel minden bizonnyal meg tudták magyarázni maguknak és a jövő nemzedékeknek ezt az átalakulást.

És erre most itt adódott a tökéletes alkalom. A hercegek, a tisztek, az örök és a családtagok között ott voltak azok, akiknek éppen az volt a feladatuk, hogy legendából és történelemből merített mesékkel kössék le az egybegyűltek figyelmét. Mint minden, a szájhagyományokat őrző társadalomnak, a mongolnak is voltak énekmondó, költői és mesemondói, akik sztyeppék sátrai és sátorpalotái között ingáztak. Előfordult, hogy ők maguk is saját történeteik alanyává váltak.

* * *

Hogyan keletkeztek a mesék a mongol nép körében?

Hajdanán dögvész pusztított a mongolok között. Az egészségesek elmenekültek, a betegeket pedig ott hagyták, mondván: "Bízzuk a sorsra, hogy élve maradnak-e vagy meghalnak!" A betegek között volt egy ifjú, akit Taruának hívtak. Lelke elhagyta testét, és a halál birodalmába távozott. E birodalom uralkodója így szólt Tárnához: "Miért hagytad el testedet, amikor az még mindig él?" "Nem akarom megvárni, hogy te szólíts - felelte -, így hát eljöttem." Meghatódva ettől az engedelmességtől, az Alvilág Kánja így szólt: "Nincs még itt az idő. Vissza kell térned! De innen bármit magaddal vihetsz, amit csak kívánsz." Tarvá körülnézett, és látta az összes földi örömet és talentumot - gazdagságot, boldogságot, nevetést, szerencsét, muzsikát, táncot. "Add nekem a mesemondás művészetét!" - mondta, tudván, hogy a történetek az összes többi örömet felölelhetik. Így hát visszatért testébe, csak éppen rádöbrent, hogy a többiek közben kivájták a szemét. Mivel engedelmeskednie kellett az Alvilág Kánjának, visszatért testébe, és tovább élt, vakon, de az összes mese tudásának birtokában. Hátralevő életében keresztül-kasul beutazta Mongóliát, meséket, legendákat mondott, s örömet és bölcsességet hozott az embereknek.

A későbbi hagyományokból ítélve az énekmondók, költők, mesemondók nem csak örömet és bölcsességet hoztak magukkal. Kulcsszerepet játszottak az identitás

érzésének megformálásában. Legendát és történelmet vegyítve hagyományokat magyarítottak, visszatértek a forrásokhoz és bemutatták a hősök cselekedeteit. A repertoár gazdag volt, akárcsak az eszközök és stílusok tárháza. És bizonyos térségekben ez ma is így van. A mongoloknak vannak eposzaik, "hosszú dalaik", "rövid dalaik", és sokféle műfaj a kettő között: dalok, melyek tájak, csaták, hősök dicséretét zengik - de legfőképpen lovakét. Vannak sípjai, dobjai, hárfái, tófejekkel díszített hegedűik, annyiféle méretben, mint egy nyugati nagyzenekarnak. Az asszonyok éles, metsző hangon énekelnek, gyakori trillákkal és félhangokkal telítetten, hasonló stílusban, mint amit a "világzene" kedvelői a bolgár vagy a görög zenéből ismerhetnek. Férfiak is gyakran átveszik ezt a technikát, de akik Nyugat-Mongóliából érkeztek vagy a rénszarvaspásztorok északi térségeiből, azok felhangokra is specializálódnak, meglepő két- vagy háromtónusú technikára, mely fuvolaszerű, nazális hangokat áraszt, mint a madárdal a mély mellkasi dörmögés fölött. Az eposzok előadásához a férfiak alacsony hangfekvésű torokhangokat alkalmaznak. A stílus és a tartalom persze térségenként változik. Némelyek azt állítják, hogy a dalok tájakat tükröznek; a nyugat-mongóliai hangok kontúrosak, mint az ottani hegyek, a sztyeppe dalamai pedig áradnak, mint a hullámzó pusztaság. És senki sem foghat könnyelműen "a lantok pengetéséhez". Az előadást - alighanem mindig is így volt ez - rituálék és formalitások kísérik, a zenének és az éneknek ugyanis igen nagy hatása van. Egyes énekek démonokat űzhetnek el; mások megidézhetik az erdő, a hegy és az időjárás szellemeit (nem tanácsos például sátorban füttyülni, mivel a füttyülés föléleszti a szél szellemét, és a sátorban már amúgy is túl sok szellem sürgölődik). A mai szokásokból kevés vezethető vissza a 13. századra; afelől azonban aligha lehet kétség, hogy a későbbi tradíciók mély és sokszínű alapanyagból keletkeztek.

Az Avragában 1228 nyarán összegyűlt énekmondók, semmi kétség, népük eredetéről szóló legendákból gazdag hagyományos repertoárral rendelkeztek. Most újabb fölfedezésre váró téma bukkant fel - Dzsingisz fölemelkedése, a nemzet születése, a birodalom alapítása. De ez még korai időszak volt. A folklórban rögződött események és történetek még mindig csak az élő emlékezet részét képezték. A tényeket ekkor kezdték költeményekben és legendákban elbeszélni és talán elferdíteni. Néhány öregebb férfi és asszony Avragában talán a fiatalok tudatlanságáról morgog. Igen, igen, a történet jó, de a dolgok mégsem egészen úgy estek meg. Mi tudjuk. Mi ott voltunk.

A mongolok történetének e fényes epizódja egy másik újdonságot is magával hozott. Húsz évvel a halála előtt Dzsingisz, a nomád törzsfőnök birodalmi uralkodóvá emel-

kedett. Fölismerte, hogy birodalmát, amely városokat, letelepedett népességeket foglal magában, nem lehet pusztán parancsszavakkal kormányozni. Törvényekre van szükség, igazgatási rendszerre és nyilvántartásra. Mindehhez a mongoloknak el kell sajátítaniuk az írásbeliséget. Egy írástudatlan törzsfőnök részéről ez ragyogó felismerésként értékelhető, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezzel saját tudatlanságát is beismerte. Fölvetődött azonban a kérdés: melyik írást vegyék át? A kínai írásbeliség már létezett, ennek a rendszernek az elsajátítása azonban hosszú éveket követelt; nem beszélve arról, hogy egyetlen mongol se szívesen vesződött volna egy földművelőkből és városiakból álló, lenézett és jövőbeli meghódításra ítélt nép írásrendszerének az elsajátításával. Mémely szomszédos török törzsek ugyancsak ismerték a betűvetést; maga Dzsingisz is láthatott tőlük felirattal ellátott kő emlékművet. Szerencsére Dzsingisz egyik újonnan meghódított, törökül beszélő vazallus népcsoportja, a najman már rendelkezett írásbeliséggel, melyet a valamikor a mai Nyugat-Kínában élő ujguroktól vett át. Vertikális írásról van szó, tiszteletre méltó eredettel, hiszen mintegy 300 évvel korábban vették át a szogdoktól, kiknek nyelve az ötödik század környékén Közép-Ázsia lingua francájaként szolgált. Az ő írásuk pedig az arámiból, a héber egyik oldalhajlásából származott. Ennek folytán megvolt az az előnye, hogy alfabetikus alapon állt, és könnyen meg lehetett tanulni. Dzsingisz utasította fiait, hogy adaptálják a mongolok számára, és használják föl a közigazgatás kialakításához. Belső-Mongóliában a mai napig is használják ezt az írást.

írárok és források tehát 1228-ban Avragánál együtt voltak jelen. Valaki fölismerte, hogy tökéletes alkalom ez a legendák és az újabb események írásba foglalására, különös tekintettel a mongol történelem legnagyobb horderejű történésére, Dzsingisz fölemelkedésére. Így rendeltetett el Mongólia első írásos művének elkészítése: a könyvé, melyet ma a mongolok titkos történeteként ismerünk. A könyv írását az utolsó bekezdés tanúsága szerint akkor fejezték be, "mikor a nagy kuriltaj összegyűlt, és amikor a palotajurta a Patkány éve Ozbak havában a Kerülen folyó Ködee szigetén, Doloan-boldak és Silgincsek között táborozott."

Kerülen folyó, Hentij hegy: ezek a nevek Mongólián kívül ismeretlenek. A hegyet és a folyót is láthatja az ember, ha repülön Pekingből a Góbi fölött Mongóliába utazik. Ha az ulánbátori landolás előtt néhány perccel a jobb oldali ablakon kinézünk, észak és kelet felé a végtelen pusztát láthatjuk, melyet csak az autóutak halvány nyomvonala és egy állatbőr sátor gomba formájú teteje tör meg. Távolabb fenyőerdők sötétjei szegélyezik a pusztát, de a Hentij hegy csúcsai még hótól fehérlelenek - a szibériai hegyvonulat utolsó nyúlványa déli irányban szeli át az orosz határt. Föld-

rajzi határvidék ez, ahol a hegyet pusztaság váltja föl, és a fennsíkokról aláúduló folyók erejüket veszítve lágy kanyarulatokká szelídülnek.

Az egyik ilyen folyó egyenesen dél felé rohan a hegyekből, majd széles kanyart véve északkelet felé veszi az irányt. Ez az a folyó, amelyet a mongolok Kerülennek neveznek, s amely a hagyományos központi térségből eredő három folyó egyike. A széles, száz kilométeres kanyarulat öleli fel a Ködee-szigetet, 4000 négyzetkilométernyi kusza hegyeket zsúfolva a Kerülen és a Cenker folyó közé, mely mintegy száz kilométeren át a Kerülennel párhuzamosan folyik. Aztán a hegyek síksággá laposodnak, a Kerülen egy nagy kanyarulattal észak felé fordul, és a két folyó, képzeljük el lelki szemünkkel! Avraga körül találkozik. Innen egy széles völgy vezet északkelet felé, Dzsingisz országának szívébe. A hegyek, a folyók, a völgy és ezek a különösen fontos letelek képezik a mongolok központi területét, azt a régiót, amely valamivel több mint 800 évvel ezelőtt bölcsőhelye és forrása volt a törzsnek, melyből a nemzet és annak legnagyobb vezére származott. Jómagam 2002 nyarán azért keltem útra, hogy ezt a helyszínt saját szememmel láthassam.

A mongol sofőrök szívéhez a legközelebb az orosz, pontosabban ukrán CIAZ áll (már a név hangzásában is benne van a berregés). A CIAZ minibusz vagy terepjáró - a váz ugyanaz - az igáslova mindazoknak, akiknek ma már nincsenek lovaik. A jármű a négykerék meghajtású terepjárók tökéletes megtestesítője. Szervokormányja nincs. Aki vezeti, mintha egy ökörrrel birkózna. De a sofőr, Kisig - nyakán és karján csúf égési sebekkel - vidám fickó, s nagy mestere annak, hogyan kell mocsáron, folyón átgázolni, folyópartot megmászni, szabad pusztán száguldani.

Mongólia fővárosából, Ulánbátorból indulva félnapos utazással rábukkanunk a Kerülenre, a folyó mentén dél felé tartunk a hegyek lábánál. A Hentij hegylánc külső nyúlványainál járunk. Késő június van, az év legkedvezőbb időszaka, amikor a lovak szőre fényes és a mormoták kövérek. Legjobb, ha folyamatosan haladunk. Ahogy megállunk és kiszállunk, tücskök hegedülnek a talpunk alatt, és a legyek nyomban támadásba lendülnek. Okosabb tehát, ha továbbmegyünk. Gojo,* az angol szakon végzett, halk szavú diplomás nő - tömzsi és szívós, mint egy mongol póni - a vágyairól beszél, hogy külföldön szeretne tovább tanulni. Bátor, a középkorú múzeumigazgató, manószerű arccal és tudós szemüveggel, népdalokat zümmög finom tenorján. Burját származású, vagyis az északi határvidéken élő mongolok rokon népcsoportjához tartozik. Szemlátomást örömet leli saját népe dalaiban.

Kiderült, hogy Avraga valójában két részből áll. Az első

a modern város, mely lényegében faházak csoportosulása - tekintve, hogy északra fekvő átmeneti területről van szó, a szibériai építészet stílusjegyei érvényesülnek -, s a házakat a legelővilág saját vonzása hozta laza közelségbe. A város valójában a közeli gyógyvizű tónak köszönheti létezését, ahová a mongolok nyaranta fürödni járnak, és kénes iszappal kenekednek. Csak kevés kalandvágyó kívülálló ismeri a helyet, mely igen tetszetős, széles elterülő, homokos parttal, a napfürdőzőknek gyepes fövénnyel és egy kerítéssel, mely a marhacsordákat és a lovakat távol tartja. Szálláshelyünk a közelben, a nyílt pusztán van; egy turistakemping, tucatnyi mongol sátorból - gerből, ahogy a kerek jurákat Mongóliában nevezik.

A "másik" Avraga, vagyis célállomásunk tíz kilométerre délre fekszik a pusztában. A hajdani fővárosból semmi sem maradt, de a hely nyilvánvalóan felismerhető. A Három Folyó Projekt által kutatott alacsony dombok fölött egy tér található; fehér kerítéssel körbevett zárt terület, mely egy 200 méter szélességű, hatalmas felvonulási térre emlékeztet. Két lándzsás, kúp alakú sisakot, kicsi, kerek pajzsot, görbe szablyát és fölfelé kunkorodo orrú csizmát viselő harcos szobra kilenc sátrat és fél tucat, szétszórta elhelyezkedő emlékművet őriz. De a valódi őr a bejáratnál áll.

"üdvözljük Dzsingisz palotájában - olvasható egy táblán mongolul és angolul. - Ez az ő emlékhelye. Ön itt kapcsolatba léphet az ősi mongol történelemmel és kultúrával. Kérjük, belépéskor fizessen." A hely magánkézben van, és szellemében szomorú hasonlóságot mutat sok nyugati "emlékhelyhez". Semmi sem hiteles az emlékművek körül, egyetlen lelet sincs, mely arra utalna, hogy itt valaha is palota állt. A kilenc jurát - hagyományosan a kilenc a legfontosabb szám - Dzsingisz és a kánasszonyok amatőr portréi díszítik, fegyvermásolatok láthatók és jakfarokkal ellátott lobogók. Mindegyik jurában van oltár, ahol a látogatók imát mondhatnak, s alulról mécsesek világítják meg a buddhista hagyományok szerint kiválasztott kék selyemdrapériát.

Az emlékhely a Titkos történet 750. évfordulójára készült el, s a hivatalos avatóceremóniára 1990-ben került sor. - A Titkos történet utolsó mondata szerint - mondja a helyi idegenvezető ellentmondást nem tűrően - a könyvet 1240-ben fejezték be. - De várjunk csak! Az én adataim szerint a kezdő jelenet dátuma 1228. A különbség, mely egyben egy meglehetősen akadémikus vitának a tárgya, a Titkos történet "Patkány évére" való hivatkozásával magyarázható, vagyis a kínaiaktól átvett tizenkét éves állatciklus első évével. De melyik Patkány évről van szó - az első kettő valamelyikéről vagy egy későbbiről? Az érvelés arra a tényre hivatkozik, hogy a Titkos történet Ögödej uralkodásának idejét öleli föl, de nem említi 1241-ben bekövetkezett halá-

lát, így ha a szöveget kész tényként fogadjuk el, a könyvet csak 1240-ben írhatták. Későbbi Patkány évekre (1252, 1264) való hivatkozások technikailag lehetségesek ugyan, de a későbbi feljegyzések a nagy gyűlésről már nem tesznek említést, márpedig az írás aktuális jellege, ahogy majd látni fogjuk, kortárs szerzőre utal. Ha ezt elfogadjuk, még mindig magyarázatra szorul a XII. könyvvel kapcsolatos kérdés. Tény, hogy a kutatók ma széles körben egyetértenek abban, hogy ez valójában nem álprobléma. Ez a rész ugyanis későbbi betoldás, mellyel közvetlenül Ögödej halála előtt egészítették ki a könyvet. Az érvek tehát 1228 mellett szólnak.

A hivatalos körök számára azonban 1240 túl kézenfekvő és csábító lehetőséget kínál. A kommunista időkben Dzsingisz, akinek örökösei két évszázadon át sanyargatták Oroszországot - persona non grata volt. 1989-től azonban a mongol kormányok minden lehetőséget megragadtak, hogy nemzetalapítójukat piedesztálra emeljék. 1990-ben, amikor számos kutató még mindig 1240 mellett tette le a voksát, a 750 éves évforduló lehetősége egész egyszerűen túl csábító volt ahhoz, hogy elmulasszák. Az eredmény pedig ez: a látogatóktól a mai napig is elkérhető pár tugrik egy ízléstelenül kialakított terület megtekintése fejében, ahol néhány álemlékművel egy kétségbe vonható történelmi időpontot ünnepelnek.

Am függetlenül az emlékművektől, lássuk be, a helyszín mégiscsak dicsőséges, és a nyári este most kellő tájképet varázsol ehhez a hangulathoz. Odafönt sötét, baljós fellegek gyülekeznek, ám a lenyugvó nap tiszta horizontot fest, és éles fényel világítja meg a nyugati lejtőket. Fényes pásztorok a titokzatosan szétterülő árnyékok tövénél fényes juhot terelnek, és egy lovasedző "Fogd vissza! Fogd vissza!" kiáltással próbálja jobb belátásra bírni a mellette elvágtazó tízéves fiúcskát, aki a két hét múlva esedékes nemzeti ünnep lovas versenyére készül. Távolabb, a magaslatról belátni az egész pusztát, melyet a naplemente ferde fénysugara most narancsszínre festett, s melynek szegélyén ott húzódik a Titkos történetben említett Hét-hegy.

Szemben, a lejtő lábánál látható a dombocska, ahol a Három Folyó Projekt emberei ásásokat végeztek, s ahol most semmi más nincs, mint egy, alig néhány méter széles sekély akna. - Pár cserepet találtak, és egy kőpadlótöredéket - mondja Bátor, és a távolba mered, vissza az időbe, több mint nyolc évszázadot. - Épületek voltak itt mindenfelé... Barakok... Itt tartózkodtak a családok, amíg a férfiak harcoltak. Volt egy palota... Bátor hangja elhal, tekintete megfakul, mintha maga Avraga tűnne el az időálomban.

A környék nyilvánvalóan alkalmas szálláshelynek kínálko-

zott. A régi időkben a Kerülen jóval nagyobb volt, mint manapság, medréből időnként kilépett, s irányt változtatott. Avraga azonban kellő távolságra feküdt a folyótól - ma tíz kilométer választja el tőle -, s egy kis patak gondoskodott a vízellátásáról.

Alattunk helyezkedik el a forrás, amely a helyszín kiválasztását annak idején indokolta, és amelyről a hely a nevét is kapta. A fűcsomókkal benőtt lapos legelőn túl, egy roskadozó hídláb mögött van a forrás: a mai napig is csobog a gyógyító víz, melyből hajdanán, a 12. század végén Dzsingisz klánja merített. A forrás már akkor is öreg lehetett, alighanem klánok és kultúrák sokaságát szolgálta elmondhatatlanul sok évszázadon át. Egy ménesen vágunk keresztül, fűcsomókon bukácsolunk, mígnem elérjük a hídlábat, majd fölkapaszkodunk magához a forráshoz. Manapság szabad a vásár, ezt a helyet is privatizálták tehát. Összetákoltt kerítés vesz körül egy kínai stílusú tetővel fedett fakunyhót. Felirat taglalja a forrás értékeit és jelentőségét. Itt ivott Dzsingisz. A víz ebben meg abban gazdag, és százméteres mélységből tör a felszínre. Testnek, léleknek jót tesz. Tizenkét fajta gyomorbeteg kúrál, beleértve a rákot. Jó a májpanaszokra és másnaposság ellen, s épp ezért kedvelte Ögödej - aki megrögzött alkoholista volt (noha nyilvánvalóan nem a gyógyvizet részesítette előnyben, tudniillik halálra itta magát).

Mindenben azért nem vagyok biztos a csodavízről illetően. Sötét, iszapos tócsákat látok, melyek lassan bugyborékolnak, s valami olyan szagot árasztanak, amely túl messzire mutató dolgokra emlékeztet ahhoz, hogy részletezzem. Bent a kunyhóban egy műanyag cső áll ki a falból. Bátor kinyitja a csapot, és a víz orgazmusszerű sugárban lövell ki, arra utalva, hogy alattunk mélyen valamiféle szabályozott nyomásrendszer működhet. Belekortyolok, és elfintorodom. Emlékek tolnak föl bennem: záptojás, kén, a norfolki lápvidék büze apálykor. Másnaposan persze, ahogyan Ögödej fogyaszthatta, az ember nyilván nem veszi észre az ilyesmit, nekem azonban az az érzésem, hogy életre szóló H₂S-adagot döntöttem magamba. Lehet, hogy Dzsingisz éppen ezért jött ide, ám az én szememben elegendő oknak tűnik egy új főváros kijelöléséhez is.

Bátor elvisz egy barátjához, a helyi iskola igazgatójához, aki minden bizonnyal többet tud Avragáról. Szunszeltajar a negyvenes éveit tapossa, nyugodt méltóságot sugároz, mely abból a büszkeségből táplálkozik, hogy iskolája az első mongol főváros közelében fekszik. - Mindig mondom a gyerekeknek, menjenek és ássanak, s ha majd felnőnek, fontos fölfedezéseket tehetnek. - Emeletes faházának kertjében ülünk a hosszú, nyár közepi szürkületben, s aludttej

szürcsölgetünk, melyet tizenéves lánya szolgál fel. Bátar az átlagnál többet tud arról, mi tette ezt a helyet ilyen vonzóvá a letelepedéshez.

- Nem csak a gyógyvizekről van szó. Vasban gazdag térség ez. Látszik a vörös sziklákon. Alkalmas hely a fegyverkészítéshez. És jó a lovak idomításához is, mivel a tél enyhe és a legelők jók. Híresek vagyunk a lovainkról. Egész Mongóliából ide hozzák a lovakat fedeztetni. És ez mindig is így volt.

- Szóval nem Dzsingisz törzse jött ide elsőként?

- A hunok óta laknak itt népek. Hallott már a temetőről?

Kiderül, hogy egy ősi temetkezési helyről beszél. Egyórányi útra van innen, a hegyek lábánál. Azt ígéri, másnap elvisz minket.

Így aztán másnap a történetbe új szereplő lép be: a mormota. Az efféle kirándulás mindig ürügyet kínál valami másra is - legyen az egy kis terefere, lovaglás, evés-ivás vagy ezernyi más dolog. Ebédelnünk kell majd, ezt tudjuk. A mormoták szép kövérre híztak a fűmagokon. Mi egyébre lenne szükségünk tehát, mint egy vadászra, aki gondoskodik számunkra táplálékról a temetkezési helyhez vezető úton. Az iskolaigazgató ismer egy vadászt, bizonyos Enhbatot, akit el is csalogat otthonról.

Enhbat inas férfiú, beesett arccal, vécékefe frizurával és fogsorvillogtató, széles vigyorral. Gojo szerint mormotára hasonlít, ami jó előjelnek látszik. Enhbat, a vadász azonban híján van néhány lényegbevágó kelléknek, úgymint puskának és tölténynek. Ám egy barátjának van puskája. Átvágunk a pusztán, s pár kilométerre találunk egy jurtat, ahonnan Enhbat hamarosan egy 22-es flintával kerül elő. Most már csak töltény kell. Lóhalálában vissza a városba, egy másik cimborához, s máris nekivághatunk az útnak.

A mormota különleges helyet foglal el a mongol kultúrában; táplálék-, de veszélyforrás is egyúttal. A mormoták és bolháik olyan bacilusokat hordoznak, melyek bubópestist terjesztenek. Egyes történészek innen eredeztetik a "fekete halál"-t, melyet a 14. század elején kereskedelmi útvonalakon a győzedelmes mongolok hoztak magukkal Európába. A veszély még ma is fennáll, de köztudott, hogy a betegség-tünetek könnyen felismerhetők, s a kór a helyi kórházakban néhány injekcióval leküzdhető. Mindettől függetlenül a mormota mindig is részét képezte a mongolok nyári étrendjének, sőt a mormotalapockát - "emberi húsként" is emlegetik - kifejezetten csemegeként tartják számon.

Gojo így mesél erről:

Hogyan tett szert a mormota emberi húsrá?

"Hajdanán hét nap volt az égen. Túl nagy volt a forróság. Az emberek találtak egy kiváló íjászt, akit megkértek, hogy néhány napkorongot lőjön ki. Az íjász merész ember volt. Így szólt: Holnap reggel, amikor a hét nap felkel, hatot közülük hat nyílvezzőmmel kilövök. Ha egyet is elvétek, mormotává változom, levágom a hüvelykujjamat, víz helyett vért iszom, száraz füvet eszem, és föld alatt fogok élni. Nos, az íjász ötöt kilőtt. Amikor a hatodik nyílvezzőjét is kilőtte, egy fecske szállt el előtte. A nyílvezző eltalálta a fecske farkát, s ezért van a fecskének villás farka. Az íjász megtartotta ígéretét, s mormotává változott. Hát ezért hord magán a mormota emberi húst."

A mormota a különlegességéről híres, s ennek köszönhető, hogy a mormotavadászat mindig is virágzott. Az állatot a fehér színnel lehet hipnotizálni - mindennel, ami fehér. Ha fehér vásznat vagy tollat lebegtetnek előtte, attól transzba esik, és könnyű zsákmánnyá válik. Vannak kifejezetten mormotavadász fehér kutyák, melyeket arra tanítanak be, hogy csóválják a farkukat, amitől a mormota megdermed, miközben a kutya közel kúszik hozzá, és lecsap rá. Ebben alighanem semmi túlzás nincs, hiszen egy tévés dokumentumfilm rögzített egy ilyen jelenetet, s amikor a filmet Japánban bemutatták, a legnagyobb japán természetvédő szervezet tagjai hevesen tiltakoztak, mondván, hogy a mongol mormotavadászok csalók. Tisztességtelenül visszaélnék a szegény, naiv mongol mormoták jóhiszeműségével! A japán állatvédők követelték a mongol mormotavadászat azonnali betiltását.

Szó se róla, a mongol mormoták valóban megejtően nainak. Ha egy elhaladó ló vagy teherautó fölriasztja őket, bemásznak az üregükbe, csapkodnak maguk körül, mint egy lábtörlő a nagy szélben - aztán néhány perc elteltével, amikor a kíváncsiságuk felülkerekedik, kidugják a fejüket, hogy tiszta-e a levegő. Az persze, főleg az évnék ebben a szakában, ritkán tiszta. Egy mongol vadász hasal pár méterrel arrébb 22-es csőre töltött puskájával. Türelem kérdése csupán, és persze tűrőképességé, már ami a legyeket illeti, melyek olyan sűrűn veszik körül, mint egy kámzsára vagy kalapra helyezett fátyol. Enhbatot otthagyjuk a pusztán hasalva, tücskök elektromos zümmögésével körülveve, mi magunk pedig lebukdácsoolunk a hegyek lábához.

A terepjárót egy kiszáradt folyómedernél, egy bokor árnyékában hagyjuk, majd az iskolaigazgatót követve körbejárjuk a hegyet.

- úgy nevezik, hogy a Népek Hegye - mondja az iskolaigazgató.

Körülnézek. Egy tuskókból ácsolt téli szarvasmarha-istállónál állunk. Alattunk a pusztá, látszólag lapos, mint a sivatag a déli ragyogásban, távolabb ködbe vész, s csak egy tó töri meg a síkságot; lovak álldogálnak szügyig a vízben, menedéket keresve a legyek és a hőség elől. Néhány ger, kanyargó autót. Messze, jó húsz kilométeres távolságban épp csak hogy felismerem Avraga faházainak barna foltját. Egy lélek sincs a láthatáron.

Az iskolaigazgató bólint. - Azt hiszem, sok halott nyugszik itt.

Nyilvánvaló nyomai az emberi jelenlétnek, noha régész soha nem járt itt. Szétszórt, lapos köveket látunk, melyek, ha megfelelő irányból szemléljük őket, egyenetlen vonalat formáznak. Talán egy ősi út vezetett itt át. Fölfelé kapaszkodunk, gyorsan mozgunk, hogy a legyeket lerázzuk. Az iskolaigazgató odahív egy kis palántához, ujjával kitúrja a földből, és mutatja a gyökerét: fokhagymaszzerű gumó, azt mondja: "fehér krumpli". Letisztogatja, és megkínál vele. A gumó ropogós, mint a hagyma, de az íze semleges, valóban, mint a krumplié. Értem, az igazgató mire utal - még ennek a sziklás vadonnak is léteznek élelemforrásai.

Egy főntről jövő kiáltás terel össze minket célállomásunkhoz: a temetőhöz. Egyenetlen sziklahalmok nyolc csoportba gyűjtve, bokrokkal, fűcsomókkal benőve nagyjából egy h betűt formálnak. El tudom képzelni, hogy valaha sírok lehetek. A helyiek szemlátomást biztosak ebben, mivel maguk a sírok nincsenek gazzal benőve; valaki gondozza őket. Semmi kifinomultabb látványosság nincs a halmok körül, de mindegyik kőrákás azt mutatja, hogy valaki időt és energiát fordított rájuk. Az elnevezés: Népek Hegye, azt sugallja, hogy itt hajdanán valóban temetési szertartások lehettek. Lenézek a pusztá fölé magasodó sziklás domboldalra, és fölfelé kígyózó temetési menetet képzelek magam elé: Dzsingisz ősei talán ide hozták föl halottaikat, amikor először Avragába jöttek.

A cserjéshez, ahol a terepjárónk parkol, Enhbat ebéddel érkezik; öt kilogramm állatbőrt és húst hoz magával, melyet hagyományos módon kíván elkészíteni, egy vagy két modern kiegészítővel. Módszere túlnyomórészt ismerős lehetett az én képzeletbeli, 12. századi családjaim számára.

Mormotaragu
(Hat főre. Elkészítése: kb. 1 óra)

Végy hozzá:

1 db mormotát
Jó adag szántott ganéjt
Gondosan kiválogatott, ököl nagyságú köveket
7 db kést
Zsineget
Drótot
1 db laposfogót
1 db olvasztólámpát

Először lőj egy mormotát. Az elejtett állatot zsineggel kösd föl egy ágra. Nyúzd meg, óvatosan, hogy a bőre egyben lejjön. A beleket távolítsd el. Ne végy tudomást a legyekről. A húst szedd le, és vágd kockára. Mindeközben vedd rá az idegen látogatót, hogy gyűjtsön tehenlepényt, de úgy, hogy a szóban forgó látogató bizonyosodjék meg felőle, hogy a tehenlepény kellően kiszáradt, mondhatni műhab szárazságú. Halmozd föl a ganéjt. Olvasztólámpával gyűjtsd meg, ügyelj arra, hogy lassú tűz keletkezzék, melynek füstje elkergeti a legyeket a kockára vágott mormotahúsról. Helyezz köveket a tűzbe. Drót és laposfogó segítségével lyukakat fúrva fűzd fel szorosan a mormota bőrét. A bőrzacskókba tégy húst és vörösen izzó köveket. A maradék ganéjt, hamut stb. hagyd figyelmen kívül. Olvasztólámpa alkalmazásával borotválj le a sörtéket a megpörkölt bőrről. Mindeközben a forró kövek hatására a hús belülről kifelé kezd megfőni. A beszorult levegő feszes, kerek, kolbásszerű alakzatot kezd létrehozni. Amikor a bőrt eltávolítod, az olvasztólámpával kívülről befelé sütöd meg a húst. Egy óra elteltével nyisd föl és pusztá kézzel tálald a csemegét. Amikor a kövek kezdenek kihűlni, dobálgasd föl őket, és tartsd a tenyeredben, mindaddig, amíg nem érzel túl nagy fájdalmat: ez jót tesz az egészségednek, és szerencsét hoz.

Főzés közben, a legyek rajzása és az olvasztólámpa süvítése közepette Kisig, a sofőr elmeséli égési sérüléseinek történetét, ugyanezt a műveletet végezte, vagyis éppen a mormota bőrét robbantotta le, amikor az olvasztólámpa kilyukasztotta az állatbőrt, fölrobbant, és forró petróleumot permetezett a derék szakácsra. Kisig éppen sebeinek gyógyítása végett jött ide, az Avruga tavához, hogy hasznát vegye a gyógyító iszapnak. Egészen pontosan nem maga az iszap az, ami a gyógyerőt kifejti, hanem a lápvidék faunája: apró, mikroszkopikus lények, a természet sok-sok kis doktora fáradozik a gyógyításon. Ezek az apró lények nyilvánvalóan kedvelik az érdes húst. A kénes vízben elmerülve Kisig hagyja, hogy csemegézenek sérült szöveteiből. Ez fájdalmas ugyan, de hatékony. Kissé hátralépek, amikor Kisig az utolsó bőrdarabot is le-

robbantja, és Bátor leszedi a kicsorgó zsírt.

A végeredmény úgy fest, mint egy csatakos futball-labda sajátos kiegészítőikkel: furcsa ragu. A mormota leve ganéjtűzön főtt, és olvasztólámpa adta hozzá a nektárt; így lett gazdag, sötét és kábító. A hús egész jó. Ízlik. Ám az állaga mégiscsak némi kívánnivalót hagy maga után, főként, ha magamfajta gyenge fogazatú nyugat-európai harap bele. A mormota föld alatt él, alagutat ás, és folyamatosan megdolgozik az életben maradásáért. Csupa izom, és igencsak próbára teszi annak állkapcsát, aki jobbára éttermekben vacsorázik, és feldolgozott ételmet fogyaszt. A többieknek - lévén erős, hófehér fogazatuk, mely, úgy látszik, a tősgyökeres mongolok jellemző sajátja - hamisítatlan az örömük, főleg, hogy jóféle Dzsingisz kán vodkával öblítjük le a mormotahúst. Az iskolaigazgató fölcsapott egy szőlőszem formájú objektumot - a húgyhólyagot -, és üdvözült mosollyal lenyeli. Miközben fogaim közül rotszálakat húzogatok elő, a mormota maradéka a vodka és a ganéjfűst ködében szőröstül-bőröstül eltűnik.

Ahogy visszatelepszünk a kályha forróságú, legyekkel teli terepjáróba, Bátor a torkát köszörüli, majd tiszta tenorján rázendít egy burját népdalra. Ablakok lehúzza, s a szél hamar kifújja a legyeket, Bátor pedig Avragáig énekel: "Hív a kakukk, s én jövök hozzád, szerelmem, hazám folyóin s hegyein át."

Hogyan veszett el a Titkos történet, és hogyan találtak rá újra? - ez ugyancsak különös történet. Az eredeti változat - ezt csak néhány kiváltságos főember ismerte és őrizte - röviddel azután vált "titkossá", hogy a mongolok 1271-ben meghódították Kínát, és megrendelést adtak a hivatalos történelem megalkotására. A mongol dinasztia bukása után 1368-ban a hatalmat átvevő Ming-dinasztia hivatalnokai igencsak törekedtek arra, hogy megértsék azt a nyelvet, melyet oly sok alattvalójuk beszél, és kidolgoztak egy különös rendszert a mongol nyelv regisztrálására, hogy ennek alapján tolmácsokat képezhessenek. Kétnyelvű tudósokat alkalmaztak a mongol nyelv kínaiba való átírására - vagy inkább átszótagolására -, azaz minden mongol szótaghoz a hozzá leginkább hasonlító kínai írásjelet keresték meg. Ez volt és ez is maradt az idegen nevek és kifejezések kínaira való átírásának szabvány módszere.

Csak hogy ennek a módszernek is megvannak a korlátjai: minden jelnek és szótagnak mássalhangzóval kell kezdődnie, továbbá vagy magánhangzóval, vagy egy n-nel kell végződnie. Az átírt végeredmény az eredetinek igencsak elnagyolt utánzata. Belső-Mongólia fővárosa, Kökekota, mely két szóból áll - kök kot -, és azt jelenti, hogy Kék Város, az átírásban egy sor szótagként jelenik meg: Hu-He-Hao-Te.

Mindegyik szótagnak megvan a maga jelentése, de összeolvasva semmi értelme. Ebből a kínai olvasó mindenesetre tudja, hogy idegen névről van szó. Amerika ezzel az átírással így hangzik: Mei-Guo; Los Angeles - Lo San Qe; Párizs - Pa Li. Dzsingisz kán pedig Cseng Csi Ssu Hanná változik.

Aki tud franciául, az némi fogalmat alkothat arról, miféle képtelenséggé alakul át a Titkos történet, ha szótagolás útján franciára ültetik át:

Tu bille orne hôte tu bille, sa tisseur qu' ouest y un.
Ou est serre tisse noble air insére m'Indes tu sous
phare...

A Titkos történet átíratának kínai olvasata úgy hangzik, mintha valaki rettenetes kínai akcentussal mongolul beszélné. Mivel kínaiul ennek semmi értelme, ezért minden vertikális sorhoz nyersfordításban egy magyarázó szöveget is mellékeltek.

Amikor végül a mongol befolyás megszűnt, a kínaiak elvesztették érdeklődésüket az eredeti mongol szöveges verzió iránt, és csak a kínai fonetikus változatot őrizték meg, a magyarázó jegyzetekkel együtt. Számos másolat hevert az ismeretlenségben egészen a 19. század végéig, a 20. század elejéig, amikor is a dokumentumokat elkezdték egyenként újra fölfedezni. Ezt követően kutatók megpróbálták az eredeti mongol változatot helyreállítani. A feladat viszonylag egyszerű, ha megvan az eredeti szöveg, és ha két, egymáshoz közel álló, élő nyelvről van szó, ahogy a fenti példa mutatja. Sokkal fortélyosabb azonban, ha 14. századi kínai-ból kell 13. századi mongolt helyreállítani, még hozzá úgy, hogy egyik nyelvnél sem ismerjük a kiejtést, ráadásul a vizsgált nyelvek más-más nyelvcsaládhoz tartoznak. Ennek a gyötrelmes munkának a kutatók számos alkalommal nekifeszültek, s a legújabb változatot 1980-ban publikálták. Jóllehet még mindig akadnak nyelvtani és földrajzi kérdőjelek - annál is inkább, mert eredeti mongol verzió soha nem került elő -, a Titkos történet ma már számos nyelven olvasható.

A kutatók arról is vitáznak, hol van az egyensúly történelmi tény és képzelet között, abban azonban egyetértenek, hogy a Titkos történet túlnyomórészt valós eseményekben gyökerezik, mivel a benne szereplő történetek összhangban vannak egy másik korabeli - hasonlóképpen titkos - alkotással, az Altan debterrel (Arany Füzet). Ez a mű eltűnt, de egyes elemei föllelhetők a perzsa és kínai történelmi munkákban. A füzet tehát Dzsingisz idejéből való elsődleges forrásnak tekinthető. Sok más műről is tudjuk, hogy létezett, de ezek mind eltűntek vagy megsemmisültek (néhány a közelmúltban: egy középkori krónikát például egy kínai hadúr

égetett el 1927-ben). Egy 17. századi munka, az Altan tobcsi (Arany Foglalat) a Titkos történetből és későbbi legendákból merít, de a művet átszövik a buddhizmus tantételeinek elemei. A negyedik forrás a Jüan (mongol)-dinasztia hivatalos története, melyet az utódok állítottak össze, rendszerint akkor, amikor egyik uralkodócsalád fölváltotta a másikat. A Titkos történettel összevetve azonban ezek a följegyzések rövidek, unalmasak és fontoskodók.

A Titkos történet tehát az első számú forrás. Izgalmas, mégis csalódást okozó mű. Azt állítja, hogy a mongolok eredetére ad magyarázatot, ám ebből óhatatlanul is adódik az összehasonlítás más nagy "alpművekkel" - a Bibliával, az Iliással, a nagy északi eposzokkal, a Niebelung-énekekkel vagy a Mahábháratával. Csakhogy a Titkos történet messze nem olyan nagy formátumú - mindössze 282 bekezdést tartalmaz, 60 ezer szót, s terjedelme alig egyharmada az Iliásznak. S jóllehet tartalmazza az "alpművek" bizonyos elemeit - mítosz és legenda anekdotává olvad, és úgy fest, mintha történelmet alkotna -, hiányzik belőle mind az eposzi grandiózusság, mind pedig a történelmi pontosság.

A Titkos történet, ez a hősköltemény kétségkívül erősen gyökeredzik az elbeszélő verselés mongol hagyományaiban. Az Iliáshoz és az Odüsszeiához hasonlóan ez a mű is azon ritka megkülönböztető jegyeket viseli magán, amelyek jelzik, hogy a szájhagyományt foglalták írásba. Természeténél fogva egy szájhagyomány útján terjedő műnek írásos bizonyítéka nem lehet, de Homérosz esetében a kutatók olyan elméletet sugallnak, mely akár a Titkos történet keletkezéséhez is modellül szolgálhat. A trójai háború után, Kr. e. 1250 körül görög dalnokok udvarról udvarra, piactérről piactérre utazva történeteket szóttek a hősekről és az eseményekről, képet adva ily módon a görög társadalom eredetéről, s tudatosítva az emberekben, honnan jöttek és miért élnek. E dalnokok jó ötszáz éves korszaka után bukkan föl Homérosz, és művészi módon összekovácsolt néhány ilyen történetet, éppen akkor, amikor a görögök átvették a föníciai írást. És leírva ezek a történetek éppen adott állapotukban rögzültek. Egy szájhagyomány útján terjedő történetegyveleg két, nagyszabású irodalmi műben egyesült.

A folyamat, ahogy a dalok írásban rögzülnek, nem pusztán feltevés. A dalnoki hagyomány a Balkánon két évezredet élt túl, egészen addig, míg 1930-ban Milman Parry antropológus és népdalgyűjtő szerbiai, illetve bosznia-hercegovinai kávéházakban az énekeket föl nem jegyezte. Ahogy tanítványa, Albert Lord a *The Singer of Tales* (Mesék dalnoka) című művében utal rá, Parry fölfedezte, hogy a dalnokok, akik az énekeket nemzedékről nemzedékre örökítették át, meglepő képességekkel rendelkeztek. Nemcsak hatalmas

mennyiségű szöveget memorizáltak a versmondáshoz, hanem előadásaik rögtönzött elemeket is jócskán tartalmaztak. A dalnok minden énekét hagyományos témákra és előadásmódra alapozta, ami a "szövegnek" 25-30 százalékát tette ki; a többit saját maga alkotta újra, rövidítette vagy kiterjesztette, a közönség reakcióitól függően, miközben a dalt ugyanahhoz a versformához szabta.

Valami ilyesmi történhetett Mongóliában és Kínában is azokban az években, amikor a Titkos történetet írásba foglalták. Valószínűnek látszik, hogy a korai korszak mongol énekmondói, akárcsak a Homérosz előtti énekesek, a nemzeti emlékezet őrzői voltak, eseményeket és karaktereket foglaltak hagyományos versformákba, s ezeket valami egyszerű húros hangszeren, a későbbi lófejű hegedűk kezdetleges elődjén eljátszották. Az 1220-as években, amikor a mongol birodalom még mindig emelkedőben volt, ezek a poéta-történészek már elkezdheték az előre el nem tervezett feladatot, vagyis versbe foglalását mindannak, ami történt s történik. Ha elegendő idejük lett volna, talán ugyanolyan gazdag költészeti anyagot hoznak létre, mint amilyen hagyományokból Homérosz merített, és néhány mongol Homérosz ugyanolyan varázslatosat alkothatott volna, mint a görög költőfejedlem.

De az alkotás folyamata, feltételezve, hogy egyáltalán megkezdődött, az írásbeliség bevezetésével rövidzárlatot kapott. Homérosz esetében az írás érett szóbeli hagyományt rögzített. A Titkos történetnél csak a költészet nyersanyagára hagyatkozhatunk. A szóbeliségnek temérdek jele létezik, a szövegek többsége verses formájú, olyan módon, hogy a sorok első szavai visszhangozzák egymást, mintegy a rím mongol megfelelőjeként. Számos állandó fordulat található bennük - megszokott eszköze ez a történet mederben tartásának. A hírnévre rendeltetett gyermeknek "tűz lobog a szemében", a meggyilkolt embert "elfújja a szél, mint a hamut". Az anekdoták éppen olyan életteli teltettek, mint az Odüsszeiában.

A Titkos történet soha nem ugrotta át a nagy eposzi költészet határait, mert ez részben prózai történet. De történelmi műnek sem mondható, méghozzá két okból nem. Először is azért, mert az eseményeket túl hamar rögzítették; másodsor, mert ahogy Mongóliának hiányoztak az irodalmi hagyományai, úgy történészei sem voltak. Az azonnaliság persze nem feltétlenül gátja a jó történelemírásnak - Thuküdidész úgy írta meg a peloponnészoszi háború történetét, ahogy az megesezt; de a görögök a Kr. e. 5. században már három évszázados írásbeliségre és kiterjedt irodalmi hagyományokra tekinthettek vissza. A mongolok 1228-ban még csak alig húszéves írásbeliséggel s alig néhány írástudóval rendelkeztek, így aztán a Titkos történet igencsak szűkszavúan bánik a

"valós" történelemmel - amit Thuküdidész, Macaulay vagy a modern történészek minden bizonnyal megértéssel fogadnának -, hiszen elég kevés részletet tartalmaz arra vonatkozóan, hogy Dzsingisz miként hagyta rajta kézjegyet a világtörténelmen. Két évtizedes közép-ázsiai és kínai hadjárat, városok tucatjainak lerombolása, embermilliók halála - mindezt a könyv néhány bekezdésben intézi el. Lehet, hogy a keletkezés idején a birodalmi terjeszkedés témája már a hivatalos iratok tárgyköréhez tartozott, mely dokumentumok mára elvesztek; lehet, hogy ezeket az eseményeket az elbeszélők még nem vették föl repertoárjukba; de az is elképzelhető, hogy egyetlen dalnok sem vett részt a hadjáratokban. Bármilyen legyen is az ok, mi most olyan helyzetben vagyunk, mintha csupán egy családi album gyorsfotóira hagyatkozhatnánk, amikor a mongolok eredetét, Dzsingisz föl-emelkedését, a mongol törzsek egyesülését és egy birodalom kezdetét vizsgáljuk.

De ha a Titkos történet nem nagy eposz és nem is nagy történelmi mű, akkor miben áll az értéke? Két dologban: elevenségében és szelektivitásában. Mintha egy tapasztalt szerkesztő merített volna egy sor rendelkezésre álló forrásból - dalokból, kortársi szóbeli beszámolókból -, méghozzá olyan szigorú szerkesztési elvek szerint, hogy csak a legfontosabbat szabad kiválogatni, és ami a legfőbb szempont: lakkozni tilos! Ez nem a szentek élete. Hitelességét éppen az adja, hogy a jó mellett a rosszat is ábrázolja. Dzsingisz a maga valójában jelenik meg: rémisztő alakként. Megöli testvérét, és anyja haragja üldözi. Kis híján katonai katasztrófát idéz elő, s gyerekkori barátai korholják.

De vajon kitől származhat a heroizmus és az emberi esendőség e kettőssége? Van olyan feltevés, hogy a szerző nem más, mint Dzsingisz fogadott testvére, Sigi, akit kisfiúként egy tatár táborban leltek elhagyatva. Nyilvánvalóan előkelő családból származott, hiszen arany fülbevalókat viselt, orrgyűrűt és cobolyprém bélésű, selyemfényű mellényt. Dzsingisz anyja nevelte föl, hatodik, legkisebb fiaként, jó húsz éven át, s a fiúból felnőttkorában tábornok és bíró lett. Sigi Kutuktu nagy valószínűséggel tudott írni-olvasni - de ha ő lett volna az egyedüli szerző, bizonyára nem lett volna ideje arra, hogy a hadjárat részleteivel, igazgatással és jogi ügyekkel is foglalkozzék.

Nos akkor ki szabta meg a kereteket? A válasz kézenfekvő: Ögödej, az újonnan választott örökös. Csakis ő rendelkezhetett azzal a hatalommal, mellyel jóváhagyhatta az anyag kiválogatását. Hatalmát pedig néhai apjától eredeztethette. Maga Dzsingisz feltehetően hallott azokról a legendákról és eseményekről, melyek a Titkos történetben szerepelnek. Ezek az események oly sok szálon kapcsolódnak személyéhez, hogy számos történet minden bizonnyal első

kézből éppen tőle származik. Dzsingisz realista volt. Tisztában volt azzal, hogy hatalomra kerülése az általa hozott döntéseken múlik, legyen szó politikáról, barátságról vagy stratégiáról. Öregkorában felismerhette azokat a hibákat, melyeket fiatalon elkövetett, és gondot fordított arra, hogy ezekre rámutasson, még azon az áron is, hogy saját maga ellen beszélt, amivel még inkább kiemelte saját érettségét. Isteni védelem: igen; de a mongolok Istene, az Örök Ég csak azokon segít, akik képesek magukon segíteni. A sikerhez csak szenvedésen és kudarcon át vezet az út. Ha van valami, ami a Titkos történetben igazán csodálatos, akkor az nem más, mint a lélektani ábrázolása annak, miként lesz egy számkivetetből hős és uralkodó.

Magam előtt látok egy tudós-hivatalnokot, Sigit talán, aki negyven felé közelít, s megkapja a feladatot urától és rokonától, Ögödejtől, majd munkához lát, maga mellé véve egy jó eszű, írástudó fiatal segítőtársat, aki jártas az ujjur írásokban, és aki le tudja jegyezni az elmondottakat. Együtt nekilátnak, szemtanúkat keresnek, járják a jurákat; történeteket, verseket, beszámolókat gyűjtenek azoktól, akik hajdanán részt vettek az eseményekben. Sürget az idő. Hamar vége a nyárnak, s télire mindenki hazatér a családi sátorhoz.

A stratégiai ügyek zömét kihagyják - már csak azért is, mert az öreg tábornokok közül jó páran még most is a csatamezőkön, valahol messze földön harcolnak. Amit jónak és versbe illőnek ítélnék, azt följegyzik. A maradékot csokorba szedve prózába öntik, s persze a legélénkebb anekdotákra és a legdicsőségesebb legendákra összpontosítanak.

Az időzítés tökéletes - talán az egyedüli lehetséges alkalom - egy olyan anyagnak az összegyűjtéséhez, mely lehetővé teszi, hogy egy új nemzet megérthesse saját eredetét.

* * *

MÁSODIK FEJEZET

A mongolok fölemelkedése

Avragától északkeletre a Hentij hegylánc mentén egy kis országnyi földterület húzódik, mely Dzsingisz kán és a mongol nemzet szülőhelyéhez vezet. A földet és a legelőt keményre tömörítette a forró nyár, és simára gyalulta, mint a nyílt tengert. Nagy port kavarunk magunk mögött, és semmi sem lassítja utunkat. A nagy forróságban leapadt a Cenker, a Ködee-sziget határánál már csak patak csordogál; egy út tart kelet felé a főváros felől; a térkép autópályaként jelöli, mi szinte észre se vesszük, amikor halvány nyomvonalán áthaladunk.

Csak egyszer állunk meg, egy ritka esemény tiszteletére: amikor felbukkan egy a mienkéhez hasonló CJAZ terepjáró. Az ilyen események alkalmat kínálnak egy kis pletykálásra, egy cigarettára s a hólyagok könnyítésére; rövid szemlélődésre, amit a mongolok így hívnak: "Megnézem a lovakat." A másik terepjáróból ifjú pár kerül elő; meglep a fiatalságuk, szépségük és nemzetköziségük. A fiú mongol, punkosra nyírt frizurával, a lány karcsú, szőke és Észtországból való, s guggolva szívja cigarettáját. Mindketten Tokióban éltek, ott találkoztak, s hamarosan szerelem, aztán eljegyzés lett a dologból. Az exszovjet birodalom két végéből érkezve mindketten tudnak oroszul, hiszen ez a második nyelvük, de egymással angolul beszélnek. A fiú apja történészprofesszor a katonai akadémián. Talán találkozhatnék is vele. De a fiú nincs annyira elragadtatva tőlem, hogy szorgalmazza a dolgot; valahogy úgy reagál, mintha az avragai úton legalábbis egy tugrikért két angol írot adnának.

Ez a táj Mongólia őstörténetének részét képezi. Egy alacsony hegygerincről lapos síkságra ereszkedünk le, melyet egy lomha kis folyó, a Kőrök alkotott, s amely aztán egy pontnál kicsiny, sekély tavat formál. Bátor ismét a magasba visz minket, egy sziklás kiszögellés felé, ahonnan aztán térkép-szerűen az egész táj elénk tárul. Egyetlen gert sem látni innen, most mégis olyan helyen állok, ahol egykoron tömegek zsibongtak. Egy évezreddel ezelőtt a folyó odalent mérföldekre szétterjedt, termékeny térséget hozott létre, mely egy kőkorszaki közösséget vonzott ide. A hegygerinc, ahol az imént parkoltunk, egykoron tóparti emelkedő volt, a sziklás kiszögellés nyúlványaival és sekély barlangjaival egy "műhelynek" adott otthont. A falakon emberi és állati alakzatok sziklába vésett, homályos ábrái láthatók. Lefelé sétálva a lejtőn Bátor lehajol valamiért, majd int, hogy menjek oda. Színes köveket tart a markában, melyek valamilyen kezdetleges eszköztől pattantak le - nyílhegy, dárdahegy, kés -, s melyekkel egykoron Mongólia-szerre kereskedhettek. Ez a széles völgy és az Ónon folyó által kivájt folytatása volt a mongolok első lakott helye Kr. e. 800 körül.

Az Ónon és a Kőrök találkozási pontja ma is jobbára úgy fest, mint ahogy azokban az időkben, eltekintve a közeli kisváros, Binder sötét faházaitól és mély keréknyomaitól. A mongolok ma is enyhet találhatnak az elszórt erdeifenyők és juharfák szavannájában, a szelíd dombocskák és a folyópartot szegélyező hegyek idilljében, s hallgathatják az Ónon halk mormolását a sekély gázlók fölött. Manapság az újonnan érkezőknek nem kell sátrat állítaniuk. A folyóra néző lejtőn, frissen festett kerítés mögött nyári kemping gerjei állnak rendezett sorokban. A tábor elhagyatott; se vendég, se személyzet. Ám ekkor beindul a váratlan események Mongóliára olyannyira jellemző gyors sora, mely a felvetődő gondo-

kat tulajdonképpen egészen elviselhetővé, sőt adott esetben kellemessé teszi. A városban már tudnak az érkezésünkről. Egy autó bukácsol felénk, égszínkéék dilbe, azaz elegáns, bokáig érő, hagyományos köntösbe öltözött két ifjú hölgyel. Megpróbálják elindítani a generátort, hogy a világításhoz és az étterem konyhájához áramot gerjesszenek. Nincs üzemanyag. Kisig beszalad velük a városba, és a tábor hamarosan életre kel; lesz elektromos áram, enni-való, sőt egy jó hír is akad: Binder postahivatalában van egy fekete-fehér tévékészülék. Éppen vasárnap van, június 30. Ebéd után bemegyünk a városba, összezsúfolódunk a postahivatalként szolgáló fakunyhóban, és a légköri zavarok, valamint a Dzsingisz kán vodka ködén át megtekintjük a világbajnokság döntőjét, ahol is Brazília 2:0-ra legyőzi Németországot.

Az a mongol harci egység, amely Kr. u. 800 körül a Hentij hegy felé közelített, ugyanazt a folyócsatlakozást lát-hatta, mely másnap a szemem elé tárul: az erdőt, melyet fényével átsző a felkelő nap sugara; a laza talajt, melyet mezei egerek üregei, ezerféle fűcsomó, fehér és sárga virágok ka-
valkádja s törpecserjék sokasága borít. Pacsirtadal szól a menny végtelen tisztaságából. A távoli hegyek a kristálytisztá levegőben éppúgy hullámoznak, mint a gerek odalent. Akkoriban persze minden vadabb volt. Most Binder faépületei-nek sötétbarna foltjai láthatók néhány kilométerre tőlünk, s manapság persze jóval kisebb az állatállomány. Hajdanán fehér farkú gazellák inaltak el, kicsiny porfelhőket hagyva maguk után; ma a gazellák visszavonulnak a Góbi sivatag távoli vidékeire. Jó hely volt ez a vándorló törzseknek. A kö-vér fű megfelelő táplálékul szolgált az állatoknak. A Hentij hegy erdei vaddal voltak teli, és háborúk idején menedéket kínáltak azoknak, akik követni tudták a szarvasnyomokat a meredek völgyekbe és a puszta fennsíkokra.

Évszázadokkal később a legendák azt regélték, hogy ezek a népek egy farkas és egy dämvadtehén leszármazottai. Akkor még talán jobban emlékeztek rá, hogy két ősi törzsü-
ket Farkasnak és Dämvadnak hívták. És akkor talán még a népmeséik is regélték az eredetről; a nagy szibériai tóról, a Bajkálról, a tőle északra fekvő hegyekről vagy Mandzsúriá-ról. Idővel a megmaradt legendák bekerültek a Titkos törté-netbe, majd fél évezreddel később a népi emlékezet elhalvá-
nyult, s csak homályos utalások maradtak bizonyos állat elődökre és egy "tengeren való átkelésre". Ezek a vándorló törzsek már nyilvánvalóan mongoloknak nevezték magukat, vagy legalábbis valami hasonlónak. Az elnevezést átvették a kínaiak, és meng-ku vagy meng-uu szavakká torzították. Hogy ez mit jelent - ha jelent egyáltalán valamit -, azt senki sem tudja.

Ezen a határvidéken, ahol az észak hegyei és erdei a déli le-

gelőkkel találkoznak, az erdőlakó vadászok és a pusztai pásztorok együttélése egy olyan sajátos életmód kialakulásához járult hozzá, mely az emberi társadalmak fejlődését zömmel meghatározó rendszerektől merőben különbözött.

Kr. u. 800 körül, ha szélesebb összefüggéseiben vizsgáljuk a történelmet és az őstörténetet, valami viszonylag újszerű dolgot láthatunk. Az emberiség addigi 100 ezer évére visszatekintve megállapítható, hogy a Föld lakóinak 90 százaléka vadászó-gyűjtögető életmódot folytatott, s megismerte az évszakok változásait, az állatok természetét és a természet nagylelkűségét. Mintegy 10 ezer évvel ezelőtt, amikor az utolsó nagy jég rétegek visszahúzódtak, felgyorsult a társadalmi evolúció. A változásokat már nem mérhetetlenül hosszú időegységekben, hanem évezredekben lehetett mérni. Két új rendszer alakult ki gyors egymásutánban. Az egyik a mezőgazdaság. Kr. e. 5000 körül földművelő közösségek lepték el a szárazföldek szegélyeit, és gyorsan terjeszkedtek Egyiptom, Mezopotámia, India és Kína nagy folyói mentén. Ebből a forradalomból fakadtak azok a változások, amelyek mai világunkat meghatározták - népességnövekedést, gazdagságot, szabad időt, városokat, művészetet, irodalmat, ipart, nagyszabású háborút, kormányzatot: többnyire mindent, amit a mai letelepedett urbánus társadalmak civilizációnak neveznek. A harmadik rendszer (a vadászó-gyűjtögető és az agrár-társadalom után), amelyet az első mongolok megkezdtek a maguk hasznára fordítani, a vándorló állattenyésztőké volt: a nomád pásztorkodás. Egy évszázaddal ezelőtt az őstörténet kutatói még rendszerint tetszetős fejlődési irányvonalat mutattak ki a vándorló barbarizmustól a megtelepedett civilizációig, valahogy így:

Vadászó-gyűjtögető - nomád pásztor - agrár-urbánus életforma.

Nem így azonban a mai gondolkodás. Ma a legtöbben egyetértenek abban, hogy a mezőgazdaság a második helyen szerepel, hiszen ez gondoskodott a kezelhető háziállatok élelemforrásairól, s ezáltal szabaddá vált az út a nomád pásztorkodáshoz. Ebből pedig egy másfajta sorrend következik:

vadászó-gyűjtögető
- nomád pásztor
agrárius + pásztorkodó
urbánus életforma

Másként fogalmazva: a nomád pásztorkodás nem "primitív" életmód, hanem ugyanolyan kifinomult tevékenység, mint a mezőgazdaság. Amikor ez a változás végbement - Kr. e. 4000 körül, Dél-Oroszországban és Nyugat-Szibériában -, egy új világ emelkedett föl: a pusztá tengere vagy az orosz kifejezést átvéve: a sztyeppe, mely Eurázián keresztül,

hatezer kilométeres távolságon átívelve Mandzsúriától Magyarorszáig terjedt.

A vadászoknak-gyűjtögetőknek és a gazdálkodóknak a sztyepp nem sok jót ígért. Eurázsia szívében tundrák és sivatagok, erdők és hegyek húzódnak, Ázsia legelői magas fekvésűek, nyitottak és rossz a vízellátottságuk. Az Uraltól a Csendes-óceánig kevés olyan hely található, amely letelepedéshez igazán alkalmas környezetet kínálna. A nagy folyók, melyek másutt a civilizáció artériái, itt észak felé, a sarki kietlen vidékek felé folynak vagy belső tengerekbe ömlenek, többnyire anélkül, hogy az ember hasznot húzna belőlük. Az Amur, melybe az Ónon ömlik, 4300 kilométert tesz meg kelet felé, de az év hat hónapjában be van fagyva. Mivel egyetlen óceán mérséklő hatása sem érvényesül, nyaranta 40 fok fölé emelkedik a hőmérséklet, míg a téli viharban percekben belül megfagy a kint felejtett hús (így aztán ezen a vidéken a konzerválásához elegendő, ha a húst egyszerűen kint hagyják a szabadban).

E zöld óceánban Mongólia legelői lagúnákat képeznek, melyek 1600 kilométer hosszú, 500 kilométer széles sztyepppekhez kapcsolódnak a hegyek közötti átjárók révén. Az átkelők az Altaj és a Tien-san hegyláncain keresztül nyugat felé, az Amur völgyén át pedig keleti irányba, Mandzsúriába futnak. Észak felé Szibéria hegyei és erdei, míg déli irányban a Góbi sivatag, az embernek igencsak kihívó környezetet jelentő kavicsos pusztaságai terülnek el. Még az "alföldek" is 1200 méter körüli tengerszint fölötti magasságon fekszenek. A Góbi sivatagban nyár közepén napközben 40 fok fölé kúszik a hőmérő higanyszála, míg éjszakánként a fagyos levegő zúzmarát varázsol a sátrakra. Novembertől áprilisig az itt lakók még ma is jégtömbökként tárolják a vizet, s amikor szükség van rá, tűzön felolvasztják a jeget.

A földművelők úgy gondolták, hogy a legelőóceánnak csak a partjainál találnak megélhetést; ott, ahol a pusztaság tengere lombhullató fák erdeibe és szavannákba olvad bele, illetve ritka oázisokban és termékeny völgyekben célszerű letelepedniük. Azokra, akik e lakható térségek peremén éltek, zordabb idők vártak. Rákényszerültek arra, hogy minden leleményességüket latba vetve rájöjjenek azokra a módszerekre, amelyek révén a legelők e végtelen univerzumából élelem, hátszló, növekvő népesség, hadsereg és végső soron nem kisebb dolog, mint egy birodalom keletkezhet. Ezekről a tapasztalásokról persze természetesen nincsenek írásos emlékek. A legelőóceánból nyilván csakis számtalan kudarcra ítélt kísérlet, tévedés, zsácutca és visszavonulás után lehetett kitörni. Csak akkor, amikor az egykor zsákmányként befogott, majd karámba zárt, tenyésztett, megévelt, megszelídített állatokat végül munkára fogták. Számos állatfaj bizonyult kezelhetőnek: rénszarvasok Szibé-

ria és Mongólia határvidékén, jakok Tibetben, tevék a félsivatagban. Am akadt egy állat, mely végül a legelő gazdagságának kulcsszereplőjévé vált, ez pedig: a ló!

Ázsiában a lovak domesztikálása Kr. e. 4000 körül már megkezdődött, ahogy az Alsó-Donnál talált régészeti leletek bizonyítják. Kezdetben - a felhalmozott lócsontok erre utalnak - a húsáért tartották az állatot, majd egy mérhetetlenül hosszú folyamat eredményeként forradalmi változás következett be. Egy az Ob felső folyásánál talált, Kr. e. 2000 tájáról származó késpengén egy kipányvázott lovat tartó ember látható. Ettől az időszaktól kezdve, úgy tűnik, az emberek sikerrel igyekeztek megzabolázni e szilaj teremtményeket; bronzból készült zablákkal próbálták rájuk kényszeríteni az emberi akaratot, s a prédát egyre inkább társnak tekintették, felismerve a ló kezelhetőségét, erejét és állóképességét. További több ezer éves erőszakolt evolúció után ez az új alfaj még mindig meglehetősen vadnak látszott - tömzsinek, vastag nyakúnak és bozontosnak -, karaktere azonban sokat változott. A mongol lovak ma lényegében ugyanolyanok, mint amilyenek abban az időben voltak. Európai szemmel talán nem túl kecsesek, de ugyanolyan szívósak, mint valaha, télen is a szabadban élnek, s patáikkal a hó alól kikaparják maguknak az élelmet jelentő fűcsomókat. Csakis a legzordabb időjárás - ilyen a jégvihar, mely áthatolhatatlan jégpáncélt von a legelőre - képes megölni őket. Többnyire sokkal nagyobb számban élnek túl a teleket, mint amennyire tenyésztőiknek szükségük van. Kr. e. 1000-ig a közép-ázsiai ló volt az elsődleges szállítóeszköz; nagy segítség a csordák tereléséhez, felbecsülhetetlen segítőtárs a vadászatoknál, életbe vágóan fontos a hadviselésnél: a puszta gazdaságának legfőbb támasza.

A mongol lovak lélekereje igazán ámulatba ejtő. Július 11-én, a nemzeti ünnepen - Nadam - minden térségben lovasversenyeket rendeznek. A lovasok gyerekek, többnyire tíz év körüliek, és szőrén ülik meg lovaikat; ám az esemény nem elsősorban a lovasok, hanem a hátasok erőpróbája. Húsz kilométeres versenyeket futnak, különböző kategóriákban. A legjobb a fővároson, Ulánbátoron kívül mérkőznek meg. A 2002-es versenyt a cél közeléből figyelhettem, amikor is az ötévesek versengtek, s a szinte önkívületbe esett tömeg, ki lóháton, ki saját lábán állva s lökdösődve, várta a befutókat. A hosszú táv finisénel némely ló már közel volt a teljes kimerültséghez. Az egyik két méterrel a célvonal előtt remegő lábakkal leállt. A tízéves lovas ostorozta, rugdosta, ahol érte. Aztán a fűcska leugrott, és a kantáránál fogva megpróbálta átvonszolni az állatot a célvonalon.

A tömeg őrjöngött, miközben egyik ló a másik után vágta be a célba a por és az izzadság ködében. Végül a makacskodó lovat három férfi húzta, toltta, csalogatta

előre. Szegény pára, szemlátomást megértve, mit várnak tőle, néhány bizonytalan lépéssel átvonszolta magát a célvonalon, néhány másodpercre újra megállt, majd oldalára dőlve összeroskadt. Tömeg gyűlt köréje. Rúgásokkal próbálták föléleszteni, szó szerint; a szívébe rúgtak, méghozzá teljes erővel, tizenegyesrúgásnak beillő brutalitással. Hozzá kell tenni, hogy ilyen esetekben ez a szokásos módszer, mely olykor valóban célravezetőnek bizonyul. Ezúttal azonban nem használt. Még több férfi gyűlt össze, kötelekkel talpra állították az állatot, de az ismét összeroskadt. Kiadta a lelkét. Miközben az ifjú lovas kedvence teteme mellett sűrű könnyeket hullatott, egy emelővillás targonca érkezett, s elszállították a lovat. Felkavaró élmény volt ez egy nyugati turista számára. De ilyen haláleset minden évben, csaknem minden versenyen előfordul, szerte az országban. Az emelőtargonca azon a napon is többször fordult, és nem kétséges, hogy milyen rendeltetéssel. Íme, az evolúció - működés közben. Csak a legerősebbek maradnak meg a tenyésztéshez. Az eredmény pedig egy olyan lófajta kialakulása, amely nemcsak a zord telek túlélésére alkalmas, de ahhoz is elég elszánt, hogy a halálba menjen, ha azt várják tőle. Nem volt ez utolsó szempont, amikor harcosokkal kellett végigvágatni egész Euráziát!

A nomád életmód másik fajtája, mely a rénszarvasokat és a jakokat hasznosította, szintén fennmaradt, de a ló - mint a leggyorsabb és legtanulékonyabb - a felsőbbrendűség különleges érzetét adta. Ez a lovas szakértelem a nyelvben és a magatartásban is tükröződik. A mongolok büszkén emlegetik, hogy száz vagy háromszáz, vagy annál is több lovakkal kapcsolatos kifejezésük van. A számokon lehet vitatkozni, van azonban egy adat, amely pontosan meghatározható. Ez a 169-es, melyet a mongol folklór a 13-as számból eredeztet. E misztikus osztályozási rendszer szerint a lovaknál 13 főszín létezik (a világos pejtől a szürkéig), mindegyik színnek 13 alfaja van (a halvány pej egyik alfaja az elegáns, de "messziről szalajtott világos pej"). A lovat tehát színéről, továbbá általános fizikumára, kisebb jellemzői (farok, sörény), képességei, karaktere és mindezen tulajdonságok összessége alapján lehet meghatározni.

A mongolok, amikor felszivárogtak az Ónon völgyén, már tudták, hogy a pásztorember szabadon kószálhat a füves pusztán, és kedvére hasznosíthatja a természeti erőforrásokat a másik négy házasított állat - juh, kecske, tevé (a hegyekben a tevé jakokkal helyettesítették), szarvasmarha - tenyésztésénél. Hús, szőr, bőr, tüzelőanyagok való ganéj, ruházatkodáshoz, sátorhoz állatbőr és persze százötven különféle tejtermék, közöttük a pásztorok fő itala, az enyhén erjesztett kancatej, a kumisz - mindez a háziállatoknak köszönhető. Közép-Ázsiában főként török néven ismert a kumisz, melyet a mongolok ajragnak neveznek.

"Amíg iszod, úgy csípi a nyelvedet, mint az ecet" - írta róla a flamand Friar Willem Rubruk, az első európai, aki a 13. században Mongóliába látogatott. "Amikor már nem iszod, a mandulatej ízét hagyja a nyelveden, s ez nagy gyönyörűséggel tölti el a bensőt." Az ajragot - valóban az "öt állat" valamelyikének a teje - tovább is lehet párolni, amíg vodkához hasonlatos szesz nem lesz belőle, bársonyossága azonban a jó boréhoz fogható. Ez is gyönyörűséggel tölti el a bensőt.

A nomád pásztorkodás erősen szakosított életmódot alakított ki, amely elvileg végletesen befelé fordulóvá is válhatott volna. De nem vált azzá. Ez a társadalom mind a kereskedelem, mind a lényegi materiális javakhoz való hozzáférés tekintetében mindig is élénken kapcsolódott más kultúrákhoz és más tájegységekhez.

Vegyük példaként a mongol gert. Kupolás és kör alakú kiképzésével támasztókötelek nélkül is ellenáll az erős szeleknek, miközben tetőtartó küllői és rácsozatai egy- vagy kétrétegnyi vastag nemezt tartanak. Akik szeretnek romantikát látni a nomád élet küzdelmességében és különlegességében, gyakorta úgy idealizálják a gert, mintha legalábbis egyenesen a sztyeppéből nőtt volna ki. Nos, nem így történt. Eredetét az erdőben kell keresni. Falrácsozatai és tetőtartó bordái fából készültek, márpedig a pusztában fa ritkán lelhető fel. A ger prototípusa az erdei sátor volt, egy ívelt, indiánsátorszerű építmény, melyet manapság vadászok ütnek fel néha éjszakai szálláshelyül. Ahogy a nomád pásztorkodás fejlődött, a pásztorok rájöttek, hogy lovaikkal és kordéikkal több felszerelést tudnak szállítani, és az élet így kényelmesebbé tehető. A fényűzés egy formája éppen abban állt, hogy az alacsony indiánsátorból tágas lakóterekbe költöztek, falakat emeltek, és az építményt tetővel látták el. Ám a gerekhez és kocsikhoz szükséges faanyagot továbbra is az erdőből kellett megszerezni. Jóllehet a pusztai nomádok önellátók is lehettek volna, a gerek és a szekerek mégiscsak arra emlékeztetnek, hogy a legelőóceán tengerészeinek bizony szükségük volt a maguk erdőkikötőire.

Az "alkotóelemek" - szarv, fa, ín, enyv - mind rendelkezésre álltak. Már csak az kellett, hogy valaki mindezt ügyesen összeállítsa. Ez minden bizonnyal valamikor három vagy négy évezreddel ezelőtt történhetett, sok-sok véletlenszerű fölfedezés végeredményeként. Képzeljünk el egy közönséges erdőlakót, akinek van egy primitív, fából készült íja, ami eltörött. Az erdei ember kezébe kerül egy darab szarvasagancs - vagy tehénszarv, ha szarvasmarhát tart -, és fölfedezi, hogy az ugyanolyan hajlékony, mint a fa. Lefarigcsál róla egy rövidke csíkot, hogy madzagnak használja. Az állat más részeit is hasznosíthatónak találja. Ha egy vadász megfőzi az elejtett vad maradékait, egy rakás ín marad a főzet

után, amelyből néhány napos lassú párolással erős ragasztóanyagot készíthet. (A hal bizonyos részeiből is lehet ragasztót nyerni - a halenyv Ázsia-szerte értékes kereskedelmi árucikknek számított.) Az inakból, miután kövekkel porhanyósították, vékony fonalat lehet készíteni, mely kötőanyagnak alkalmas. Emberünk rájön, ha a fáját szarvval és ínval megerősíti, akkor egy még jobban működő eszközhöz jut. A szarv ellenáll a nyomásnak, és megadja az íj belső formáját. A jó minőségű ín - legjobb az Achilles-ín - ellenáll a kifeszítésnek, érdemes tehát kívülre helyezni. Íme, az íjkészítés tudományának alapja. Ahhoz persze évek kellenek, hogy valaki igazából kiismerje az anyagokat - a megfelelő szélességet, hosszúságot, vastagságot, hőmérsékletet, a megformáláshoz szükséges időt és a kisebb kiigazításokat. Amikor mindezen szakértelem kellő ügyességgel és türelemmel párosul - nagyjából egy év kell egy íj teljes összeállításához -, akkor a végeredmény figyelemre méltó minőségről tanúskodik.

A Kr. e. 1. évezredig kifejlesztett összetett íjak a későbbi tűzfegyverekkel is kiállják az összehasonlítás próbáját. Egy ilyen felajzott íj ugyanakkora ellenállást tud kifejteni, mint az autórugó. Ahhoz, hogy egy valóban "nehézveretű" íjat valaki felajjzon, akkora erőkifejtésre van szükség, mint mondjuk egy egykaros fekvőtámaszhoz, három ujjal végrehajtva. A későbbiekben a török íjászok hüvelykujjgyűrűt alkalmaztak a nyílazáshoz, de a mongol lovasok, akik vágózás közben lőttek, nem alkalmaztak efféle segédeszközt; pusztán megedzett három ujjúkra hagytakoztak.

Az az erő, amit a szarv, a fa és az ín összetevője föl tud halmozni, valóban döbbenetes. A 18. századi angol íjász szakértők őszintén elképedtek a hajdani török íjak láttán. Döbbenetesen fedezték föl, hogy ezek messze nagyobb hatóerővel rendelkeztek, mint angol megfelelőik. Angol gyártmányú íjjal ritkán sikerült 350 yardnyi távolságnál messzebbre löni (a világrekord 479 yard). Ehhez képest 1794. július 9-én a londoni Bedford Square mögötti szabad területen a török nagykövet titkára, bizonyos Mahmud egy hagyományos török íjjal 415 yardnyira lőtt el ellenszélben és 482 yardra hátszélben. Szerényen megjegyezte, hogy ez igazán semmi: mestere, a török szultán Isztambulban könnyedén töltesz ezen. És valóban, 1798-ban a szultán igazolta is e nagyotmondónak tűnő állítást, amikor 972 yardnyi távolságra röpítette ki nyílveszejét, tehát jóval több mint fél mérföldre, s a lőtávolságot állítólag a Török Birodalomhoz akkreditált angol nagykövet, Sir Róbert Ainslie jelenlétében mérték le. A mai íjászok ezt egyszerűen nem hiszik el. Manapság a legkorszerűbb anyagokból készült, speciálisan tervezett karbonnyilak nagyjából háromnegyed mérföldes távolságra lőhetnek ki; a fából készült nyílveszők azonban legjobb esetben sem repülnek el hatszáz yardnyira. Ám a

szultán teljesítményét talán mégsem szabadna félvállról venni és eleve elutasítani. A tisztán izomerővel végrehajtott nyilazás világrekordja meghaladja az egy mérföldet; 1971-ben egy Harry Drake nevű amerikai egy háromszáz fontot nyomó íjból, hátán fekve, két kézzel feszítve ki a húrt, lábával támasztva ki az íjat, egy kötőtű vékonyságú karbon nyílveszőt lőtt ki. Az eredmény: 2028 yard, azaz 1854 méter.

A távolsági íjászat - "feltollazni a nyílveszőt" - egészen sajátos sport, de tudni kell, hogy az edzett, kicsiny tűnyilakkal nem célba lönek. A távolság ugyanis nehezen társítható a pontossággal. A mongol íjászoknak azonban ez is sikerült, ahogy erről az egyik legkorábbi mongóliai felirat tanúskodik. A feliratot egy jó egyméteres magasságú kőbe vésték, valószínűleg az 1220-as évek közepén. 1818-ban találták meg az Ónon alsó folyásánál, a mai Nyeracsinszk közelében, a transzszibériai vasút mentén, s a lelet most a szentpétervári Ermitázsban látható. A véset akkor készült, amikor Dzsingisz kán turkesztáni hadjáratáról visszatért, és éppen Kína elleni utolsó hadjáratára készült. Dicsőséges hazatérését ünnepeelve elrendelte, hogy tartsanak hagyományos sportversenyeket: birkózásban, lovaglásban és íjászatban. Unokaöccse, a herceg és generális Jiszünge úgy döntött, hogy bemutatja legendás erejét és ügyességét, úgy ítélték meg, bámulatos eredménye méltó arra, hogy az utókor számára megörökítsék, s ez a felirat került fel az emlékműre: "Miközben Dzsingisz kán gyűlést tartott a mongol méltóságoknak... Jiszünge 335 aldaról célba talált." Egy alda egy felnőtt férfi kinyújtott karjainak fesztávolságát tette ki - nagyjából 5 láb 5 hüvelyk, azaz 1,6 méter. Íme egy ember, aki fölállítatott egy célpontot több mint 500 méteres távolságra, majd a nagy kán és az összegyűlt főméltóságok szeme láttára telibe találta. Lehet, hogy valami nagy felületről volt szó, mondjuk egy gerről; az is lehet, hogy több nyílveszőt is kilőtt; de bizonyára soha nem tett volna rá kísérletet, ha nem bízik a sikerében.

Ekkora távolságnál a nyílvesző a magas ívű repülés közben természetesen jócskán veszít erejéből. Közeli hatótávolságnál, mondjuk 50-100 méternél a "nehéz" íjból kilőtt nyílveszőnek nagyobb az áthatolóképesége, mint számos lövedékfajtának. Több mint 300 kilométer per órás sebességgel röppen ki az íjból, ami a lövedék sebességének csupán egynegyede, viszont sokszoros súlya miatt ugyanolyan ütőerőt képvisel. Száz méternél egy arra alkalmas nyílvesző, megfelelő nyílhegygel ellátva (amiből annak idején temérdek volt) több centiméteres lyukat fúr a fába. Ellene a páncél se jelentett sokkal több védelmet.

A mongol íjászat ma messze nem tündököl olyan fényesen,

mint annak idején, még mielőtt a három évszázados kínai uralom megfosztotta erejétől. Jóllehet még ma is a három "nemzeti sport" egyike, az íjak ma már százalmas készítmények, nevenségesen rövid hatótávolsággal, tompa hegyű nyílvevesszőkkel, melyekkel, bármilyen hihetetlen, pár tucat méterre elhelyezett fonott kosarakra célozgatnak. Kipróbáltam néhány íjat, de a kilőtt nyílvevesszők alig ötvenméteres röppályájukon úgy remegtek, mint a nádszál a szélviharban. Nem tudok róla, hogy Mongóliában manapság bárki is régi típusú íjak készítésével foglalkozna vagy hogy valakinek is eszébe jutott volna a régifajta íjászat felélesztésének támogatása.

De lássuk a harcos nomád életmód fejlődésének utolsó szakaszát! Az igazi hatékonysághoz az íjásznak szállítóeszközre van szüksége. A Kr. e. 1. évszázadban két lehetőség adódott. Az első nyilvánvalóan a ló. Csakhogy elég nehéz volt szőrén megülni és közben nyilazni, éppen ezért számos ősi közép-ázsiai nép, például a szkíták kifejlesztették a kétkelekű harci szekeret. Ez a gyors és jól manőverezhető tüzelőplatform azonban csak a jól szervezett, félurbánus népesség számára volt elérhető, hiszen faanyag, asztalos, bányász és fémmel bánni tudó szakképzett mesterember kellett hozzá. Az igazi nomádoknak a kengyel feltalálása jelentette a megváltást, ami legalább olyan nagy hatást gyakorolt a harcászat fejlődésére, mint a kombinált íj feltalálása. Talán azért, mert az igazán hozzáértő lovasok e nélkül is boldogultak, talán mert az íj kifeszítésének problémáját a harci szekerek részlegesen megoldották, a kengyelt viszonylag később fejlesztették ki, és meglepően lassan kezdték használatba venni. A legrégebbi nyomok Indiába vezetnek: a Kr. e. 2. században használtak először kengyelt, a nagylábujj kitérésére. Az ötletet a Kr. u. 5. században átvették a kínaiak. Ezután kezdett nyugaton is terjedni; Európába a hunok hozták be az 5. században, bőrkengyel formájában. Az első vaskengyel csak a 6. században jelent meg.

Ennek folytán tehát az ötszáz éves Belső-Ázsia nomád pásztorai a letelepedett társadalmakkal szemben előnyösebb helyzetben voltak. A kengyel nyereggel, kantárral, zablával egészült ki, és lóháton jobban lehetett manőverezni, mint harci szekérrel, miközben a lovas nyilazhatott, lándzsát hajlíthatott vagy pányváját használhatta, s ezalatt teljes sebességgel vágta.

Maradt a hadseregszervezés és -irányítás kérdésköre - s a megoldást e tekintetben is a nomád pásztorok kultúrája kínálta. A lovastudás volt a kulcsa a három egymást feltételező alapvető "tudománynak": a pásztorok vadászata, a vadászatnak és a harcászatnak, melyek közül a vadászat játszotta a központi szerepet. A vadászat megfékezte a ragadozókat (különösen a farkasokat, melyek a pásztorok létét fenyegették), ruházódáshoz, kereskedelemhez szőrméről gon-

doskodott. Ahogy a mongolok gyarapodtak, a vadászat az együttműködés iskolájává is vált, és nélkülözhetetlen előkészületet jelentett a hadviseléshez. Ősszel (sohasem tavasszal vagy nyáron, amikor az állatok szaporodnak) a nemzetségek hosszú vadászatokra indultak, többnapos harcászati gyakorlatokkal kiegészítve. Felderítők kémlelték a terepet; vadászcsapatok sokmérődes láncot alkotva, napokon át nyomultak lassan előre, lovasok száguldoztak előre s hátra, s vitték a hírt a parancsnokoknak a csapatmozgásokról, miközben a "harcosok" farkast, gazellát, sőt alkalmanként leopárdot üldöztek és kergettek végzetes csapdába. Akárcsak a harcászathoz, a vadászathoz is szükség volt diplomáciai készségre; össze kellett hangolni a különféle érdekcsoportokat, a vezetőket, a stratégiai szempontokat, s mindemellett nagy hatótávolságú kommunikációra volt szükség. Mindez félelmetes lovasságot, állóképességet és ijazótudást feltételezett. Egy jól összekovácsolt vadászcsapat közös harcászatra is kiválóan alkalmas volt.

A lényeg éppen ez volt: közösen! Csakhogy ebben az engesztelhetetlen világban épp ez volt a legnehezebb. A legelőkre vonatkozó átfogó szabályok ellenére örökös viták folytak, melyeket többnyire erőszakos úton rendeztek. Háború és béke között nem húzódott éles határvonal - a régi mongolok nem különböztették meg a harcost és a civilt, mivel mindkettő azonos volt a pásztorral. A harc nem követelt különösebb befektetést, nem kellett hozzá megválni egy életformától és átállni egy másikra. A vadászat vagy a pásztorkodás bármikor átcsaphatott rajtaütésbe, egy marhacsorda elterelésébe vagy a rivális törzsfőnökök asszonyainak elrablásába, bosszúállásba vagy végső soron kifejezett háborúba. Minden férfinak és nőnek, minden családnak megvoltak a kötelékei, de ezeket alkalmanként óhatatlanul is át kellett hágni - legelőért, javakért, házasodás okán -, és olyan veszélyes területekre kalandoztak, ahol a családi és baráti kötődések bizony komoly próbának voltak kitéve. Bármely fiatalember fölesküdhett egy adott vezérre; barátok örök hűséget esküdhetek egymásnak - de mindez egy pillanat alatt érvényét veszíthette. Az a törzsfőnök, aki már nem tudott védelmet és zsákmányt biztosítani, hamar azon kaphatta magát, hogy hatalma tovatűnt a porfelhővel a sztyeppe fölött. A mongolok ma is ugyanolyan individualisták, mint egykoron, ami a kívülállót egyfelől lenyűgözi, másfelől legalább annyira felháborítja. Nem csoda, hogy Dzsingisz számára a hűség morális aranyfedetnek számított: ritka, nehezen elnyerhető és könnyen elveszíthető.

A mongolok a nomád pásztoréletet a maguk módján tagadhatatlanul kifinomulttá fejlesztették, más területeken azonban hiányzott a pallérozottságuk. A misszionáriusok, akik a szomszédos türk törzseknél terjesztették a buddhizmust és a kereszténységet, a mongolokra semmilyen hatást

nem gyakoroltak. A mongolok megmaradtak a sámánizmusnál, az ősi hitnél, mely a természeti jelenségekben és tárgyakban találta meg a szentséget. Folyók, források, mennydörgés, nap, szél, tűz, eső, hó - efféle dolgok ragadták meg képzeletüket, s ezeket szellemekkel népesítették be, miközben a felsőbb hatalom, a Kék Ég, a Kőké Tenger távolságtartó jóindulatával figyelte az alant folyó eseményeket. A Tenger szó, ahogy sok más nyelvben, a mongolban is egyszerre az "ég" és a "menny" szavak megfelelője, a különbségtétel később egy hangsúlyeltolódás révén valósult meg, amikor a "Kék" jelzőt egyre inkább az "Örök" szó váltotta fel. A "Tengert" valamelyest a köznapis emberek is érzékelték, ha például megmászták a legmagasabb hegycsúcsokat, de inkább a sámánok kiváltsága volt ez, akik a megperzselt birkalapocoka repedéseiből baljós jeleket tudtak kiolvasni. E hitvilág valamennyi közép-ázsiai nép számára egységesnek számított. A "Tenger" (Tengri, Tangra vagy Tengri formában is előfordult) a 6. századi türk törzsek számára is az istenséget jelentette. E törzsek nyugat felé vándoroltak, s végül a mai Bulgária területén telepedtek le. "Tenger" isten egy nyolcadik századi görög domborművön is szerepel, melyet Bulgária keleti részén "madarai lovasként" ismernek.

Az ősi mongolok kezdettől fogva úgy érezhették, hogy új hazájukon Isten áldása van. Fölfedezték új területeiket, nyájaikkal, csordáikkal, méneseikkel kimerészkedtek a széles legelőkre, és megmászhattak masszív központi hegycsúcsokat, azt, amelyet ma Hentij-kánnak, azaz Hentij királynak neveznek. Ez tulajdonképpen nem volt túl nehéz feladat. A Hentij-kán 2452 méter magas csúcsa az Alpok vagy a Sziklás-hegység óriásai között szinte észrevétlenül bújna meg. A csupasz, szélfútt fennsík legmagasabb pontjáról szemügyre vehették a környező hegyeket, a magasból aláződülő két nagy folyó kanyarulatait, amint az Ónon kelet felé, a Kerülen délre, a Tula pedig nyugat felé tartott. Felvirágzásuk idején a mongolok ezt a hegyet tartották világuk spirituális központjának. Itt érezték magukat a legközelebb ahhoz a jószágos szellemhez, mely hatalomhoz és virágzáshoz juttatta őket. A csúcsot Szent Kaldunnak - Burkan-kaldun - nevezték. Túlélésük évtizedeit évszázadok követték, melyek teljességgel igazolták hitüket. Ha a Hentij volt országuk szíve, akkor Burkan-kaldunt okkal nevezhetjük a mongolok hajdani Olümposzának.

De így van ez ma is. Habár akadnak történészek, akik kétségbe vonják, hogy Burkan-kaldun és Hentij-kán egy és ugyanaz lenne, a kettő mégiscsak azonos, legalábbis a 13. század második fele óta, amikor is Dzsingisz dédunokája, Kamala templomot építtetett itt. Hentij-kán csupasz fennsíkján százával állnak ilyen kicsiny kőpiramisok - oovok -, melyeket a mongolok magaslati helyeken emeltek. Karcsú rudakon szalagok és selymek lobognak, s a

kegyhely tele van áldozati tárgyakkal - érmékkal, konzervdobozokkal, cigarettáskartonokkal. A nagy ember szelleme előtt tisztelegnek ezzel, aki összekovácsolta a nemzetet és birodalmat.

Íme tehát ilyen harci eszközöket, technikai jártasságot és hitvilágot mondhattak magukénak a mongolok ivadékai, akik 800 körül táborot vertek az Ónon folyó völgyében. Ezt követően majdnem 400 évig homályban éltek. És ekkor jött Dzsingisz. Nagy-nagy szerencsésükre, hiszen a 12. század vége az utolsó pillanat volt ahhoz, amikor egy ilyenfajta hódító egyéniség fölemelkedhetett. Néhány évtizeddel később a lőporteknika fejlődése a nomádok hagyományos harci technológiáját idejétmúlttá tette. Dzsingisz tehát éppen időben érkezett ahhoz, hogy a mongolokban rejlő erőket összegyűjtse, mint egy íjász, amikor megfeszíti a húrt, hogy aztán kirepítse romboló hatású nyílveaszóját.

* * *

HARMADIK FEJEZET

Egy új nemzet csalóka hajnala

Dzsingisz nagyságra rendeltetett a menny által, mondja a Titkos történet, az utólagos bölcselkedés határozottságával. Kétségtelenül megvolt a kellő háttere - három becsvágyó kánnal a családfán, akik a mongolokat a birodalmi lét határához vezették. De Dzsingisz fölemelkedése korántsem nevezhető törvényszerűnek. Születésekor úgy látszott, hogy a mongolok már túljutottak zenitjükön.

1140 körül dédapja, Kabul törzsfőnök "minden mongolok uralkodójává" lett, és az első volt, aki fölvette a káni rangot. Az ő irányítása alatt létrejött egység bevonta a törzsi népet Ázsia politikájának tágabb világába (melynek főbb szereplői a mellékelt térképen láthatók). A mongolok fő riválisa egy másik, ugyancsak fölemelkedőben levő hatalom volt délen; az a királyság, melyet rendszerint Csínként (Arany) emlegetnek. Nevét a Dzsürcsi-dinasztia után kapta, mely egy évtizeddel korábban mandzsúriai törzsként gyors és ragyogó hadjárattal foglalta el Észak-Kínát. Fél szemmel a szomszéd vetélytársat figyelve a Csin Államnak biztosítania kellett az északi határvonalát. Kabul és mongoljai állandó fenyegetést jelentettek. A Csin uralkodó, Ho-lo-ma alkut ajánlott Kabulnak. Kabul megkockáztatott egy utazást Csungtuba (Középső Főváros); (a csinek székvárosát később Pekingnek nevezték), hogy a feltételekről tárgyaljon. Természetesen nagy mennyiségű ajrag elfogyasztására került sor. A szeszgőzös lakoma vége felé Kabul elég oldottnak érezte

magát ahhoz, hogy áthajoljon az asztal fölött, és megcsavargassa az uralkodó szakállát. Ho-lo-ma udvaroncai igencsak fölháborodtak ekkora szabadosság láttán. A megállapodás elmaradt. Kabult mint hivatalos vendéget békében útjára bocsátották, fölmálházták ajándékokkal is, de a császár generálisai úgy vélték, jobb, ha ezt az iszákos és megbízhatatlan törzsfőnököt móresre tanítják. Elfogására csapatot küldtek. Kabul elmenekült a Góbi sivatagon át, de az incidenst egyik oldal sem feledte, s egyik sem bocsátott meg a másiknak. A Csinek számon tartották Kabul sértését és saját kudarcukat, hogy elszalasztották az alkalmat ennek a pimasz nomádnak az elfogására.

Így tehát egy mongol vezér beleavatkozott a nagypolitikába, történetesen egy olyan ügybe, amely csaknem 2000 éven át meghatározta Közép-Ázsia politikáját - a letelepültek és a vándorlók, a nomádok és a földművelők, Belső-Ázsia sztyeppéinek és Ázsia társadalompolitikai alapját s Kína bonyolult kapcsolatrendszerét. Az első nomád birodalom felemelkedése, azaz Kr. e. 300 óta e kétfajta életmód valami lázálomszerű házasságban élt egymással összezárván; szükségből egymáshoz láncolva, gyűlölettől szétválasztva; mindkettő felsőbbrendűnek tekintette magát, és megvetéssel nézett a másikra.

A nomádok szemében a saját életmódjuk azonos volt a dicső szabadsággal, míg a gazdálkodókat földtúró férgeknek tekintették, mindenesetre kevesebbre becsülték őket, mint a lovakat. Kína értéke számukra nem kultúrájában rejlett, hanem anyagi javaiban: fémekben, selyemben, fegyverben és teában (vagyis olyan materiális dolgokban, amelyek a 10. században a nomád élet részévé váltak, s amelyek mindmáig a részét képezik). Ha a kereskedelem hozza az árucikkeket, rendben van, ha nem, akkor jön a rablás. Ám a szerzésnek is megvannak a maga veszélyei. A nomád lélek akkor érezte magát biztonságban, ha a hagyományos életmód páncélja védelmezte. De nyomban sebezhetővé vált, ahogy a Góbin túli fényűzés rabul ejtette.

A kínaiak - legyen az uralkodó, mandarin, kereskedő, tudós vagy szolga - úgy tekintettek saját ősi, kifinomult módszereikre, mint az igazi kultúra alapjára, míg a nomádokat egyszerűen barbároknak, a mohóság és a romboló érzékiség megtestesítőinek látták. Hasonló jelzőket használtak a történészek csaknem 2000 éven át; eszerint a nomádok rendszerint kiéhezett farkasok, kapzsik, telhetetlenek, fukarok, erőszakosak, brutálisak, megbízhatatlanok. Egy 1. századi író így összegzi a barbárokról kialakult kínai véleményyt: "Bölcs uralkodó fenevadaknak tekinti őket, nem áll szóba velük, és nem igázza le őket... Földjeiket nem művelik, és lehetetlen alattvalóként kezelni őket. Ennek folytán mindig is kívülállónak tekintendők, sohasem barátok..."

Büntesd őket, ha közelednek, és tartsd őket szemmel, ha visszavonulnak!" Kereskedni természetesen csak akkor szabad ezekkel az alacsonyrendű alakokkal, ha lovak beszerzéséről van szó, melyekkel le lehet győzni őket. Ám ezt a kapcsolatot soha nem illették olyan civilizált kifejezéssel, mint "kereskedelem". A nomádok sarcot ajánlottak fel, a kínaiak kegyesen "ajándékokat" adományoztak. Közöttük bármiféle feltételezett kapcsolat az illúziók világába tartozott.

Kína egymást váltó királyságainak és császárságainak vezetői évszázadokon át küszködtek a "nomádkérdéssel" és az északi határvidék instabilitásának problémájával, különösen a Sárga-folyó kanyarulatában fekvő cserjés és sivatagos vidék, az Ordosz védelmével. A kérdés az volt, hogyan lehet az agresszióknak leghatékonyabban gátat vetni: csillapítással, tárgyalással, konfrontációval vagy megszállással? Biztos megoldás nem kínálkozott, hiszen nyomásgyakorlás esetén végül mindig a nomádok kerültek előnyösebb helyzetbe. Az agrártársadalmakat fel lehetett dúlni, a nomád életformát azonban nem. A nomád hadseregek szétoszlottak, mint a füst a puszta fölött, majd újra összeálltak és visszatértek, amikor a helyzet éppen nekik kedvezett.

Elvileg az egyik lehetőség az volt, hogy a behatolást megakadályozzák. Kr. e. 300 körül kezdődött azoknak a falaknak a kiépítése, amelyek agyagtégla védőgátjaikkal a vetélkedő kínai államokat egymástól elválasztották, s amelyek az adott korban a világ legkidolgozottabb védelmi rendszerét alkották. Számos alkalommal előfordult, hogy valamelyik új és erős királyság uralkodója kisebb falakkal egészítette ki a "nagy fal" rendszerét. A falmaradványok számos helyen ma is nyomon követhetők. Az egyik legrégebbi falszakasz a Góbi sivatag déli részén húzódik, ott, ahol keményen ledöngölt földmagját útként használták. A fal Belső-Mongólián, Paotou városa mellett vezetett. Egy másikat maguk a csinek építettek, s ez Északkelet-Mongólián halad át. Sok térképen szerepel mindkettő, azzal a megjelöléssel, hogy "Dzsingisz kán fala", jóllehet az építkezés jóval megelőzte Dzsingisz korát. Ezeknek a falrendszereknek a maradványai elszórtan ma is láthatók Észak-Kínában. Keresztülfutnak a sivatagon, elválasztják a búzamezőket, többnyire egészen lepusztultak, valójában azonban úgy festenek, mintha a talaj részét képeznék. Kivétel ez alól a mai nagy fal, melyet a 16. században már kőből építettek, a sürgető ősi igény utolsó és legnagyobb megjelenítéseként.

Meglepő módon azonban a monumentális építmény gyakorlatilag nem volt alkalmas arra, hogy féken tartsa a nomádokat. A hegycsúcsokon és völgyeken pompásan végigkígyózó nagy fal rendszerét soha nem ostromolták meg, és ily módon semmiféle támadást nem tudott vissza-

verni. Számos egyéb célra azonban kiválóan alkalmas volt: megemelt fölvonulási útvonalnak a katonai egységek számára; határterület-jelzőnek, mellyel a parasztokat kordában lehetett tartani és adót lehetett kivetni rájuk, s mindezen túl akadt még egy funkciója: bizonyította, hogy az éppen hatalmon lévő uralkodó nagyszabású tervek végrehajtásához hatalmas erőket tud megmozgatni és csatasorba állítani. A nagy fal tehát hatalmi jelkép volt, legalább annyira az, mint amennyire a modern diktátorok eszköztárában a harci repülőgépek és a fényűző paloták presztízskérdésnek számítanak.

Az építmény ugyanakkor egy ősrégi előítélet jelképe is volt; afféle mentális "nagy falként" szolgált, mely a civilizáció határát volt hivatva jelezni. A Kr. e. 2. századi történész, Ssu-ma Csien szavaival élve: "a falon belül vannak azok, akik a házat tető alá hozták, míg kívül a barbárok". A nomádok - minden erény és józan emberi értelem antitézisei, a kultúra rettegett ellenségei - szó szerint a civilizáció palánkjain kívül helyezkedtek el. A barbárok elleni harc az adott uralkodó tehetségének a próbaköve volt, hatalmának legitimitációjául szolgált, a fal pedig külső és jól látható jele volt mindenre elszántságának.

Végtelenített küzdelem volt ez, hiszen egyetlen politikai koncepció sem bizonyult tartósnak. Végül azok a nomád törzsek és vezetők kerültek hatalomra, akik fittyet hánytak a szerződésekre, portyázó seregeikkel körülvágták a falrendszert, s az újonnan meghódított területekről a földművelőket visszaszorították saját mezőgazdasági területeik központjába. Sőt olykor áthatoltak a falakon, városokat foglaltak el, megesett, hogy uralkodócsaládokat döntöttek meg, s helyettük saját dinasztiát alapítottak (ahogy a Dzsürsik tették), egészen addig, amíg őket is meg nem rontotta és nem urbanizálta az olyannyira irigyelt civilizáció, cserébe viszont ugyanolyan rögeszmékké váltak, mint elődjeik a "nomádproblémával" szemben.

Mivé vált a démon, amikor átjutott a falon? Mágikus átalakuláson ment át. Amint a falon belülre került, többé már nem démon volt, hanem kínai uralkodó. Belső jelenléte nem a nomád katonai erőnek, hanem Kína hatalmának az igazolásává vált, annak bizonyítékává, hogy Kína a legelvetemültebb démoni erőket is képes civilizálni. Dzsingisz maga is elszenvedte azt az átalakulást, amitől tartott, amikor (kínai szemszögből nézve) törőlmetszett barbárból teljes harci díszbe öltözött kínai dinasztiaalapítónak. Ugyanaz az átváltozás volt ez, amelyen a Csin uralkodó, Ho-lo-ma korábban keresztülment, amikor Kabul kán az 1140-es évek elején meglátogatta őt. Generálisai ezért érezték olyan súlyos sértésnek Kabul pimasz gesztusát, és ezért várták türelmetlenül a napot, amikor bosszút állhatnak.

A vérbosszúnak Kabul utódja, Ambakaj esett áldozatul, miután a tatárok fogságába került, akik ebben az időszakban Csin vazallusai voltak. Más körülmények között váltságdíj ellenében visszaengedték volna övéihez, a tatárok azonban éltek az alkalommal, hogy Csin uralkodójuk kedvében járhatnak, és Ambakajt kiszolgáltatták a kínaiaknak. A foglyot groteszk és hátborzongató módon végezték ki; egy fából készült számaron keresztre feszítették. Ambakaj utolsó üzenete, melyet elfogása pillanatában hátrahagyott, harcra hívó kiáltásként szállt örököseihez:

"Míg öt körmötök el nem vásik,
mind a tíz ujjatok el nem kopik,
ne szűnjetek bosszút állni,
ne szánjátok, ki megsértett."

Kutula, Dzsingisz dédunokája adta meg a választ, rajtaütések sorozatát hajtva végre a tatárokon és a Csinen, s ezzel egyfajta mongol Herkulesse vált. A róla szóló történetekben hangját mennydörgéshez, kezét medvemancshoz hasonlították. Minden étkezéskor megevett egy birkát, s a legerősebb embert is úgy terítette le, mint egy nyílvevő. Az erő azonban önmagában nem biztosíték a győzelemre. 1160 körül, kevésbé ismert körülmények között a Csin Állam vereséget mért a mongolokra. A törzsek ismét vezető nélkül maradtak. Memzeti mivoltuk került veszélybe.

A mongolok néhány évre teljes anarchiába süllyedtek. Ez volt a legsötétebb időszakuk. Két generációval később a Titkos történet, Dzsingisz dicsőségét fényezve, így idézi fel ezeket a nehéz éveket:

"A föld felszíne magába fordult,
És az egész nemzetet vizsály szabdalta szét."

Ebben a kaotikus, nyomor sújtotta világban volt egy rövid ideig uralkodó törzsfőnök, akit Jiszügejnek hívtak; ő volt a jövőbeli Dzsingisz kán apja. Még a Titkos történet - amely egyébként előszeretettel taglalja Dzsingisz családjának fejlődési szakaszait - sem nevezi őt kánnak. Viszont ő volt Kabul kán unokája, azé a káné, aki megtekerte a Csin uralkodó szakállát, és aki saját nagycsaládjában, a bordzsinokéban vezető szerepet töltött be. Mivel e kiterjedt családok nemzedékről nemzedékre fejlődtek és szétváltak, kevés olyan akadt, amely hosszú időre megőrizte volna identitását. Ám a bordzsinok 150 éves múltat tekinthettek vissza, az emlékezet és a legendák homályába vesző időkre, amikor ők alkották az öt törzs egyikét. Ezen másfél évszázad alatt a bordzsinokról tizenhét újabb törzs ágazott le, ők azonban így is megőrizték identitásukat, akárcsak egyfajta királyi család. (Még ma is akadnak, akik bordzsinoknak vallják ma-

gukat, s e tendencia különösképp a kommunista rendszer összeomlása után erősödött föl.) Jiszügejt feltehetően arról ismerték, hogy járja a sztyeppét, és az északi hegyek erdeiben vadászik, Szibéria határvonala mentén.

Fiatal korában Jiszügej mindent megtett sanyarú körülményeinek javítására - képletesen szólva mintákat szőtt a nomád életforma szövetébe, mely minták később igen fontosnak bizonyultak. Elsődleges célja volt, hogy szilárd szövetségeket hozzon létre. Az egyik ilyen lehetséges szövetséges egy török törzs, a nyugati szomszédságban élő kereit volt, melynek homályos története néhány különös mellékágba torkollott.

1180 körül a kereitek csaknem két évszázad óta névlegesen keresztények voltak. Két kereit törzsfőnök, apa és fia ugyanazt a latin-görög keresztény nevet viselte: Marcus Küriákosz. Kereszténységüket egy ma már jobbra elfeledett eretnek szektának köszönhatték, melyet az 5. századi nesztorianus pátriárka után neveztek el. Nesztoriosz pátriárkát egyházi átokkal sújtották, azért, mert egyenlőségjelet tett Krisztus isteni és emberi mivolta közé. Ez valójában azt jelentette, hogy ellenezte a Szent Szűz Theotokosz kultuszát (Istenszülő szerepét), s ezzel, a vádak szerint, kompromittálta a kereszténységet. A formális megbélyegzés, a kiátkozás nem vetett véget a nesztorianus eretnekségnek. Követői Perzsiába menekültek, és ettől kezdve meglehetősen jól boldogultak; kelet felé Kínáig és Közép-Ázsiáig terjeszkedtek, ahol számos törzset megtérítettek, közöttük a kereiteket is. Mérv metropolitája 200 ezer emberről beszélt, akiket 1009-ben megkereszteltek. Ez eléggé valószerűtlen állítás, de e jócskán eltúlzott számadat alapozta meg, legalábbis részben, azt a meglepő, ám a keresztény világban tartósan fennmaradó híresztelést, miszerint Közép-Ázsiában él egy keresztény király, akit később Európában János papként kezdtek emlegetni. A híresztelést 1145-ben elsőként följegyző német püspök szavai szerint János pap a Három Bölcs Ember leszármazottja volt, és szükség esetén készen állt, hogy megsegítse a nyugati kereszténységet. Később aztán az eretnek keresztény szektának ez a kiszínezett beszámolója és a közép-ázsiai megkereszteltekről szóló homályos mese Európa-szerte elterjedt. Különösen azután, hogy a keresztényeket a Szentföldről a muzulmánok a 13. század elején elűzték, és szükség volt valamiféle kapaszkodóra; egy olyan reményforrásra, mely szerint János pap seregei fosztogatások közepette nyugat felé tartanak, hogy megmentésük Jeruzsálemet. Egy fosztogató sereg valóban közeledett Európa felé, ám ez nem János pap serege, hanem Dzsingisz mongol hada volt.

A kereitek akkori vezérét Togrulnak hívták (a név törökül sólymot jelent). Mozgalmas életút állt mögötte; gyerekkorá-

ban kétszer elrabolták, de váltságdíj ellenében kiszabadult, majd felnőttként számos nagybácsit lemészárolt, hogy biztosítsa a maga számára a trónt. Az 1160-as években aztán alighanem valamelyik bosszúszomjas rokona elől menekülésre kényszerült. Jiszügej segített neki visszaszerezni a vezetést a törzs élén. Nem tudjuk, pontosan hogyan történt, de az eseményekben minden bizonnyal szerepet játszott a hadsereg is, mintegy Jiszügej hatalmának biztosítékaként. Togrul és Jiszügej szövetségre léptek, esküvel fogadott testvérekké váltak, s ez a körülmény később különösen nagy jelentőséget kapott a mongolok fölemelkedésében.

Egy véletlen találkozás változtatta meg Jiszügej életének folyását - és a világ menetét is. Egy napon az Ónon partjainál solymászott, amikor egy lovas férfit vett észre, aki egy teve vontatta kétkerekű kocsit kísért; gazdag feleségek utaztak így. Elképzelhető, hogy Jiszügej fölismerte a férfit; Csiledü volt az, a szomszédos merkit törzs főnökének a fia, aki az északnyugati erdőkben élt. A Titkos történet szerint a kocsiban utazó fiatal nő pillantása megigézte Jiszügejt - tény, hogy a férfi nőtlen volt, az asszony pedig gyönyörű. Mi több, a nő ruházata arról tanúskodott, hogy olyan törzshöz tartozik, amely házasság révén hagyományosan a bordzsiginokkal állt kapcsolatban; az ongiratokhoz, akik a tatárok országához vezető keleti síkságokon éltek. Jiszügej hazavágtázott, riasztotta két fivérét, és hármasan a lassan mozgó kocsi és kísérője nyomába eredtek. Csiledü a hegy lábánál elmenekült előlük, a három fivér azonban üldözőbe vette. Csiledünek azonban nem állt szándékában magára hagyni ifjú kedvesét. A hegyet megkerülve visszatért, hogy megmentse a szép hölgyet, aki azonban nyomban fölismerte, hogy nincs esély a menekülésre. "Nem láttad az arcukat? - kérdezte. - Az életedet akarják! Menekülj, mentsd az életed, s találd új asszonyt! Amíg csak élsz, mindig lesznek lányok a kocsik első ülésén!" Amint az üldözők vágtazó lovaikon föltűntek, a fiatalasszony letépte magáról ingét, és odadobta párjának, ezt kiáltva: "Amíg csak élsz, emlékezz az illatomra!"

Csiledü megsarkantyúzta lovát, az üldözők a nyomába eredtek, mígnem belátták, hogy úgyse tudják elfogni. Akkor a három fivér visszafordult, egyikük megragadta a teve kantárját, és lassú menetben átvágtak a pusztán a szemrevaló zsákmánnyal, Höelünnel, aki röpködő hajfonataival előre-hátra hajlongva, mély bánatban sorsát siratta.

A későbbi források már megfélemedeztek erről az incidensről, mintha a szerzők érezték volna, még sincs egészen rendjén, hogy egy asszonyt szerelmes urától csak úgy elraboljanak, és akarata ellenére arra kényszerítsenek, hogy a "hős Jiszügej" felesége legyen. A Titkos történet azonban homéroszi erényeket csillogtatva narratív és realista is

együttal: hiszen a nőablás mindennapos cselekedet, a törzseknek hagyományos házassági kapcsolatai vannak, a merkitek könnyű prédák, és Jiszügej akciója lényeges motívációról gondoskodik a történet későbbi kibontakoztatásához a merkitekkel való konfliktusban.

Az egyik testvér, Daritaj-otcsigin a zokogó asszonyhoz lépett, és azt mondta Höelünnek, hogy hagyja abba a sírást, és felejtse el Csiledüt:

"Most kit ölelni vágyol,
Már sok hágón átalhágott,
Sóhajtozva kiért sírsz,
Sok vízen átkelt.
Hívod ugyan, hátra nem néz,
Hogy téged lászon.
Keresheted, nincs nyoma,
Kesereghetsz, hiába!"

Höelünnek így nem volt más választása, a pásztorkodás és a vándorlás, a fosztogatás és a kiszolgáltatottság világában el kellett fogadnia új férjét és védelmezőjét, Jiszügejt.

Hat hónappal később, amikor a tatárokkal folytatott csetepaté után Jiszügej visszatért az Onon-parti táborba, Höelün azzal a hírrel fogadta, hogy várandós.

* * *

NEGYEDIK FEJEZET

A becsvágy gyökerei

A 19. századi szokásokról készített feljegyzések azt sugallják, hogy Dzsingisz születésének idején Höelün sátra, melyet a bejárat fölé akasztott íj és nyílvesző védelmezett a gonosztól, alighanem teljességgel el volt zárva mindenki elől, kivéve a közvetlen családtagokat és egy sámánöt, aki bábaként tevékenykedett. A sámánő közelebbről szemügyre vehette az újszülöttet, hogy bizonyos előjeleket fölfedezzen rajta. Túl nagy képzelőerőre nem volt szüksége ahhoz, hogy a jelekből kiolvassa: a csecsemő ereiben egy hatalmas vezér vére csörgedez. A Titkos történet beszámol arról, hogy az újszülött a jobb kezében alvadt vércsomót szorongatott, amit később természetesen az erő jeleként értelmeztek. A csecsemőt minden bizonnyal vajolajjal kenték be, bárány gyapjába burkolták és fabőlcsőbe helyezték, melynek oldalára lyukakat fúrtak, hogy alkalmassint fölszíjazhassák Höelün hátára, ha lóra kell szállnia.

Következett a névadás kérdése. Rabló hadjáratáról Jiszügej egy fogollyal tért vissza - egy tatár törzsfőnökkel. A hagyományt követve kisfiát az elfogott ellenségről nevezte el (a fogolyról egyebet nem tudunk; talán váltságdíj ellenében visszatérhetett népéhez), és a jövőbeli Dzsingisz kán tatár névvel - a Temüdzsinnel - kezdte meg földi pályafutását.

Temüdzsin későbbi sikerei sokakat arra indítottak, hogy a névnek jelentőséget tulajdonítsanak. Egyesek szerint a név a temür, azaz "vas" szóból származik, a mai beszélt nyelvi tömör dzsam pedig szó szerint "vas út"-at, mai fogalommal élve vasutat jelent, míg a tömöröcsin összetétel jelentése: "patkolókovács". Ez az okfejtés Friar Willem Rubruktól, a 13. századi flamand utazótól ered, aki Dzsingiszt egy patkolókovács fiaként említi, további kommentár nélkül. Honnan jöhetett ez a különös ötlet? Nagyon úgy fest, hogy a tolmácsától, egy párizsi aranyműves fogadott fiától, aki a mongoloknak dolgozott. A flamand utazó, mint igyekvő antropológus, nyilván fölvetette a kérdést: mit jelent az, hogy Temüdzsin? Mire a tolmács ötletszerűen így válaszolhatott: "Ó, igen, hát leginkább úgy hangzik: a vas embere..." Rubruk beszámolója kétségtelenül elsődleges információforrásnak számít abból a korszakból, amikor a mongol birodalom a csúcspontjához közeledett, de a flamand utazó ezúttal tévedett. Mivel a név, ahogy említettük, egy foglyul ejtett tatár törzsfőnöké volt, a patkolókovács legfeljebb ő lehetett volna. De ő nem volt az. A név mongol változatában nincs r hang. Ám a tévedés valamiképpen gyökeret eresztett, ahogy az a téves etimológiával lenni szokott. Perzsiában egy alternatív változat rögzült: Temürdzsin, amibe már bekerült ez a fránya r hang. A két nyelven ismételt tévedés olyan mélyen rögzült, hogy idővel számos könyvben is felbukkant. Kétségtelenül logikusan hangzik, hogy a világhódítót, országok rettegett pusztítóját Vasembernek hívták - mint ahogy Joszif Dzsugasviliből Sztálin, azaz "Acél" lett -, csak hogy ennek semmi valóságalapja nincs.

Hogy mindez pontosan mikor történt, arról a mongolok a mai napig is szenvedélyes vitákat folytatnak. Dzsingisz születésének általánosan elfogadott időpontja 1162 környékére tehető, és ez az a dátum, amihez a hivatalos álláspont máig is ragaszkodik. A 2002. évi nemzeti ünnepen zászlók hirdették, hogy egy másik különleges alkalom is adódik az ünneplésre - Dzsingisz születésének 840. évfordulója. Ennek alapján minden kettessel végződő év a jövőben ürügyül szolgál az ünneplésre. Más történészek azonban ingadoznak a Csinek a mongolok fölött aratott, 1160 körül valószínűsíthető győzelmének dátuma, illetve - Dzsingisznek a halálakor valószínűsíthető életkorából kiindulva - az 1155 és 1167 között lehetséges bármely időpont között. Jelenleg nem állíthatunk bizonyosat - 1162 ugyanúgy elfogadható-

nak látszik, mint a jelzett időszakban bármelyik más időpont.

A szakértők persze nemcsak a "mikor", hanem a "hol" kérdésén is vitatkoznak. A Titkos történet az Onont jelöli meg, közelebről egy Deliün-boldak nevű helyet. A név jelentése: Lép-dombocska. Az átlagos kívülálló aligha fedez föl összefüggést a lép és egy dombocska között, két Lép-dombocska mégis abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a hős születési helyeként tartják számon.

Az egyik Dadal közelében található, ahhoz a helyhez közel, ahol az Ónon egyik mellékfolyójával, a Balddzsal találkozik, 80 kilométerre északkeletre az egyetlen takaros gertábornál Binder közelében. A helyet egy tízméteres szobor zárja le. Dzsingisz szülőhelyül hivatalosan születésének feltételezett 800. évfordulóján választották ki, 1962-ben. Az évfordulót bélyegkibocsátással és a Tudományos Akadémia szimpóziumával is megünnepelték. Mindezt röviddel azután engedélyezték, hogy Belső-Mongóliában elkészült a Dzsingisz kán Mauzóleum. Az ünneppsorozat és a szobor felállítása minden jel szerint egyfajta ellenakció kívánt lenni Kína azon kísérletével szemben, hogy hatást gyakoroljon a mongol nemzeti érzésre. A döntést azonban számosan ellenezték, hiszen a szovjet ideológia megcsúfolását vélték benne fölfedezni. Dzsingisz a szovjet hivatalosságok szemében negatív szerepet játszott, s tekintve, hogy Mongólia csatlós állam volt, elég kockázatosnak látszott Dzsingiszt hőssé kikiáltani. De megérte a kockázatvállalást. A Szovjetunió épp abban az időszakban szakított Kínával, és egy esetleges erődemonstráció a Góbi sivatagtól északra egyáltalán nem lett volna helyénvaló dolog. Ám a dolgok egészen másként alakultak, talán éppen azért, mert a szoborállítás támogatója, Tömör-Ocsir központi bizottsági tag bíráltni merészelte Mongólia sztálinista elnökét, Cedenbalt. Egy erélyes ideológiai fellépés nyomán Tömör-Ocsirt "nacionalista bujtogatásért" és "pártellenes szervezkedésért" félreállították. Egy nyomorúságos északi iparvároskába száműzték muzeológusnak, úgy, hogy közben folyamatosan a KGB ellenőrzése alatt állt, s neve a köztudatba csak akkor tért vissza, amikor 1985-ben tisztázatlan körülmények között megölték. A szobor fölállítását azonban engedélyezték, s ez magas helyről származó hallgatóságos beleegyezésre utalt. Ma ez a szobor a tóparti pihenőhely első számú turistalátványossága.

A másik rivális hely épp most tárul elém ezen a nyári reggelen, amint Binder gertábora fölött egy magaslaton állok, az előző éjszakai világbajnoksági döntő lassan múló vodka-utóhatásaitól kissé meggyötörten. Mellettem egy kisebb kőrakás, melyet a hegy szellemének tisztelegve hordtak össze. Az Ónon sebes folyású gázlói még félárnyékban, hiszen a mögöttem felkelő nap sugarai még nem érték el a kavicsok

fölött csobogó vízfelszínt. A lehető legtisztább kékben ragyogó isteni égbolt alatt egy pacsirta és két kakukkmadár szól; más hang nem hallatszik az előttem szétterülő erdő és folyó, a legelők s a tó felől, és néma a hegy is, mely ennek a történelmi rejtélynek a kulcsát őrzi.

Két nappal korábban már jártunk a Lép-dombocska fölött. Úgy festett, mint a legelőóceán bármelyik másik hullámfodra, elütött azonban a többitől a körülötte elterülő félelmetes mocsoktenger miatt. Néhány nemzedékkel korábban Binder a hegy lábánál feküdt. A kommunista hatóság úgy döntött, hogy elköltözteti a települést. Az egész várost, úgy, ahogy volt, pár kilométerrel arrébb vitték, csak a házalapokat és a konzervdobozhegyeket hagyták ott, mind a mai napig. A régi város tőlem négy kilométerre elterülő halvány árnyékát még mindig láthatom a magaslatról. Természetvédőknek alighanem szemet szúrna a látvány, de a sztyeppének megvannak a maga törvényei. A puszta hatalmas, nincsenek utak, a csordák szabadon vándorolhatnak, és légszennyeződésnek nyoma sincs. Hát akkor meg miért vesződnének a szeméthalom eltakarításával?

íme tehát a legújabb igénylő, mely Dzsingisz igazi szülőhelyének címére pályázik. És nem is esélytelenül; tisztán történelmi okokra hivatkozva, melyeket egy a gertábor előtt árusított pamfletben foglalt össze Szühbátar professzor, az ulánbátori Dzsingisz Kán Egyetemről; mi több, egy nappal korábban már egy másik, nem kevésbé tekintélyes embertől is hallottam ugyanezt a verziót.

Lassan emelkedő széles területen haladunk fölfelé, hegyek láthatók a horizonton, amúgy semmi érdekesség, egészen addig, amíg a távolban föl nem tűnik egy sötét fából épített kicsiny ház. A házikó mintha egy tündérmeséből csöppent volna ide, apró tornáccal és egyetlen szobácskával. Ez a miniatűr szibériai dácsa nyilvánvalóan Bátar számos barátja egyikének volt a nyári lakja. Bátar érdeklődésére egy hervadt hölgy továbbmutat a halvány nyomvonal mentén. Közben könnyű eső permetez. A befröcskölt szélvédőn át különös alak tűnik föl előttünk. Ahogy közelebb érünk hozzá és megkerüljük, kiderül róla, hogy feltűnően jóképű férfi, túl a hetvenen; rojtos, kifakult inget visel, és egy kis, négykerekű kordét húz maga mögött, miközben valami fekete-fehér juhász kutya sertepertél körülötte. A férfiút Badamdasnak hívják, filológus és történész, s harminc éven át, nyugdíjba vonulásáig a Mongol Nemzeti Egyetem professzoraként dolgozott. Egy bádog tejeskannát húz maga után, melyet a közeli forrásnál töltött meg vízzel. Bátar felbukkanását a férfi kommentár nélkül veszi tudomásul; némán a terepjáróba türemkedik, ölében gőzölgő bundájú kutyájával. Bátar fölpackolja a tejeskannát és a kordét. Megsimogatom a kutyát, s az viszonzásként megnyalja a keze-

met és panaszosan fölnyűszít. Ez merőben új élmény.

A pusztai kutyatartás fő célja a farkasok és a tolvajok elrettentése, így aztán az ebek többsége hatalmas termetű és kegyetlen, s nem tesz különbséget farkas, bűnöző, illetve jó szándékú idegen között. Más szóval: a mongol kutyák természetűl fogva emberevők. Némelyik az elhaladó autókat is igyekszik megkóstolni. Ha egy gerhez közelítesz, az első dolog, hogy kellő távolságból elüvöltöd magad: "Kösse meg a kutyáját!" Soha még e találkozás előtt póninál kisebb méretű kutyát itt nem láttam, barátságosat és ijedőst meg aztán végképp nem!

Visszatérve az egyszobás dácsába, Badamdas szót ejt a Dzsingisz szülőhelyével kapcsolatos kutatásairól. Természetesen gyermekora óta ismeri a Titkos történetet, és olvasott arról, hogy Dzsingisz az "Ononnál született".

- Amikor Dadalba mentem, hittem abban, hogy Dzsingisznak egy ilyen csodálatosan szép vidéken kellett születnie, ilyen széles, nyitott térségben. De mára megváltozott a véleményem.

A professzor lóháton az Ónon vidékét oda-vissza sokszor végigjárta. A Titkos történet azt írja, hogy gyermekkorában Dzsingisz az Ononból fogott halat, így tehát a tábornak a folyóhoz közel kellett lennie. A Dadal közeli hely húsz kilométerre fekszik a folyótól, ám a Binder melletti mindössze öt kilométerre. Emellett Dadal sokkal zártabb. Nincs tér a csapatfelvonulásokhoz, márpedig Dzsingisz apja hadsereget szervezett. Badamdasnak tehát nincs kétsége: az Ónon és a Kerülen köze, vagyis az a síkság, melyet ezen a nyári reggelen a domboldalról láttam, s a szegélyét képező hegy - ez Dzsingisz születési helye.

Amikor a fiú a nyolcadik életévébe lépett, Jiszügej Höelün rokonságában előkészítette Temüdzsin házasságát. A pusztaságban kelet felé utazva, még mielőtt Höelün közvetlen családjához ért volna, találkozott egy a felesége ongirat törzséből való házaspárral. Nekik volt egy lányuk, a Temüdzsinnél egy évvel idősebb Börte, aki éppen eladósorban volt. Jiszügej és Dej-szecszen - Dej, "a Bölcs" - a fiúról közösen megállapították, hogy "Olyan a szeme, mint a tűz, Orcája, mint a napfény" - azaz nagy sorsra rendeltetett. Az egyezés megpecsételéseként Jiszügej otthagyta fiát jövődöbéli apósánál, talán azért, hogy megismerhessék a fiú jellemét, talán hogy megdolgozzon Börte jövődöbéli hozományáért (mely igen bőkezű volt, ahogy később meglátjuk). Búcsúzóul Jiszügej meghagyta Dejneket, hogy ügyeljen a kutyáira, mert: "Az én fiam fél a kutyáktól. Rokon! Ne engedd, hogy a fiamat a kutyákkal ijesztgessék!"

A nyugati ember most felkapja fejét. Eurázsia jövődöbéli

uralkodója fél a kutyáktól? Valójában itt arról a megkerülhetetlen körülményről lehet szó, amit korábban már említettem. A mongol kutyák mindig is félelmetesek voltak. Miért is lett volna Dzsingisz mentes e normális emberi reflexztől, mely a Titkos történet szerzőjét éppen emberi vonásával ragadta meg? Hiszen mit is jelent ez? Azt, hogy a hatalmas Dzsingiszben ugyanolyan emberi szív lakozott, mint bármely átlagemberben, és ugyanolyan emberi félelmei voltak, mint bárki másnak.

A hazafelé tartó úton Jiszügej egy lakomázó tatár csoporttal találkozott; a pusztai vendéglátás szabályai szerint megkínálták őt étellel-itallal. Mire Jiszügej három nappal később hazaért, rosszul lett, sőt haldoklott. Később, amikor leszármazottai magyarázatot kerestek a betegségére, a tatárokra terelődött a gyanú. Egyértelműnek látszott, hogy a tatár csoportnak lehettek olyan tagjai, akiknek hozzátartozói áldozatul estek Jiszügej valamelyik korábbi rablótámadásának. Maga Jiszügej nem ismerte fel őket, ők azonban minden bizonnyal ráismertek, és kihasználva a bosszúra kínálkozó alkalmat, italába mérget kevertek. Az is lehet azonban, hogy Jiszügej egyszerűen megbetegedett. Mindenesetre még mielőtt elhalálozott, visszarendelte Temüdzsint Dej táborából.

Höelün ott maradt támasz nélkül, hat kisgyerekekkel - három és kilenc év közöttiekkel -, akik közül négy a sajátja volt, kettő pedig egy névtelen "kisebb feleségtől" származott. A család - ideértve Jiszügej testvéreit is, akiknek segíteniük kellett volna sógornőjüket - semmi segítséget nem jelentett. Addigi világuk, hadisikerekben való reményeik, védőernyőjük egyszerűen eltűnt. A kétségbeesett özvegyet magára hagyták nyomorúságában.

Höelünnek azonban helyén volt a szíve. Nyájjal ugyan nem büszkélkedhetett, de volt ereje ahhoz, hogy vadászni és gyűjtögetni kezdjen. A Titkos történet feltűrt szoknyával, "fejdíszét fejébe nyomva", kihegyezett citrusfával ábrázolja, amint a Burkan-kaldun környékén és az Ónon folyó mentén bogyót, vadmeggyet, gyökeret gyűjtöget. Fiai megtanultak kampós horgot készíteni és hálóval halat fogni.

"Komoly Üdzsin anyja vadhagymán
s fokhagymán nőtt fiai,
Kikből később kánok lettek,
Kedves üdzsin anyának
Kicsinyei liliomgubót eszegettek,
Közben derék, eszes férfiakká serdültek.
Szép Üdzsin anyja
Szívós csemetéi
Érték derék fiakká,
És a derék fiak
Fényes eszű, szép termetű

Férfiakká fejlettek."

Semmi kétség, a történetek kissé eltúlozták Höelün anyaiszeni kiválóságait, de a szándék világos. Három vagy négy éven át Temüdzsin megtapasztalta, mit jelent a nélkülözés, milyen az, amikor nincs családi, rokoni, baráti védőháló, szűkös az állatállomány ahhoz, hogy elegendő húsról, tejről vagy egy új ger befedéséhez szükséges nemezről gondoskodják. Minden bizonnyal azt érezhette, hogy a napi megélhetésért küzdő, kirekesztett vadászókgyűjtögetők életmódjának brutális csapdájába esett, és mohón vágyakozott a puszták viszonylagos gazdagsága és szabadsága után.

Viszont éppen e zord időkben talált rá Temüdzsin a legjobb barátira, egy Dzsamuka nevű fiúcskára. A két tízéves legényke ajándékokat cserélt. Télen a hideg ellen állatbőrökbe burkolóztak, birka bokacsontjából készült kockákat csereberéltek, melyekkel a befagyott Ónon jegén játszadoztak. Gyerekek és felnőttek máig is szórakoznak bokacsontból készült, göcsörtös kockával, melynek mind a hat oldalát állatokról nevezik el. Tavasszal, amikor a sarjadó fű az olvadó hótakaró alól kibújt, Dzsamuka "zengő" nyílvesztőt fabrikált Temüdzsinnek, s egy szarvból készült nyílvesztőt kapott érte cserébe. (A zengő nyílvesztő szarvasvadászatnál hasznos, a suhogó hangra ugyanis a nemes vad fölkapja a fejét, mozdulatlanul figyel, s ily módon tökéletes célpontul szolgál.) A fiúk kétszer is örök barátságot esküdtek, s esküvel fogadott testvérekké - andává - váltak.

A család nehéz helyzetben volt - egyedülálló anya négy saját és két mostohagyerekekkel. Aligha meglepő, hogy a két idősebb fivér, Temüdzsin és féltestvére, Behter között versengés alakult ki. Egy őszön, amikor Temüdzsin tizenhárom éves volt, a két fivér összeveszett egy pacsirtán és egy halcskán, melyet Temüdzsin fogott ki. Amikor Temüdzsin az anyjának panaszkodott, Höelün megróttta. Hogyan is gyötrheti őt ilyen buta dolgokkal akkor, amikor:

"Osztályos társunk csak árnyékunk.
Ostorunk csak lovunk farka."

Miért nem tudnak békességben élni egymással? Temüdzsin eloldalgott, de belül forrt a dühtől. Maga mellé vette tizenegy éves öccsét, Kaszalt, és felnyilazott ijjal Behter közelébe lopózott, aki egy domboldalon épp egy fakó pejlovat figyelt. Temüdzsin hidegvérrel leterítette fivérét.

Más, későbbi források szemérmesen elfeledkeznek erről a gyáva és aljas cselekedetről, feltehetően azért, mert a testvérgyilkosság éppenséggel nem vetett volna jó fényt a jövő uralkodóra. Kérdés viszont, hogy Dzsingisz, a dalnokok vagy

a Titkos történet összeállítói miért beszéltek róla. Talán két ok miatt. Először is azért, mert a történet éppenséggel azt is sugallhatja, hogy lám, a jövőbeli világhódító már gyermekkorában rendelkezett a győzelemhez és a hatalom megtartásához szükséges könyörtelenséggel. S ami ennél is fontosabb, a történet utal arra, hogy ennek az önféjű fiúnak már gyermekkorában mennyi mindent meg kellett tanulnia az életből.

Csupán egyvalaki volt, aki rádöbbenhetett, hogy rossz úton jár. Amikor Höelün fölfedezte a rémtettet, hatalmas haragra gerjedt. "Ó, jaj, elvetemültek!" - kiáltott föl.

"Méhem melegéből mikor mohón előtört,
Markában vérrögöt szorítva született ez tőlem...
Csikaszként, ki fergetegben támad,
Elmaradozó kölykeit felfaló anggir-kacsaként...
Vaktában ugró baruk-kutyaként...
Viselkedtetek!"

A Titkos történet idézi az anya panaszos jajveszékelését, az öreg emberektől átöröklött régi szólamokat, majd újra fölteszi a kérdést: hogyan teheték ezt akkor, amikor "osztályos társunk csak árnyékunk". Temüdzsin állítólag világéletében tisztelte anyját, aki azért használt ilyen perzselő szavakat, hogy belenevelje fiába: a vérbosszú sürgető indulatát az együttműködés és lojalitás iránti készségnek kell ellensúlyoznia. Temüdzsin jól megtanulta a leckét. Megbánásnak ugyan soha életében halvány jelét se adta, de a család együtt maradt, és Kaszar később idősebb bátyja közvetlen segítőtársává vált.

Osztályos társunk csak árnyékunk - ellenségünk viszont annál több. Nem sokkal a testvérgyilkosság után, talán a következő áprilisban a tajcsiutok, a bordzsiginek rokonai megtámadták Höelün táborát. A támadás okai homályosak; lehetséges, hogy a törzsfőnök féltékeny volt az eszes és egyre határozottabb Temüdzsinre, s jövőbeli vetélytársat látott benne. Ha így volt, Behter megölése kétségkívül ürügyet szolgáltatott számára, hogy Temüdzsint bűnözőként üldözze. Mire azonban a táborhoz értek, Temüdzsin a két fivérével együtt az olvadó havon át egy szűk völgybe menekült, ahol elsáncolták magukat. "Bátyátokat küldjétek ide, a többiekre közületek nincs szükségünk!" - kiáltották a támadók. Temüdzsin ekkor egyedül elmenekült, és elrejtőzött az erdőben. Kilenc napot töltött a vadonban, amikor az éhség kikergette őt, s ahogy a sűrűségből előjött, egyenesen a tajcsiutok karjaiba szaladt, akik elfogták és elhurcolták.

Ez az epizód és az ezt követő kalandok részletesen szerepelnek a Titkos történetben, részint nyilván azért, mert a történet önmagában is izgalmas, részint pedig azért, mert betekintést enged a pusztai életbe, és képet ad Dzsingisz jelleméről. Ő maga minden bizonnyal sokszor elbeszélte a történetet, és engedélyezte, hogy mások is terjesszék, növekvő

erejét, érettségét és isteni oltalom alatt álló jó szerencsését igazolva ezzel.

Temüdzsint egy vagy két héten át tartotta fogva a tajcsiut Tarkutaj-kiriltuk, akit termete alapján a Titkos történet gúnynevén, "Dagiként" emleget. Lóra nem szívesen ült, inkább kocsin vitette magát. "Dagi" Kiriltuk megparancsolta, hogy Temüdzsint mindennap más táborban őrizték. A foglyot nem kötözték meg, de nyakára és csuklójára fából készült béklyót helyeztek. Kínában és Mongóliában egészen a legutóbbi időkig ezzel a nyak- és kézikalodával vagy hordozható pellengérral korlátozták a fogva tartott bűnözők mozgását. A béklyóhoz láncot vagy kötelet csatlakoztattak, és a rabot így vezették el.

Temüdzsin kilátásai nem is lehettek volna rosszabbak, de bátorsága és egy kínálkozó alkalom a segítségére sietett. Egyik éjszaka egy Szorkan-sira nevű emberhez szállásolták el, aki a tajcsiutok egyik alávetett törzsének volt a tagja, s nem lelkesedett túlzottan a hájas törzsfőnökért. Két fiának megengedte, hogy levegyék Temüdzsint a kalodát, így a rab kényelmesebben alhatott. Ez már némi alapul szolgálhatott egy későbbi barátságához, melyről még említést teszünk.

A következő éjszaka telihold volt: a Vörös Telehold napja, ahogy a mongolok hívják. A tajcsiutok lakomára gyűltek. Képzeljük el az Ónon széles völgyét: elszórtan fák a hegyerinckeken, a mezőkön lovak és birkák legelésznek, a kör alakú sátrak kéményeiből füstkarikák gomolyognak, a jurták körül kipányvázott lovak, több száz ember a környező táborokból - vidám, ünnepi forgatag. A tömegben ezen a délutánon ott a fogoly Temüdzsin, nyakán és csuklóján kalodával, egy "suttyó legény" őrizetére bízva, aki azt a feladatot kapta, hogy vezesse végig a rabot a tömegben, s aki boldogan tesz eleget feladatának; egymás után fogadja el az újabb és újabb kör ajragot, s igen büszke, hogy a figyelem középpontjába került.

Amint a hosszú nyári naplemente fényei elhalványulnak, az emberek - többségük alaposan elázva - a telihold fényében hazabotorkálnak jurtájukhoz. Temüdzsin kihasználja az alkalmat. Kitépi a kötelet az örlegényke ujjai közül, meglendíti kalodáját, fejbe vágja vele a kölyköt, és az erdőbe menekül. Háta mögül még hallja a kétségbeesett kiáltást: "megszökött a fogoly!", és tudja, hogy hamarosan a nyomában lesznek. Nincs idő a tétovázásra, főleg nem a telihold fényében. Ám ott a folyó, az Ónon. Lerohan a partra, vízbe veti magát, s ahogy a Titkos történet írja: ráfekszik "háttal a víz folyására, nyakra való béklyóját a víz folyására bízva, arca pedig szabadon marad".

üldözői az erdőt kezdik kutatni, kivéve azt az embert, aki történetesen a folyóparton tart hazafelé. Szorkan-sira az, aki nem vesz részt az embervadászatban. Megpillantja Temüdzsint. Meglepetésében ezt mormogja:

"Éppen mert ilyen fortélyos vagy, meg mert Olyan a szemed, mint a tűz,
Orcád meg, mint a napfény,
tajcsiut testvéreid azért irigykednek rád ennyire. Csak maradj így! Nem árullok el."

Aztán látva, hogy az üldözők közelednek, feléjük fordul, s megtudva tőlük, hogy folytatni akarják a keresést, késleltetni kezdi a dolgokat. Azt javasolja nekik, hogy ki-ki újra vegye szemügyre a már vizsgált helyeket, aztán mindenki térjen nyugovóra, másnap majd folytatják a kutatást. Amikor a többiek eltűnnek, Szorkan-sira suttogva így szól Temüdzsinhez: "Szájukkal, fogukkal acsarogva jönnek testvéreid. Maradj így, vigyázz csak magadra!"

Az üldözők újra meg újra visszatérnek, Szorkan-sira mindannyiszor eltereli őket, mulatva ügyetlenségükön. Amikor az erdő és a közeli legelő végre lecsöndesedik, Szorkan-sira azt tanácsolja Temüdzsinnek, hogy várja meg, míg teljesen szét nem szélednek, majd induljon útnak, s keresse meg anyját s testvéreit. "De ha valaki meglátna, meg ne mondd, hogy láttalak!" - teszi hozzá Szorkan-sira búcsúzól.

Temüdzsin azonban másként gondolja a dolgot. Igen-csak szorult helyzetben van. Akadályozza még az ormótlan kaloda, mely nyakát, csuklóját véresre dörzsölte. Lovagolni így nem tudna, még akkor sem, ha lenne lova. Gyalogszerrel nekivágni reménytelen - nem jutna messzire. Egész testében remeg: nemezköpenye csöpög a jeges víztől. Az éjszakai levegő fagypont felé közelít. Menekülés közben nagy valószínűséggel megölnék, még ahhoz is szerencse kellene, hogy élve fogják el. Temüdzsin ezért úgy dönt, hogy Szorkan-sira után botorkál, lefelé a folyó mentén, s megkeresi a jurtát, ahol az előző éjszakát töltötte. Megáll, és fülel a holdfényben, hogy meghallja a bőrdézsában falapáttal kancatejet köpülő asszonyok ismerős neszezését, amint éjszakába nyúlóan készítik az ajragot.

Meghallja a hangot, megtalálja a sátrat, és belép. A remegő és jeges víztől csöpögő szökevény látványától Szorkan-sira rettentően megrémül, hirtelen átfut az agyán, mi lesz vele, ha az üldözők betoppannak. Azonnal meg akar szabadulni Temüdzsintől, bármekkora is a kockázat.

Családja azonban - felesége, két fia és lánya - ugyanúgy védelmébe veszi a szökevényt, mint az előző nap. Béklyóját

lefedezik és elégetik. Ruháit megszáritják, a rabot megetetik, majd a jurta mögött, egy gyapjúval megrakott kocsiban elrejtik. Temüdzsin mély álomba zuhan.

Másnap nagy a forróság. A tajcsiutok folytatják az ember-vadászatot; az erdő után most a jurtákat kutatják át, és végül Szorkan-siráéhoz is elérnek. Átkutatnak mindent, még az ágyak alá is benéznek, majd a jurta mögötti gyapjúskocsi kerül sorra. Már éppen azon a ponton vannak, hogy Temüdzsin lábát fölfedjék - ez a részlet alighanem valamilyen dalnok révén került a krónikába, hogy fokozza a feszültséget -, amikor Szorkan-sira megszólal:

- Ebben a cudar hőségben ugyan ki bírná a gyapjú alatt?

A nyomozók kissé elszégyellik magukat, és távoznak. Szorkan-sira megkönnyebbülten fölsóhajt.

- Kevésen múlt, hogy miattad a földig nem perzselték mindenem - mondja, majd felszólítja Temüdzsint, hogy távozzék. Ezután némi tanakodás, talán még vita is következik arról, hogy mi lenne a távozás legcélravezetőbb módja. Végül Szorkan-sira biztosítja Temüdzsint, hogy itt a legjobb alkalom a menekülésre, étellel-itallal látja el, és ad neki egy hátsólovat is. Nyeret, tűzrakáshoz gyújtószert vagy íjat azonban nem ad hozzá, mert elejét akarja venni, hogy Temüdzsinnel bármilyen nyomra vezető tárgyat találhassanak, vagy a szökevény esetleg menekülés közben tüzet gyújtson, netán harcba bocsátkozzék. Temüdzsin a folyó mentén fölfelé lovagol, észrevétlenül elhalad az alvó tajcsiutok tábora mellett, az Ónon felső folyásánál követi menekülő anyja táborának nyomait, és végül rátalál családjára.

Más források a részleteket különböző módon taglalják, mégis a Titkos történet látszik igaznak, mert hihetően tárja föl azokat a tetteket, amelyek Temüdzsin jelleméből következnek. Temüdzsin tudja, mit jelent szegénynek és számkivetettnek lenni. Tisztában van a család alapvető fontosságával. Tudja, mikor kell cselekedni, és amikor itt az ideje, határozottan rá is szánja magát erre, kötélidegzetű és fegyelmezett. Fontos az is, hogy fel tudja mérni a lehetséges szövetségeket, és becsüli a lojalitást (később emlékezni fog Szorkan-sira fiainak iránta tanúsított, az adott helyzetben sorsdöntő rokonszenvére, s az egyik fiút kinevezi hadvezetőjének). Mire anyja táborába visszaér, minden bizonnyal dúl benne a harag és tele van bosszúvágygal, de képes úrrá lenni indulatain, és mindenekelőtt azon van, hogy visszaszeresse azt, ami elveszett. A bosszú édes, de csak akkor, ha a legalapvetőbb szükségletet szolgálja: a biztonságot.

Ahhoz, hogy ezt megteremtse, több kell, mint bátorság, és több, mint harcászati ügyesség. Az igazi vezetőnek meg-

felelő társadalmi és politikai jártasságra kell szert tennie, vagyis arra, amit karizmának nevezünk. Temüdzsin tizenöt éves korában már igencsak jó úton halad afelé, hogy ezt a képességet megszerezze.

A Titkos történet egy másik hősi epizód leírásával folytatódik. A család pásztorkodik, és van kilenc lova: a megélhetéshez elég, de ahhoz kevés, hogy gazdagnak mondhassák magukat. Egy szép napon, amikor Temüdzsin féltestvére, Belgütej a legjobb lovon, egy kopasz farú pej hátán mormotára vadászik a tábortól messze, tolvajok jönnek, s a másik nyolc lovat elrabolják. Temüdzsin és a többiek tehetetlen dühvel nézik végig a rablást. Estefelé, amikor Belgütej hazatér, a fiúk azon vitatkoznak, melyikük induljon a tolvajok üldözésére. Temüdzsin, a legidősebb ragaszkodik ahhoz, hogy ő menjen, és el is vágta az egyetlen megmaradt lovon. Két napon át követi a tolvajok nyomát a pusztában.

A harmadik reggelen egy nagy ménes mellett egy kancát fejő legényre bukkan, "egy erős és csinos fiatalemberre", akit Boorcsunak hívnak. Igen, ő látta, amint Temüdzsin fakó lovait napkelte előtt errefelé hajtották el. A legény ragaszkodik ahhoz, hogy Temüdzsin ne hajszolja tovább kimerült pejlóvát, helyette fölülteti őt egy fekete csíkos hátú fehér lóra, ő maga pedig egy gyors járású pejre pattan, s megmutatja, merre mentek a tolvajok. A legény látja, hogy Temüdzsin mennyire kimerült a lovaglástól. Úgy véli továbbá, hogy a lopás súlyos bűn, és büntetést érdemel. Döntésre szánja magát, börtömlőjét és sajtárját hirtelen eldobja, s így szól: "Bajtárs, te bizony nagy bajba jutva jöttél hozzám. De a férfiembernek közös a baja. A bajtársad leszek." Nem törődik azzal, hogy visszatérjen a sátrába, és értesítse apját a történetéről. Lóra pattan, és együtt elvágatnak.

Újabb háromnapos üldözés után beérik a rablókat, s a ménesben megpillantják az ellopott lovakat. A két bajtárs habozás nélkül cselekszik: berontanak a ménesbe, kihajtják a fakó lovakat, és elvágatnak. A rablók üldözőbe veszik őket, de csak egyetlen lovas válik ki közülük, akit Temüdzsin a nyílvesszejével leterít.

Boorcsu apjának táborához közeledve Temüdzsin nagyvonalú gesztust tesz. "Bajtárs, nélküled nem tudtam volna visszaszerezni a lovaikat - mondja. - Osztózzunk meg hát rajtuk! Mondd, mennyit akarsz belőlük?"

Mem, nem, feleli Boorcsu, ő nem így gondolja. Apja gazdag, és ő az egyetlen fia. Mindene megvan, ami kell. Azonkívül barátságából segített. Nem fogadhat el jutalmat, mintha valamiféle zsákmányról lenne szó.

Amikor a két cimbora visszatér Boorcsu jurtájához, érzelemdús egymásra találás zajlik le apa és fia között. Az apa már teljesen magába roskadt, mert halottnak gondolta elveszett fiát. Boorcsu persze jellegzetes kamaszészjárással semmiféle bűnbánatot nem tanúsít. Visszajött, itt van, mi a baj? Alapos dorgálás és könnyes megkönnyebbülés után apa és fia étellel kínálja Temüdzsint, majd az apa, Naku-bajan megpecsételi a két fiú szövetségét: "Fiatalok vagytok, vigyázzatok egymásra, egymást többé soha cserben ne hagyjátok!" Temüdzsin nem felejt el Boorcsu önzetlen nagylelkűségét, és nem véletlen, hogy később Boorcsuból lesz a mongolok egyik legnagyobb hatalmú hadvezetője.

Marad azonban egy beváltatlan ígéret és egy másik, megpecsételt szövetség, melyet ideje újra fölfedezni és tartalommal megtölteni. Temüdzsin, aki ekkorra betöltötte tizenhatodik életévét, visszatér Dej-szecszen jurtájához, hogy feleségül vegye jegyesét, Börtét, akivel apja közbenjárására hét évvel korábban eljegyezték egymást. Börte már tizenhét éves, igencsak érett a házasságra, és szülei, értesülve a Temüdzsin körüli fejleményekről, meglehetősen aggódnak. De most itt az alkalom az ünneplésre.

A Titkos történet semmit nem említ az esküvőről, valószínűleg azért nem, mert a szertartás mindenki számára ismert mozzanatokból állt. Mindenesetre nagy esküvő lehetett, hiszen Dej-szecszen gazdag ember volt. A kedvező napot, amikor az ifjú pár "meghajlik a Mennynek", egy sámánnak kellett kijelölnie. A házassági ceremónia megváltozott azt követően, hogy a 16. században a buddhizmus teret nyert Mongóliában, de az ősi rituálékból elég sok fönmaradt ahhoz, hogy magunk elé tudjuk képzelni a jelenetet. A vőlegény elegáns díljében hozza magával íját és nyílvezeit; családtagok formális találkozója; a családfák szertartásos ismertetése a családi állapot megállapításához és annak igazolásához, hogy a menyasszony és a vőlegény különböző törzsekből való; ünnepélyes belépő Dej-szecszen jurtájába; a Temüdzsinnek szánt új ruhák, egy vadonatúj íj és új nyílvezzők bemutatása; kölcsönös jókívánságok; lakoma, melyhez a házasság szilárdságának jelképeként hozzátartozik a különösen rágós ürühús elfogyasztása; búcsú, rituális évődéssel - a vőlegény mindenáron a menyasszony családjának jurtájában akar maradni, a család azonban csípős élcelődés közepette kivezeti őt a sátorból, mi több, szárított ganéjt (a konfetti nomád megfelelőjét) dobál rá, s aztán az indulás; a menyasszony viszi magával kelengyét - ez esetben a hozományát -, egy díszes, fekete cobolyköntöst. Pompás ruhaköltemény lehetett: koromfekete prémekből készült, fényes, mint az olaj, az ujja elég hosszú ahhoz, hogy hideg időben a kezét is takarja, s a szoknyarész szegélye a lábikra közepéig ér.

Okkal feltételezhető, hogy eddigre Temüdzsin vágyai összhangba kerültek előkelő származásával. Nem késlekedik, hogy házasemberként és családfőként nyomban tőkét kovácsoljon új státusából. Azonnal útnak indul Belgütejjel, szolgálatkész féltestvérével, hogy fölkeresse Boorcst, és megnyerje őt jobbkezének. Most már tehát saját családjával, két esküvel fogadott testvérével és egy másik mongol törzssel, Höelün népével, az ongiratokkal is számolhat. De további segítséget is szerezhet, s tudja is, hová kell fordulnia. Temüdzsin születése előtt apja esküvel fogadott testvéri szövetséget kötött Tooril Onggal, a kereitek kánjával, aki ekkor már "tízezreknek", vagyis két hadosztálynak parancsolt. Befolyása Közép-Mongóliától - főhadiszállása a Tola folyónál, a mai főváros, Ulánbátor környékén volt - egészen a kínai határig, a Góbi sivatag déli szegélyéig terjedt. Íme, egy ember, valódi hatalommal a kezében.

Azzal biztatva saját magát, hogy apám esküvel fogadott testvére, "majdnem olyan, mintha az apám lenne", Temüdzsin maga mellé veszi fivérét, Kaszart és féltestvérét, Belgütejt, s útnak indul, hogy új szövetségest találjon. De mi történik, ha Tooril Ong kán mégse így gondolná a dolgot?

Temüdzsinnek eszébe jut valami, ami meggyőző erejű lehet: Börte hozománya, a koromfekete cobolyköntös.

Helyes a számítása. Tooril Ong kán először nem válaszol, amikor Temüdzsin az apjával kötött szövetségre emlékezteti őt. Ám az ajándék megteszi hatását. Tooril így szól:

"Fekete coboly dakuért
Féltelen felbomlott néped
Fürgén összeterelem."

Röviddel ezután, valószínűleg 1184-ben - Temüdzsin ekkor nagyjából húszéves - újabb visszavonulás, majd újabb siker következik.

Temüdzsin megerősödésének híre eljut az erdőlakó merkitekhez. Temüdzsin anyját, Höelünt a merkitek törzsfőnökének testvérétől, Csiledütől rabolták el, aki időközben meghalt. Most viszont eljött az ideje a bosszúnak, mielőtt Temüdzsin túl nagy hatalomhoz jutna, vélik a merkitek. Ehhez azonban nagyszabású hadműveletre van szükség, amelyhez az embereknek két-három hétre ott kell hagyniuk nyájukat, hiszen a merkitek jó háromszáz kilométerrel északra táboroznak, a Szelenga folyónál, amely a mai Oroszországot és Mongóliát elválasztja. A roham röviddel hajnal után veszi kezdetét; Temüdzsin családja egy széles völgyben, a Kerülen forrásvidékén táborozik - az egyetlen völgyben, amely Burkan-kaldun felé vezet; a völgyben, mely

legelőkön keresztül az erdőből ereszkedik alá a fűzfákkal szegélyezett folyópart irányába; a völgyben, melyen ma is keresztül kell vágnia annak, aki a hegyet szeretné meglátogatni. A paták dübörgésére egy öreg szolgálóasszony ébred föl elsőként, s kétségbeesett kiáltásokkal riasztja a többieket. Höelün fölkapja öt éves kislányát, Temülünt, és a fiatal férfikkal együtt a folyó felső szakasza mentén, majd a két hegy közötti hágón keresztül a Kaldun erdős szegélye felé menekül. A hegygerincet, melyet Kűszöbnek neveznek, a Titkos történet nem találja említésre méltónak, mivel könnyűszerrel át lehet lovagolni rajta, jóllehet szekerekkel (vagy akár autóval, ahogy a 17. fejezetben látni fogjuk) már bajosabb a közlekedés. Csak Börte és az öreg szolgáló, Koakcsin anyó maradnak lovak nélkül. Koakcsin betuszkolja Börtét egy fedett ökrösszekérbe, s valószínűleg a Kűszöb felé tartanak, amikor a merkitek vágtaözve utolériük őket, és Temüdzsint követelik. Ez az ő jurájá, mondja Koakcsin anyó, de hogy Temüdzsin hol van, arról fogalma sincs. Végtere is neki csak az a dolga, hogy a birkanyírásnál segédkezzék, úgy fest, hogy a merkitek beérik ennyivel, és odébbállnak, de ekkor megreccsen a szekér fatengelye. A merkitek megint összegyűlnek, fürkészik, mi történt a szekérral. Birkagyapjú? Nem valószínű. Gyerünk, fiúk, nézzük meg közelebről! Fiatalemberek ugranak le lovaikról, bekémlenek az ernyős kocsiba, s lám, egy előkelő nő ül odabent. Két férfi kiparancsolja őt a kocsiból, őt is és a szolgát is nyergükbe emelik, és továbbrobognak Temüdzsin felkutatására a Burkan-kaldun tiltott ösvényein, átverekedve magukat a síkságok és erdők mocsarán, mely elég mély ahhoz, hogy akár egy medvét is csapdába ejtsen. Végül föladják a küzdelmet, és foglyaikkal visszavonulnak. "Bosszúnkat megálltuk" - mondják egymásnak, és elindulnak vissza az egyhetes, hazafelé tartó úton. Végül pedig Börte nagyasszonyt Csiledü öccsére, Csilger-bökőre bízzák.

Temüdzsin mindeközben megbújik a vadonban, szarvasnyomokon lopakodik, melyeket gyermekkorá óta jól ismer, s az alacsonyabb lejtőket borító szűrés nyírfaágakból készít magának éjszakai menedéket.

Három napon s három éjen át bujdokol, s amikor a negyedik nap reggelén úgy látja, hogy tiszta a levegő, előbújik rejtekéről, és öklével mellét verdesve hálaimát mond a túlélésért. Később legalábbis így emlékezik életének erre a kalandjára. Szabadon teheti, hiszen senki más nem volt mellette, aki másként mondaná el a történetet:

"Bőrömet ím, megmentettem,
Békós lóval szarvasnyomon lopakodtam,
Szilfavesszőből
Szárnyéket raktam össze,
Burkan hegyén bujdokoltam,

Burkan-kaldun tetűnyi életem megóvta.
Egyetlen életemért rettegve,
Egy szál lóval jávornyomon nyargalásztam,
Kunyhót raktam nyírfaágból,
Kaldun-Burkan tetűnyi életem megóvta."

Jóllehet minden hegy szent, Burkan-kaldun, a hegyek hegye különleges tiszteletet érdemel. Temüdzsin megesküszik, hogy Burkan-kaldunnak ezentúl minden reggel áldozatot mutat be, és mindennap imát mond hozzá: "Ezt ivadékaim ivadéka is jól véssék eszükbe!" - teszi hozzá, majd szembefordul a nappal, övét nyakába akasztja, süvegét kezében lógatja, öklével mellét verdesi, kilencszer leborul a nap felé, s végül letérdepelve állati zsírral és ajraggal keni meg a földet.

Persze az is lehet, hogy semmi ilyesmi nem történt. Lehet, hogy miután megalapította birodalmát, utólag érezte fontosnak, hogy élénk színekkel fesse le túlélése történetét, és hangsúlyozza az isteni jogot, melynek alapján uralkodik, mint ahogy a kínai császárok állították magukról, hogy az "Ég akaratából" uralkodnak. Csakhogy az utóbbiak "mandátuma" rendszerint csak azután vált nyilvánvalóvá, hogy az adott dinasztia hatalomra került. Dzsingisz egy lépéssel megelőzi őket, amikor azt állítja, hogy az Ég akaratát mindig is mellette állt, már a sikerek előtt is; már akkor, amikor a hegyek között "tetűnyi életét" élte. Jobb helyszínt nem is választhatott volna állításához. A hegyet mindig is szent katedrálisnak tekintették a mongolok. Magától értetődő volt, hogy Dzsingisz uralkodóként e katedrális főpapjaként kívánta láttatni magát, és ifjúkori énjét is ehhez a szerephez próbálta igazítani.

Ez nem pusztán politikai hozzáállás kérdése volt. Biztos vagyok abban, hogy szívvel-lélekkel hitt is ebben. Hogyan és miért történt mindez, azt nem tudta felfogni, de ez a rejtély lényének részévé vált, azokkal a különös vallási elemekkel együtt, melyekkel kapcsolatba került, s melyekért a mai napig is tisztelet övezi őt. Ez hozta létre benne a sajátos kettősséget: egyfelől a kiválasztott vezér, az egyesítő, a világhódító erőszakosságával minden eszközt megengedhetőnek tart, hogy a Menny akaratát véghezvigye, másfelől viszont a hétköznapi ember szerény, félelemmel vegyes alázatával veszi tudomásul kiválasztottságának megmagyarázhatatlan tényét. Ebből fakad a rombolás és alkotás örvénylésének ellentmondása, a kegyetlenség és nagylelkűség ellentmondása, amiből Dzsingisz karaktere összeáll.

A Titkos történet köntörfalazás nélküli beszámolóiból ítélve Dzsingisz népe a Burkan-kaldunon végbement revelációt szó szerint értette. A Titkos történet első monda-

ta kimondja, hogy Dzsingisz "az Ég rendeléséből született". Ez volt az a hit, mely karizmával ruházta fel őt, és ez adott ösztönzést társainak, családjának, tisztjeinek és alattvalóinak.

Temüdzsinre most az a feladat vár, hogy kiszabadítsa Börtét. Ahhoz az emberhez fordul, akit "Fejedelmi Atyjának" nevezett, Tooril Ong kánhoz, és nem kell csalódnia. Talán nem ígérte meg korábban Tooril Ong, hogy segíteni fog Temüdzsin népét újraegyesíteni? Íme, most beváltja szavát:

"Most coboly dakuért cserébe
Merkitek írmagját is kiirtva,
Megmentem Börte-üdzsinedet,
Fekete coboly dakuért cserébe,
Felkoncolva minden merkilet,
Felséges Börte asszonyt
Fényes trónjára visszahozzuk ketten."

Tooril Ong elküldi két lovashadosztályát; ehhez társul Temüdzsin saját kis serege, és további segítséget kér gyermekkori, esküvel fogadott barátjától, Dzsamukától. Korábban neki is meggyűlt a baja a merkitekkel, amikor fogságukba került, és szolgaságra kényszerítették, míg meg nem szökött, és vissza nem talált a szabad életbe. Dzsamuka most saját törzsének főnöke, aki alig várja, hogy bosszút álljon a merkiteken, és alig várja, hogy segíthessen barátjának, fölesküdt fogadott testvérének. Újabb két lovashadosztállyal támogatja a hadjáratot, és részletes üzenetet küld vissza Temüdzsinnek, hol és mikor találkozzanak a csapatok.

A Titkos történet szerzője a következő fejlemények leírásakor nagy gondot fordított a pontosságra, hiszen az események a jövő számára értékes leckéül szolgálnak a hadviselés alapjairól. A három hadsereg a Hentij hegynél, a mongol haza szívére alkotó hegyek s völgyek kusza találkozásánál egyesül. Tooril Ong a nyugat felé folyó Tolánál, a mai Ulánbátor közelében táborozik, majd két hadosztályával 160 kilométernyire északkeleti irányba vonul a folyóvölgyön fölfelé, s átvág a Kis Hentij 2500 méter magas hegygerincén. Eközben Temüdzsin és csapata a Kerülen mentén halad fölfelé, s így éri el ugyanazt a hegyláncolatot. A két hadsereg egyesül, majd egy széles völgyön leereszkedik észak felé, a Szelenga folyó irányába. Itt találkoznak Dzsamukával és seregével.

Dzsamuka már három napja vár rájuk, és bosszankodik - minden oka megvan rá!

Ez nem a széles sztyepp. Itt, a Hentij szívében a legelőket hegyek szegélyezik. Durva becslés szerint egyetlen ló etetéséhez havonta mintegy 40 ezer négyzetméternyi legelőre van szükség. Dzsamukának két hadosztálya van. Habár

egyetlen hadosztály névleg tízezer emberből áll, valójában a katonai egység létszáma nem haladja meg a 3000 lovas katonát. Itt óvatos becslés szerint hatezren lehetnek, minden egyes katonára két vagy három tartalék lovat lehet számítani - összesen tehát 15 ezer ló lehet. Naponta átlagosan a lovak 200 ezer négyzetméternyi fűvet legelnek le - és ebben nincsenek benne a völgyben élő családok állatai. El lehet képzelni Dzsamuka növekvő aggodalmát - több ezer, csatára készülő ember, nehéz körülmények között; aludni nem nagyon tudnak, élelemtartalékuk fogytán, nyugtalanok az otthon hagyott állatállomány miatt, nincs elég legelő, a helyi családok a tönkremenés szélén állnak. Nem beszélve arról, hogy ekkora haderőt aligha lehet titokban tartani - egy arra tévedő merkit bármikor fölfedezheti őket, és hazavágtázva riaszthatja övéit. Egyetlen napos késés is veszélybe sodorhatja az egész hadművelet gazdasági és stratégiai alapjait. Így nem lehet győzelemre jutni, így nincs esély arra, hogy Temüdzsin visszakapja Börtéjét. Érthető tehát Dzsamuka felháborodása, s érthető az is, hogy a Titkos történet - bármilyen kínos is az eset, még magára Dzsingiszre nézve is - nem rejti véka alá az ügy kellemetlen tanulságait.

"Nem ebben állapotunk meg! - kiáltja Dzsamuka az érkező szövetségeselek felé, majd így folytatja: - A mongoloknak nemde igen az esküjük? Az igen után kullogókat kivetjük sorainkból. Ebben egyeztünk meg."

"Vad vihar vághat, de a gyűlésről -
Vagy eső verhet: a találkozásról el nem késünk."

Temüdzsin és Tooril büntudatosan hallgatja Dzsamuka korholó szavait. Mit lehet erre mondani? Valóban hibáztak. Tooril így válaszol: "A találkozás helyén három nappal később jelentünk meg, ezért Dzsamuka öcsémnek joga van bennünket büntetni, korholni."

"Hát ilyen szemrehányások estek a találkozás körül" - zárja le végül az incidens tanulságait a Titkos történet.

Egy héttel később az egyesített haderő -12 ezer ember vagy még annál is több - észak felé menetel a hegyen át a Bajkál-tó felé, s eléri a Szelenga mellékfolyóját, a Kilkót, melyen túl már a merkitek táboroznak. Éjszaka kelnek át, minden ember a lovával átúszik. A hadművelet túl nagyszabású ahhoz, hogy észrevétlen maradjon, és teljes meglepetést okozhasson. A Kilko folyó menti halászok, cobolyosok, vadászok egész éjjel menetelve már hírül vitték Temüdzsinék érkezését. A merkitek a Szelengán és a folyó mentén szétszóródva fejvesztetten menekülnek lefelé.

Temüdzsin természetesen az üldözők között vágtázik, s Borte nevét kiáltozza. Börtét, mint értékes túszt, külön kocsin

szállítják. A fiatalasszony meghallja férje kiáltásait, leugrik a kocsiról, futva közelít, megragadja Temüdzsin lovának zabláját, s ahogy hitvese leugrik lováról, egymás karjaiba vetik magukat. Romantikus kép: két ifjú szerelmes a holdfényben összeölelkezve; pillanatnyi idill a felfordulás kellős közepén.

Temüdzsinnek ennyi elég; "amit kerestem, megleltem", mondja, és leállítja a további üldözést.

Híres győzelem volt ez. A merkitek szétszóródtak, asszonyaik közül sokat elraboltak, ágyasok, szolgálók lettek belőlük; Börte megmenekült, Temüdzsin pedig mongol vezéri rangra emelkedett: Dzsamukával csaknem egyenrangúvá vált. Az egyetlen gond az volt - s ez némiképp beárnyékolta a történetet -, hogy Börte nagyasszony gyermeket várt. Noha az apaság kérdése megnyugtatóan soha nem tisztázódott, Börte első gyermeke, Dzsocsi örökre magán viselte a lehetséges törvénytelen bélyegét, ezért aztán soha nem tekintették őt Temüdzsin igazi örökösének.

A merkitek elleni sikeres hadjárat után Temüdzsin és családja tizennyolc hónapon át együtt élt Dzsamukával és népével. A két férfi elválaszthatatlan volt egymástól, akár csak gyerekkorukban. Széles selyemöveket ajándékoztak egymásnak, lovakat cseréltek, együtt lakomáztak, és együtt is aludtak (hozzátéve, hogy ennek semmi köze nincs a homoszexualitáshoz; Temüdzsin ezt, miután káni rangra emelkedett, halállal büntette).

Ám ez a megbonthatatlan látszó barátság egy áprilisi napon váratlanul mégiscsak megkeseredett. A két család csoportokban fölkerekedett, hogy tavaszi legelőket keressen az Ónon folyó mentén. A két barát a szekerek előtt lovagolt egymás mellett, amikor Dzsamuka váratlanul azt javasolta, hogy külön-külön kellene letáborozniuk. Temüdzsin először nem értette barátja szavait, majd gyanakodni kezdett, hogy Dzsamuka talán a különválást indítványozza. Höelünhöz fordult tanácsért, de Börte volt az, aki megadta a választ: "Dzsamuka andának az a híre, hogy mindenre ráun. Most bekövetkezett az, hogy elege van belőlünk is."

A célzásból gyanú támadt, a gyanú szörnyű valósággá növekedett. Ha ők ketten nem egyek, akkor mire lehet számítani? Ha ők elválnak, többé nem lehetnek társak, ha pedig nem társak, akkor riválisok. Ha viszont riválisok, akkor egyiküknek uralkodnia kell a másik fölött; márpedig Temüdzsin nem hajlandó a másik puszta követőjévé válni. Temüdzsin döntésre jutott: nem táboroznak le, hanem továbbvonulnak és egész éjszaka menetelnek.

Temüdzsin ekkor egész egyszerűen visszavonulhatott volna az ismeretlenségbe, és ebben az esetben legfeljebb

egy történelmi lábjegyzet marad fenn róla. Ám arra az időre, amikor a történetet írásba foglalták, már sok olyan esemény történt, ami magyarázatra szorult, és a Titkos történet meg is tette ezt azzal, hogy egy viszonylag kisebb horderejű hódítást és kapitulációt nagyszabású drámába sűrített, erőteljes későbbi igazolást adva a fejleményekhez.

Azon a hajnalon különös dolgok történnek. Három testvér a családjával, mindhárman egy kisebb nemzetség vezetői, Temüdzsinhez csatlakoznak. Aztán újabb öt vezér érkezik, majd még több férfi, még több család, még több törzstarkutok, mangkutok, bajautok, csangsiutjaiak, urjankajok, arulatok, dzsalairok, szükekének, beszütök, barulaszok -, mindannyian azzal az elhatározással, hogy Dzsamuka helyett inkább Temüdzsint választják. Nem ezek a legnagyobb családok, azok vezetői ugyanis hűségesküt tettek Dzsamukának. Ám Temüdzsin kínál valamit, amire Dzsamuka nem képes: feltétlen hűséget azok iránt, akik megbíznak benne, reményt azoknak, akik másként nem számíthatnak előmenetelre.

A mongol törzsek között híre megy, hogy Temüdzsin az igazi vezér, és a szóbeszéd reménnyé, a remény pedig próféciává izmosul. A további érkezők már ómenekről s égi jelekről számolnak be. Egy férfi azt mondja, hogy egy csonka szarvú, fakó ökör hátára véve és maga után vonva egy jurta alsó cölöpét, ezt bögte: "Az Ég és Föld egyetértésben úgy határozott, hogy Temüdzsin legyen az ország ura, ezért itt hozom felrakva az országot." És még mindig jönnek: genigeszek, ündzsinek, szakajitok; még Dzsamuka saját törzseiből, a dzsadaranak közül is érkeznek páran, s mind a közelben állítják fel jurtáikat. Akadnak közöttük rokonok, mint Temüdzsin unokatestvére, Kucsarbeki és másod-unokatestvére, Altan-otcsigin, a legendás Kutula kán fia, Szacsa-beki, a híres Kabul dédunokája: a családi hierarchiában Temüdzsinnél valamennyien magasabban állnak, mégis mindannyian azért jöttek ide, hogy végre megleljék azt az embert, akire elveszett egységük újra megtalálásához a mongoloknak szükségük van.

Magát a döntést formálisan három idős rokon hozza meg. Nekik az a tisztük, hogy mérlegeljék mindazon előnyöket, melyeket az erős vezetőnek való szolgálat ígér, azzal a kétségtelen megaláztatással szemben, hogy egy náluknál fiatalabb ember akaratának kell alávetniük magukat. A szolgálatot választják, és megesküsznek, hogy harcolni fognak az új kán ellenségei ellen, és fogadalmat tesznek, miszerint:

"Hajadont, szép asszonyt, palotasátrat,
Idegen nép szép asszonyát, lányát
Idehuzzuk néked s a jófarú lovakat.
Vadon élő vadra vadászván,

Vadonerdő vadját, elédbe hozzuk."

Ha pedig háborúban engedetlenséget tanúsítanak,
úgy

"Vagyonunktól, családuktól,
Választott asszonyunktól
Válassz el minket!
Veszett fekete fejünket
Vesd ki pusztára földre!"

Ha békeidőben engedetlenkednének:

"Fekete, atyafiaktól,
Feleségtől, gyermekektől eltépve,
Fejünket vesd ki gazdátlan földre!"

Az egyesülés folyamata legalább egy évtizedet vett igénybe, részleteiről túl sok följegyzés nem maradt, mindössze annyi bizonyos, hogy a folyamat 1200 körül fejeződött be. A legfőbb mongol törzsnek új kánja volt. Újra nemzette kovácsolódtak tehát, s készen állottak arra, hogy szomszédjaik ellen forduljanak.

* * *

ÖTÖDIK FEJEZET

A hatalom megszerzése

Temüdzsin születési helye csupán egyike azon történelmi emlékhelyeknek, amelyek hatalomra kerüléséhez kapcsolódnak. Sok egyéb helyszín is van, melyek azonosítása Mongóliában kisebbfajta iparágga fejlődött. Egy atlasz, egy kávézóasztal méretű fotográfiagyűjtemény és számos utazási irodai brosúra jelöli pontosan, hol rabolták el Höelünt, hol szökött meg Temüdzsin a tajcsiutoktól s hol található az ösvény, melyen a hős a családjához hazatalált. Ezek az azonosítások persze többnyire feltevésekből fakadnak vagy vágyképek szüleményei, a nevek ugyanis illékonyak; könnyen eltűnnek az emlékezetből, ahogy a törzsek új szálláshelyre költöznek, keverednek vagy szétszóródnak. Folyók és hegyek talán évszázadokon át is megőrizhetik nevüket; dombok, síkságok, erdők esetében azonban más a helyzet. Ha még maga a Burkan-kaldun helye is vitatott, ki az, aki megmondhatja, hogy a Kék Micsoda vagy a Fekete Akármi valóban az volt-e egykoron, aminek ma mondják?

Van azonban egy hely, amely mégiscsak összeköti a múlt-

tat a jelennel. Egy tó, egy hegy és a környező legelők - ez az a hely, ahol Temüdzsin és családja a nagy menekülés után letelepedett, és ahol a törzsfőnök minden valószínűség szerint uralkodóvá érett. Kék-tó, így nevezték akkor, s így hívják ma is az ország szívének a szívét. A környék olyannyira biztonságos, amilyent csak kívánni lehet; a Burkan-kaldun déli nyúlványainál húzódik, a Kerülen és a Kőr folyó fölött, 60 kilométeres távolságra a nyitott síkságtól, mely Avraga felé lejt. Ebből az irányból közelítünk: a Kőr folyó nyitott völgyén fölfelé, aztán erdővel borított hegyeken át, majd a folyó forrása mellett elhaladva törpefenyők erdején vágunk keresztül, ahol az árnyékokat nárciszszerű virágok pöttyözik sárgáikkal, s végül így érkezünk meg a tóparti helyszínre, ahol Temüdzsin Dzsingisz lett.

Temüdzsintől az előző fejezetben akkor váltunk el, amikor harminc felé közeledve a mongol törzsek fele az ellenőrzése alá került. Ahhoz, hogy lássuk, miként vette át a hatalmat egész népe, majd a szomszédos törzsek fölött, szemügyre kell vennünk az örökké változó szintér bonyolult játszmáinak összességét. Európában a hatalomra törő hercegek mögött városok, térségek, uralkodói családok s öröklési jogszabályok álltak - a trónörökösök tehát szilárd talajon vethették meg lábukat. A pusztában azonban minden képlékeny volt. A hagyomány azt diktálta, hogy a vezetőknek tiszteletben kell tartaniuk a családi, törzsi kötelekeket és az esküvel megpecsételt testvéri kapcsolatokat, ám a hagyomány parancsait pillanatok alatt elfújta a szél, ha a hatalom érdekei - szívfájdalom ide vagy oda - úgy kívánták. Más, kisebb jelentőségű szabályok továbbra is mederben tartották a lakomákat, házasságokat, szövetségeket és a zsákmány elosztását. Nem létezett azonban olyan alapszabály, amit a hatalom és a túlélés parancsszava ne írt volna fölül. A világ változott, ahogy a jó s rossz évek váltakoztak, s ahogy a társadalom szövete is folyamatosan átalakult. A középkori sztyeppek történelme olyan, mint egy ködkamra, melyben a törzsi részecskék ütköznek, széthasadnak, arrébb lökődnek, hanyatlanak, újraélednek, és egy teljességgel esetleges körforgásban megsemmisítik egymást. A családi kötelekek adott esetben ellenségeket fűznek össze; előfordulhat, hogy valaki százötven kilométert vágtázik egyetlen nap alatt, hogy kémkedjen vagy segítsen, vagy netán árulóvá váljék, és senki meg nem mondja előre, mi lesz a következő lépés. Tizenöt év kellett ahhoz, hogy Temüdzsinből, a törzsvezérből Dzsingisz váljék, egy nemzet alapítója, csalhatatlan ösztönű vezér, határozott becsvágygal és a lehető legszilárdabb jellemmel. Utólagos bölcselkedés és a források - melyek persze megint csak utólag mondtak okosakat - lehetővé teszik számunkra, hogy kiválasszuk azokat az eseményeket és jellemvonásokat, amelyek magyarázatot adnak Temüdzsin fölemelkedésére. Mindenesetre akad egy alaptulajdonság, amely már eddig is világossá vált: Temüdzsin

szilárdan hitt az égiek útmutatásában. Ebből következik egy másik, talán még ennél is erősebb jellemvonás: Dzsingisz fogékonysága a hűség iránt.

1190 elején Temüdzsin még mindig csak a második leg-erősebb törzsvezér volt. Ereje tudatában és a döntő fegyveres ütközetre készülve Dzsamuka lépett először. Semmi meglepő nem volt ebben: az előkészületek egy évet vettek igénybe, hiszen időt kellett adni az embereknek, hogy gondoskodjanak az állatállományról, meg kellett bizonyosodni hűségükről és mobilizálni kellett a haderőt. Amikor mindez megtörtént, a támadáshoz már csak ürügyet kellett találni. Egy lovak körüli perpatvarban az egyik rokont megölték. Dzsamuka ezt használta föl ürügyül, hogy 20-25 ezer emberével támadást indítson Temüdzsin ellen. Egy távoli törzs két tagja hozott hírt a közeledő seregről, Temüdzsinnek azonban alig maradt ideje saját hadereje mozgósítására, s a felkészületlenség csaknem végzetes következményekkel járt. Temüdzsin az Ónon felső folyásának kanyargó szurdokaiba menekült - lám, újra a Burkan-kaldun nyújtott védelmet. A Titkos történet nem ad összefüggő beszámolót az eseményekről, de a zűrzavarból néhány több fejlemény mégiscsak kiolvasható. Temüdzsin atyai pártfogója, Tooril Ong kán, a kereitek vezére ekkoriban nehéz időket élt át. Tooril öccse a najmanok segítségével bátyját elmozdította a hatalomból, és száműzte. A kereitek fölött ez idő szerint a najmanok uralkodtak. Tooril Ong a szövetségeséhez, Temüdzsinhez fordult segítségért. A két vezér egyesítette haderőit. Temüdzsin növekvő hatalmától tartva a Dzsamukához közel álló törzsek szövetséget kötöttek, és Dzsamukát gur-kánnak, azaz nagykánjuknak választották. Ezen törzsek közé tartoztak a tajcsiutok is, akiktől Temüdzsin ifjúkorában oly drámai körülmények között megszökött.

Ennél a pontnál, valószínűleg 1202-ben a Titkos történet ismét élesen összpontosít, méghozzá a kelet-mongóliai síkságon lezajlott hatalmas ütközetre. Amikor a Titkos történet politikáról, stratégiáról és hadi részletekről viszonylag keveset ír, akkor mindezt a Temüdzsin által legbecesebb jellemvonásként számon tartott lojalitás magasztalásával igyekszik pótolni. Nem kétséges, hogy a hűséget tartja a sztyeppék élete legalapvetőbb értékmérőjének. Me felejtjük el, hogy ezeket a történeteket nagy valószínűséggel maga Dzsingisz hagyta jóvá, kiegészítve azokkal az üzenetekkel, melyekkel a Titkos történet összeállítója színezte a históriát! így megtudjuk, hogy a Dzsamukával folytatott harc során Temüdzsin két alkalommal csak hajszal híján menekült meg, s e két eset mintapéldája volt a hűségnek, mely a résztvevőket szent esküvésként fűzte egymáshoz.

A csatában egy nyílvesző épp hogy elkerüli Temüdzsint, belefúródik viszont lova nyakába, s az állat elpusztul. Miután

Temüdzsin lovat vált, egy újabb nyílvevő, ráadásul mérgezett, az ő nyakát találja el. A táborban ezen az éjszakán se víz, se élelem; Temüdzsin öntudatlanul fekszik. Helyette, Dzselse kiszívja a sebet, majd átlopózik Dzsamuka táborába, és aludtjetet lop. Amikor Temüdzsin magához tér, Dzselse a sebesült vezért aludtjettel táplálja és vízzel itatja. Hajnalra Temüdzsin ereje visszatér, és ráébred, hogy életét Dzselsemnek köszönheti.

Később, amikor a csatát megnyerik, és Dzsamuka elmenekül, Temüdzsin az ellenség táborhelyére megy, hogy a menekülőket visszafordítsa. Váratlanul Szorkan-sira lép hozzá, az az ember, aki annak idején menedéket adott neki, amikor a tajcsiutoktól béklyóval a nyakán csuklóján megszökött. Szorkan-sira most szabadon csatlakozhat Temüdzsinhez, de valakit hoz magával. Temüdzsin megkérdi, ki lőtt, ki volt az, aki nyílvevőjével harci paripáját megölte.

A kérdésre Szorkan-sira társa, Dzsebe válaszol: "Én lőttem a hegyről." A helyzet több mint meglepő. Dzsebe aligha számíthat másra, mint azonnali kivégzésre. Ő azonban Szorkan-sira társa, azé az emberé, aki hajdanán az ifjú kán életét megmentette. Mindketten tudják az igazságot. Ha Dzsebe nem válaszol a kérdésre, és tette utóbb kiderül, gyávának és csalónak bélyegzik. Okosabb tehát színt vallania, még akkor is, ha ezzel az életét teszi kockára. E kockázatot azonban jócskán csökkenti azzal, hogy életét följánlja Temüdzsinnek, és megígéri, a vezér bármely parancsát maradéktalanul végrehajtja. "Ha most megölet a kán, tenyérynyi földön rohadok el, ha kegyelmet nyerek, a kán szolgálatában

"Folyó mély vizét kiapasztom
Fényes követ szétmállasztom,
Úgy vetem magamat előre érte."

Más esetben Temüdzsin aligha bajlódott volna azzal, hogy köpönyegforgatókkal foglalkozzék. Ám ezúttal nem volt áruvás a dologban. Az ellenség Szorkan-sirát és Dzsebét is rabszolgává tette. Nyilván Szorkan-sira jelenléte miatt Temüdzsin dicséri Dzsebe őszinteségét és bátorságát. "Ez meg itt, ni, öldöklését, kártevését nem rejti, sőt nyíltan megvallja. Érdekes vele barátságot kötni - mondja Dzsingisz, és ott helyben, az elkövetett cselekedetre utalva új nevet ad neki:
- Dzsebe nyílhegy legyen a neved, és szolgálj mellettem!"

Dzsebe és Dzselse a későbbiek folyamán a kán legnagyobb hadvezéreinek sorába emelkednek.

A csata után a tajcsiut törzsfőnököt - "Dagi"
Tarkutaj-kiriltukot, aki annak idején Temüdzsint fogva tartotta - egyik alárendelt törzsének az embere és két fia foglyul ejti. Kiriltukot egy kocsira hajítják, hasára ülnek, és úgy

döntenek, hogy átadják Temüdzsinnek, abban a reményben, hogy ezzel érdemeket szereznek nála. Útközben azonban eszükbe jut, mennyire fontosnak ítéli Temüdzsin a hűséget, s mennyire megveti az árulást. Tanakodni kezdenek, vajon helyesen cselekszenek-e. Fölesküdtek ugyanis annak az embernek a szolgálatára, aki most a foglyuk, s akit most elárulni készülnek, úgy döntenek tehát, hogy inkább szélnek eresztik a foglyot, és nélküle jelentkeznek Temüdzsinnél. Jó döntést hoztak. Annak ellenére, hogy Temüdzsin minden biztonnal szörnyű halált szánt volna Tarkutaj-kiriltuknak, a vezető iránti lojalitás elvét ezúttal a bosszúvágy fölébe helyezi. "Ha úgy jöttetek volna ide, hogy kezet emeltetek volna törvényes kánatokra..., ivadékostul lefejezés lett volna sorsotok. Helyes, hogy arra gondoltatok, törvényes kánatokat nem árulhatjátok el" - mondta, és megjutalmazta őket. (Kiriltuk ennek ellenére nem kerülhette el sorsát, később ugyanis Szorkan-sira fiai végeztek vele.)

Temüdzsinnek ezek után már csak két nagyobb akadályt kellett elhárítania hatalma kiteljesítése elől. Az egyiket Dzsamuka és az általa vezetett ellenséges törzsi szövetség jelentette. A másikat saját öreg, megroggyant szövetségese, Tooril Ong.

Tooril Ong megöregedett és elbizonytalanodott. A najmanok elleni csatában megfutamodott a harcmezőről, hogy feleségét és fiát, Nilkát láthassa, akiket az ellenség elrabolt. Viszont még mindig nem átalott Dzsingiszhez segítségért folyamodni. Temüdzsin a négy legjobb harcosát küldi el Tooril Ong családjának megmentésére. Tooril Ong természetesen nem győz hálálkodni, s Temüdzsint esküvel saját fiának nevezi.

"Ellenség hadára rontva,
Egy szívvel-lélelkel
Egymás mellett harcolunk;
Erdei vadra törve,
Egy szívvel-lélelkel
Együtt vadászunk."

Ha barátság, hát legyen kétszeres barátság! - gondolja Temüdzsin, és a szövetség biztosítása érdekében Dzsocsi fia számára megkéri Tooril Ong lányát, míg saját lányának Tooril Ong fiával, Nilkával kellene frigyre lépnie. Milka azonban, jóllehet életét Temüdzsinnek köszönheti, féltékeny megmentője növekvő tekintélyére, és aggódik, hogy Temüdzsin, akit apja immáron fiának nevezett, az ő törzsfőnöki örökségét veszélyezteti. Maró megjegyzések kíséretében visszautasítja a házassági ajánlatot. Tooril Ong két apai hűség között őrlődik: egyfelől vér szerinti fia és örököse, Milka akaratát kéne figyelembe vennie, másfelől megmentőjét, Temüdzsinét, akivel éppen az imént kötött esküvel szövetséget. Tooril Ong tragi-

kus szereplőként jelenik meg a konfliktusban.

Ha fiatal bajtársát, Temüdzsint visszautasítja, úgy a többi parancsnok szemében Tooril Ong lesz az az ember, aki a legesélyesebb a sztyeppe fölötti teljhatalomra. A szövetségek újraformálódnak. Dzsamuka üzenetet küld Tooril Ongnak: "Temüdzsinben nem szabad megbízni; ha ellene fordulsz, csatlakozom hozzád." Tooril Ong, akit köt a hűségesküje, teljesen tanácstalanná válik, hogyan oldja meg a konfliktust. Milka kétszer küld üzenetet apjának: könyörög, hogy forduljon szembe Temüdzsinnel. Hát nem látja az öreg kán, hogy Temüdzsin mindannyiuk fölött át akarja venni a hatalmat? Tooril Ong még mindig nem tesz semmit, és a Titkos történet készségesen ecseteli az öreg kán döntésképtelenségének kínjait: "Gyermekemet, fiamat hogy taszítsam el? Eddig támaszunk volt, illik-e most gonoszat forralni ellene? Megver érte bennünket az Isten."

Nilka ezután az árulás eszközéhez folyamodik; meghívót küld Temüdzsinnek, föl kínálja húga kezét, azzal a hátsó szándékkal, hogy Temüdzsint elfogja és megöli. Temüdzsint két kém figyelmezteti a cselvetésre, mire az ifjú kán egy kis csapattal a Mau-üdüür északi oldalán elmenekül, hogy aztán a Baldzsuna nevű folyó (vagy tó) partján megpihenjenek. Ami ezután történt, annak különösen nagy jelentősége van, hiszen az események hadi szempontból Temüdzsin pályafutásának mélypontját, másfelől viszont vezetői ténykedésének fordulópontját jelzik. Furcsa módon senki nem tudja pontosan, hol is helyezkedett el ez a bizonyos Baldzsuna. A kutatók különféle lehetséges helyszínekről vitatkoznak, melyek több száz kilométeres távolságra fekszenek egymástól. Elképzelhető, hogy a mai Balzino közelében volt, 150 kilométerrel a szibériai határon túl; vagy a mongol Távols-Keleten, a Kalka folyó közelében, vagy innen 500 kilométernyire nyugatra, a Baldzs folyónál, közel ahhoz a helyhez, amelyet Dzsingisz születési helyeként jelöltek meg 1962-ben. Bárhol volt is azonban, annyi bizonyos, hogy a jövőbeli uralkodó ezúttal is közel járt a pusztuláshoz, ahogy számos kínai forrás följegyezte, melyeket aztán a 19. század végén újra fölfedeztek és lefordítottak. E források szerint Temüdzsin tizenkilenc bajtársával együtt rendkívüli nélkülözéseket szenvedett; ivóvizük nem lévén, kénytelenek voltak a Baldzsuna mocsaras vizét inni. A két csaknem teljesen meggyező beszámoló egyike szerint:

"Mire a Baldzsunához értek, élelmük elfogyott. Ekkor észak felől egy vadló bukkant elő. Kaszar lelőtte a lovat. Bőréből vízforraló edényt készítettek; kővel tüzet csiholtak, a folyóból pedig vizet merítettek. Húsát megfőzték és megették. Dzsingisz kán, égre emelve karját, így esküdött: Ha befejezem a nagy művet, édesben és keserűben is

osztolni fogunk, bajtársaim. Ha szavamot megszegem, legyen olyan, mint ez a víz itt előttünk! A tisztek és a katonák között egy se akadt, aki ne könnyezett volna e szavak hallatán."

Ez volt Temüdzsin V. henriki pillanata. A vezér olyan szövetséget köt a szenvedést, vereséget, halált vele megosztani kész bajtársakkal, amihez semmi más kapcsolat nem hasonlítható:

"Aki ma vérét osztja meg velem,
Örökre testvéremmé leszzen."

Fontossága ellenére ez az epizód nem szerepel a Titkos történetben. Mivel azonban az előtte és utána zajló eseményekről részletes leírásokat kapunk, feltételezhetjük, hogy a kihagyás szándékos lehetett. Az okot csak találgathatjuk. Lehet, hogy éppen a jelentősége miatt ítélték feledésre, és éppen a kán belső köreihez tartozók, hiszen elképzelhető, hogy így akarták védeni titkos szövetségüket. Lehet, hogy a baldzsuniak egyfajta szabadkőműves páhollyá váltak, s erősen védtek különleges státusukat, ennek folytán nem akarták, hogy dalnokok énekeljenek róluk, s az egész világ tudomására hozzák szövetségük titkát. Jómagam egy jóval emberibb okot is el tudok képzelni. Amire a Titkos történet megírták - 25 évvel az események után -, addigra sok új, bátor és hű ember csatlakozott az uralkodói körökhöz, és lehet, hogy kellemetlen politikai következményekkel járt volna, ha a nyilvánosság előtt olyan eseményt dicsőítenek, amelynek e kiválóságok közül számosan - későbbi csatlakozásuk folytán - nem lehettek részesei.

Baldzsunából, ahol 1203 nyara után a kán és azon boldog kevesek, akik mellette lehetnek, újult erőre kapnak, Temüdzsin hosszú és megindító üzenetet küld Tooril Ongnak, melyben lényegében nemzeti egységre tesz javaslatot - kérdés azonban, hogy kinek a feltételei szerint. Hogy az eredeti üzenet pontosan mit tartalmazott, az megint csak a találgatások körébe tartozik. A legtöbb, amit tehetünk, hogy az eseményeket a jövőbeli Dzsingisz cselekedetei és a Titkos történet alapján próbáljuk meg utólagosan értelmezni. Az üzenet természetesen magas erkölcsi mércét állít: "Fejedelmi atyám, Temüdzsin azt kérdezi, miért fordultál ellene? Nem emlékszel arra, miként esküdtünk szövetséget? Hát nem olyanok voltunk-e, mint a kocsit együtt húzó ökrök vagy mint a kétkerekű kocsi kerekei? Talán Jeszügej, az apám, nem sietett-e a segítségedre? Nem léptél-e vele esküvel fogadott testvérségre? Nem azt mondtad-e neki, hogy e jótéteményért "hálámat ivadékaid ivadékainak hálával fizetem meg"? Amikor számkivetett lettél, és csak öt kecskéd maradt, és tevéid vérét ittad, nem siettem talán a megmentésedre? Amikor a najmanok fosztogattak, nem

küldtem-e el neked négy legbátrabb vitézemet s négy harci ménemet, hogy téged s fiadat megmentsenek? Hát mondd, fejedelmi atyám, miért fordultál most ellenem?"

Erkölcseleg Temüdzsin erős alapokon áll, és Tooril Ong tudja ezt jól. "Ó, jaj, a fiamtól megválni? - nyögdecselel. - A fiamat elhagyni? Ha most fiamra tekintek, s ellene fordulok, így ontsák véremet!" Katonailag azonban Temüdzsin gyöngé, és meg kell várnia az újjászületést, mely csak a nyár derekának magas fűvével köszönt be, amikor erőt meríthet a felesége népétől, az ongiratoktól és más helyi törzsektől érkező segítségből.

Jól teszi, hogy kivár. Távollétében Tooril Ong szövetsége széthullik. Dzsamuka mindig is türelmetlen volt Tooril Onggal szemben, s most azt latolgatja, hogy megöleti az öreg kánt. Tooril Ong azonban fölfedezi a tervét. A két merénylő elmenekül, hogy a najmanokhoz csatlakozzék. Temüdzsin viszont megtámadja a szerencsétlen Tooril Ongot, és egy háromnapos ütközetben - melyről további részleteket a Titkos történet nem közöl - győzelmet arat. Dzsamuka, Tooril Ong és fia nyugat felé menekül, a najmanok földjére.

Ott azonban egy najman előőrsbe botlanak, s az egyik katona nem hajlandó elhinni a menekültről, hogy ő a kereitek nagy kánja, ezért megöli Tooril Ongot. Később, amikor a holttestet azonosítják, a najman fejedelem anyja elhozatja a főhadiszállására a kán levágott fejét, és áldozati szertartást rendel el korábbi szövetségeseik tiszteletére. A fejet fehér nemeztakaróra helyezik, és a fejedelem asszony menyével elvégezteti a levágott fej körül a halotti szertartást. A najmanok hercegét, Tajang kánt szinte hipnotizálja a bizarr szertartás. Képtelen levenni szemét a levágott fejről. Hirtelen felkiált: "Vigyorgott!", s a véres fejet őrjöngve széttiporja. A szülők fölháborodnak, különösen Tajang apja. Amikor egy sámán jelzi, hogy a kutyák ugatása "vészfóglóra fordult", azaz közelebb katasztrófát sejtet, az öregedő kán igencsak nekikeseredik. "Kánom, gyarló Tajang - motyogja az öreg kán. - Én öreg vagyok, te meg gyenge. Solymászaton, vadászaton kívül nincs másra gondod, nincs is más erényed."

"Asszonyom ifjú még,
Ámde jómagam
Agg vagyok immár.
Varázslattal értem el, hogy
Végre ez a Tajang
Valahogy megszületett.
Hej, te sikertelen,
Hitvány fiam, fiacskám,
Ócsárolt szegény népemet
Ó, jaj, vajon tudod-é majd

Óvni és kormányozni?"

Mindeközben Nilka elmenekül délkelet felé, és Dzsamukát a najmanoknál hagyja. Nilkát végül az ujugurok földjén, a távoli kínai határvidéken megölik.

A najmanokat tehát nem sikerült meghódítani, s jóllehet a távoli Nyugaton éltek, állandó fenyegetést jelentettek, már csak azért is, mert új szövetségesüknek, Dzsamukának menedéket adtak. Temüdzsin tudja, hogy a döntő ütközet elkerülhetetlen. Előkészületként újra kelet felé vonul vissza, a Kalka folyó mögé, hogy seregét felkészítse és a hadjáratot megtervezze. Amikor az előkészületek befejeződnek, 1204 májusában seregével megindul a Kerülen folyóhoz, a Hentij hegy irányába, ahol a najmanok Tajang kétes vezetése alatt táboroznak. Mire azonban Dzsingisz serege a jelentős túlerőben lévő ellenség közelébe ér, a mongol lovak kimerülnek. A kémek földerítéseket végeznek, és Dzsingisz egyik új parancsnoka azt javasolja, hogy amíg újra erőre nem kapnak, táborozzanak le. Ám addig is meg kell akadályozni, hogy az ellenség támadásba lendüljön: ekkor jön az az ötlet, hogy minden egyes katona gyújtson öt tábortüzet. Éjszaka a najman felderítők, amikor a Kangkar-kan csúcsáról meglátják a temérdek fényt, rémülten jelentik hercegüknek, hogy a mongoloknak "több a tábortűzük, mint csillag az égen!". A gyenge idegzetű Tajang ijedtében rángatózni kezd, és az ütközet elnapolását javasolja. Most első alkalommal hallunk Tajang heves vérmérsékletű fiáról, Gücsülükéről, aki becslésem szerint ekkoriban húszéves körüli lehetett. Gücsülük nem rejti véka alá lesújtó véleményét; apját gyáva vénasszonynak nevezi, s mindezt a következő szavakkal nyomatékosítja:

"Hová egy terhes nő elvánszorog,
Ha vizelnie kell - ő addig sem ér el.
Kerékalja kisborjú hová eljut
Kint a legelőn - ő addig se merészkedik."

Tajang egyik parancsnoka hasonlóképpen szókimondó:
"Ha tudtuk volna, hogy ennyire gyáva vagy, elhoztuk volna anyádat, Gürbeszüt: asszony létére helyesebb lett volna rábízni a sereg vezetését, te kis szar." Tajang ettől dührohambot kap, és kiadja a parancsot a harcra.

Egy előzetes csetepatéban, a mai Ulánbátortól mintegy kétszáz kilométernyire Temüdzsin előőrse feltartóztatja a támadó najmanokat. És innentől kezdve a Titkos történet már elkezdni ünnepelni a közelgő győzelmet. Amikor Tajang megkérdi, miért menekülnek az emberei, Dzsamuka emlékezteti a herceget, hogy Temüdzsinnek négy erős segítő-társa van, "négy ebe", Dzsebe, Dzselse, Szübötej és Kubiláj (aki nem tévesztendő össze Dzsingisz unokájával, a későbbi

kánnal). Temüdzsin "emberhússal eteti és láncra verve tartja őket", állítja Dzsamuka, majd így folytatja:

"Vastag réz a homlokuk,
Véső a pofájuk,
Vékony ár a nyelvük,
Vasból van a szívük.
Éles kard az ostoruk,
Ételük dér; paripájuk szél.
Ezek öldöklés napján
Emberhússal élnek.
Elindulnak megütközni:
Emberhúst visznek
Ezek az útra."

Tajang ettől még jobban kétségbeesik, s így nyöszörög:
"Ha már így van, jobb, ha ezektől a gonoszoktól kissé távolabb húzódunk", s ennek jegyében valóban hátrébb vonul, csapataival fölkapaszkodik a hegyre, és ott üti fel állásait.

A valamelyest biztonságosabbnak tűnő helyről aztán Tajang tovább tudakozódik: Ki az ott az élen, zsákmányra éhes "Sasként vijjogva I Serege élén, ki közeleg?"

Az, kinek testét réz és vas borítja, és nincs rajta annyi rés sem, hogy "rézárral átdöfhetné" - feleli Dzsamuka -, az az ember Temüdzsin, az én andám, azaz fölesküdt testvérem.

E bejelentésre rövid csend következik. Majd Tajang így összegzi a kialakult helyzetet: "Ez bizony rettenetes. Gyerünk még följebb a hegyre, ott foglaljunk állást!"

Most már azonban Dzsamukát nem lehet leállítani; a lendületbe jött vezér folytatja az ellenség rémisztő bemutatását: "Látod ott elől Dzsocsi-Kaszart, Temüdzsin testvérét? Anyja emberhúson nevelte. Hároméves bivalyokat eszik. Egy embert szőröstül-bőröstül lenyel, és meg se kottyán neki, sőt ettől még éhesebb lesz. Nyilával egyszerre tíz embert vagy húszat gond nélkül leterít, még akkor is, ha azok a hegy túoldalán állnak. Merthogy a hegyen is átló."

És így megy ez tovább, egészen addig, amíg Tajang ijedtében föl nem mászik a hegy legtetejére. Dzsamuka ekkor üzenetet küld Temüdzsinnek azzal, hogy ő, mármint a hűség Dzsamuka, akkora félelmet keltett a hercegben, hogy az rémületében megfutamodott. "Megöltem a számmal, ijedtében felkapaszkodott a hegyre - szögezi le. Majd szemrebbenés nélkül hozzáteszi: - Ami engem illet, otthagytam a najmanokat."

Bárhogy zajlik is a hősi küzdelem, a végeredmény nem két-

séges: a harc Temüdzsin fényes győzelmével zárul. Tajang megsebesül, majd belehal sérülésébe, Kücsülük nyugatra menekül (a kara-kitajokhoz, ahol új életet kezd, és arra készül, hogy egy napon újra megküzd Temüdzsinnel).

Dzsamuka is elmenekül öt túlélővel együtt a távoli északnyugati hegyekbe, a merkitektől kér segítséget, akik húsz évvel korábban Börtét elrabolták. A merkitekkel azonban csatába keveredik, s végül legyőzi őket. Dzsamukát saját társai elárulják, és foglyul ejtik. A Titkos történet szerint Dzsingisz kivégezteti Dzsamuka társait, akik saját kánjukat elárulták, Dzsamukának viszont ad egy esélyt a megtérésre. A következő szavakkal emlékezteti őt régi esküjére:

"Amit elfelejtettünk, juttassuk egymás eszébe,
Ami elszenderült, ébresszük fel újra.
Bár tőlem külön utakra tértél,
Boldog, áldott andám maradtál.
Bizony, vad öldöklés napján
Bensőd bánkódott, sajtott miattam.
Tőlem ha máshová mentél is,
Törődtél velem gyilkos csata napján,
Tüdőd, szíved sajtott miattam."

Dzsingisz valójában arra keres lehetőséget, hogy könyörületet gyakorolhasson. "Bár külön ment tőlem az én andám, és tele szájjal beszélt ellenem, de hogy életem ellen gonoszat forralt volna, nem hallottam soha" - mentegeti az egykori barátot. Dzsamuka azonban tisztában van azzal, hogy neki befellegzett. Képmutató volt, intrikus és áruló. Ezért így felel: "Most, amikor már a földkerekség készen áll számodra, mi haszon lenne abból, ha bajtársadul szegődnek? Helyette csak álmodat kísérteném fekete éjszakában, fényes nappal szívedet gyötörném."

"Tetű lennék gallérodban,
Tüske lennék nadrágodban."

Nem marad más számára, mint a tisztés halál lehetősége. "Ha oly kegyes vagy, anda, és gyorsan végzel velem, akkor nyugalmat szerzel szívednek. Amikor kegyesen megöletsz, anda, úgy öless meg, hogy vérem ne folyjék. Ha meghalok, és ott fekszem, tetememet helyeztesd magas helyre, ivadékaid ivadékainak végezetéig oltalmazni foglak téged, és áldásod leszek örökké."

A Titkos történet legalábbis így számol be e barátság végső epizódjáról. Ebből az derül ki, hogy Dzsamuka rossz útra tévedt ugyan, de nemes tulajdonságai végül újra fölülkerekedtek benne, ezért tehát rászolgált Temüdzsin korábbi bizalmára, ugyanakkor Temüdzsin bölcs és nagylelkű vezér, aki a fölesküdt testvérség kötelekeit, ha rajta múlik, soha

nem bontja meg. Dzsamuka saját maga fölött mond ítéletet, s ezzel fejedelmi halált biztosít maga számára; Dzsingisz megparancsolja, végezzenek vele anélkül, hogy vére folyna, ne dobják őt a puszta mezőre, és temessék el tiszteességgel.

Temüdzsin ezzel a mai Mongólia területének nagy része fölött abszolút hatalomra tesz szert; ő a vezér, aki a "nemez-falú jurta népét egyesítette". 1206-ban a nemzetgyűlés, a kural - a mongol parlamentet ma is így hívják - Dzsingiszt a Kék-tónál az újonnan egyesült nép vezérének nyilvánítja, és káni címmel ruházza fel.

A cím körül sok az ellentmondás. Sokféle hagyományos cím volt forgalomban, közülük számosat az észak-kínai uralkodók, a Liao-ház vagy a Dzsürcsik adományoztak meglehetősen nagyvonalúsággal: a karakitajok fejedelmét például gürkännak, azaz "egyetemes" kánnak nevezték; ez volt a választott címe Dzsamukának is. Tooril az ong (kínaiul herceg) címet viselte. Ám egyetlen hagyományos cím - legyen az török, mongol vagy akár kínai - sem látszott megfelelőnek erre az esetre, hiszen ilyen magasra még egyetlen mongol vezér sem emelkedett. Más népek vezetői igen, de mongol eddig soha. Ki kellett találni tehát valami újat.

A Dzsingisz elnevezés újonnan kitalált név volt; se korábban, se később ilyen ranggal senki nem büszkélkedhetett. Eredete azonban igencsak vitatott. Az egyik hagyomány szerint a mongol fősámán vagy a legöregebb és legtekintélyesebb férfi adományozta ezt a nevet, ami elképzelhető ugyan, de magának a névnek a jelentéséről semmit sem árul el. Az elnevezés lehet, hogy a tengis, azaz tenger szóból származik. A tengerek és tavak különösen nagy tiszteletnek örvendtek; amikor például egy későbbi kán, bizonyos Altan a 16. században a legmagasabb buddhista méltóságnak óhajtott kellően impozáns rangot adományozni, akkor a lámák tibeti címének mongol változatát használta fel, s így vezette be a dalai láma címet, mely szó szerint ugyancsak tengert vagy nagy tavat jelent. Ám az is lehet, hogy a Dzsingisz szó a Menny vagy az Ég fogalomkörre kívánt asszociálni, vagyis mongolul a "Tenger" szóra. Az utalás világos: az új vezér "Égi uralkodó", miként a kínaiaknál a császár, aki "Mennyei Mandátumot" tudhat magáénak. Ám ehhez kellene egy r betű is, no meg a Tenger szó végére nyelvtanilag egy isz végződés, ezek azonban, fájdalom, nem szerepelnek a Dzsingisz szóban. Vagy talán egy évszázadokkal korábbi ujjur uralkodóra, Dengiszre utalna a név; esetleg magának Attilának a fiára, akit Dengiziknek hívtak? Kérdéses az is, hogy ez utóbbi névnek van-e köze a modern mongol tengis-ik, azaz nagy tenger szóösszetételhez. De még ha feltételezzük is, hogy a népi emlékezet ilyen távoli elődökhöz megy vissza, akkor is föl kell tenni a kérdést: vajon miért nem magát az alapítót, tehát utóbbi esetben például Attilát

nevezi meg? Szóval, nincs igazán meggyőző válasz. Az adott korban ha voltak, akik ismerték a cím eredetét, azok hallgattak róla. És senki nem keresett magyarázatot.

Eljött tehát a pillanat, amelyért Temüdzsin hű bajtársai harcoltak, küzdöttek, amelyre olyannyira vártak. A jutalom nem maradt el; a Titkos történet hosszasan sorolja a temérdek kinevezést, s közben ismét áttekinti a kalandokat és hadjáratokat, melyek e dicső pillanatokhoz elvezettek. Azok, akik mellette álltak - nyolcvannyolcat, litániaszerű dicséretet mellett, név szerint is megemlíti a felsorolás -, ezredeknél vagy akár több ezer katonának is a parancsnokává váltak. Ennek alapján a hadsereg "vőkkel együtt kilencvenötezer főre" tehető, de ismerve az ezredek valós létszámát, az egész hadsereg legfeljebb ötvenezer emberből állhatott. Akadtak olyanok, akiket Dzsingisz külön is megjutalmazott, s azt a kiváltságot rendelte osztályrészükül, hogy "kilenc vétekké vetkezzenek bár, ne bűnhődjenek érte". Boorcsut, Mukalit, Borokult és Csilaunt "négy harci ménjévé" nevezte ki. Kubilajt, Dzsebét, Dzselmét és Szübötejt ettől kezdve "négy ebének" nevezte. Szorkan-sirát, aki megmentette az életét, amikor a tajcsiutoktól megszökött, maga mellé rendelte tegez hordozónak, s adómentességet adott szabad legelőire. Ezek a kedvezmények Szorkan-sira fiait és további leszármazottait is megillették.

A kinevezések valami mértékben újat jeleztek a nomád birodalmi közigazgatásban. A múltban a mongol egységet a törzsi torzsalkodások folyamatosan aláaknázták. Tönkretették Dzsingisz saját gyermekkorát, és állandóan veszélyeztetették hatalomra kerülésének lassú folyamatát is. Most forradalmi változás következett be: a kinevezések nem a törzsi rangsorban örökölt pozíciók, hanem a ténylegesen nyújtott szolgálatok alapján zajlottak. A hűség volt mindennek a kulcsa. Nemcsak Szorkan-sira és fiai emelkedtek hatalomra az ismeretlenségéből. Juhászok, pásztorok, ácsok is akadtak szép számmal az új kinevezettek között. Dzselve és Szübötej apja történetesen patkolókovács volt.

Az új társadalom - különösen egy ilyen méretű - új szabályokat igényelt, és az igazgatásban új módszereket. Amire különösen nagy szüksége volt, az az írott közigazgatás. Dzsingisz, ahogy hódításai növekedtek, előre látta ennek szükségességét, annál is inkább, mert egyik hadifoglya, az ujjur Tatatunga történetesen az ottani közigazgatás vezetője volt, s az ujjur írás felhasználásával megőrizte a najmanok nyilvántartásait. Dzsingisz most arra utasította Tatatungát, hogy ugyanezt a munkát végezze el a mongolok számára is, és a fiatal hercegeket tanítsa meg a betűvetésre.

Ám a kancelláriának ezt a kezdetleges formáját végül is olyan személyre kellett bízni, aki egy foglyul ejtett tisztviselőhöz képest mégiscsak közelebb áll Dzsingiszhez.

A választás fogadott testvére, Sigi Kutuktura esett. "Amikor az Örökkévaló Ég pártfogásába fogadott, és az egész népet hatalmam alá hajtottam, te szem voltál a látásra, fül a hallásra"- mondta Dzsingisz Sigi Kutuktunak, és utasította, hogy vegye nyilvántartásba "a nemezfalú jurták népét", büntesse meg azokat, akik büntetést érdemelnek, és egy "Kék Könyv fehér lapjain" jegyezze föl a birtokmegosztásokat, a törvényeket és az ítéleteket. Ez a könyv aztán alapvető kódexszé vált a jövő nemzedékek számára, és ha valaki megpróbálta megmásítani, azt megbüntették. Sigi Kutuktu Kék Könyve a Nagy Dzsaszaként vagy dzsaszaként (illetve a törvénykönyv mongol megfelelőjét használva: dzsaszaként) vált ismertté. Maga a könyv eltűnt - talán azért, mert Kínában soha nem tekintették jogforrásnak, még a mongol hódítás után sem -, bizonyos elemei azonban más, Kínától Perzsiáig felbukkanó forrásokból megismerhetők.

Az előző bekezdésben fölfedezhető azonban egy másfajta újdonság is, mely Dzsingisz növekvő önbizalmára, saját rendeltetésébe vetett hitére utal. A mongolok hagyományosan mély tiszteletet tápláltak a Kék Ég iránt. Ezúttal első alkalommal történik említés arról, hogy Dzsingisz az Örökkévaló Ég védelme alatt áll. Pontosan nem lehet tudni, mikor ment végbe ez az elmozdulás, ám ez az utalás azt bizonyítja, hogy Dzsingisz és követői ekkor már kezdtek meggyőződni arról, hogy hitük igazolódik, álmaik megvalósulnak. Egy kán gyors sikere a Kék Ég szeszélyes támogatásával is megvalósulhat, de aligha tart tovább egy évszagnál; a nemzetalapítás már tartósabb háttérrel sejtet - és egy birodalom megteremtéséhez mi más adhatna nagyobb támogatást, mint az örökkévaló istenség?

Dzsingisz forradalma áthatotta az egész társadalmat. A törzsi seregeket felváltották a parancsnokuknak hűséggel tartozó regimentek. Igaz ugyan, hogy ezek a katonai egységek továbbra is törzsi alapon szerveződtek, de csak akkor, ha a Dzsingiszhez való lojalitásuk biztosítva volt. Ezredet váltani főbenjáró bűnnek számított, és azokat a parancsnokokat, akik az elvárásoknak nem voltak képesek megfelelni, hamar leváltották. Az egész katonai és társadalmi struktúra Dzsingisz azon döntésére épült, hogy létrehozza tízezer fős saját testőrségét. Az elit gárda tagjai különleges kiváltságokban részesültek. Mesteri húzás volt ez, hiszen a hadtestekben ott voltak a parancsnokok fiai is, akik apjukkal azonos rangot kaptak - kivéve azokat a vitás eseteket, amikor a fiú rangban megelőzte az apját. Nagyon bölcs és meglehetősen eredeti, mondhatni, egyedülálló intézkedés volt ez. Mielőtt ugyanis egy parancsnok eljátszott volna a hűtlenség gondolatával, eszébe kellett jutnia, hogy a fia gyakorlatilag a kán túsza, és az árulás mindkettejük életét veszélyeztetné. A törzsi kötelékek helyébe a személyes hűség lépett, új és tartós társadalmi szövődést eredményezve, mely egyetlen célt

állított a középpontba: a hódítást.

És a hódítás életbe vágóan fontos volt, hiszen ne felejt-
sük el, ez nem pénzgazdaság volt! A harcosok nem kaptak
zsoldot. A hatalom önmagában semmit nem hozott a kony-
hára. Ha egy törzset meghódítottak, annak tagjait beolvasz-
tották - a férfiakat besorozták az ezredekhez, a fiatal nőket a
tisztek maguk közt elosztották, a gyermekekből rabszolgák
lettek, a selymeket, kupákat, nyergeket, íjakat, lovakat,
nyájakat szétosztották -, és a harcosok máris újabb várako-
zással tekintettek vezetőikre. A régi módszerek érvényüket
vesztették, az újak most formálódtak - a kérdés csupán az
volt: pontosan hogyan? Minden figyelem a gazdagság végső
forrása felé fordult, mely megegyezett a jövőbeli kihívások
forrásával. Ez a forrás pedig délen, a Góbin túl, a letelepe-
dett népek földjéről kecsegtetett.

A Kék-tó nem az egyetlen lehetséges helyszíne
Temüdzsin Dzsingisz kánná választásának, de lenyűgöző
szépsége, földrajzi elhelyezkedése és fekvése kétségtelenül
nagy meggyőző erőt rejt magában. Ami engem illet, teljesen
meg lennék elégedve, ha kiderülne, hogy Temüdzsin való-
ban ezt a helyet választotta koronázása színhelyéül. A tó
fölött mintegy hatméteres magasságban nyitott, füves plat-
form terül el, míg a keleti oldal szelíd lankái jó legelőhelyet
és természetes felvonulási terepet kínálnak a csapatoknak.
Ha egy parancsnok szemlét kívánt tartani, csak föl kellett
másznia a szemközti száz méter magasságú csúcsra, a
Fekete Szív-hegyre.

Nem vagyok egyedül a véleményemmel. A mongolok
régóta ezt tartják a ceremónia legvalószínűbb színhelyének,
és ennek megfelelő tisztelet övezi a környéket. Zuzmóval fe-
dett lapos kövek kerítenek körbe valami nagy alapzatot -
egy mozgatható helyszínt talán, melyet ki tudja, mikor és
milyen céllal létesítettek. Könnyen elcsábulhatnánk, hogy
ezt tekintsük koronázóhelynek, de hol van rá a bizonyíték?
Valószínűleg egy későbbi építmény maradványai ezek, me-
lyet valamikor a koronázás emlékére emeltek, mint ahogy a
további kiegészítők is jóval később, alighanem a közelmúlt-
ban kerültek ide - egy kicsiny márványoszlop, szétszórt kö-
vekkal körülvéve, egy áldozókupa és az oszlopon egy zord
arc. Az emlékhely körül halvány ösvény látható, melyet a
látogatók tapostak ki a rituális háromszori körbегyaloglás-
sal. Kék selymet lobogtat a fuvallat a vízszintes írás körül:
"E helyen, a Fekete Szív-hegy Kék-tavánál emelték trónra
Temüdzsint mint Dzsingisz kánt."

Szemben pedig, a tó túloldalán maga a Fekete Szív-hegy
hirdeti hatalmas, fehér betűkkel, ugyancsak vízszintes fel-
irattal: "Dzsingisz", majd mellette kisebb betűkkel: "kán".
Kíváncsi vagyok, hogyan vésték bele a domboldalba a felira-

tot; talán lekaparták a füvet, hogy az alatta levő mészkőrétegből betűt formáljanak, mint ahogy az angol lejtőkre fehér lovakat szoktak rajzolni. Másnap talán választ kapok a technikájára.

Az éjszakák hidegek odafönt, még a nyár derekán is. Nincs párnám, nincs takaróm, csak egy könnyű kis hálózsák ad nyomorúságos menedéket a fagyos éjszaka ellen. Hajnalban arra ébredek, hogy reszketek a hidegtől. Kimáshozom harmat áztatta sátramból, s azt látom, hogy a felkelő nap épp most kezdi kirajzolni a hegyek körvonalait, s a Fekete Szív-hegy lábánál a ferde napsugarak úgy világítják meg a tó fölött gomolygó párát, mint a színpadi fények a szárazjeget. A Dzsingisz felirat, mely természetesen dél felé tekint, most keletről narancsszín megvilágítást kap. Hogy elgémberedett lábamat fölmelegítsem, megszorozom lépteimet, és vakondtúrásokon, mormotályukakon bukducsolok keresztül. Szellő se rebben, nincs egy fuvallat sem, mely megkavarná a lassan emelkedő ködfátylat a tó fölött. Távolról kakukk szól, s egy pacsirta dalol láthatatlanul valahonnan a tojáshejszerű kékség mélyéről. Más nem töri meg a csendet. A mormoták alszanak, és hála Istennek, a legyek is. Csak én mozgok, és a lassan fölszívódó ködfátyol.

Cuppogó iszap figyelmeztet arra, hogy a tó keleti vége mocsaras. Követem a régi partvonalat, körbe, egészen a magas hegyig, s láthatom saját hatalmasra növekedett árnyékomat, amint nyugat felé szétterül, egészen egy kicsiny patakig, mely a tavat táplálja. A köd ekkorra eltűnt, és a Kék-tó most a kék eget tükrözi, az isteni jótétemény tökéletes szimbólumaként.

A Dzsingisz feliratról kiderül, hogy elég nagy kövekből készült, talán százötvenből is, s mindet fehérre festették.

Miközben a legyek megkezdik rohamukat, lelépem a hosszát: tetejétől az aljáig 37 méter, már amennyire pontosak a lejtőn kimért lépteim. A kövek különböző méretűek: akad köztük tonnányi szikla és jóval kisebb is, melyet magam is meg tudnék emelni. Kíváncsi lennék, ki alkotta a jelet és mikor. Szemlátomást gondolják, s a köveken a festék elég friss. A közelmúltban rakhatták ki, hiszen Dzsingisz emlékének feltámadása csak a kommunizmus bukása után következhetett be. Fagy, eső, olvadó hó és legelésző birkanyáj megtette hatását: néhány szikla már legurult a hegyoldalon. Az egyik kövön, a legfelső betű bal felső sarkában látszik, hogy újonnan rakták oda. A környező fűben ki tudom venni az eredeti kő csupasz lenyomatát. Ha a pótlást hivatalosan hajtották végre, amit erősen kételek, a munkát akkor is gondos kéz végezte el.

És micsoda kilátás! Zihálva fölkapaszkodom a csúcsra, és találok egy ovoót, azaz kőrakást, kék selyemmel díszítve

és szokás szerint - a tisztelet vagy a hanyagság jeleként - kiürített palackokkal körülszórva. Ahogy déli irányba hátra-nézek, erdőt látok, mely egyik hegygerincről a másikra vonul; hatalmas rögök, melyeket füves legelők választanak el egymástól, mintha egy gigantikus tájképtervező azzal a határozott szándékkal rajzolta volna meg a tájat, hogy azon hadseregek vonulhassanak fel. A tó nyugati lejtője szelíd és üde zöld, és ugyanolyan mocsaras, mint a keleti vége, fűcsomókkal és fűzfákkal telehintve, melyek a nagy tavat egy kisebb úsztatótól elválasztják.

Később, amikor valami közhelyszerű megjegyzést teszek a látvány időtlenségére, Bátor magyarázattal szolgál a fűzfákra és a mocsarakra: - Ha most ránéz a tájra, azt hiszi, hogy itt semmi sem változik. Pedig fiatalkoromban ezek a tavak jóval nagyobbak voltak.

A változás a globális fölmelegedéssel függ össze. A tavak az örök fagyhatár alatt feküdtek, magyarázza Bátor, de ezen a szibériai határvidéken a fagyott altalaj olvadásnak indult, s a tavak vize lecsapolódik.

- Nemsokára mind eltűnik.

Fekete Szív-hegy, Kék-tó: misztikus színek. Fönről, az ovoo mellől meredekebb szögben nézhettem lefelé, és a víz egyáltalán nem látszott kéknek. Barna volt. Mégis, most, amikor e sorokat írom, és a fotóra pillantok, melyet a helyszínen készítettem, azt látom, hogy a tó ugyanolyan hamisítatlanul kék, mint az ég. Úgy fest a dolog, hogy többről van itt szó, mint a látószög kérdéséről. A fényképezőgép és az emberi szem különböző hullámsávokat érzékel. Később, amikor belegázoltam a tóba, hogy kimossam a ruháimat, a víz teljesen átlátszó volt; leláttam egészen a tőzeges, sötétbarna tőfenéig. Tenyeremmel merítettem a vízből, és belekóstoltam - tiszta volt, akár palackozni lehetett volna. Ez a furcsaság, úgy tűnik, magyarázattal szolgál a helynevekre. Kék tó, sötét szívvel, mivel a kara - fekete - egyben sötétet is jelent. A név ősi ellentétpárokat idéz - fönt és lent, világos és sötét, ég és föld, isteni és e világi; emlékeztető arra, hogy az újonnan megalkotott Dzsingisznak egy földi birodalom fölött kellett uralkodnia, ami azonban mégiscsak az isteni akaratot tükrözte.

* * * * *

MÁSODIK RÉSZ

A BIRODALOM

HATODIK FEJEZET

A Nagy Fénylő Mennyei Birodalom

Dzsingiszt most képzeletben csaknem egyenes irányban dél felé követjük, hatszáz kilométer hosszan füves mezőkön át, a Góbi sivatagon és kisebb hegyeken keresztül, oda, ahol a kavicsos talaj legelőknak adja át helyét; két hegyvonulat között kelünk át a Sárgafolyó felé, majd pedig a széles és hordalékos folyó mentén újabb kétszázötven kilométert fölfelé haladunk, s elérjük Jincsuan városát. Egy 11. századi pagoda tetejéről jó rálátás nyílik a városra, mely ma Ninghszia tartomány fővárosa. Úgy vélem, érdemes megmászni az árnyékos parkkal körülvett, egyébként a városi múzeumnak helyet adó pagoda meredek belső lépcsőit, mert egy ilyesfajta kitekintés rendszerint egyfajta átfogó képet is ad az adott helyről. De nem ebben az esetben! Jincsuan, a közel egymilliós város első látásra úgy fest, mint egy hatalmas, laposan szétterülő, háború utáni külváros, mely szürkésbarna ködbe vész. Nyugat felé hegyek derengenek a homályban. Mintha a távolban sárgás színeket látnék: sivatagi homok. A szürke köd a poros sivatag felől érkezik, s belepi a kerékpárok és a háromkerekű riksák nyüzsgő forgalmát, s rátelepszik az északi síkság mentén húzódó üzemekre.

Létezik azonban egy másik Jincsuan is, melynek maga a pagoda s a tizenegy emeletes épület körül elterülő árnyékos park adja a magyarázatát. Az utakat fák és füves sávok szegélyezik, s a zöldet locsolóautókból öntözik. A ködös síkságokon, ha az ember keresztülhajt, mindenütt termőföldeket lát - gabonát, zöldséget, gyümölcsöt természetesen -, s az öntözést ősi, bonyolult csatornahálózattal oldották meg, a vizet a Sárgafolyóból nyerve, mely innen tizenkét kilométerre kanyarog kelet felé. A múzeum pagodája arra emlékeztet, hogy a városnak ősi gyökerei vannak: a buddhizmus egyik központja volt itt hajdanán. S valóban, az egyetlen magasba törő épület, egy 54 méteres, téglából épült pagoda 1500 éves múltra tekinthet vissza. Most éppen zárva van, de nem hanyagságból; ellenkezőleg, az egész terület felújítás alatt áll. Jincsuan most fedezi föl gazdag múltját, hogy még gazdagabb jövőt építhessen.

A múlt egy egészen másfajta és nagyon nem kínai világban gyökerezik. Ezer évvel ezelőtt Jincsuan - mely, ha a tengerpart felől közelítünk, s nyugat felé akarjuk átszelni a mai Kína területét, akkor mindössze az út egyharmadánál található - gyakorlatilag elérhetetlen volt az akkori kínai uralkodók számára. Ennek folytán egy önálló kultúra központjává vált, melynek különleges és rejtelmes relikviái már az első pillanatban meghökkentik az idelátogatót. Jomagam vonattal utaztam ide Belső-Mongólia fővárosából, Hohhotból, barátom és útikalauzom, Dzsorigt társaságában, aki a Bel-

ső-mongóliai Egyetemen ad elő. Ha Jincsuanból az új autópályán félórányit nyugat felé autózunk, a ködös hegyek érdes sziklafalakká alakulnak át; ez az Alasán. Az út menti fák fölött különös, lövedék formájú struktúrák derengenek föl; harminc méter magasak, s úgy festenek, mint valami-féle szürke, óriás természetangyafészkek az eső áztatta talajon. Kilenc van belőlük, első pillantásra azonban csak hármat vagy négyet látni közülük. A többit elnyeli a környezet; kavicsos, földes térség, mely tíz kilométer hosszan fut a hegy alacsonyabb lejtői mentén, ahonnan az eső a talajt lemosta. Ezek a dómok az uralkodók sírjai.

Csaknem nyolc évszázadon át e sírok romok voltak, rejtélyesek és félelmetesek, ahogyan a hatalmas, törzs nélküli kőlábakat Shelley az emlékezetbe véste. A helyszín ma is kolosszális romhalmaz, Dzsingisz harcosainak köszönhetően, akik testeket és tárgyi leleteket ritkán hagytak maguk után. Mára azonban régészek vizsgálják őket, és elsődleges turistalátványossággá váltak; "kínai piramisokként" adva el a nagyközönségnek. Természetesen szó nincs arról, hogy ezeket a romokat a piramisokhoz lehetne hasonlítani, de ha a méreteiket tekintjük, és azt, hogy 50 négyzetkilométeres térségre terjednek ki, akkor mégiscsak el kell ismernünk, hogy egy olyan kultúra erejéről és presztízsről tanúskodnak, mely a mai Franciaország és Németország összterületének megfelelő nagyságú térségben kétszáz éven át uralkodott. Az pedig már szinte magától értetődő volt, hogy Dzsingisz zsákmányra vadászó tekintetét mindez elkerülhetetlenül magára vonzotta.

De miért éppen ezt a népet szemelte ki Dzsingisz, ahelyett, hogy a jóval gazdagabb szomszéd, a mongolok hagyományos ellensége, a Csin-dinasztia ellen fordult volna? Stratégiájának megértéséhez át kell tekintenünk a lehetséges változatokat.

Kína a 13. század elején megosztott ország volt (lásd a 7. fejezet térképmellékletét). A központi és déli területek régóta a Szung-dinasztia ellenőrzése alatt álltak, ami e térségnek művészeti és intellektuális újjáéledést hozott. A déli részek továbbra is Szung-kézben maradtak, de az északot két "barbár" nép uralta. Északkeleten a Mandzsúriából jött dzsürcsik királysága helyezkedett el, akik az adoptált dinasztiai címet vették föl: Csineknak nevezték magukat. Dzsingisz dédapja, Kabul és dédunokája, Kutula harcolt a Csinek ellen, és végül is Dzsingisz számára is ők lettek volna a fő célpont. Csakhogy a Csin-ház kemény diónak bizonyult. A Csinek ugyanis szövetségre léptek korábbi ellenségeikkel, a Szungokkal, elfelejtették barbár eredetüket, s kínai parasztok milliói fölött uralkodtak, továbbá hozzájuk tartoztak a félelmetes pekingi fal mögött elhelyezkedő, jól védett városok tucatjai is.

Közvetlen szomszédságukban feküdt a másik "barbár" birodalom; az, ahol a kilenc rakétakilövő formájú mauzóleum épült. Legismertebb a birodalom kínai elnevezése: Hsziliao, azaz Nyugati Liao - ez, ha lehet, még az előzőnél is ígéretesebben fejlődött.

Képzeljük el egy pillanatra, Dzsingisznek milyen tényezőket kellett mérlegelnie, mielőtt a döntését meghozta! Itt van három, egymással versengő állam - a Csin, a Szung és a Hsziliao - ingatag hatalmi egyensúlya. Kissé távolabb, a végeken: Tibet és (a 12. század elejétől) Karakitaj. Tegyük hozzá mindehhez a félig független törzseket és nemzetségeket, melyek saját külön érdekeiket hajszolták a nagyobb birodalmakon belül, miközben az egész hatalmi struktúra szorosan kötődött a kereskedelmi utak hálózatához, különösen a selyemúthoz, mely - jóllehet a selyem ebben az időszakban már elveszítette korábbi fontosságát - Kínát Közép-Ázsiához és végső soron Európához kötötte. Képzeljük el egyfelől a vallási különbségeket - nyugaton az iszlám, átfedve a buddhizmussal, konfucianizmussal, a nesztorianus kereszténységgel és a sámánizmussal -, másfelől a nyelvi sokszínűséget: kínai, tibeti, türk, arab, tangut, hogy csak a nagyobbakat említsük. Ebbe az olvasztótégelybe készült tehát Dzsingisz saját magát és népét belevetni; egy lényegénél fogva ingatag, nyelvében, kultúrájában és vallásában rendkívül szövevényes katonai szövetség ügyeibe beavatkozni. A hosszú távú következmények teljességgel kiszámíthatatlanok voltak.

Nem mintha egy jövőbeli uralkodó megengedhette volna magának, hogy a hosszú távú következményeken törje a fejét. Közvetlen feladata az volt, hogy a leghamarabb hasznot hozó megoldáshoz a leggyöngébb pontot megtalálja, s támadhatatlan pozíciót teremtsen magának a birodalmak hierarchiájában. A két lehetséges választás közül a Csin túl erős volt, túl sok fallal körülvett város védelmezte, és túl sok hegy állta útját a tervezett rohamnak. Hsziliao ehhez képest tárt kapukat kínált; a birodalmat földrajzilag csak a Góbi sivatag és a homokos sivatag védte, melyen a mongolok néhány nap alatt át tudtak kelni; városa nem sok akadt, hadserege is kisebb volt. Stratégiaiilag jobbnak látszott először a gyöngébb fölött győzelmet aratni, s utána az erősebb ellen fordulni. Megvolt a kockázata, hogy a Csin állam támadást indít, de az adott időszakban a birodalmat megbénította uralkodója halála. A kockázat tehát elfogadható mértékű volt, különösen úgy, ha a győzelmet valóban hamar sikerül kivívni.

Említettem, hogy Dzsingisz kiszemelt áldozatának leginkább a kínai neve ismert. Valójában a Hsziliao nevet néhány specialistán kívül alig hallották, hiszen Dzsingisz mindent megtett azért, hogy ezt az államot, kultúrát és népet letörölje a föld színéről. Okkal feltételezhető, hogy ez volt a történelem első

följegyzett népirtási kísérlete. Az viszont egészen bizonyos, hogy etnocídiumként maradéktalanul megvalósult. A Hsziliaót követő kultúrának, a mongolnak, illetve a kínainak nem állt érdekében, hogy megőrizze az írásos dokumentumokat, tanulmányozza a feljegyzéseket vagy megóvjá a relikviákat. Más nemzetek kutatói - főként oroszok - voltak azok, akik vették a fáradságot, és megpróbálták a múltat feltárni és megérteni. Csak a legutóbbi időkben sikerült megnyerni a kínai vezetést, hogy foglalkozzanak ezzel a területtel; kutatóintézetet alapítottak, és újabban a leletek feltárására, a műemlékek megőrzésére is gondot fordítanak. A nyilvánosság előtt csak napjainkban tárulkozhatott föl újra ez az ősi kultúra, melyet oly erőszakosan letöröltek a történelem színpadáról.

Hsziliao népe Minek nevezte saját magát. De, ahogy az a terminológiáknál történni szokott, végül mindig az uralkodó kultúra kerekedik fölül. A kínaiak Danghsziannak hívták őket, a mongolok pedig Tangutnak (a Dang szótóhoz járult a többes szám jeleként a mongol -ut végződés). Hsziahszia tangutjai - így ismerik őket manapság. A 7. században az ősi tangutok a tibetiek nyomása alatt Kelet-Tibet hegyeiből kelet felé vándoroltak. Háromszáz évvel később az Ordosz folyó környékén, a Sárga-folyó nagy kanyarulatán belül éltek, ahol a hajdani Hsziahszia határterületet őrizték a Tang-dinasztia számára; innen ered későbbi nevük.

Amikor a Szungok 960-ban hatalomra kerültek, a tangutok megragadták a lehetőséget. 1020-ban új fővárost építettek a Sárga-folyótól nyugatra - a mai Jincsuan város közelében vagy talán éppen ott -, majd nyugat felé nyomultak tovább, túl a Holan hegyein, s országuk ekkor már 1500 kilométer hosszú volt, s 600 kilométer széles. Birodalmuk gerincét a keskeny, legelőkben gazdag útvonal adta, amely a Tibeti-hegylánc északi vonulata, illetve az Alasán rettentés sivatagai között tör át; ez a pusztaság földrajzilag a Góbi sivatag déli nyúlványa. Ezek a legelők keresztül-kasul átszelik az egész Tunhuangot, valamint a buddhista barlangok és templomok komplexumát a Takla-Makán sivatag keleti peremén. A selyemútnak ez a szakasza 1000 kilométer hosszú, és bizonyos részeken mindössze 15 kilométer széles - hajdanán Hehszi-folyosónak nevezték (a Hehszi jelentése: Nyugati-folyó, ez esetben úgy értendő, hogy a Sárga-folyótól nyugatra); ma inkább Kanszu-folyosónak hívják, a jelenlegi tartomány neve után. Jincsuan és Tunhuang között, kevéssel túl az út felénél egy mellékút ágazik le észak felé, a ma Suj néven ismert folyó mentén halad át a sivatagon, a mongolok azonban Ecinként ismerik a folyót, mely egy határ menti erődhez, Ecinához (Marco Polo) vezet, vagy más néven Karakotához (Fekete város).

A Hsziahszia Állam valódi alapítója Liao volt, egy becsvágyó és tehetséges uralkodó, aki számos intézkedéssel szerzett

érvényt népe birodalmi státusának. Ország a Fehérség és Magasság Nagy Államává vált. És Liao volt az, aki szomszédjaiktól azzal különböztette meg a tangutokat, hogy utasította a férfiakat, a homlokuknál és a fülüknél néhány tincset meghagyva borotválják fejüket kopaszra. Alattvalói három napot kaptak a végrehajtásra, s aki nem teljesítette a parancsot, azt megölték. 1038-ban Liao császárrá nyilvánította magát. Ezt azonban a szungok már nem nézhették tétlenül; támadást indítottak, s ezzel egy hatéves háború vette kezdetét, amely azzal ért véget, hogy Liao csapdába csalta őket. A tangutok egy völgybe vonultak vissza - legalábbis így szól a történet -, és a közelgő szungokra várva elrejtőztek. Volt azonban egy gond: honnan fogják tudni, hogy a szungok elérték a völgynek azt a pontját, ahol a legcélszerűbb megtámadni őket? Liao erre a következő választ adta: fogjanak össze madarakat, és helyezték el őket lezárt dobozokban az út mentén. Amikor a szung hadsereg odaér, a harcosok kíváncsiak lesznek, miféle hangok hallatszanak a dobozokból. Értelemszerűen fölnyitják a födeleket, a madarak pedig kiröppennek. A csel tökéletesen bevált; rejtekhelyükről látva a felröppenő madár-rajt, a tangutok rohamra indultak, és 20 ezer szungot lemészároltak. 1044-ben a szungok szerződést írtak alá a tangutokkal, melynek értelmében kötelezték magukat, hogy évente 134 ezer köteg selyemmel, két tonna ezüsttel és 13 tonna teával "járulnak hozzá" a béke fenntartásához.

Igen bölcs döntésnek bizonyult, hogy a tangutok újra elfoglalták a Sárga-folyó melletti Jincsuan térségét, hiszen ezáltal egy hozzávetőleg Wales nagyságú, 22 ezer négyzetkilométeres, termékeny völgynek lettek a gazdái, amelynek a központja - közel 1 millió hektár - ősi öntözőrendszerekkel büszkélkedhetett, és 4-5 millió ember élelméről gondoskodhatott, ahogy egy kínai történész (Vu Tian-csi) egy 1980-ban írt tanulmányában fölbecsülte.

Liao érvényt szerzett az egyik elődje által hozott rendeletnek is, melynek értelmében a tangut nyelvet írásban kell rögzíteni. Liao ugyanis tudta - ahogy két évszázaddal később Dzsingisz is fölismerte -, hogy a hivatalos közigazgatásnak és a vallásnak, s ezek révén a nemzeti identitásnak az írás lesz az alapja. Hogy törekvéseihez igazodjék, az írásnak magasrendű civilizációt kellett tükröznie, ugyanakkor egyedinek kellett lennie. A feladat az volt, hogy válasszanak ki egy modellnyelvet, melyet adaptálni lehet. Liao választhatta volna a tibetit, ami viszonylag egyszerű megoldás lehetett volna, hiszen a tangut rokon nyelv volt, és a tibetiek alfabetikus írással rendelkeztek. Néhány tucat betűvel be is lehetett volna fejezni a munkát, ahogy az a mongolok esetében történt. Ehelyett Liao a térség domináns kultúrája felé fordult, s a kínait választotta, amelyben a sok ezer jel mind-egyike egy-egy külön szótagnak felel meg. Más, a kínaihoz közel álló kultúrák - koreai, japán - hasznát vehették a kínai

jeleknek a saját nyelvük írásba foglalásakor. Liao azonban arra utasította nyelvtudósát, Jeli Ren-rongot, hogy igyekezék megőrizni a tangut nyelv kínaitól eltérő jellegét, olyan módon, hogy teljesen önálló jeleket használ. így a 6000 tangut jel egytől egyig kínai jelnek látszik; de egyik sem az! Még azok az írásjelek is, amelyek a kínaiból származnak, olyan módosításon estek át, hogy nincs az a kínai, aki meg tudná ezeket fejteni. A fonetika önmagában mindenesetre semmit sem segített, hiszen a tangut olyan messze áll a kínaitól, mint mondjuk, az angol a magyar nyelvtől.

Ez volt tehát az írás, amelyet a törvények kódexbe foglalásához és a buddhista szövegek lefordításához használtak; annak a vallásnak az átültetéséhez, melyet a tangutok ősapái hoztak magukkal Tibetből, s mely a kezdetektől fogva államvallássá vált. Valójában a tangutok számára a buddhizmus többet jelentett, mint vallást: ideológiai eszköz volt az uralkodócsalád kezében a kínai konfucianizmussal szemben és a Hszia nacionalizmus érvényesítése érdekében. Az uralkodó jó cselekedetekkel próbált érdemeket szerezni, a szungoktól megszerezte a Tripitaka 6000 fejezetes teljes másolatát, a buddhista kanonikus írások gyűjteményét, és lefordíttatta tangut nyelvre. Ezzel a Hszia nemcsak a Szungok teljesítményét igyekezett felülmúlni, hanem Liaóé és a koreaiakét is, vagyis mindazokét, akik egy évszázaddal korábban létrehozták a Tripitaka önálló változatait. Több volt ez, mint pusztán fordítás és írásmű. A tangutok, akárcsak a szungok, a Liaók és a koreaiak, úgynevezett nyomódúcok segítségével nyomtatták ki a szövegeket. A Tripitakához 130 ezer nyomódúcra volt szükség, egy-egy dúc betűk százait tartalmazta, és kétoldalmi szöveg kinyomtatását tette lehetővé. És ez csak egy volt a több ezer buddhista műből, melyet a tangutok megalakítottak vagy amely legalábbis elérhető volt számukra. Amikor az 1000 körül fölszentelt Mokao-barlangokat Junhuang közelében Sir Aurél Stein 1907-ben feltárta, "közel tíz láb magaságú és mintegy 500 köbméternyi teret megtöltő" kéziratömeget hozott el (mindössze 130 font ellenében, ahogy később visszaemlékezett) - mintegy 40 ezer kéziratot és több száz festményt, melyek most a British Museum, a British library és egyéb múzeumok, illetve könyvtárak anyagát gazdagítják. Kínai, tibeti, ujjur és szanszkrit dokumentumok - még mielőtt a tangut kultúra elérte volna csúcspontját, és a tangutok elkezdték volna saját könyveik nyomtatását - jelzik a buddhista hagyományok súlyát. Hatásuk akkor vált egyértelművé, amikor Pjotr Kozlov orosz felfedező 1908-1909-ben feltárta a Hsziahszia északi szegletében fekvő Karakoto elhagyatott romjait: 10 ezer dokumentumot, köztük rengeteg tangut írást szállítottak Szentpétervárra, s ezek a hatalmas, többségében mai napig is olvasatlan kincsek azóta is ott találhatóak, tanúbizonyságaként a tangut buddhista irodalom hihetetlen gazdagságának.

Amennyire meghökkentő a tangutok teljesítménye, annyira ámulatba ejtő ügyességük, szervezettségük és technikájuk. A Tripitaka kinyomtatásához például képzeljünk el az Encyclopaedia Britannica alapanyagának megfelelő 31 kötetnyi szövegmenyiséget, melynek minden egyes oldalát nyomódúcok segítségével fába vésik.

A kínai tudomány számára régóta komoly problémát jelent, hogy rengeteg tangut nyersanyag "imperialista múzeumokba" került. A kínaiak próbálják visszaszerezni ezeket a dokumentumokat, és követelésük alátámasztásához a jincsuani Ningszia Egyetemen létrehozták a kitűnő Hsziahszia Intézetet. Az igazgató, Du Jian Lu olyan büszkén tárja elém a Hsziahszia-törvénykönyv másolatát - "egy kínai etnikai kisebbség első teljes törvénykönyvét" -, mintha legalábbis a szentpétervári eredeti példányt birtokolná. Az elmúlt évszázadban kétségkívül sok munkát végeztek, ám az a kevés kutató, aki ezeket az írásokat olvasni tudja, még mindig újabb anyagok után kutat.

Vannak itt öltözködésre vonatkozó szabályok - még azt is előírták, milyen színű ruhát kell viselnie a köznépnek -, akadnak aztán lakóhelyre vonatkozó rendeletek, és azt is szabályozták, hogyan kell öntözni a földeket, hogyan kell csatornát építeni, vagy hogy a folyó milyen irányba folyjék.

A kínaiak, amikor e misztikus területet magukénak vallják, jobbra egyetlen ember, Li Fanven életművére hivatkoznak. A kutató sajnos nem volt olyan egészségi állapotban, hogy fogadni tudjon. Az ismeretlen nyelv iránti szenvedélyes érdeklődése 1955-re nyúlik vissza, s azóta teljes erejével ennek a munkának szenteli életét. A 6000 szimbólumból orosz kutatók sokat megfejtettek ugyan, de ez a kutatási területnek csak egy részét képezi. Linek a nyelvtannal is meg kellett birkóznia, majd pedig a megértéshez meg kellett fejtenie a jelkombinációkat. Ehhez új módszereket alkalmazott: felcserélte és újra összerakta a betűket. Ha a "fához" hozzáadjuk a "vésés" szót, a művelet elég egyszerű: ebből lesz a "véső". De ki jönne rá, hogy a "szív" plusz "gonosz" összeadásából lesz az "ártalom", vagy a "térd" plusz "kéz" plusz "sétálni" szavakból áll össze a "mászás"? Vagy hogy az "ujj" visszafelé leírva "nagy lábujjat" jelent? Ötvenéves kutatómunkával, 30 ezer szószedet összeállításával és 3000 sírfelirat átírásával Li elkészítette vaskos Hsziahszia-mandarin-szótárát, mely 2001-ben jelent meg.

A Magy Fénylő Mennyei Birodalom lenyűgöző kultúrává fejlődött, fél tucat nagyobb várost hozott létre, valamennyiben szakképzett takácsok, bőrdíszművesek, kőművesek, ácscok, fémművesek serénykedtek. Kereskedelme egész Közép-Ázsiát felölelte - innen látta el luxuscikkkel előkelőségeit. Régészek 1980-ban rábukkantak 10 ezer vasérmére,

melyeket egytől egyig a 12. századi Hsziahszia Államban vertek. Hatalmas kiterjedésű sivatagai ellenére jól öntözött legelők húzódtak a Kanszu-folyosónál, a Csilien-hegység északi lábánál. A birodalom gazdagságát erős hadsereg őrizte, a katonai közigazgatás tucatnyi katonai körzetre tagoltan működött, s minden körzet élén a királyi család egyik tagja parancsnokolt. Háború idején az uralkodó küldöncöket menesztett, akik a helyi tábornokoknak ezüstpénzeken kézbesítették a parancsot, melynek értelmében valamennyi tizenöt és hatvan év közötti férfit kötelesek hadba állítani. Ilyen módon az uralkodónak rövid időn belül 300 ezres hadsereg állt a rendelkezésére.

A következő 150 évben a Vejming uralkodói családnak sikerült kézben tartani a hatalmat, az alkalmankénti lázadások és a hsziahszia birodalom határvidékén kialakult időnkénti határvillongások ellenére. 1125-ben kitaj menekültek okoztak gondot, akik a dzsürcsi invázió elől menekülve özönlöttek az országba. 1140-ben éhínség és földrengés robbantott ki fölkeléseket. Egészeben véve azonban a zürzavaros idők közepette egy stabil, kifinomult és virágzó birodalom bontakozott ki. Senki nem gondolta volna, hogy éppen erősségéből fakad a gyengesége. A népet ugyanis tudósok és bürokraták vezették, és a hadsereg nem élvezte a vidék támogatását, ahogy az a mongoloknál magától értetődő volt, legfeljebb a gazdálkodókat és a városban élő kereskedőket. A Hsziahszia Állam Dzsingisz születése idején az egész nemzetet átfogó iskolai és egyetemi képzési rendszerrel büszkélkedhetett, amelyben 300 hely volt a hivatalnokok és tudósok képzésére. Külön tudósakadémia foglalkozott a történelmi feljegyzések írásával és a dokumentumok kezelésével. Renhsziao császár az elődjeihez hasonlóan úgy tűnt föl alattvalói előtt, mint aki a megvilágosodást keresi, s a félisteni buddhista uralkodó szerepét játszva tudta megőrizni hatalmát. 1189-ben, trónra lépésének 50. évfordulóját ünnepeelve Maitréja, az ötödik bodhiszattva (megvilágosodott lény) újjászületésének tiszteletére 100 ezer példányban kibocsátott egy szútrát, és más szútrákból további 50 ezer példányt terjesztetett; minden egyes példányt tangut és kínai nyelven kinyomtatva. Ő egyben az utolsó nagy uralkodó is ő volt. 1193-ban halt meg, s birodalmát kevésbé rátermett vezetők örökölték.

A kövezett út egyenesen a 3-as számú sírkamrához vezet, melyet a Hsziahszia Állam alapítója építtetett. A sírkamrát most egy hatalmas, lezárt ásatási terület veszi körül. Ide várják a látogatókat. Am ez csak kicsiny része a nagy egésznek. Távolabb a síkságon, mint megannyi homokvár, 8 másik birodalmi sírhely helyezkedik el, továbbá 200 kisebb építmény, mely kevésbé jelentős tábornokok és családtagok számára épült; megközelítésükhöz kitarás, megfelelő lábbeli és elegendő idő szükségeltetik. Sofőrünk segít. A jegy-

váltó pénztár mellett poros út vezet a fücsomókkal tarkított kavicsos pusztaság és a kiszáradt folyómeder mentén az 1-es és 2-es számú sírkamra felé. Ezeket Csüan-hao építtette apja és nagyapja tiszteletére. Munkások serénykednek: betonnal és faanyaggal készítik elő a remélt látogatók terelésére szolgáló korlátokat. Egyelőre azonban csak mi vagyunk itt Dzsorigttal; meg a kavicsos út, a cserjés sivatag a távoli hegyekkel és a meglehetősen különös építményekkel. A viharvert kúpokhoz fogható építményeket soha életemben nem láttam. Képzeljük el egy űrrakéta orrát, melyet aszteroidafelhők lyuggattak himlőhelyessé. Elmállott törmelékhalmozatok vonnak koszos kötényt az építmények alapja köré. A kúpok sérülésnyomai azonban nem egyformák. Különböző mintákat vésett rájuk az elmúlt nyolc évszázad időjárása, vízszintesen és függőlegesen egyaránt. És aztán ott vannak a lyukak, még hozzá tömegével.

- Dzsorigt, mik ezek a lyukak? - kérdezem. - Mintha madárfészkek lennének.

- Nem madarak.

- Talán szellőzőnyílások - tűnődöm.

Dzsorigt fürkészőn néz rám.

- Nem igazán. Ez itt egy sírkamra. Nyilván üreges. Oda-bent levegőnek kell lennie.

Mindkét feltevéssel téves nyomon járok. A magyarázat valójában ott hever a lábam előtt. Buldózerek gyalulták laposra a talajt - feltehetően a turistahadak fogadásához, akik egy napon majd előzőnlik a környéket -, ám a kavicsok között cserépdarabokat fedezek föl; kicsiny, halványzöld és barna törmelékeket. A 3-as számú sírkamránál aztán szembeötlik a kétségbevonhatatlan bizonyíték: egy 50 méter hosszú, félkörívben kirakott cserépgyűjtemény, mely legalább 20 ezer cserepet tartalmaz. Tetőcserepekről van szó. A lyukak és barázdák valójában tetőgerendákat jeleznek, melyeket egykoron az építménybe hornyoltak. A kúpok egyáltalán nem üregesek, épp ellenkezőleg, a sírok fölé masszív földhányásokat tömörítettek. A tetőgerendák cseréptetőket támasztottak alá, még hozzá olyan módon, hogy a cserepek egymást fedve, a kínai pagodák stílusában fölfelé kunyorodnak.

A Hsziahszia Állam virágzásának teljében, a 13. század elején mindez igencsak látványos lehetett; a kilenc pagoda káprázatos ragyogással pompázhatott saját udvara közepén, "a társ sírkamrákkal" kiegészítve, s az épületegyütteseket külön fegyveres kontingensek őrizték.

A kép igazából a 3-as számú sírkamra bejáratánál létesített új, kicsiny múzeumban válik teljessé. A múzeum a "kínai történelem és kultúra egyik ragyogó gyöngyszeme"-ként hirdeti magát. Lehet, hogy az állításban nincs is semmi túlzás, hiszen a helyszínről készült makett, a szobrok, cserepek, iratkeercsek, érmék, nyomtatott könyvek és cserépedények százai valóban átfogó képet adnak a Hsziahszia-korszakról. Csupán az idegenvezetőnk különös viselkedése kelt bennem némi gyanakvást, hogy valami nincs rendjén a mondanivalóval. Kételyem nem abból ered, hogy az illető a szemlátomást betanult szöveget robotszerű monotoníával adja elő, hiszen már önmagában az is nagy dolog, hogy angolul beszélő idegenvezetőre bukkantunk. De még csak nem is arra a kellemetlen szokására gondolok, hogy minden mondat után a torkát köszörüli, s olyan hangot hallat, mintha egy hordozható rádió adó-vevőn nyomná meg a "vétél" gombot, s ezzel mintegy fonetikai felkiáltójelet tesz minden egyes mondata végére. A szavai mögött rejlő célzások azok, melyek mindkettőnket elgondolkodtatnak.

- Hsziahszia Állam 190 évig állt fenn - mondja -, a belső-mongóliai csapatok inváziójáig. (Ksssk!)

- Belső-mongóliai csapatok! - mormogja Dzsorigt. - Mégis mit gondolsz, hol született Dzsingisz kán?

Nem félrehallásról van szó.

- Kilenc uralkodói sírkamrát láthatunk (ksssk!) - folytatja elszánt idegenvezetőnk lármás mondatközeivel. - De azt is látjuk, hogy tizenkét uralkodó volt (ksssk!). Szakértők úgy vélik, hogy az utolsó három a belső-mongóliai csapatokkal folytatott harcokban esett el.

Hm. Ha idegenvezetőnk a hivatalos álláspontot is képviseli, akkor valaki "odafentről" nyilván úgy óhajtja, hogy a látogatókat arról tájékoztassák: a megszálló mongol csapatok valójában egy a Góbi sivatagon túli kínai tartományból érkeztek. Azt kellene hinnünk, hogy a tangutokat kínai alattvalók győzték le?

Hamarjában azt kellene mondanom, hogy igen, de az elhamarkodott válaszok ritkán fedik az igazat, újabb kérdések vetődnek föl az identitást illetően; olyan kérdések, melyekkel utam során újra és újra szembesülnöm kell. E kérdések lényege: hogyan ítélkezett a történelem Dzsingisz kánról, és ma hogyan ítéljük meg a szerepét?

Íme, a gyors válasz mögött rejlő okok. Fussunk át egy képzeletbeli kérdezz-felelek játékon:

- Kik támadták meg a tangutokat a 13. század elején?

- A mongolok, Dzsingisz kán vezetésével.
- Nagyon jó. És mi történt?
- Dzsingisz kán győzött.
- Kitűnő. És?
- A mongolok végül Kína többi részét is legyőzték.
- Így van. És?
- És akkor megalapították a Jüan-dinasztiát.
- És a Jüan-dinasztia melyik nemzet történelmének volt lényegbevágóan fontos része?
- A kínainak.
- Óriási! Szóval akkor ki alapította ezt a kínai dinasztiát?
- Dzsingisz kán, természetesen.

És itt jön a trükkös csattanó: akkor hát Dzsingisz kínai volt vagy mongol?

Nos, így állunk. Ha a dolgokat a Góbi sivatagtól délre eső területek felől nézzük, akkor Dzsingisz kán tulajdonképpen kínai volt. Még tüzetesebb vizsgálódás után azt is megállapíthatjuk, hogy az összes mongol végső soron kínai. Teljesen logikus.

Ezen az alapon a múlt hirtelen a jelen részévé válik, politikai felhangokkal, melyek aztán később még jobban lekötnek minket. E pillanatban, elszánt idegenvezetőnket hallgatva, valami eszembe juttatja egy korábbi beszélgetésemet. Dzsorigttal döcögtünk a vonaton déli irányba, valahol a Sárga-folyó mentén.

Egyvalamit előre kell bocsátanom. Dzsorigt Belső-Mongólia sztyeppéin született, pásztorember gyermekeként. Gyerekkorában a jurtájukból gyalog járt iskolába, ahol csak mongolul beszéltek. Szülei nem beszéltek kínaiul. Apja később valami kisebb funkciót kapott Silinhot városában. Dzsorigt apja és írástudatlan anyja szentül hitték, hogy az előrejutás egyetlen záloga a műveltség. A fiatalember érettségi után mongol szakos hallgatóként tanult tovább a Belső-mongóliai Egyetemen, Hohhotban. Addigra azonban azt is megtapasztalta, hogy a föld, ahol felnőtt, egyáltalán nem mongol. Hanem kínai. Az alkalmazkodáshoz meg kellett tanulnia a nyelvet. Tizenhét évesen kezdett mandarinul

tanulni, és huszonegy éves korára már folyékonyan beszélt. Ezután a török és mongol nyelv kapcsolatára szakosodott, Ankarában járt egyetemre, húszas éveinek végén egy Hohhotban előadó amerikai professzornak köszönhetően elkezdett angolul tanulni. Így tehát az első nyelve mongol, a második kínai, török a harmadik és angol a negyedik. Nekem a negyedik nyelven tolmácsolt, és elmondhatatlanul nagy segítséget kaptam tőle. Egyébként kitűnő atléta volt, nyolcszáz méteres futásban, ezerötszázon és tíz kilométeren egyetemi bajnokságokat nyert.

- Nos - tettem föl a kérdést -, Dzsorigt, akkor te kínainak tartod magad vagy mongolnak?

-Mongol vagyok. De... - itt szünetet tartott - kínai állampolgár.

Magyarázatként elmesélte nevének történetét. A Dzsorigt név elég közkeletű Mongóliában, és angolul is könnyen olvasható. A kínai jelek azonban egy szótagúak. Vagy magánhangzóval végződnek, vagy egy n betűvel, ezért két mássalhangzó nem kerülhet egymás mellé. Neve megjelenítéséhez olyan kínai jeleket kellett választania, amelyek hangzásban a leginkább hasonlítanak nevének mongol eredetijéhez. Ebből jött ki valami ilyesmi: Je-Dzsi-Ge-Tu. Ez nyilvánvalóan nem kínai név, mégis kínai identitást kölcsönöz, hiszen le lehet írni és ki lehet ejteni kínaiul. Mindebből az következik, hogy bármilyen bonyolult érzések kavarnak is benne saját identitását illetően, a kínaiak szemében ő kínai.

Nos, itt van a lényege az identitás kérdésének, legalábbis kínai szemszögből. Ha valaki egyszer kínai szférába kerül, a kínaiak szemében kínaiává válik. Dzsorigt kínai; és az volt Dzsingisz kán is - ilyen egyszerű ez.

Honnan jöttek azok a bizonyos "belső-mongóliai csapatok"? A válasz magától értetődőnek látszik, mégis arra kérem az olvasót, hogy figyelmesen kövesse az okfejtésemet. Mongólia és Kína hajdanán egyazon ország volt, a mongolok vezetésével, akik viszont ennek következtében óhatatlanul is kínai hatás alá kerültek. Idővel azonban a mongol birodalom eltűnt a színről, és Kína jelentősége, más módon ugyan, de szintén csökkent. Külső-Mongólia - a 20. századi Mongol Népköztársaság - kikerült a családból, amikor Kína a 12. század elején meggyengült. Belső-Mongóliában azonban, amely mai Kína részét képezi, több mongol él, mint magában Mongóliában. A történelem mélyén húzódó realitást tehát az tükrözi a legjobban, ha az összes mongolt "belső-mongolnak" nevezzük, a kínaiak számára ugyanis ez az a terület, ahonnan a mongolok jöttek. Ezért aztán azok a seregek, amelyek Hsziangsiát a 13. században megszállták, "belső-mongolok" voltak.

De létezik egy további dimenzió is. Hsziahszia területe lefedi a mai Senhszi, Kanszu, Ningszia tartományokat és Belső-Mongóliát, s ezek a térségek mind a mai Kínához tartoznak. Ha a tangutok ma köztünk élnének, akkor Dzsingiszhez és Dzsorigthoz hasonlóan ők is kínaiak lennének, függetlenül attól, hogy nyelvük a tibetivel rokon, hogy saját államukat annak idején a kínaiak leverésével alapították, és hogy voltaképpen kihaltak, illetve beolvadtak, még mielőtt az egyesült Kína létrejött volna. Végső soron egy kínai néperős: mongol - volt az, amely elpusztította őket. Pozíciójuk alapján tehát vitathatatlanul részét képezik Kína nagy családjának, mely 1949 után emelkedett föl. Így aztán az utólagos okoskodás kíméletlen alkalmazásával a három különálló nemzet Belső-Ázsiáért folytatott nagyszabású küzdelmét bizonyos nézőpontból egy kisebb családi perpatvar szintjére fokozhatjuk le.

A falat hatalmas fotográfia borítja, mely Kína 56 nemzetiségét ábrázolja, s mintegy összefoglalja a kiállítás mondanóját. Az idegenvezető máris mondja a magyarázatot:

- A fotón azt láthatjuk, hogy az 56 nemzetiség között a tangut nem szerepel. Ez a nemzetiség ugyanis beleolvadt a nagy nemzet egészébe. Ma az összes nemzetiség egymásra talált, s így alkot egy csodálatos országot.

Nem vitás, számos dolog akad, ami ebben a kisebbségi politikában csodálni való. Az 56 különböző kultúra, egyetlen kivétellel, a teljes népesség mindössze 5 százalékát teszi ki, hiszen a túlnyomó többséget a han nemzetiség képviseli, mégis a megszólalási lehetőséget, a saját nyelvet, kultúrát elvileg minden egyes nemzetiségnek garantálják. Ez persze nagy kihívást jelent a kisebbségek számára is a nagyobb kultúra befogadása szempontjából; olyan kihívást, amely a határvidékeken mindig is jelen volt, és amely a kiszorított kisebbségek világában manapság újra és újra felbukkan. A han dominanciának azonban főleg történelmi gyökerei vannak. A történelmi határok visszakövetelése vagy az új térségek megszerzése iránti igény felszámolja a határ menti kultúrákat, amelyek egyébként elég nehezen illeszkednének be a kínai "dossziéba". Közismert példa erre Tibet. Ha a tangutok esetét vesszük, különös fiktora a történelemnek, hogy visszamenőleg egy olyan egyedülálló, nem kínai népre kényszerítik rá a kínaiságot, amely ha valaha látott is idegen uralmat még a saját királysága megteremtése előtt, akkor az éppen a tibeti volt.

Vannak persze politikai okok is abban, hogy a korábbi kínai alattvalókat a jelenlegi határokon belül ilyen módon kénytelenek elviselni. Mandzsúria azon része, amely most Oroszországhoz tartozik, bizonyos időszakokban Kínáé volt

(vagy legalábbis a Liaóké, illetve a Csineké, ami kínai szemmel nézve egy és ugyanaz). Ebből még érdekes fejlemények származhatnak, ha az orosz kontroll meggyengül. Vagy vegyük Mongóliát: ha már egyszer a legendás mongol hódítóból, Dzsingiszből kínait lehet faragni, s ha ebből következően az összes mongolt kínainak tekintik, akkor egy szép napon Kína miért is ne támaszthatna igényt magára Mongóliára is? Dacára annak, hogy az jelenleg független állam. Az ellentétes nézetekben tehát ott rejtőzik a konfliktus lehetősége: Belső-Ázsia határterületein ki jogosult gyakorolni a hatalmat? A kérdéskör, ahogyan látni fogjuk, Dzsingisz kán örökségével közvetlen összefüggésben áll.

Dzsingisz ekkor már sokat tudott a Hsziahszia Államról, mongolok és tangutok ugyanis acsarkodó rokonok módjára éltek egymás mellett. A tangutok közeli kapcsolatban álltak Dzsingisz egykori szövetségeseivel, majd ellenségével, Tooril kánnal, a kereitek fejedelmével. Tooril öccsét, Dzsakát gyerekkorában elrabolták a tangutok, s köztük nőtt fel, míg felnőttkorában gambu (nagy tábornok vagy főtanácsadó) vált belőle. Dzsaka lányát Dzsingisz a mostohalányává fogadta, később pedig két mongol-kínai uralkodónak és az első mongol-perzsa uralkodónak az anyját tisztelhatték benne. Amikor pedig Tooril kán fiának, Milkának menekülnie kellett, tangut területre szökött, s ezzel kellő ürügyet szolgáltatott az 1205. évi első mongol rajtaütésekhez. A mongolok tehát úgyszólván mindent tudtak a tangutokról: ismerték pallérozottságukat, humán tudományokban való jártasságukat, mély buddhista meggyőződésüket (a tangut uralkodókat "burkan"-ként tisztelték, ami Élő Buddhát és Szentségstjelent). De nem ez volt a lényeg. Ami számított: a tangutok gazdagok voltak és sebezhetőek.

Ekkor azonban még nem birodalmi célok vezérelték a mongolokat. Dzsingisznek, aki belebonyolódott a régi ellenségek, a merkitek elleni hadjáratba, egyszerűen zsákmányra volt szüksége, méghozzá ha lehet, jókora hadisarccal megtetézve. Hsziahszia ehhez megfelelő forrásnak ígérkezett; Dzsingisz célja tehát az volt, hogy Hsziahsziát olyan gyorsan, ahogy csak lehet, hűbérfizető vazallus állammá tegye, még mielőtt a Csin Állam közbelépne. Megszállásra valószínűleg nem gondolt, csak egy homályos terv körvonalazódott benne: Hsziahsziát ugródeszkának használni egy jóval gazdagabb birodalom, a Csin kincsének megszerzéséhez.

A nagy invázió 1209 tavaszán indult meg. Ehhez az első nagyszabású hadjáratához Dzsingisz számos útvonalat használhatott a Góbin keresztül. Csapataival valószínűleg Avragától 500 kilométerre délkeletre vonult el, majd leereszkedett az Ongin, a tavaszi olvadáستól megáradt folyón a Három Szépség-hegyvonulat szentélye felé. Az Altaj hegy-

ség itt egy 20 ezer négyzetkilométeres, ovális térséggé teljesedik ki, hegycsúcsokkal, kanyarulatokkal, legelővel, homokkal, kavicsos borított fennsíkokkal. Nyugat felé dűnék magasodnak, melyet ma Éneklő Homokként ismernek, az éteri zúgás miatt, mely a szélfúttá homokszemektől keletkezik. Kelet felé köves síkságok terülnek el. Itt kevés a víz és kevés a vad. Ám a homokdűnék és a síkságok között ott húzódik a Három Szépség-hegyvonulat patakokkal, legelőkkel, gazdag vadállománnyal - kell-e alkalmasabb táborhely egy felvonuló hadseregnek? Az évszázadok folyamán a pásztorokodás térhódításával a vadállomány megritkult, de ma nemzeti parkot létesítettek itt, a vadak kezdenek visszatérni, s a térség lassan visszanyeri hajdani varázsát. Amikor legutóbb itt jártam, juhokat láttam szökellni a sziklákon, pásztorok panaszeit hallgattam a farkasokról, és szemtanúja voltam, amint egy fehér leopárd szétmarcangol egy csikót. Futólag még az egyik legritkább emlőst, a Góbi-medvét is megpillantottam; a ritka állatfaj egy évezreddel ezelőtt vált el himalájai unokatestvéreitől. A 13. században a Három Szépség-hegyvonulat a vadak paradicsoma volt, s ily módon nemcsak a harcosok élelmészéről gondoskodott, hanem kiváló gyakorlóterepként is szolgált, hiszen a vadak csordákban futottak versenyt a lovakkal. (Egy alkalommal a nyugati Góbiban egy dzsipen száguldva lemértem egy ilyen csorda sebességét: 70 kilométer per óra jött ki. A területet újabban védetté nyilvánították, s ez már érzékelhető is a vadállomány gyarapodásán.)

A Három Szépség-hegyvonulattól újabb 300 kilométeres út vezet a Holan-san-hegységhez, mely az Alasán sivatag keleti szegélyét képezi. Ha a térképre nézünk, éppenséggel nem ez a legnyilvánvalóbb megközelítési mód, ehelyett inkább a Sárga-folyó nyomvonalára gondolna az ember, ahol egyébként ma a vasút is vezet. Az utóbbi útvonal azonban sűrűn lakott, csatornákkal behálózott mezőgazdasági vidéken visz keresztül. Ezért a gyors mozgású lovas népség inkább a kemény, nyitott Alasánt választotta, ami az esetleges támadások elleni védekezéshez széles teret kínált. Amikor a mongolok elfoglaltak egy kisebb erődítményvárost, a tangutok sürgős segítségért folyamodtak a Csinhez, abban reménykedve, hogy a Csin félreteszi a korábbi nézeteltéréseket, s a közös ellenséggel szemben segítségükre siet. Csak-hogy Dzsingisz időzítése tökéletesnek bizonyult. A Csin Állam élére ez idő tájt új uralkodó került, Vej herceg, aki a tangut uralkodónak ezt a fölényeskedő választ küldte: "Az csak hasznunkra válik, ha ellenségeink egymást támadják. Milyen veszély származhat ebből ránk nézve?"

Déli irányba tartva - jobb felől sivatag, balról hegyek - a mongolok elérték azt az erődöt, mely a hegyen át a tangut fővárosba, a mai Jincuanba vezető egyetlen átjárót védte. Ma minden nehézség nélkül röpké fél óra alatt át lehet jutni

a szoroson. Dzsingisz idejében a nyomvonal nyáron egy kiszáradt folyómedret követett, áradások idején pedig a hegy oldalába kapaszkodott fel, nem túl magasra: a hegy lábától száz-kétszáz méterre. A lovasok fölkapattak a meredek ösvényeken, de nem túl könnyen és nem túl gyorsan. Akárcsak napjainkban, akkor is ez volt a város felé vezető egyetlen átjáró. Érthető tehát, hogy a tangutok sietve megerősítették az erődben állomásozó 70 ezer fős védősereget további 50 ezer katonával. (Soha ne felejtsük el, hogy ezek becslések, még hozzá minden bizonnyal elég elnagyoltak!)

Az erőd bevétele a legerősebb ostromló sereggel is lehetetlennek látszott. Dzsingisz egyetlen esélye az volt, ha sikerül a tangutokat az erődből a síkságra kicsalogatni. Két hónapos pathhelyzet után a mongolok az ilyenkor szokásos taktikájukhoz folyamodtak: visszavonulást színleltek, valójában azonban elrejtőztek a közeli hegyekben, s csaléteknek ott hagytak egy kicsiny kontingenst. Amikor a tangutok ostobán kitörtek s támadtak, a mongolok rájuk rontottak, és megdöbbséget mértek a győzelmet arattak. Az út nyitva állt Jincsuan felé.

Itt azonban újabb akadállyal szembesültek. Jincsuan jól védett város volt, a mongolok viszont gyors mozgású, nomád lovas népség lévén másféle harcmódorhoz voltak hozzászokva. Várost még soha nem próbálták bevenni. Nem rendelkeztek háromszoros húrozású ostromíjakkal, amelyeket a szungok és a csinek használtak, s amelyekkel telefonpózna méretű rudakat lehetett kilőni; nem voltak nagyméretű katapultáik, sem pedig gyújtóbombáik puskaporral vagy olvasztott fémmel töltve; és még csak hozzáértő tüze-
reket sem ejtettek foglyul, akik megtaníthatták volna őket a hosszú távú ostromhadviselés fortélyaira. Erősségük mozgékonyaságukban és gyorsaságukban rejlett. Rövid távon lehet, hogy meg tudtak volna élni a földből, de a katonák gyors zsákmányra vágytak; s emellett nem engedhették meg maguknak, hogy túl sokáig tétlenkedjenek, amíg a tangut erősítés kellő Számú katonával a Hsziahhszia Állam távoli részeiről meg nem érkezik.

A megoldás kézenfekvő, vélték a mongolok: Jincsuan ősi csatornarendszere, mely a Sárga-folyóból szállította a vizet Hsziahhszia kenyereskosarának öntözéséhez. A mongoloknak nem állt érdekében, hogy megkíméljenek egy ilyen léte-sítményt, melyet ráadásul az általuk olyannyira lenézett földművelők hoztak létre. Így aztán lerombolták a gátakat, és megpróbálták a várost vízzel elárasztani. Nem volt jó ötlet! A Jincsuant körülvevő mezőgazdasági terület lapos, mint Hollandia. Az áradás nagy területen szétterült ugyan, de éppen ezért sekély maradt. A városban az épületek érintetlenül álltak az alacsony vízben; nem úgy a sátrak, lovak, szekerek. A mongolok saját magukat áztatták el, és arra kény-

szerültek, hogy magasabb területekre vonuljanak vissza.

Ettől persze még a tangutok gondjai nem szűntek meg. Az ellenség továbbra is fenyegetően közel volt, terményeik tönkrementek, és semmi jel nem utalt arra, hogy a Csintől felmentő sereg érkezne.

Patthelyzet.

Hogy a holtpontról kimozduljanak, mindkét félnek engednie kellett. A tangut uralkodó meghódolt, lányát, Csakát Dzsingiszhez adta feleségül, és tevéket, sólymokat, kelméket adott át hadisarcként. Dzsingiszt ez meggyőzte arról, hogy engedelmes vazallusra tett szert, akitől jókora hűbéradóra és elegendő katonára számíthat, s elrendelte a visszavonulást.

Ez volt Dzsingisz első nemzetközi megállapodása, csak-hogy hiányzott hozzá a biztosíték. Ahogy a későbbi fejlemények igazolták, Dzsingisz saját vágyálmai áldozatává vált. A tangutok csak színlelték a behódolást, és föllélegeztek, amikor a kán hadai elmasíroztak. A vihar minden jel szerint elvonult. Az uborkafára felkapaszkodott barbárok szekérszámra vitték ugyan a zsákmányt, tevecsdarabokat hajtottak el, de egyvalamit soha nem vihetnek magukkal. Egy kétszáz éves múltra visszatekintő erős királyságot, annak jól védett városait és több százezer katonából álló hadseregét.

* * *

HETEDIK FEJEZET

Irány Kína!

Amikor a Csin küldöttség Dzsingisz udvarába érkezett, hogy az új Csin uralkodóról bejelentést tegyen, és rituális engedelmességet követeljen, Dzsingisz állítólag megvetően legyintett. "Azt hittem, a Középső Királyság uralkodója az Égből érkezik. Ilyen gyenge alakból is lehet uralkodó, mint Vej herceg? Miért kellene hajlonganom előtte?"

Dzsingisznek jó oka volt a megvetésre. Az új Csin császár ingatag államot örökölt, ahol 3 millió dzsürcsi uralkodott 40 millió kínai paraszton; egy olyan népesség fölött, melyet éhezés és gazdasági összeomlás fenyegetett. A Csin-hivatalnokok egy része és egy vazallus kitaj vezető, megérezve az új idők szeleit, már átállt a mongolokhoz, és értékes információkat vitt magával. Egy határvidéki törzs, az ongut, mely a pásztorok legelői és a gazdálkodók földjei közti határzónába szorult, akadálytalan átjárást kínált fel a mongo-

loknak. A Csin Állam védelmi rendszerével kapcsolatos értesüléseket a muzulmán kereskedők is készségesen szállították, hiszen hálások voltak a biztonságért, melyet Dzsingisz terjeszkedő birodalma számukra jelentett. Az omladozó nagy fal most sem jelentett különösebb akadályt a nomád harcosok számára. A Hsziahszia Államon aratott győzelem pedig hatalmas önbizalmat adott a hadseregnek.

A harc azonban mégsem ígérkezett könnyűnek. A mongolokénál tízszer nagyobb népességű államból a Csin uralkodó több százezres lovasságot és gyalogságot tudott kiállítani, városaik védelmét mindeközben jól megerősítették. Két hatalmas erődítmény védte a Peking felé vezető utat, s ezáltal gyakorlatilag lehetetlenné vált a város elleni közvetlen támadás.

Dzsingisz támadási terve aprólékos volt, a végrehajtás vakmerő. 1211 tavaszán a mongolok a Hentij hegytől délre eső völgyben gyülekeztek, és a Góbi sivatagon keresztül nyomultak előre, szétszóródva és több hullámban, hogy ne merítsék ki a ritkán föllelhető kutakat és a megolvadt hóból keletkezett tavacskákat. Bármilyen mércével mérjük is, hatalmas hadműveletről volt szó: képzeljünk el 100 ezer harcost 300 ezer lóval, amint tíz vagy talán húsz, egyenként 5-10 ezres hadosztályban nyomul előre; mindegyik egységhez tevék vontatta szekerek sokasága tartozik, miközben az állandó kapcsolatot gyors mozgású hírnökök biztosítják, s így szelik át a 800 kilométeres köves pusztaságot. A Titkos történet összeállítói a hadműveletnek ezt a szakaszát mégsem részletezik, s alighanem okkal. Minden rendjén volt ugyanis. Ilyenfajta teljesítményre bármikor képes volt a nomád hadsereg, de a kínai is. A Titkos történet mongol olvasói a személyes vonatkozású beszámolókra és az anekdotákra voltak kíváncsiak, s nem a "rutinműveletekre." így aztán írott anyagok csak a kínai részről keletkeztek, ám ezek is meglehetősen szűkszavúak.

Ahogy a mongol hadsereg Észak-Kínába özönlött, és a Pekingbe vezető Huan-er-csui - a Borz Szája - átjáróhoz közeledett, a Csin-parancsnok, Dzsi-dzsong minden jel szerint végzetes hibát követett el. Minden megvolt, hogy meglepetésszerű támadást indítson, hiszen a mongolok teljesen belemerültek a zabolátlan fosztogatásba. A Csin-parancsnok ehelyett, talán hogy időt nyerjen, Dzsingiszhez küldte egy tisztjét, Ming-ant, hogy a békefeltételekről tárgyaljon. Ming-an gondolkodás nélkül átállt, és nyomban elárulta a mongoloknak, hogy a Csin-csapatok az átjáró távoli végénél várakoznak. A mongolok nyílzáport zúdítottak a hegyszorosban rekedt Csin-lovasokra, akik menekülőre fogták, és letaposták saját gyalogságukat. A holttestek "úgy heverték a földön, mint korhadt tuskók", ahogy a Titkos történet írja, ötven kilométer hosszan szétszóródva a városhoz vezető

völgyben, mely a belső-mongóliai fennsík és a kínai alföld között húzódik. A mongolok a mai napig is úgy tekintenek erre az ütközetre, mint az egyik legnagyobb győzelmükre. Tíz évvel később, amikor egy taoista bölcs, Csang-csun átkelt a szoroson, hogy Dzsingisz kánnal találkozzék, a le-mészároltak csontjai még mindig ott heverték a szakadékban szerteszét. "Friss szellő fújta el a fellegeket, és az idő igen barátságosra fordult" - írta Csang-csun tanítványa és társa ezen az úton.

"Észak felé nincs más, csak fagyott homok és fonnyadt fű. Ez az a hely, ahol Kína - a szokások és az éghajlat - hirtelen véget ér. De a taoistának meg kell tanulnia a legzordabb környezethez is készséggel alkalmazkodni. Csang-csun a szerteszét heverő csontvázakra mutatott, s így szólt tanítványaihoz: Ha épségben hazaérünk, az Arany Tábla szolgálatában mondjunk imát a halottak lelki üdvéért; hiszen ki tudja, utunkat talán éppen azért vezette erre a sors, hogy üdvösséghez segítsük őket."

Csang-csun 1224 elején a csatamezőtől száz kilométerre délre fekvő városban időzött. A Csin-hadsereg annak idején ezen az útvonalon próbált menekülni. Egy a háborúban elpusztított falu közelében a taoista bölcs beváltotta ígését, és "a magányos halott nevében" két kegyetlenül hideg éjszakán s három nappalon át imádkozott.

De térjünk vissza a mongol offenzívához! A Csin-tábornokok kénytelenek voltak Pekingig hátrálni, miközben Dzsingisz csapatai egymás után foglalták el a nagyobb városokat és erődítményeket. Peking kitartott, de ugyanakkor elszigetelődött, s ezzel lehetővé vált, hogy a mongolok a térségben szabadon garázdálkodhassanak. Miközben Dzsingisz újabb 300 kilométert haladt dél felé, a Sárga-folyó irányába, egyik tábornoka, Dzsebe még messzebb nyomult kelet felé. Mandzsúriát vette célba, átkelt a befagyott Liao folyón, és megtámadta Mandzsúria akkori fővárosát, Mukdent (a mai Senjangot). Ez volt Peking után a Csinek második legfontosabb városa. Közvetlen támadással nem lehetett bevenni, ezért Dzsebe újfent a szokásos mongol cselhez folyamodott. Menekülést színlelt, a katonák elhajigálták főszerelésüket, mintha pánikba estek volna. Amikor a csin felderítők megerősítették, hogy a mongolok már 150 kilométeres távolságra vannak, a boldog városlakók ünnepelni kezdték az 1212-es újévet s nem várt szerencsájüket. Az önfeledt mulatozásban egyre távolabb merészkedtek a városfalaktól. A mongolok megfordultak, s huszonnégy óras folyamatos vágtaival visszaértek a tárva-nyitva álló városkapuhoz. A városlakók ekkor már az örömnünnep bódulatában tántorogtak. Nagy volt a meglepetés. Mint egy érett gyümölcsöt a fáról, úgy "emelték le" Mukdent a mongolok a biro-

dalomról.

Győzelmeivel elégedetten Dzsingisz észak felé, a legelők és a Góbi sivatag közötti határvidékre húzódott vissza. A győzelem neki és harcosainak továbbra sem jelentett mást, mint még több zsákmányt, rombolást és a dominancia érvényre juttatását. Lélekben Dzsingisz még mindig csak egy banditavezér volt, akinek a harcászat nem több bandaháborúnál - vagyis a tartós területfoglalás vagy az igazgatás megszervezése továbbra sem foglalkoztatta őt. Ugyanakkor ha nem is tudatosan, de mégiscsak kipróbált egy újfajta hadviselést - a városok ostromát -, és ez akarva-akaratlanul is új típusú vezetővé avatta őt.

1212 őszen az újabb támadás azon hiúsult meg, hogy Dzsingisz egy nyílveszőtől megsebesült, s ezért kénytelen volt visszavonulót fújni, saját magának pedig kényszerpihenőt elrendelni. A következő nyáron tért vissza ismét, városokat foglalt el újra, s újabb támadást indított a Borz Szájánál fekvő két erőd ellen. Följegyzések tanúskodnak arról, hogy 50 kilométeres hosszúságban vassulymokkal - lábtövisekkel, melyekkel a lovaknak állítottak csapdát - rakták tele az utat, ám Dzsingisz két kiváló tábornoka, Dzsebe és Szübötej átkelt a hegygerincen, és elfoglalta a déli erődöt, megadásra kényszerítve ezzel az északi erődítményt is. Az út végre nyitva állt Peking felé.

A Csin Állam apokaliptikus nyomás alá került. Katonák ezrei estek el a harcmezőn, a mongolok, bármerre jártak, elkobozták az élelmet, s a lakosság éhezett. Az ostrom alá vett erődökben a kiéhezett emberek kannibalizmusra vete-medtek. A becsvágyó és kiszámíthatatlan tábornok, Dzsidsong, miután az uralkodó megbocsátotta a Huaner-csuinál elszenvedett katasztrofális vereséget, azzal hengegett, hogy fittyet hány a mongol fenyegetésre, és saját magánhadseregével a fővároson kívül vadászatokat rendezett. Amikor azonban a mongolok közelebb kerültek, a hadvezér rájött, hogy ez a magabiztosság egyenlő az öngyilkossággal, ingatag uralkodójához azonban nem óhajtott visszatérni. Inkább puccsot szervezett ellene; a Tiltott Város őrségének 500 katonáját lemészárolta, az uralkodót megölte, és saját emberét - bábfiguráját - ültette helyébe. Önmagát kikiáltotta kormányzónak, és e meghökkentő eseményt hatalmas lakomával ünnepelte meg, melyre odarendelte a város leghíresebb és legszebb kurtizánjait.

Amikor két hónappal később a mongolok bekerítették a várost, Dzsidsong 6000 embert küldött ellenük, s az egység parancsnokát, Kao-csit, arra az esetre, ha kudarcot vallana, halállal fenyegette meg. Kao-csi annak rendje s módja szerint elvesztette a csatát, majd lóhalálában visszatért a csatamezőről, hogy megelőzze a vesztes csata hírét - felte-

hetően egy kis csapat is vele tartott -, elfogta Dzsingisz dzsongot, és tétovázás nélkül lefejezte. Kezébe a levágott fejjel az uralkodóhoz rohant, és a történelekről töredelmes vallomást tett. Az uralkodó a hírtől, hogy az áruló Dzsingisz zsarolásától megszabadult, olyannyira megkönnyebbült - de az is lehet, hogy a levágott fej látványa borzasztotta el -, hogy Kao-csit azon nyomban kinevezte a birodalom parancsnokává.

Nem mintha a birodalomból túl sok megmaradt volna. Az uralkodó gyakorlatilag be volt zárva a fővárosba, a települések zömét jeges félelem bénította, s ezt az állapotot kihasználva Dzsingisz egy kis létszámú csapatot menesztett, mely szabadon garázdálkodva egymás után foglalta el a városokat. A mongolok kegyetlensége nem ismert határokat. Foglyok ezreit terelték össze, majd előrevárták őket a támadásoknál. Az ostromlottak saját rokonaikat ismerték föl az első sorokban, nem akartak ellenük harcolni, ezért inkább megadták magukat. Dzsingisz három hadosztalpra osztotta százezres seregét, két hadosztály déli és nyugati irányba a Sárga-folyó felé tartott, a harmadik kelet felé a Csendes-óceánhoz. Tucatszám pusztították el az útjukba kerülő városokat: egy széltében 450, hosszában 750 kilométeres, háromszög alakú területet dúltak fel - Németország méretének megfelelő térséget. "A Sárga-folyótól északra mindenütt - írta a nagy mongol tábornok, Mukali kínai biográfusa - csak por volt és füst, és a dobok hangja az Égig hatolt." Két hónap alatt a mai Sanhszi, Santung és Hopej romokban hevert.

Peking azonban még mindig tartotta magát, annak köszönhetően, hogy egy évszázaddal korábban igen alaposan megerősítették a város védelmi rendszerét. A városfalakon kívül négy erődfalut létesítettek külön éléskamrákkal, fegyverraktárakkal, melyek alagutakkal kapcsolódtak a fővároshoz. A katonai és politikai vezetők ezeken az alagutakon keresztül nyertek egerutat, alagutanként négy-négyezer katonával. A falakat a Kuming-tó vizével táplált három vizesárok védte, 4 kilométer hosszú téglalapot formáltak - 15 kilométeres körmérietel -, az alapnál 15 méteres vastagsággal. Lőrészekkel ellátott mellvéd emelkedett 12 méteres magasságban, 13 kapu volt rajta, és az őrtornyok - összesen több mint 900 - 15 méterenként követték egymást.

E döbbenetes védelmi rendszeren belül a városlakók legalább ilyen félelmetes fegyverzettel rendelkeztek. Dupla és tripla húrozású nyílpuskáikkal 3 méteres nyilakat egy kilométeres távolságra tudtak kilőni (e meghökkentő hatótávolságról perzsa források számolnak be a mongolok 1256. évi Asszasszin elleni támadása kapcsán). Egy másik ostromnyílpuska a Tang-időkből a hétféle hozzá való nyílvezzőt

ötszáz méterre repítette ki, de ha ezen a hatótávolságon belül "bármit eltalált, azt szétroncsolta, legyen az földsánc vagy városfal". A tüzérségi arzenáljuk alapját a katapulta formájú, úgynevezett "vontatott kőhajító gépek" alkották; kocsira szerelt emelőik mintegy tíz méter hosszúak voltak, az emelő egyik végére helyezték a kősziklát, és a másik végéhez kötelek csatlakoztak. Ezeket tízfős csapat húzta, külön tüzérmester gondoskodott a célzásról, s így módon a 25 kilós sziklát 200-300 méteres távolságra hajították el. És mindezek a fegyverek még egy gyújtóeszköz alkalmazását is lehetővé tették: az akkoriban fölhalált puskaporét. Ostromnyílpuskákban kilőtt tüzes nyilak és kőhajítóval célba juttatott tűzlabdák - némelyik viasszal borítva, hogy lassabban égjen, mások horgas véggel felszerelve, hogy beleakadjon a fába, illetve kerámiával vagy olvasztott vassal töltve: tökéletesen alkalmasak voltak arra, hogy ostromlétrákat vagy tornyokat tűzbe borítsanak. A kínaiak annak is tudták a módját, hogyan lehet nyersolajból naftát készíteni, amit aztán fazekakba vagy palackokba töltve afféle korabeli Molotov-koktél gyanánt hajítottak el. Ugyancsak hatékony védelmi eszközként használták a desztillált petróleumot, amit nyugaton görögtűzként ismernek. Egy 1044-ből származó használati utasítás egy nagyon kíméletlen, de annál hatékonyabb eszközről, a "lángszóróról" ad leírást: egy csövet görögtűzzel töltenek föl, azt egy lőporral töltött gyújtókamrából kilövik, és így módon lángoló olajjal árasztják el az ostromlókat. Lehetséges, hogy a kínaiak "mérgező füstbombát" is alkalmaztak, melyet vegyi anyagokkal és emberi ürülékkel töltek meg. Ezeket az eszközöket a mongolok biztonságos távolságra tartották maguktól, de azért a leckét megtanulták. A városok bevételekor a foglyok és az árulók révén elég hamar elsajátították e fegyverek használatát. Peking ostroma közel egy évig tartott, egészen 1214 tavaszáig. Kemény tél volt ez a mongolok számára; állítólag járvány tizedelte őket, és a kannibalizmustól sem riadtak vissza (jóllehet az erre vonatkozó bizonyítékok egytől egyig nem mongol forrásból származnak, vagyis olyanoktól, akik érdekelték voltak abban, hogy a lehető legrosszabb színben tüntessék fel őket). Ám azok, akik a falakon belül voltak, tavaszra még rosszabb állapotba kerültek. Dzsingisz ajánlatot tett a visszavonulásra: "Az Ég annyira meggyöngített titeket - mondta a császárnak -, hogy ha én most szerencsétlenségeitekben rátok törnék, az Ég vajon mit gondolna rólam?" A "meggyőző érvektől" azonban nem tekinthetett el. "Mit tudtok felajánlani, amivel tisztjeim követeléseit lecsendesíthetem?" Egy ilyen indítványt az uralkodó nem utasíthatott vissza. Beleegyezett tehát, hogy egy hercegnőt, 500 fiút és leányt, 3000 lovat és nem kevesebb, mint 10 ezer "nyílvevőnyi" selymet ad át Dzsingisznak (utóbbi tétel kiterítve 90 kilométeres távolságot borított volna be). Zsákmányokkal megrakodva Dzsingisz, ahogy ígérte, békében visszavonult észak felé, az üdvözítő legelőkre.

A Csin uralkodó keserű leckét kapott. A hosszú körülzárt-sággal tönkretett Peking az ostromtechnikát elsajátított nomádok állandó fenyegetettségében többé nem érezhette magát sebezhetetlennek. A foghíjas, romlásnak indult nagy fal most már inkább az összeomlás, semmint a barbárok fölötti hatalom szimbólumává vált, és nem nyújtott többé védelmet a Dzsingisz-féle hordákkal szemben. Biztonságot ezentúl csak a Középső Királyság és a nomádok között húzódó valódi földrajzi határvonal mögött remélhettek. A Csin uralkodó tehát úgy döntött, hogy fővárosát elköltözteti, méghozzá nem a Csinek hazájába, Mandzsúriába, hanem az ősi kínai fővárosba, Kajfengbe. A Csinek tehát végül is elszakították magukat dzsürcsi gyökereiktől, és visszavonhatatlanul kínainak nyilvánították magukat.

Hatalmas vállalkozás volt ez. A korabeli források 3000 tevét említenek, kincsekkel megrakodva, és 30 ezer szekérderéknyi dokumentumot, királyi javakat, s mindezt két hónapon át szállították 600 kilométerre délre, a Sárgafolyón túl remélt biztonságba. Ám mindennek éppen az ellenkezője következett be. A birodalmi hadsereg katonái között mintegy kétezer, Mandzsúriából származó kitaj szolgált, akik a főváros elköltöztetésében a gyöngeség jelét látták, és egyáltalán nem fülött a foguk ahhoz, hogy még messzebb, valahová a kínaiak földjének szívébe kerüljenek ősi otthonától. Ezek a katonák Pekingtől ötven kilométernyire fölláztak, visszavágták, tábort ütöttek, és üzenetet küldtek Dzsingisznek, hogy hajlandók behódolni.

A mongol hadsereg a feldúlt Csin-fővárostól mintegy 400 kilométernyire északra, egy legelővel övezett belső-mongóliai tónál táborozott. Dzsingiszt megdöbbenette a Csin-kormányzat költözésének híre. Egy kínai forrás így idézi szavait: "A kínai uralkodó kétségbe vonta szavamat! A békét arra használta, hogy becsapjon." Dzsingisz nyilván azt is fölismerete, hogy kivételes alkalom kínálkozik: Pekinget magára hagyta az uralkodó, és egy lázadó csapat készen áll arra, hogy a mongolok oldalán harcoljon. Ám a helyzet kihasználásához azonnal kell cselekedni. Kajfeng, az új főváros hamar megerősödhet, és bázisul szolgálhat egy jövőbeli Csin-támadáshoz, nem beszélve arról, hogy a leigázása sokkal nehezebb feladattá válhat. Szeptemberre a mongolok ismét Peking falainál voltak.

Egyelőre nem támadtak. Az ősztélbe fordult, és a mongol hadsereg szoros gyűrűt vont a város köré. Tavasszal a Csin uralkodó Kajfengből két hadoszlopot küldött a város megsegítésére. A mongolok mindkét csapatot szétverték, és ezer szekérderéknyi élelemre tettek szert. A Peking környéki települések zöme mongol kézre került. Peking éhezett. Ahogy ostromlott, kiéheztetett városokban gyakorta meg-

esik, az élők hullákat ettek. Vezetőik kétségbeesetten vitáztak arról, hogy végsőkéig küzdjenek-e vagy elmeneküljenek. Kao-csi helyettese, a város civil parancsnoka öngyilkosságot követett el. A katonai parancsnok elillant, csak a családtagjait vitte magával (eljutott Kajfengbe, ahol árulásért kivégezték). Júniusban a vezető nélkül maradt, reménytelenségbe taszított városlakók megnyitották a városkapukat, és megadták magukat.

Maga Dzsingisz mindeközben szedte sátorfáját, és megindult vissza a Kerülen felé. Bölcs mérséklete nélkül a mongolok nekivadultak, lerohanták a várost, és ezreket halomra öltek. A palotát lángba borították, és egyes városrészek egy hónap alatt teljesen leégtek.

Egy évvel később Dzsingisz következő ellenfele, Hvárezm sahja a helyszínre látogatott, hogy saját szemével győződjék meg a döbbenetes valóságról: egy ilyen hatalmas és jól védett várost valóban képesek voltak tönkretenni a nomádok. A látvány túlságosan is meggyőző volt. A sah beszámolt arról, hogy a lemészároltak csontjai hegyeket formáztak, a talaj síkos volt az emberi zsiradéktól, s hogy a rothadó hulláktól kíséretének tagjai közül számosan halálos fertőzéseket kaptak. A jelentésben az is szerepelt, hogy 60 ezer lány levette magát a falakról, inkább a halált választva, semmint hogy a mongolok kezére kerüljön.

A mongolok ezzel egész Észak-Kína uraivá váltak; kettészelték a Csin Államot, két csonkot hagyva meg belőle: Mandzsúriát, illetve a Sárga-folyótól délre eső részt. Az újonnan meghódított területeken a kevés megmaradt város, mely még kitartott, most megadta magát. A túlélő helyőrségek fölláztak korábbi uraik ellen, és behódoltak az újaknak. A pusztulás és éhezés elől milliók menekültek dél felé, s Kajfeng környékén telepedtek le. Dzsingisz azonban még mindig nem volt elégedett, hiszen a Kajfengbe költözött uralkodó visszautasította a végső alávetettséget. Kiütéses győzelem kellett tehát - valójában dupla csapás: Mandzsúriában a Csin-hatalmat teljesen felszámolni és Kajfeng ellen a végső támadást megindítani.

Mandzsúria a földművesek, pásztorok és vadászok isten háta mögötti térsége volt, ahol a legerősebb kitaj vezér, Liu-ke 1212-ben hűségnyilatkozatot tett Dzsingisznek, és Mandzsúria nagy részének legfőbb hadurává vált, 600 ezer család fölött gyakorolva hatalmat. A térség többi részéről a hadra fogható embereket már régen elküldték a Csin-hadseregbe. Mandzsúria tehát könnyű prédának ígérkezett.

És annak is bizonyult, amikor Mukali és Dzsingisz öccse, Kaszar 1214-16 között egész Mandzsúrián végigsöpört. Mukali, aki hatalmas termetével, göndör pofaszakállával és

aprólékosan kidolgozott haditerveivel vívott ki magának tiszteletet, 45 éves volt ekkor, Dzsingisz legnagyobb tábornokai közé tartozott, tizenöt éve harcolt a kán mellett, és kulcsfigurájává vált az Észak-Kína leigázásáért folytatott hosszú küzdelemnek. Az egyik nagy feladat, a régi Liao tartományi főváros, Pejcsing (Peking) bevételére egészen rendkívüli módon szinte az ölébe pottyant. Egy Jeszen nevű mongol tiszt, aki járatos volt a helyi török nyelvben és a kínaiiban is, lesből rátámadt a városba érkező új Csin-parancsnokra, elvette tőlük az összes dokumentumot, meggyőzte az őrséget, hogy valójában ő az új parancsnok, akire vártak, majd mint a város új vezetője visszarendelte az őrséget a falakról. Mukali a több százezres városba gyakorlatilag akadály nélkül sétálhatott be, s minden további nélkül birtokba vehette a teljes élelem- és fegyverkészletet. Az ellenállás ezután másutt is szétfoszlott. Két másik várost, mely ellenállni merészelt, Mukali azzal büntetett, hogy lakóit lemészároltatta, kivéve az ácsokat, kőműveseket és - ami kissé meglepően hangzik - a színészeket. A mongolok alighanem ki voltak éhezve a könnyű élvezetekre.

Egy kisebb egység 300 kilométeren át továbbszáguldott a Liaotung-félsziget végéig; 1216 őszére elérte a Csendes-óceánt, s több ezer kitaj lázadót a Jalu folyón át Koreába üzött. Miután a menekülők közül sokat megöltek, másokat foglyul ejtettek, egy arrogáns mongol küldött a koreai udvarhoz Keszongba, a gazdag és kozmopolita kikötővárosba utazott, mely ma az Észak- és Dél-Koreát elválasztó határnál fekszik. Fittyet hányva az udvari illemre, kardot és íjat viselve lépett be a nagy koreai uralkodó fogadótermébe, és közölte a hírt, hogy Koreát éppen most védték meg a kitaj martalócok fosztogatásától. Mit tud a király kárpótlásként följánlani? Ilyen körülmények között elég sokat: többek között Korea legnagyobb, százezres irattárát - úgy fest, Dzsingisz frissen kiművelődött tisztjei nem maradtak olvasnivaló nélkül.

Ennyit tehát a mai Dél-Mandzsúriáról. Egy francia-orosz területéről, amelyet a mongol birodalomhoz csatoltak, egy eléggé szolgálatkész, noha kissé vonakodó keleti uralkodóval együtt.

Amikor Dzsingisz tudomást szerzett a hódításról, 30 ezer katonát követelt és kapott új vazallusától, a Hsziahszia Államtól, és elindított egy hadosztályt dél felé a Sárga-folyó mentén, hogy Kajfenget hátulról támadja meg. Újabb hatalmas, egyéves hadjárat vette kezdetét, melyben a mongol és tangut hadsereg 60 ezer katonája egy jóval nagyobb haderővel szemben nyomult előre 1000 kilométeren át, olyan területen, amely hemzsegett a Kajfeng védelmét szolgáló előretolt helyőrségektől. Fél tucat nagyobb ütközetet vívtak, többségét télen, míg végül kénytelenek voltak belátni, hogy

a Csin államvédelmi rendszer túl erős ahhoz, hogy áttörjék, ezért visszavonultak. A hadjárat legádázabb küzdelmei idején a Sárga-folyó mentén a mongol hadsereg 60 nap alatt 800 kilométert tett meg. Hasonlítsuk össze ezt egy gépesített hadosztály mozgási sebességével! 1944 augusztusának elején, a júniusi partraszállást követően az amerikaiak Patton tábornok vezetésével Dél-Anglia aszfaltútjain, gyakorlatilag ellenállás nélkül, három nap alatt 30 kilométert haladtak előre; 1216 őszén a mongol lovas hadsereg nehéz terepen, menet közben négy csatát megvívva és a további támadásoktól való folyamatos fenyegetettség közepette egyetlen nap alatt 13 kilométert tett meg, s mindezt két teljes hónapon keresztül.

Nem csoda tehát, hogy Csin békéért könyörgött. Egy kínai forrás Dzsingisz válaszát idézi; a kán fölötté a kérdést tábornokainak: "Elejtettük az összes szarvast és nagyvadat; csak egy nyúl maradt; miért ne hagynánk futni?" A kérdés lelkiileg felborzolta Dzsingisz tábornokait, akik közül az egyik így válaszolt: béke nyilván csak abban az esetben lehetséges, ha az uralkodó nem uralkodó többé, hanem a nagykán királyi vazallusa csupán. Dzsingisz pontosan ezt a feleletet várta. A háború folytatódott, még hozzá csaknem húsz éven át, a Csin fölötti végső győzelemig.

Ez persze jóval hamarabb is bekövetkezhetett volna, ha Dzsingisz figyelmét nem osztják meg a távoli nyugaton zajló események, melyek a mongol hódítások történetében új fejezetet nyitottak.

* * *

NYOLCADIK FEJEZET

A muzulmán holokauszt

A mongol hódítás története eddig két távoli kultúrát érintett, s a mongóliai pusztáktól a Hsziahszia Állam és Észak-Kína urbanizált gazdagságába és viszonylagos biztonságába kalauzolt minket. A következmények, melyeket eddig láttunk, véresek ugyan, de nem példa nélküliek. Most egy harmadik kultúra is bekapcsolódik a történetbe, az iszlám, még hozzá olyan emberi és kulturális konfliktusokkal, melyek a világtörténelemben merőben új fejezetet nyitottak. A mongolokéhoz mérhető rombolóerővel egyetlen korábbi hatalmi tényező sem rendelkezett, és egészen addig nem volt még olyan kultúra, amely mindazt átélte volna, amit a muzulmán világ elszenvedett. A Kínában végbement mészárlások áldozatainak száma tízezrekben mérhető, az alább kibontakozó események azonban ezt a számot legalábbis megtízszerezik!

A számokat az iszlám szerzők alighanem eltúlozzák, de ennek figyelembevételével is azt kell gyanítanunk, hogy valami borzalmas faji vagy vallási gyűlölet, netán sötét ideológia szabadult rá erre a világra. Mégsem erről van szó. A különös az, hogy nem volt semmiféle szent háborút hirdető fanatizmus, mellyel a sámánizmus alapigazságait más hitekre rá akarták volna erőszakolni; nem volt faji felsőbbrendűséget hirdető rögeszmés örület, melynek jegyében a megvetett ellenséget ki kellett volna irtani egy közép-ázsiai élettér megszerzése érdekében. Az egyetlen, minden mást maga alá gyűrő cél a hódítás volt, s nem másért, hanem azért, mert valamilyen homályos oknál fogva az Ég ezt a sorsot róta ki Dzsingiszre. A rombolás stratégiai kérdés volt. Olykor személyes ügyé vált, amikor, mondjuk egy ellenséges vezető vagy város különleges sérelmet okozott, de többnyire a hideg személytelenség keretei között maradt, kőkemény felsőbbrendűségi érzéssel alátámasztva. Nem valamely csoport ellen, hanem mindenki ellen irányult. A rasszizmus szelektív, a mongolok azonban ilyen értelemben nem voltak rasszisták. Mindenki másnál különbnek tartották magukat (a birodalmi hatalom csúcspontján más népeknél is tapasztalható hasonló attitűd: a briteknél 1900 körül, a kínaiaknál a 13. században vagy éppenséggel a neokonzervatív amerikaiaknál 2003-ban). Városoknak, régióknak, királyságoknak és birodalmaknak csakis azért kellett összeomlaniuk, hogy a következő győzelmet biztosítsák, s ehhez képest a halál és rombolás kérdése teljesen esetlegessé vált. A győzelem - bármi legyen is az ára - jó; a této-vázás: rossz. Ilyen egyszerű ez.

Az események sorozatában az első láncszemet Gücsügür menekülő serege jelentette. A najman uralkodóház ivadéka csekély létszámú túlélő seregével nyugat felé próbált egérutat nyerni. Egy másik hatalmas birodalomnál kötött ki, mely a Hsziahszia Államhoz hasonlóan idő- és térbeli távolságának köszönhetően elrejtőzött a modern világ szeme elől. De bármilyen távolinak tűnt is ez a vidék, Gücsügür új otthona sorsdöntő szerepet játszott a történetben, hiszen éppen ez vonzotta Dzsingiszt nyugat felé, az iszlám világába, hogy aztán később innen rugaszkodják neki a nyugati világ meghódításának.

Hogy megértsük a történéseket, az idő kerekét még egy évszázaddal vissza kell forgatnunk. Amikor a Liaóként uralkodó kitajokat 1124-ben a dzsürsík elmozdították a Sárkány Trónjáról, a Kitaj uralkodóház egyik tagja, Tasi Je-lü összegyűjtötte 200 hívét, s a Hszincsiang-sivatagon és a Tien-san hegyein át 2500 kilométerre nyugatra menekült, olyan messze vidéket keresve, ahová Észak-Kína új uralkodójának keze nem ér el. Egy évtizeddel később ez lett az a terület, ahol Belső-Ázsia népeinek török törzsekkel és isz-

lám népekkel vegyített anarchikus keverékéből Tasi létrehozta a legelők, a hegyek és a sivatag birodalmát, mely méreteiben Nyugat-Európával vetekedett. A központ a mai Kirgízia területére esett, de a birodalom felölelte a jelenlegi Kína nyugati részét, Dél-Kazahsztánt és Tadzsikisztánt is. Tasi fölvette a gürkán (egyetemes kán) címet, és birodalmát saját kitaj törzse után Karakitajnak, azaz Fekete Kitajnak nevezte el. Amint birodalmát létrehozta, muzulmán szomszédjait máris megsarcolta.

Amikor hetven évvel később Gücsügür ideérkezett, az éppen hatalmon lévő gürkán üdvözölte, és a szálak szorosabbra fűzése érdekében Gücsügür feleségül vette a kán lányát. Ezt követően, a 13. századi perzsa történész, Dzsuvinai szavai szerint karrierje "úgy szökellt fölfelé, mint egy erős nyílból kilőtt nyílvevő". Árulása kevés barátot szerzett számára. És egyre rosszabbul irányította a dolgokat: új felesége hatására buddhistává lett, és fokozatosan szembefordult az iszlámmal; követelte, hogy az iszlám vezetők tagadják meg hitüket. Ezzel csak azt érte el, hogy alattvalóit egyre jobban elidegenítette magától. Amikor a hotani imám Dél-Hszincsiangban becsmérő szavakkal illette őt, Gücsügür a főpapot saját medreszéje ajtaján keresztrefeszítette. Dzsingisz világosan látta, hogy ez a hisztérikusan fanatikus ember egy napon arra fogja felhasználni új hatalmi bázisát, hogy bosszút álljon apjáért és nagyapjáért. A mongol nemzet biztonsága érdekében nem volt kérdéses, hogy Gücsügürt meg kell semmisíteni.

A Kína elleni többéves kemény hadjárat után ez nem tűnt túlságosan nehéz feladatnak, és Dzsingisz 1218-ban Dzsebét bízta meg a végrehajtással. Húszezer ember indult útnak, azzal, hogy túl nagy ostromra nem számítottak. Talán a földrajzi adottságok leküzdése ígérkezett a legnehezebbnek. Kétezer-hatszáz kilométeres menetelés várt rájuk; először át kellett kelni a mongol sztyeppén, majd a 3000 méter magas Altaj hegygerincein, s következtek a Tien-san 5000 méteres csúcsai.

A hadsereg a selyemút egyik nyomvonalát követve minden bizonnyal megkerülte az Iszik-köl tavat, a világ második legnagyobb alpesi tavát, melynek saját külön ökológiai rendszere van. Mélysége, termáltevékenysége és sótartalma kombinációjaként olyan hőtároló kapacitást teremt, mely kellően mérsékelt éghajlatot biztosít a szőlőtermeléshez és a selyemhernyó-tenyésztéshez szükséges faeper-telepítéshez. Az Iszik-költől mintegy 80 kilométerre nyugatra helyezkedett el Gücsügür fővárosa, Balaszagun, mely mára eltűnt a föld színéről, egyetlen túlélő relikvia kivételével. Ma csupán egy 11. századból való minaret 25 méteres csonkja mered a magasba, az úgynevezett Burana-torony maradványa.

A katonai siker könnyen jött, úgy, ahogy Dzsingisz számí-

tott rá. A mongolok közeledtére Gücsügür 400 kilométerre délre menekült, átkelt a Tien-sanon, valószínűleg a 3750 méter magas Torugart-hágón, majd a Takla-Makán sivatag déli szegélyénél leereszkedett a selyemútnak a Kasgár Birodalmat átszelő szakaszára. Dzsebe üldözőbe vette a menekülő Gücsügürt, és harcosainak megtiltotta a fosztogatást, ami arra utal, hogy a kasgári ujugurok szívesen látták őt. Gücsügür megint menekülőre fogta; a sivatagon át a Pamír felé igyekezett, s valószínűleg elérte a Ghez folyó völgyét, mely a mai Pakisztánba vezet. "Mint veszett kutyát, úgy üldözték a mongolok" - írja Dzsuvaini. Gücsügür és csapata egy lezárt völgybe szorult. A mongolok helybeli vadászokkal találkozva elmondták, kit üldöznek, mire a vadászok a dicsőség és némi készpénz reményében elkapták Gücsügürt, és átadták őt az üldözőknek. A mongolok lefejezték, és a levágott fejjel, hatalmukat fitogtatva, végigparádéztak új birodalmuk városain. így ért véget Dzsingisz küzdelme a najman uralkodók három generációjával.

A mongolok győzelme közvetlen kapcsolatba hozta őket Gücsügür iszlám szomszédjával, azzal a birodalommal, mely a jelenlegi Üzbegisztán és Türkmenisztán fölött terpeszkedett, sőt átnyúlt a mai Irán és Afganisztán területére is. Központi tartományának neve alapján Hvárezmként (Horezm) ismerték. Ez a nyugtalan régió az iszlám keleti határvidékén két évszázadon át a Szeldzsuk Birodalom részét képezte, és fél évszázaddal korábban egy új királyság magjává lett. Folyamatosan hadban állt különféle hatalmakkal, köztük a karakitajok kánjával, aki egy időben a térség nagy részét ellenőrzése alá vonta és megsarcolta. A 12. század végéig Hvárezm a szomszédos tartományokra, Kurasanra és Transzoxiániára is kiterjesztette hatalmát. Ilyen módon ellenőrzése alatt tartotta a Nagy Selyemút-birodalmakat - Szamarkand, Buhara, Ürgencs, Kodzsend, Mérv, Nisápur -, akárcsak a hagyományos határfolyót, az Amu-darját, hajdani nevén: Oxust. A Transzoxania vagy Transzoxiánia néven ismert vidék csaknem 500 kilométerre terjedt ki a Kizil-kum sivatagon át a Szir-darja (ösi nevén: Jaxartes) csupasz partjaiig. A Pamír olvadt havával öntözött jó termőföldekért, legelőkért, ásványokért és kereskedelmi javakban gazdag térségért folytatott küzdelemlről kevés írott dokumentum maradt fenn; történészek jobbára arra hagyatkoznak, amit az érmékből ki tudnak olvasni. Zavaros és brutális idők voltak ezek: Szamarkand egyedül 70 támadást szenvedett el a karakitaj csapatoktól, alig egy éven belül. Ilyen nyomás alatt a horezmi sah, Mohammed úgy döntött, szövetséget köt Gücsügürrel. Ennek az lett az eredménye, hogy amikor Gücsügür Karakitajban megszerezte a hatalmat, Mohammed szabadon hozzáláthatott birodalma építéséhez, és ezzel elindította azon események láncolatát, mely Dzsingisz utazásának következő állomásához vezetett a transzkontinentális birodalomépítés útján.

Ami ezután következett, annak kulcsa Horezm sahja, Mohammed karakterében keresendő. Soha senki nem tett említést erről az elképesztő figuráról, aki népére és vallására a legnagyobb katasztrófát szabadította rá. Anyja, Terken, akinek saját udvartartása volt, ugyancsak nagyban felelős a történelemért. Könnyen lehet, hogy az ő kezdeményezésére próbálta meg ez az ingatag és megbízhatatlan türk a saját akaratát a többségében iráni népére erőszakkal rákényszeríteni. Egy bizonyos Otman nevű szultán felkelést szított Szamarkandban, mely azzal kezdődött, hogy a város összes horezmiját szó szerint lemészárolták, testrészeitet kiszögezték a bazárok falaira. Amikor Mohammed ismét elfoglalta a várost, 10 ezer embert gyilkoltak meg, közöttük Otmant; így aztán amikor a sah fővárosává tette a várost, a lakosság enyhén szólva hűvösen fogadta. Mindemellett Mohammed az iszlám főpapjával, a bagdadi kalifával is kiásta a csatabárdot, így semmiképp sem tetszeleggetett az iszlám védelmezőjének szerepében. Végül pedig Mohammed hírhedetten kicsapongó életet élt. Dzsuvaini úgy ábrázolja őt, mint aki "állandóan énekesnők társaságában csillapítja vágyait, és folyamatosan bíborszín bort vedel". Egyfelől, ha jóindulatúak vagyunk iránta, azt mondhatnánk, hogy megpróbált békét teremteni ebben a szétszabdalt, sokat szenvedett régióban, s ily módon a lehetetlennel kísérletezett. Másfelől minden okunk megvan arra, hogy népszerűtlen, gátlástalan, elszigetelt, anyja által irányított, élvezetg alkoholistának nevezzük őt - egyszóval katasztrófális figurának.

Dzsingisznek nem állt érdekében, hogy megmerítkezzék ebben a fertőben; okkal hivatkozhatott arra, hogy amit akar, az nem egyéb kereskedelmi kapcsolatnál. Mohammed sah mindazonáltal hallotta hírét Peking meggyalázásának, s a jelentések csonthegyekről és tócsákká duzzadó emberi zsiradékokról számoltak be. De elképzelhető-e, hogy egy vérengző hadúr, mint Dzsingisz, hirtelen átalakuljon a béke apostolává? A történelem alapján a válasz akár igen is lehet, Észak-Kínát ugyanis még mindig nem sikerült meghódítania, sőt erre újabb húsz évet kellett várnia. Mohammed reakciója azonban nyugodtan nevezhető az örület tombolásának, mely őt alkotóelemből állt össze: gyöngeség, naivitás, tudatlanság, idegengyűlölet és arrogancia. Egyformán tekintett az összes bálványimádóra: "Számomra nincs különbség közted, Tasi gürkán és Gücsügür között... Legyen hát háború, melyben kardok törnek, lándzsák repednek szilánkokká!"

Dzsingisz még mindig ragaszkodott kereskedelmi szándékához, mivel a mongol birodalom ismételt terjeszkedése újabb hadjáratot, szélesebb határőrizetet követelt volna, és ki tudja, akár vereséget is tartogathatott. Emellett jó alkalom nyílt a kereskedelemre. Három kereskedő érkezett

Buharából Mongóliába, s igencsak szorgalmazták az észak-kínai mongol előrenyomulással hirtelen megnyílt kereskedelmi útvonal kiaknázását. Amikor visszatértek, Dzsingisz népes kereskedődelegációt küldött velük - a Titkos történet szerint százan, más források szerint négyszázötvenen lehettek, a vezető kivételével valamennyien muzulmánok -, azzal a megbízatással, hogy lássanak hozzá az iszlám országokkal való kereskedelmi kapcsolatok kiépítéséhez. Keresztülvágva a hatalmas sztyeppén, több héten át utaztak, hogy leküzdjék a 2700 kilométeres távolságot, és közvetítsék a sahnak Dzsingisz újabb üzenetét: azért jöttek, hogy "e térség csodálatos árucikkeire szert tehessenek, és a kapcsolatok javításával a gonosz gondolatok tályogát felnyithassák". Vagy valami ehhez hasonlót...

Különböző változatok vannak arra nézve, valójában mit is mondott Dzsingisz, a források azonban mind az iszlám oldalról származnak, de egyikük sem utal ellenséges hangvételre. Az egyik forrás szerint egyenlőségről beszélt, illetve Mohammedet "kedvenc fiamnak" nevezte, ami leereszkedő gesztusnak tűnhetett ugyan, de háborús szándékot semmiképp sem tükrözött. Mohammed mégis annak vette.

A küldöttség 1217-ben megérkezett Otrarba, a Szir-darja folyóhoz. Ma e helyet Otiramak hívják, Kazahsztán nyugati szélén található, és néhány füves dombon, illetve elszórt romon kívül más nem maradt a hajdani városból. A 13. század elején húsz hektáron szétterülő, virágzó határváros volt ez, melyet e történet másik sötét szereplője uralt, akit a források - címe vagy rangja alapján - Inalcsuknak (Kis Úr) vagy Kádír-kánnak (Hatalmas Kán) neveznek. Inalcsuk Mohammed nagy hatalmú anyjának volt a rokona, és soha nem kockáztatta, hogy saját szakállára cselekedjék. Az a fajta ember volt, aki felettese fejbőlintására vagy intésére bármikor kinyitja a pokol kapuit, többnyire kétszeres dühvel túllihelve a feladatot. Először azzal vádolta meg a kereskedőket, hogy kémek, és mindet letartóztatta. Dzsingisz fölháborodott ugyan a sérelmen, de nem hagyta magát kihozni a sodrából. Három követével elküldött még egy utolsó olajágot, megadva az esélyt Mohammednek, hogy kormányzójára kenje az egész ügyet, és büntetésül átadja őt Dzsingisznek. Mohammed, az idióta megbocsáthatatlan cselekedetre ragadtatta magát. Az egyik küldöttet, de könnyen lehet, hogy mind a hármat, megölette.

És ezután, "gondolkodás és mérlegelés nélkül" - ahogy Dzsuvaini írta - "a sah parancsot adott a muzulmánok (Dzsingisz Otrarban tartózkodó kereskedői)... megölésére" és értékes javaik elkobzására. "Kis Úr" Inalcsuk az egész delegációt kivégeztette. Ne felejtjük el, ezek a kereskedők egy ember, a vezetőjük kivételével mind muzulmánok, tehát hitestvérei voltak! Ezzel a cselekedetével aligha lopta be

magát népe szívébe. Mohammed tehát lélekben, még mielőtt az első csata lezajlott volna, elvesztette a háborút. Dzsuvaini valósággal költői magasságokba emelkedik, amikor az elhamarkodott tett fölött siránkozik, mondván, hogy "elpusztítottak és sivataggá tettek egy egész világot..., míg az ő vérük minden cseppje egy hatalmas Oxusszá áradt".

Egy követ megölése már önmagában is elég ok a háborúra, hát még 100 vagy 450 - ki ismeri a pontos számot! - ember lemészárlása. Amikor Dzsingisz értesült a történetekről, Dzsuvaini leírása szerint "forgósélharagra" gerjedt, és szeme vérben forgott. "Egyedül fölment egy hegyre - ez minden bizonnyal a Burkan-kaldun lehetett -, fejét lecsupaszította, arccal a föld felé fordult, és három nap, három éjjel imádkozott, mondván: Nem én okoztam e bajt, Istenem; adj nekem erőt a bosszúhoz!"

Ezzel Dzsingisz pályafutásának új szakasza vette kezdetét. Eddig a pillanatig a hagyomány parancsolt. A mongol uralkodók örökségének részét képezte a szembenállás Kínával; ennek előfeltétele volt a törzsi egység, ez pedig igazolta a rivális törzsfőnök üldözését, még akkor is, ha az ellenség messze földre, ebben az esetben Karakitajba menekült. Mindebből pedig az következett - s ezzel bármely jó stratégia egyetértene -, hogy a Hsziahsziával bizony foglalkozni kellett. De egyetlen nomád törzsfőnök sem vállalkozott volna arra, hogy miközben továbbra is ragaszkodik otthoni bázisához, megkísérelje egy ilyen távoli birodalom leigázását, főleg, ha az történetesen Belső-Ázsia legerősebb hatalma. Dzsingisz azonban úgy ítélte meg, nincs más választása. Nemcsak arról volt szó, hogy megalázták és közvetlenül provokálták, hanem arról is, hogy tétlensége esetén szembe kellett néznie azzal a fenyegetettséggel, hogy a jövőben könnyen áldozatává válhat egy telhetetlen sah terjeszkedési becsvágyának, mely Kína gazdag vidékeit kívánná uralma alá vonni. Ahogy a Titkos történet írja, Dzsingisznak nem voltak kételyei afelől, hogy mi a teendő: "Keljünk hadra az iszlám nép ellen, hogy bosszút álljunk!"

Döntése a jelek szerint családi vitát váltott ki az öröklés kérdéséről. A témát számos felesége egyike, Jiszüj vetette föl. A Titkos történet legalábbis az ő szájába adja az alábbi szavakat:

"Tested ha mint korhadt fa
Teljes hosszában eldől,
Te majd kenderkóc néped kire hagyod?"

Dzsingisz tisztában volt a problémával, hiszen a hagyomány szerint örökösének a törzs legidősebb tagjának kellett lennie, addig mindenesetre, amíg meg tudja védeni jogait, noha korántsem biztos, hogy ő a legalkalmasabb erre a

posztra, mint ahogy ez a törzsfőnök egyik gyerekénél sem garantálható. Most azonban az örökösre már nagyobb feladatok várnak, mint pusztán a törzs irányítása, és Dzsingisz fiai a maguk területén kétségkívül tapasztalt parancsnokok voltak. Ám a szabályok változtak. Az utódnak uralkodnia kell. De melyiknek? Dzsingisz mind a négy fiúval kapcsolatosan a nyilvánosság elé vitte a kérdést. A hagyományt követve természetesen Dzsocsi, a legidősebb volt a legesélyesebb. Csakhogy Dzsocsi esetében kételyek merültek fel az apaság kérdését illetően, hiszen a fiú valószínűleg akkor fogant, amikor anyja merkit fogságban volt. A kérdés körül szenvedélyes vita alakult ki, melyet a Titkos történet hosszasan taglal.

Csaadaj, a második fiú így fakadt ki: "...azt jelenti ez, hogy őt akarod utódodul? Hogy tűrhetnénk, hogy ez a merkit nemzetségből való pusztai fattyú bennünket kormányozzon?"

Erre Dzsocsi megragadta öccse nyakán a köntöst, és ezt mondta: "A kán atya nekem nem mondta, hogy én más vagyok. Hogyan különböztetsz te meg engemet így?! Milyen érdemben múlsz te felül engem? Bár egyedül a keményfejűségeddel bizonyosan felülmúlsz."

Két tábornok, Boorcsu és Mukali választotta őket szét, miközben egy sámán, Kökö-csosz igyekezett csillapítani a fivéreket, emlékeztetve arra, miként küzdött apjuk a belső viszálykodás ellen, amikor megalapította a nemzetet.

"Egész birodalmát
Egybekovácsolván,
Fekete fejét csak
Fenn nyugtatta, nyergén.
Fekete vérét
Folyatta tömlőszám...
Nyergében italként
Nyálát nyelte,
Fogai közül húscsapatot
Fogyasztott estebédül."

Majd így folytatta:

"Homloka veritéke a talpáig szállott, talpa veritéke homlokáig ért fel, életre-halálra így tört ő előre."

Anyjukról pedig ezt mondta a sámán:

"Falatját ha nyelni készült,
Felét nektek adta,
Torka összeszorult,
Tüstént mind od'adta,
Törődött és éhezett.
Vállatoknál fogva húzván,

Vállalta, hogy férfiakká tesz,
Nyakatoknál fogva húzván,
Nyakasokat, emberekké nevelt."

Csaadaj elfogadta a feddést. Rendben van, együtt fog működni Dzsocsival, s kompromisszumként a harmadik fiút, Ögödej ajánlotta utódnak. "Ögödej nyugodt ember, őt választjuk." Dzsingisz azonban tovább oldotta a feszültséget. "Mi volna, ha együttesen cselekednétek? Tágas a Föld anya. Sok a folyó meg a víz rajta, úgy osztok majd, hogy az osztható legelőket kitágítom, s helytartóságot adok nektek a tartományok felett" - mondta. Tolujból, a legfiatalabb testvérből talán jó kán lehetne - katonai rátermettségét bizonyította már Kínában; felesége azonban kereit hercegnő és nesztorianus keresztény volt, félelmetes becsvágygal és rendkívüli intelligenciával. Tartani lehetett attól, hogy az ő befolyása alatt Dzsingisz örökösei nem tartanak tiszteletben saját hagyományait. (Dzsingisz okkal aggódott. Szorkaktani korának egyik legbefolyásosabb asszonyává vált, és végül az ő fiai lettek azok, akik a birodalmi kormányzást maguk között fölosztották.)

De mit felelt minderre Ögödej? A harmadik fiú tisztában volt azzal, hogy nem ő a legalkalmasabb jelölt. Tehetséges, nagylelkű, igen, mindez talán igaz, de hogy ekkora felelősséget magára vállaljon? Meg aztán az is gondot jelentett, hogy elég gyakran nézett a pohár fenekére. Szerény, de kételkedő válasza egyszerre mutatta meg erejét és gyengeségét is. "Mit is mondhatok magamról? Hogyan mondhatnám, hogy nem tudom vállalni? Azt mondom, hogy képességeim szerint igyekezni fogok" - mondta, majd hozzátette, lehetséges, hogy utódai között születik valaki, aki alkalmasabb lesz nála erre a posztra. Ögödej nem sokat beszélt, de ennyi elég is volt. Az örököszt kiválasztották, a törzs és a nemzet újra egységes volt.

A politikai alapokat tehát lerakták a nyugati terjeszkedéshez.

Dzsingisz a hadjáratot személyes ügyének tekintette, melyhez igen alapos előkészítésre volt szükség, s ezért minden elérhető segítséget igénybe is vett hozzá.

A segítség főleg ahhoz a feladathoz kellett, amellyel eleddig egyetlen mongol vezető sem birkózott meg: a meghódított terület igazgatásához.

Dzsingisz minden bizonnyal rájött, hogy örültség ugyanazt a területet időről időre újra meghódítani, ahogy ez Kínában történt, ahol volt úgy, hogy egy-egy várost háromszor is megostromoltak és háromszor vettek be. Néhány mongol hercegnek, akik évekkorábban megtanulták az ujjur írást, voltak kezdetleges elképzelései az állami igazgatásról, csakhogy hivatalnokokra is szükség volt, feltéve, ha Dzsingisz nem akart ugyan-

abba a hibába esni, mint a kínai hadjáratok során.

Alighanem ez lehetett az a pillanat, amikor Dzsingisnek vagy a környezetéből valaki másnak eszébe jutott az egyik rab, akit három évvel korábban Pekingben ejtettek foglyul, amikor Dzsingisz fogadott testvére, Sigi Kutuktu leltárt készített a birodalmi kincstárról és a kiemelkedő képességű foglyokról. A Csin hivatalnokok között volt egy, aki valóban kiemelkedett a többi közül - ez szó szerint is értendő, hiszen egy igen magas (8 csu, azaz vélhetően 6 láb és 8 hüvelyk magas) fiatalembről volt szó, aki 25 éves volt, szakála a csípőjéig ért, és csodálatos, zengzetes orgánummal rendelkezett. Kitaj származású volt, vagyis ahhoz a néphez tartozott, amely Liao néven egykoron Észak-Kínát uralta, s akiket aztán a Csinek váltottak fel. Csu-cajnak hívták, a híres Je-lü családból származott, mely a Liao Állam egyik legelőkelőbb családjának számított, 200 évre, a Liao-dinasztia alapításáig vezethette vissza családfáját. Apját valójában adoptálták, de Csu-caj következetesen Je-lünek tekintette magát. Apja a Csineknek dolgozott, kezdetben tolmácsként - beszélt kínaiul, kitajul és dzsürcsiül -, majd birodalmi főhivatalnok lett belőle, s meglehetősen gazdaggá és befolyásossá vált. Csu-caj igen jó adottságokkal rendelkezett, nagyszerű tanuló volt, éppúgy jártas a költészetben, mint a közigazgatásban, és előszeretettel foglalkozott a buddhista irodalommal. Amikor Dzsingisz megszállta az országot, Csu-caj tartományvezető-helyettes volt. Visszarendelték a fővárosba, és ott harcolta végig az ostromot. Peking meggyalázása borzalmas élmény volt számára, és ekkor határozta el, hogy a maga módján választ keres a történetekre, és tanulmányozni kezdte a buddhizmust. Egy buddhista bölcs útmutatásai alapján három évre visszavonult, majd hitében megerősödve arra a következtetésre jutott, hogy az erényt és az igazságot a három bölcs - Konfucius, Buddha és Lao-ce (a taoizmus alapítója) - tanításainak kombinációja szolgálja a legjobban. Most pedig azzal a helyzettel kellett szembenéznie, hogy Dzsingisnek szüksége van rá; azt várja tőle, hogy szervezzen meg és működtessen egy birodalmi közigazgatást. Nagy megtiszteltetésnek számított ez, és elvárható volt, hogy Csu-caj kellő szerénységet tanúsít annak fejében, hogy megszabadulhat korábbi mestereitől.

Egy később híressé vált eszmecsere során Dzsingisz így szólt hozzá: "A Liao és a Csin nemzedékeken át ellenségeink voltak. Én bosszút álltam rajtuk."

Csu-caj meglepő talpraesettséggel válaszolt: "Apám s nagyapám tisztességgel szolgálták a Csineket. Alattvalóként s apám fiaként hogyan is lehetnék szívemben annyira öszintétlen, hogy apám uralkodóját ellenségemnek tekintsem?"

Dzsingisnek tetszett a válasz, s a higgadt, bölcs fiatalem-

berre rábízta a nagy feladatot. "Hosszú Szakáll", ahogy Dzsingisz nevezte őt, úgy látta, hogy a hódítás annak bizonyítéka, az Ég Dzsingisznek adta Mandátumát. Ettől kezdve Csu-caj nagy szerepet játszott Dzsingisz és a birodalom jellegének kialakításában, miközben igyekezett kielégíteni ura spirituális ügyek iránti kíváncsiságát is. Majdnem bizonyos, hogy ő írta 1219-ben Csang Csüing kínai bölcsnek azt a hosszú levelet, amely Dzsingiszt aszketikus harcosként ábrázolja, aki a mértékletesség elkötelezettje, és csakis erényes ügyekért küzd.

"Az Ég megelégedte a végtelenségig hajszolt arroganciát és fényűzést Kínában. Ami engem illet, én az északi vad vidéken élek, ott, ahol kapzsiságnak nincs helye. Visszatérek az egyszerűséghez, a tisztaság felé fordulok, és a mértékletességhez tartom magam. Öltözködésemben, étkezésemben is: ugyanolyan gúnyát viselek, ugyanolyan ételt fogyasztok, mint a tehénpásztorok vagy a lovászfűk az istállóban. Ugyanúgy aggódom a köznapi emberekért, mint a kisgyermekéért és a harcosokéért is, akiket testvéreimként kezelek. Száz ütközetben vettem részt, s mindannyiszor az élvonalban vágattam csatába. Hét év leforgása alatt befejeztem egy nagy művet, és a mindenség hat irányában minden egyetlen törvénynek van alárendelve."

Visszatérés a nomád egyszerűséghez? Egyelőre talán mégsem, hiszen az egység és az erény még mindig nem egyetemes, az Ég akarata tehát mindeddig nem teljesült.

Dzsingisz harcosokat követelt vazallusaitól; elküldte követeit a szomszédos országokba: Újgurföldre, Észak-Kínába, Mandzsúriába és végül Hsziahsziába. Utóbbit meghódította, az állam sarcot fizetett, buddhista királya, Burkán, a Szentséges korábban segítséget ígért, vagyis vazallus állam vezetőjéhez illően viselkedett, s bizonyára most is így fog cselekedni. Dzsingisz követet menesztett a királyhoz: "Emlékszel, azt ígérted, hogy a jobbkezem leszel! Mos, a mohamedánok ellen most sereget állítok föl, légy hát a jobbkezem, s csatlakozz hozzám!"

A válasz azonban olyan volt, mint egy arculcsapás; akár Mohammedtől, a horezmi sahtól is érkezhett volna. A pofon nem közvetlenül Hsziahszia uralkodójától jött, hanem katonai parancsnokától vagy gambujától; a trón mögött álló első számú embertől, Asától. Amikor Dzsingisz követe kifejtette, mire van szükség és milyen célra, Asának nyilván az jutott eszébe, hogy eljött a kivételes alkalom: Hsziahszia most visszanyerheti függetlenségét. A mongolok Észak-Kínában még nem arattak végső győzelmet, most pedig 2000 kilométerre innen új háborúba bonyolódnak. Nincs az a földi hatalom, amely két háborút ilyen távol eső frontokon képes lenne sikerrel megvívni. Asa az alábbi megvető visszautasítással előzte meg kirá-

lyát: "Ha Dzsingisz valóban ilyen gyöngye, akkor miért akar mindenáron kán lenni?"

Amikor Dzsingisz megkapta a választ, kénytelen volt féken tartani dühét, hiszen egyelőre Mohammedre kellett összpontosítania. De aztán! "Ha az Örök Ég megoltalmaz", ó, akkor eljön az elszámolás ideje!

Dzsingisz 1219-ben elindult seregével nyugat felé, útközben kisebb törzseket taposott el. Másfajta hadsereg volt ez, mint amely a Góbin Hsziahhszia és Észak-Kína meghódítására átsöpört; de különbözött attól is, amellyel Dzsebe nemrég Gücsügür nyomába eredt. Száz-százötvenezer katonával, harcosonként két-három lóval a sereg megőrizte a hagyományos nomád haderők mozgékonyágát, gyors helyváltató képességét; csapategységei egyetlen nap alatt akár száz kilométeres távolságokat is megtettek, sivatagokon vágtak keresztül, folyókon keltek át, s szinte varázsütésre bukkantak fel és tűntek el. Volt azonban egy kemény magja ennek a seregnek, s ez valami egészen újnak számított a nomád hadviselésben. Peking és más kínai városok ostroma a legkiválóbb ostromtechnikával és szakértelemmel vértette fel a mongolokat. Lovakkal, tevékkel vontatott szekereken vagy saját kerekeken faltörő kosokat, ostromlét-rákat, négykerékű mozgatható pajzsokat, különböző típusú tűz- és füstbombavetőket, lángszóró csöveket, kétszeres és háromszoros húrozású hatalmas ostromíjakat - melyekkel földsáncokkal védett falakat lehetett akár egy kilométerről is szétrombolni - vitték magukkal. Okkal feltételezhető, hogy ezeket a harci eszközöket és kezelőszemélyzetüket Kínából hozták magukkal: 40 évvel később, 1258-ban Bagdad ostrománál ezer ostromíjász csatlakozott a mongol hadsereghez. Mindaddig nem volt példa a nomád lovasság és az ostromtechnológia ilyen félelmetes összehangoltságára.

De ami ennél is több: a hadseregek eddig szokás szerint tönkretették azt a vidéket, ahol átvonultak: rablással, fosztogatással, hiszen ez volt az egyetlen javadalmazás - tiszteknek, katonáknak egyaránt. A nomádok mobilitásával senki sem versengetett, viszont ebből következően áldozataikkal egyszerűen nem tudtak mit kezdeni, azonkívül, hogy kézműveseket küldtek vissza a főhadiszállásra. A többiekkel brutálisan elbántak: a férfiakat megölték, a nőket megerőszakolták, a gyerekeket rabszolgának hurcolták el. Hadifoglyokat tehát nem ejtettek, hiszen azokat őrizni, etetni kellett volna, s ezzel a hadsereg éppen azt a rugalmasságát veszítette volna el, amely a hódítást lehetővé tette. Ez volt az oka annak, hogy a hagyományos nomádok, ahogy mondani szokás: jöttek, láttak, győztek, majd távoztak. Ezzel szemben azok a hadseregek, amelyeket parasztokból és városiakból toboroztak, lényegében olyan gépezetek voltak, amelyek más parasztokból és városiakok területeit foglalták el, és ily

módon nem állt érdekükben, hogy totálisan tönkretegyék azt, ami hamarosan az övéké lesz. Ez a mongol hadsereg tehát egy teljesen új stratégiával rendelkezett, mely a kínai harci technológia és a nomád harcmodor félelmetes összehangolásán alapult. A hadifoglyoknak ettől kezdve háromszorosan hasznát vették: rabszolga munkaerőként speciális kézműves szakmunkákra, katonákként a nem nomád kontingens feltöltésére és ágyútöltelékként - azaz támadások előtt őket küldték előre a vizesárvok feltöltésére, vagy adott esetben velük gyengítették meg a védők erejét azáltal, hogy az ostromlottak, saját rokonaikat ismerve fel az első sorokban, nem akartak véreik ellen harcolni.

Az az erő tehát, amely 1219-ben nyugat felé hömpölygött, egy mindent elsöprő monstrum volt, melyet a lovasság irányított. Szekereivel, ostromgépeivel együtt ennek az ormótlan fenevadnak utakra és hidakra volt szüksége, különösen ahhoz, hogy az Altajon és a Tien-sanon átkelhessen. Ám ez a fenevad nemcsak ormótlan volt, nemcsak önmagát fenntartó, hanem folyamatosan növekvő is. A lovasregiment semmit sem veszített manőverezőkéességéből. És minden egyes meghódított várossal növekedett a nem nomád kontingens - gazdagságban, létszámban, fegyverzetben és hatalomban egyaránt. A kezdeti siker után robbanásszerű előrenyomulás következett, melynek csak a földrajzi és éghajlati korlátok, illetve a tábornokok haditervei szabhattak határt.

Mindezt akkor teljes egészében senki nem láthatta át, a következményeket pedig még annyira sem lehetett kiszámítani. A legfelsőbb parancsnoknak nem volt hosszú távú stratégiája, azonkívül, hogy igyekezett a hibákat korrigálni, gondoskodott a katonák fizetéséről és a biztonságról. Mem ismerhette föl, hogy valami olyasmibe keveredett, aminek nem volt természetes határa, hiszen melyik uralkodó mondaná valaha is - különösképp egy hajdani számkivetett -, hogy elég a gazdagságból, s most már kellően biztonságban van?

Amikor a hadsereg megérkezett Horezm határaihoz, mindekelőtt azt kellett felmérnie, hogy potenciálisan jóval nagyobb haderővel néz szembe. A sah azonban meglehetősen nagy közutálatnak örvendett, ezért nem kockáztathatta meg, hogy vezérkarát egyetlen vezető alatt egyesítse, hiszen így fennállt volna a veszélye annak, hogy a hadseregparancsnok egyszerűen ellene fordul. Ezért amikor a mongolok Otrart körülvették, a sah erői a nagyobb városokban voltak szétszórtan elhelyezve. Minderről Dzsingisz a mongolokhoz átállt muzulmán tiszteltől értesült. Ezeket az átállt egységeket a kán teljességgel felhasználta, és arra biztatta a muzulmán kereskedőket, biztosítsák a helyi lakosokat, hogy a városok és az erődök békés feladása esetén a mongolok nem fognak fosztogatni.

A központ ellenállása már más megítélés alá esett. Otrar, melynek kormányzója a véres háborút kirobbantotta, különös figyelmet érdemelt, s egy olyan hadiesemény fűződik a nevéhez, melyet Közép-Ázsiában "otrari katasztrófaként" ismernek. Dzsingisz élve akarta a kormányzót, hogy nyilvánosan végeztethesse ki. Az ostrom - melyet az almati történelmi múzeumban ma egy drámai dioráma mutat be - öt hónapig tartott, míg végül a védelmi erők parancsnoka egy oldalkapun próbált elmenekülni. Akciója mind a saját, mind a város sorsát megpecsételte. A mongolok a parancsnokot azonnal elfogták, és árulásért kivégezték. Ezután ugyanazon a kapun keresztül benyomultak a városba. Akit kerestek, "Kis Úr" Inalcsuk egy belső szentélyben pár száz követőjével elbarikádozta magát. Mivel a mongolok azt a parancsot kapták, hogy Inalcsukot élve kell elfogni, ezért lassú, módszeres támadást hajtottak végre, mely újabb egy hónapot vett igénybe. Felismerve, hogy sorsuk megpecsételődött, a védők öngyilkos támadást indítottak a mongol lándzsások és íjászok ellen, mígnem Inalcsukot és néhány túlélő testőrét a szentély felső emeletéin csapdába ejtették, ahonnan azok téglákat hajigáltak támadóikra. A harc azzal ért véget, hogy Inalcsukot láncra verve a veszthelyre vezették, ahol az egyik történelmi forrás szerint szemébe és fülébe forró ezüstöt öntöttek. A várost ezután porig rombolták, maradványait csak 800 évvel később, a közelmúltban tárták fel a régészek.

Mindeközben Dzsingisz szétválasztotta hadseregét; Dzsocsit észak felé küldte egy nagy, átkaroló hadművelettel, mely végül Horezm teljes északi régióját lenyisszantotta.

1220 januárjában Dzsingisz újabb haderőt küldött Otrar megsemmisítésére, míg ő maga a másik főhadtestet vezette, mely egyenesen átvágott a Kizil-kum sivatagon - 450 kilométeres fagyott homok és fücsomó pusztasága - Buhara irányába. A befagyott Szir-darján átkelve egy Zarnuk nevű kisvároshoz érkezett, ahol nyomban világossá tette álláspontját: ellenállás és halál vagy megadás és élve maradás. Zarnuk lakóinak nem tartott sokáig, hogy a túlélés bölcsességét válasszák. A citadellát a mongolok lerombolták, fiatal emberek kisebb csoportja csatlakozott a mongolokhoz, a többieket hazaengedték. Egy másik város, Nurata, későbbi nevén: Nur - rövid tétovázás után ugyanarra a döntésre jutott.

Ahogy a mongol hadsereg 1220 februárjában vagy márciusában Buhara felé közeledett, egy 20 ezer fős helyőrségi csapat megelőző támadást intézett ellenük, de a mongolok az Amu-darja partjainál felmorzsolgatták őket. Az élve maradtak sietősen visszavonultak a fellegvárba, az Arkba, miközben a város lakói, nem akarva életüket a gyűlölt sah kedvéért feláldozni, megnyitották a városkapukat. Dzsingisz

belovagolt, szemrevételezte a köznép faházait az út mentén, elhaladt a paloták égetett agyagtégla épületei mellett, bevonult a belváros legnagyobb épületébe, a Sahrisztánba, és életében először egy olyan város közepén találta magát, melynek gazdagságát eleddig elképzelni sem tudta.

A civilizáció, mely most Dzsingisz lábai előtt hevert, a kínai kultúra ragyogásával mérhető, noha ahhoz képest új keletűnek számít. Ötszáz évvel korábban alapították az arabok, ihletet a Mohamed próféta nevével fémjelzett iszlámból merítve, mely Perzsián, Szírián, Irakon, Egyiptomon, Észak-Afrikán, Közép-Ázsián, sőt még Hispánián is átsöpört, s melynek révén az arabok, ha rövid időre is, de ellenőrzésük alá vonták a Pireneusoktól Nyugat-Kínáig terjedő hatalmas térséget.

A birodalmat egy időre egyesítette az új vallás és az iszlám szent könyve, a Korán, mely a fejlődés sorsdöntő pillanatában kellő ösztönzést adott egy új nyelv kialakulásához. A Korán szépségében a muzulmánok Allah létezésének igazolását látják. Ebből keletkezett egy másik hittételi forrás, a szunna, mely a Próféta cselekedeteit és mondásait tartalmazza. A tantételek e két áramlata az iszlám minden aspektusát áthatja - kormányzás, törvénykezés, ismeretszerzés, magatartás, alkotás -, az iszlám ugyanis nem húz éles határvonalat egyház és állam, szent és hétköznapi közé; mindent szentnek tart. Az iszlám, sápatag riválisához, a kereszténységhez képest jóval erőteljesebben hirdeti a "hívők testvériségét".

Persze más egy birodalmat fölépíteni, és megint más kormányozni. Az egyes területek és szekták önálló gazdagságra és hatalomra tettek szert. A siiták például Sii'at Alinak, azaz Ali követőinek vallották magukat, miután az utódlás körül kibontakozott harcban Mohamed unokaöccsére, Ali ibn Abi-Tálibra esküdtek föl, s ezen az alapon követeltek maguknak hatalmat. Egy másik frakció Mohamed nagybátyjára, Abbaszra esküdött; belőlük lettek az abbászidák. Az Abbászida Kalifátus idején (750 -1258) az arab birodalom központja keletre, Bagdadba tolódot. Az ezredfordulóig az iszlám világ - mint egy hatalmas folyam a saját deltavidékén - öt nagyobb áramlatra és tucatnyi kisebb folyamra ágazott szét. Egyfajta egység azonban továbbra is megmaradt. A muzulmán hittestvérek a Hindukustól Dél-Hispániáig ugyanazt az Istent imádták, ugyanazt a prófétát tisztelték, az arab nyelvet lingua francaként használták, és meglepően gazdag szellemi örökség birtokában voltak. Gazdasági erejét az iszlám egésze a kereskedelmi kapcsolataiból merítette, mely Észak-Afrikától Európáig, a Közel-Kelettől Indiáig és Kínáig terjedt. Mivel az iszlám a rabszolgatartást a nem muzulmánokra nézve elfogadta, az arabok óriási hasznot húztak a rabszolga-kereskedelemből, legyen

szó afrikaiakról, törökökről, indiaiakról vagy szlávokról. Arab érmék utat találtak északra, egészen Finnországig, s a muzulmán kereskedők csekkjeit minden nagyobb város bankjaiban elfogadták, Kordovától Szamarkandig. Ugyanannak az arab kereskedőnek az egyik raktárháza a Volgánál volt, a másik Buhara közelében, a harmadik az indiai Gudzsarátban.

A meghökkentő gazdagságtól fűtve a középkori iszlám kiéhezve vetette rá magát a tudás megszerzésére, és ragyogó tudományos eredményeket alkotott. A papiruszt fölváltotta a papír, könyvesboltok sokasodtak, könyvtárak ékesítették a gazdagok otthonait. Mivel az arab az isteni reveláció nyelve volt, az írott szó hódolatot ébresztett, a kalligráfia pedig értékesebbé vált, mint a festészet. Ez nem a befelé forduló fundamentalizmus világa volt, hiszen a középkori iszlám, felsőbbsege teljes tudatában, kezdeményező volt, kíváncsi és meglepően toleráns. Az arabok a tudomány és a filozófia terén a görögökhöz nyúltak vissza, és tömegével fordították le a görög klasszikusokat. Sok más nyelv és hitvilág - perzsa, szanszkrit, szír, keresztény, zsidó, zoroasztriánus - vált e gazdag egyveleg részévé.

Virágoztak a művészetek és a tudományok. Művelt város-lakók költőket támogattak, történészek iszlám hódításokat magasztaltak, építészek boltozatos mecseteket építettek, évszázadokkal előzve meg a reneszánsz kupolákat. Stukkókkal és freskókkal díszített paloták sokasodtak az új, túldíszített stílus jegyében. Az Indiából származó "arab" számok, ahogy az európaiak később rájöttek, jóval hatékonyabb matematikai eszköznek bizonyultak, mint bármely más korábbi számrendszer. Jóllehet az arab tudósok továbbra is meg voltak győződve arról, hogy a fém átalakításával aranyat lehet előállítani, a "bölcsek kövére" irányuló alapos kutatásuk végül is hidat képezett az alkímia (al-kimija: átalakítás) és a modern kémia között. Muzulmán utazók Kínáról, Európáról és csaknem egész Afrikáról írtak beszámolókat. Az európai nyelvek az arab latinra fordításából gazdagodva máig is őrzik az arab tudományos fölényt: zéró (a sifr, 'üres' szóból), algebra (al-dzsebr, 'integráció'); csillagnevek, mint Betelgeuse (a bajt al-dzsavza, azaz 'ikrek háza' kifejezésből) vagy Altair ('a Repülő'); zenit, nadír, azimut.

Az iszlám kultúra nagy centrumai között Bagdad volt a legnagyobb. A Tigris folyó mellett elterülő, tökéletes kört formázó várost háromszoros földsánc védte, 360 őrtonnyal. A Kerek Város, ahogy nevezték, mágnesként vonzotta a kereskedőket, tudósokat, művészeket olyan távoli területekről is, mint Hispánia, Észak-India; Bagdad hamarosan a világ egyik legnagyobb metropolisává növekedett, s Konstantinápoly gazdagságával vetekedett, méretei pedig a 19. század végi Párizsáival voltak azonosak. A város rak-

partjához érkező hajók porcelánt hoztak Kínából, pézsmát és elefántcsontot Afrikából, fűszereket és gyöngyöket Malajziából, Oroszföldről pedig rabszolgákat, viaszt és szőrmet.

Négy évszázadon át az ősi perzsa oázisvárosok, Szamarkand, Buhara, Mérv és Gurgancs, az iszlám keleti végvárai méltó riválisai voltak Bagdadnak. 8. századi perzsa ősük, Szamán Kudat, a samanista kiépítette az iszlám saját perzsa leágazását, és Afganisztántól keletre létrehozott egy olyan birodalmat, amely képes volt feltartóztatni az arabok keleti irányú előretörését, illetve semlegesíteni az északról fenyegető új kihívást: a török nomádok mohó érdeklődését az iszlám társadalmak gazdagsága iránt.

Mind a négy város a Pamírból eredő és a Kizil-kum sivatag felé tartó folyók mentén helyezkedett el; bonyolult csatornarendszerekkel és föld alatti csatornáikkal (kanat), ellenségriasztó városfalaikkal és homoktengerükkel Kuraszan és Transzoxiania tartományok régóta erős és gazdag védőbástyáinak számítottak. Mindegyik város önálló kereskedelmi nagyhatalom volt, mind keleti, mind nyugati kapcsolatokkal. Hóba csomagolt görögdinnyét küldtek gyorspostával Bagdadba. A Szamarkandból hozott papír, melyet kínai technológiával dolgoztak fel, hamarosan az egész muzulmán világ keresett árucikkévé vált, és a Pireneusoktól északra is eljutott. Kisebb hadseregnek beillő karavánok - egy ilyen karaván 5000 emberből, 3000 lóból s tevéből állt - jöttek-mentek Kelet-Európa és a négy város között, selyemmel, rézedényekkel, ékszerekkel, szőrmevel, borostyánkővel és birkabőrrel kereskedve. Kínából cserépedények és fűszerek érkeztek, lovakért és üvegért cserébe.

Buhara a maga 300 ezres népességével Bagdaddal versengett. Tudósai, költői, akik arabul és perzsául is írtak, a várost közkeletű kifejezéssel élve az "iszlám keleti kupolájává" emelték. Negyvenötezer kötetes fejedelmi könyvtárban minden egyes tudományágnak külön terme volt. Egy 11. századi antológiaszerző, bizonyos al-Talabi szavai szerint Buhara a "fényesség fókusza, a birodalom oltára, a korszak legkülönlegesebb intellektusainak találkozóhelye" volt. E nagy intellektusok között is a talán legnagyobb a filozófus és orvos Ibn Szina volt (980-1037), aki Európában nevének spanyol változata alapján Avicennaként vált ismertté, s aki Buharában született, nem messze attól a helytől, ahol most Dzsingisz állomásozott. Több mint kétszáz könyvet írt, közülük a leghíresebb az orvosi enciklopédiája, Az orvostudomány szabályzata, mely latinra fordítva Európa orvoslási alapművévé vált, és öt évszázadon át az is maradt.

Mindez hamar veszélybe került, amikor az oszmán-török törzsek nyugat felé sodródva megjelentek a térségben. Az iszlám civilizáció azonban kitartott, a törökök ugyanis, amint

letelepedtek, áttértek a szunnita iszlám hitre, és muzulmán nevet, címet kaptak. Így aztán 999-ben, amikor a törökök Buharához értek, teljes békességben szállták meg a várost, és a samanisták megszegyenítő száműzetésbe kényszerültek. Iszmáil Számáni mauzóleuma, a 10. század eleji építészet ékköve csaknem teljesen eltűnt a ráakódó homokrétegek alatt (s talán éppen ennek köszönhető, hogy Dzsingisz nem vette észre, s így mintás tégláit, melyek olyan finom mintázatúak, mintha legalábbis kötőtűvel készültek volna, a mai napig is megcsodálhatják az idelátogatók). A 13. század eleji Horezm szépség iránt teljesen érzéketlen vezetése örökölte ezeket a vallási, művészeti és intellektuális kincseket, melyekről Dzsingisz vajmi keveset tudott, és a gazdagságot, amiről viszont annál többet hallott.

Ami ezután történt, azt Dzsuvaini élénk részletekkel ábrázolja. Dzsingisz történetesen a középkori iszlám építészet egyik gyöngyszeménél állt meg, a Kalján-minaretnél, amelyet nyolcvan évvel korábban egy ambiciózus türki, bizonyos Arslán kán építtetett. Ez az építmény több szempontból is csodaszamba megy, nemcsak a magassága miatt - csaknem ötven méter -, hanem azért is, mert azon kevés épület közé tartozik, amely túlélte a térség temérdek földrengését. Ahogy ma az idegenvezető a turistáknak meséli, Arslán építész, Bakó mester tapasztalatból tudta, mi a teendője. A minaret alapját fordított piramis módjára, tíz méter mélyen a földbe vájta, még hozzá oly módon, hogy az alapot habarcsból, mészből, gipszből, tevé tejéből és tojásfehérjéből keverte ki. Ezt a különös, de kipróbált cementet három napig hagyta megkeményedni, majd egy réteg nádat adott hozzá, és ezen a "foggyökéren" rengésálló építőanyagával létrehozta Közép-Ázsia legmagasabb épületét, mely több mint 700 éve sziklaszilárdan áll. Égetett téglából készített tizenkét pántja ugyancsak Bakó mester nevét hirdeti, lendületes kalligráfiájával. A helybeliek Haláltoronynak nevezik az épületet - magyarázza idegenvezetőm, Szergej, miközben a poros, homályos 105 darab lépcsőn mászunk fölfelé -, az elítélt bűnözőket ugyanis a torony tetejéről hajították le.

A torony mellett hatalmas bejárat vezet a 120 méter hosszú udvarra, melyet sokíves oszlopsorok vesznek körül. Ez itt a palota? - kérdezte Dzsingisz tolmácsán keresztül, legalábbis az eseményről fennmaradt történetek egyik változata szerint. Nem, ez itt isten háza, mondták neki, a Péntek-mecset. Dzsingisz leszállt lováról, belépett az udvarra, megindult fölfelé az emelvényre, és...

De lehet, hogy ennél sokkal bonyolultabban történt. Az idegenvezető szerint, aki a bejárat melletti lepusztult, kicsiny szőnyegárusító bódénál üldögél, valójában az történt, hogy Dzsingisz föltekintett a Kajján-mecsetre...

- A Haláltoronyra? - vágok közbe, és sokatmondón Szergejre pillantok.

-Haláltorony! - Az idegenvezető megvetően legyint.

- Soha nem volt ez haláltorony! Ez itt szent hely. A kivégzéseket a Redzsisztánban hajtották végre. De fönmaradt egy történet egy özvegyről, akinek a szomszédja megkérte a kezét. Amikor az özvegy a férje emlékére hivatkozva elutasította az ajánlatot, a szomszéd prostitúcióval vádolta meg őt, akit emiatt elítéltek, és ledobtak a toronyból, de a ruhája szétnyílt, mint egy ejtőernyő, és megvédte őt a haláltól, s így igazolódott az ártatlansága. Nem, nem, nincs itt semmiféle haláltorony!

Szóval, folytatja az idegenvezető, Dzsingisz fölbámult a minaretre, és ahogy a szemét a csúcsra emelte, süvege leesett a fejről. Lehajolt, hogy fölvegye, majd kijelentette: "Ez a minaret az első olyan dolog az életemben, amely előtt fejet hajtottam."

Kísérőnk története ennél a pontnál ütemet vált, s a részletek innentől kezdve kissé összecsúsznak. Dzsingisz az emelvényre mutat, és ezt kérdi: Ez itt a trón? Nem, mondják neki, itt imádkozni szoktak; a trón az erődben van. így aztán Dzsingisz elindul az erődbe, az őrseget megadásra szólítja föl. Akik nem engedelmessé válnak, azokat megöli, visszatér a mecsetbe, meggyilkol kétszáz sejket, fejüket a mecset kútjába dobja - a kút ma is ott található a nyolcszögű platform alatt -, és ezen változat szerint csak most lép föl az emelvényre...

Az utolsó, hírhedett szavak, melyek elhangzásában Dzsuvaini, Szergej és a kísérő egyetértenek, így hangzott: "A vidéknek nincs takarmánya lovak hasát megtölteni."

Mialatt a halálra rémült imámok és más főméltóságok a mongolok lovait őrizték, a katonák kiürítették a gabonartárákat, takarmányt hoztak a mecsetbe, és a Koránokat kiszórták faládáikból, hogy ezekbe is takarmányt töltsenek. Néhány órával később az osztag harcosai visszaszivárogtak a falakon kívüli táborba, hogy fölkészüljenek a fellegr elleni támadásra, a szent szövegeket pedig szétépeve, a lovak patáival szétapostatva otthagyták a mecsetben.

Egyes történészek Dzsingisz által szorgalmazott szándékoságot feltételeznek a megszenteltelenítésben. Ez azonban aligha lehetett így. Dzsingisz az Ég kegyeltje volt, másokat alárendeltnek tekintett ugyan, de vallási alapon nem vetett meg senkit. Maga Dzsuvaini nem kommentálja a Koránok szétapostását. Valószínűleg az történhetett, hogy Dzsingisz és nemtörődöm harcosai kizárólag a hódítás gyakorlati szempontjaira voltak tekintettel.

Mégis volt tanulsága ennek a kihívó hányavetiségnek, és Dzsingisz ezt azonnal felismerte. A hódításnak könnyebb szakaszaiban még inkább nyilvánvalóvá vált, hogy igaza volt, amikor az Ég támogatásában bízott, és Dzsingisz nagyon szerette volna, ha ezt ellenségei is megértik, és e szerint viselkednek. Mielőtt a várost elhagyta, elment a muszallába, az imahelyre, miközben odakint, a városfalakon kívül folyt a dáridó. Itt, az imahelyen egy válogatott közönséghez beszédet intézett.

Legalábbis akkor, ha hitelt adunk Dzsuvaini forrásmunkájának. Sokan kétségbe vonják ezt az állítást, így például W. Barthold, aki "elég hihetetlennek" ítéli ezt az epizódot, noha érveit nem fejt ki. Dzsuvaini ennek ellenére megerősítő részletekkel szolgál az állítólagos beszéd helyszínéről. Az eseményt számos szerző a mecsetbe helyezi át, feltehetően a drámai hatás növelése kedvéért.

Dzsingisz mindenekelőtt felszólította az egybegyűlteket, hogy válasszák ki maguk közül a leggazdagabbakat és legkiválóbbakat. Kétszáznyolcvan rémült, de azért kíváncsi ember - ahogy elképzelem - gyűlt össze a muszalla falai között. Dzsuvaini aggályosan pontos a számot illetően: 190 helyi lakos és 90 kereskedő, más városokból. Dzsingisz fölment az emelvényre, és győzelmének, illetve a város bukásának a következő magyarázatát adta:

"Ó, emberek, nagy bűnöket követtetek el, s a legnagyobb bűnöket éppen a legnagyobbak követték el közületek. Ha azt kérditek tőlem, mi a bizonyítékom erre, azt válaszolom: mert én vagyok Isten büntetése. Ha nem követtetek volna el nagy bűnöket, Isten nem küldött volna rátok büntetésül."

Muzulmánként Dzsuvaini elvi alapokon állt, de fél szemmel azért mindig a mongol uralkodóra sandított, hiszen mégiscsak az ő védnöksége alatt írt. Dzsingisz szavaiban nem volt semmi személyes vagy bosszúszomjas. Tulajdonképpen jól jellemezte a helyzetet; Horezm megdőbbséges vezetését és azt a módot, ahogy a muzulmánok az utóbbi évtizedekben saját társadalmukat szétszakították. Nem rajta múlik, hogy elkerüljék az indokolatlan büntetést, feltéve persze, hogy elegendő zsákmánnyal hajlandók kiengesztelni őt és hadseregét - sugallták szavai.

És így is történt. Megjuhászodott hallgatósága Buhara leggazdagabb kereskedőiből és polgáraiból állt, s mindegyikük mellé odarendeltek egy őrt, aki biztosította, hogy csakis Dzsingisz és tábornokai által legyenek kirabolva, s ne a közrendű harcosok fosztogassák őket. A következő néhány napban, miközben a sah katonái és azok családjai a fellegrvárba rekedve, a városi emberek pedig otthonaikban várakoztak, a gazdagok és kíséreteik kiözönlöttek a városból

Dzsingisz jurtajához, hogy átadják kincseiket - készpénzt, ékszert, ruhákat, szöveteket.

Hogy teljes legyen "Isten büntetése", két dolog maradt még hátra: a központi fellegvár elfoglalása, mely Mohammed csapatai kemény magjának s az éjszakai rajtaütésszerű támadásoknak volt a bázisa, valamint a lakosság "hasznosítása". Hogy a támadáshoz megtisztítsák a terepet, a környező faházakat felgyújtották. A város nagy része a főmeccset és az agyagtéglából épített palota kivételével lángba borult. Fölállították a katapultákat, a dupla és hármas húrozású ostromíjakat. A helyi lakosságot előrezavarták a védfalakról alázóduló égő nafta zuhatagába, s az árkok hamar föltöltődtek a szerencsétlenek holttesteivel. Napokig tartott a nekivadult ostrom, amíg a fellegvár romokban nem hevert; a védők elpusztultak a csatában, míg azokat a férfiakat, akik élve maradtak, s akik "magasabbak voltak egy ostor nyelénél", kivégezték. A túlélő városlakókat összetertelték a muszallánál, és szétválogatták őket; a fiatal férfiakat besorozták katonának, a nőket és a gyerekeket elhajtották rabszolgának, a patkolókovácsok, ácsok, aranyművesek pedig csatlakoztak a mongol kézművesek csapatához.

A mindent eltipró mongol áradat ezután kelet felé, Szamarkand irányába fordult. Mellékesen elfoglalták Kodzsendet, a határvárost, amely a szép és termékeny Fergána-völgyet védte. Mohammed sah új fővárosát, "a világ legélvezetesebb Paradicsomát" egy 40-110 ezer fő közöttire becsült hadsereg védte (a források nagyon eltérő számokat említenek). A várost vizesárok, védőfal és egy fellegvár védte, mindezt nagy sietve, néhány hét alatt építették, illetve erősítették meg, gyakorlatilag azóta, hogy Ortrar ostroma elkezdődött. A védőknek volt húszelefántjuk - a harci állatokat feltehetően egy vállalkozó szellemű kereskedő hozta valahonnan Indiából. A mongolok maguk előtt hajtották hadifoglyaikat, minden tizediknek zászlót kellett lobogtatnia, hogy azt a benyomást keltsék: hatalmas hadsereg közeleg. A mongolok közvetlenül a város körül verték föl sátraikat, és hamarosan csatlakoztak hozzájuk az utolsó ortrari csapatok. Hiábavaló próbálkozással, hogy az ostromgyűrűt áttörjék, a védők kihajtották elefántjaikat, az állatok azonban pánikba estek, megfordultak, és saját embereiket taposták agyon, mielőtt elmenekültek a nyílt pusztába. Mohammed megint csak egerutat nyert, s útközben mindenkit sürgetett, hogy szedje össze javait és mentse az életét, mert az ellenállás értelmetlen. A szamarkandi kereskedőarisztokrácia és a papság, nem akarva egy ilyen emberért az életét kockára tenni, békéért esedezett, s ennek nyomán hasonló sorsra jutottak, mint Buhara lakói; a gazdagok átadták vagyontárgyaikat a mongol parancsnokoknak, a nőket és a kézműveseket pedig a már ismert módon elhajtották.

Horezm meghódítása természetesen szükségszerűen együtt járt a menekülő Mohammed elfogásával vagy elpusztításával. A feladatot Dzsingisz Dzsebére és Szübötejre bízta, akik Mohammedet keresztülhajszolták a mai Üzbegisztán, Türkmenisztán és Irán területein. Mohammed, üldözőivel a nyomában, kétségbeesetten keresve biztonságos menedéket, végül a Kaszpi-tengerhez ért, ahol a helyi emír azt tanácsolta neki, hogy rejtőzzék el egy közeli szigeten. Kincseit maga mögött hagyva, kisszámú kíséretével (köztük fiával, Dzsálaladdínnal) a szigetre evezett, ahol rettegésben és kétségbeesésben hamarosan meghalt. Halálra rémült anyja követte fia nyomdokát, és a Kaszpi-tengertől délre eső egyik erődben végezte - az erődöt a mongolok kiéheztették, lakóit sokéves, borzalmas fogságra Mongóliába hurcolták.

Mindeközben a mongolok körülzárták Gurgancs, mai néven Ürgencs városát. Észak felől 1220-ban megérkezett Dzsocsi, aki ekkor már fél tucat kisebb város hódítójaként tündökölt. Délkeletről jött Csaadaj és Ögödej, Boorcsuval, Dzsingisz személyes hadtestével megerősítve. Ez így már százezres hadsereget alkotott, amely azonban még mindig kevés volt ahhoz, hogy a város lakói visszariadjanak a harctól; öt hónapos küzdelem vette kezdetét. És ez volt a mongolok legkeményebb csatája. Itt, az Oxus (Amu-darja) lapályán nem voltak kövek a katapultához, ezért a mongolok eperfákat vagdostak ki, hogy muníciót gyártsanak. A foglyokat, mint mindig, most is arra használták, hogy a vizesárkokat feltöltessék, majd pedig a falakat aláaknáztassák velük. A falak lerombolása után a mongoloknak utcáról utcára kellett küzdeniük, s amerre elhaladtak, a házakat náttával mindenütt lángba borították. Ám amikor ezt a módszert túl lassúnak találták, úgy döntöttek, hogy a folyó elterelésével elárasztják a várost, ám ez a kísérletük csaknem végzetesnek bizonyult, mert a helyiek meglepetésszerű támadást hajtottak végre, és a gátaknál 3000 mongolt megölték. Mire a győzelem napja elérkezett, 1221 elején, addigra a mongolok a legkevésbé sem voltak könyörületes hangulatban. Akik valamiféle szakértelemmel rendelkeztek - talán 100 ezren lehettek ilyenek -, azokat foglyul ejtették, a többieket lemészárolták. Dzsuvaini 50 ezer katonáról beszél, akik fejenként 24 embert küldtek a másvilágra. Ezt az adatot véve alapul 1,2 millió embert gyilkoltak meg.

Végül Dzsingisz megbízta Tolujt, a legkisebb fiát, hogy számolja fel az Oxuson túli egész nyugati régiót. Mindössze három hónapot vett igénybe a három nagyobb város, Mérv, Misápur és Hérát bevétele. Nisápur áprilisban esett el, lakóit meggyilkolták, a várost a földdel tették egyenlővé. Hérát bölcsen megadta magát, lakói így élve maradtak, kivéve a helyőrség 12 ezer katonáját. Mérv külön figyelmet érdemel.

Azok a városok, melyeknek szörnyű katasztrófát kellett elszenvedniük, rendszerint elrejtik sebhelyeiket. Hirosima új várost épített a rettenetes atomégés színhelyén. A martinique-i St. Pierre-en, melyet 1902-ben egy vulkáni robbanás pusztított el, ma árusok bódéi és játszó gyerekek rejtik el a megperzselődött köveket. Hamburg, Berlin, Drezda kevés emlékhelyet hagyott meg, mely a több mint fél évszázaddal ezelőtti szörnyű bombázásokra emlékeztetne.

Nem úgy az ősi Mérv. A 13. század elején ez az oázisváros Közép-Ázsia gyöngyszeme volt, mecsetek és paloták városa, a falakon belül is falak álltak, a száz négyzetkilométernyi települést és környékét a Murg-áb folyóból leágaztatott csatornák rendszere hálózta be. Tíz könyvtára 150 ezer kötettel büszkélkedhetett; ez volt Közép-Ázsia legnagyobb gyűjteménye. Egy évszázaddal Dzsingisz idejövetele előtt Omar Hajjam dolgozott itt hajdani obszervatóriumában. Ma a régi Mérv önmaga árnyéka csupán. Ha az ember megáll valamilyen kicsiny dombtetőn a központ közelében, poros hegyhátak és törmelékhalomok veszik körül, több kilométeres körzetben. Az egyetlen feltámadás innen mintegy harminc kilométerre nyugatra ment végbe, ahol az új Mérv - Mari - ipari ködfelhői ostromolják az eget. A síkság felől a pusztítás egyetlen romhalmazai egyetlen elkülönült építményt emelnek ki: Szandzsar szultán 12. századi mauzóleumát, melyet egykoron türkizcserépek borítottak, és csillogásukat már egynapi járőföldről látni lehetett a sivatagban. Még ma is ez Közép-Ázsia egyik legnagyobb építészeti csodája; a Nagy Kiz Kala - a "Szüzek kastélya" - orgonasípszerű oszlopok fedetlen négyszöge, olyan bizarr és hátborzongató, mintha földöntúliak hagyták volna maguk után.

Valami történt itt, amitől a város sivataggá vált. De semmi jel nem utal rá, mi volt az. Olyan ez, mintha az ember Hirosima, St. Pierre vagy Drezda romjait szemlélné, anélkül, hogy atombombákról, vulkánokról vagy szőnyegbombázásokról fogalma lenne. Itt minden egy hatalmas robbanásról tanúskodik, de semmilyen közvetlen jel nincs, amiből az okra lehetne következtetni. Ahhoz, hogy a történeteket megértsük, le kell ásnunk a múltba, a föld rétegeibe, és bele kell temetkeznünk az írásos dokumentumokba is.

Az események nem egyszerre történtek - a rombolás jó részét a szél és az eső végezte el -, de a folyamat 1221 januárjában kezdődött, amikor a mongolok Mérv falaihoz értek. A város lelkiileg újjáéledt a korábbi sah egyik parancsnokának, egy pöffeszkedő arisztokratának, bizonyos Mudzsiral-Mulknak a vezetése alatt, akinek szultáni álmairól Dzsuvaini így rántotta le a leplet: "Szíve mélyén abban a tévhitben élt, hogy az égitestek nélküle keringeni sem tudnak." Amikor egy 800 fős mongol alakulat próbára tette Mérv védőit, a mongolokat visszaverték, de hatvanat elfog-

tak közülük, végigparádéztak velük a városon, majd kivégezték őket. Nagy megaláztatás volt ez, s amikor Dzsingisz és Toluj a történekről értesült, szörnyű sorsot szántak a városiaknak.

Az ostromló hadsereg nem volt nagy, mintegy 7000 harcosból állt, mindegyikük felszerelve íjjal, nyílvevőkkel, késsel, mindegyikük keményített bőrpáncélt viselt, és egy-egy harcosnak több lova is volt. Mint oly gyakran, az ellenség ezúttal is jelentős létszámfövényben volt. Egy 12 ezres hadsereggel néztek szembe, és egy várossal, melynek normális körülmények között 70 ezer főt számlált a népessége, most azonban ezt a számot a környező falvak menekültjei megtízszerezték. Mérv vezetői elkövették azt a hibát, hogy ellenálltak, és a városiakok tudták, mit jelent ez számukra. Mérv félelemben dermedt. Katonák és polgárok egyaránt bereteszelték ajtóikat, és vártak, mozdulatlanul. "A világ gyászruhát öltött - írta Dzsuvaini -, és a mongolok köröket alkotva hadrendbe helyezkedtek az erődítmény körül."

A mongol parancsnok hat napig a falak körül járőrözött. Az egyik ponton 200 ember megpróbált kitörni, de visszakényszerült. Látva, hogy nincs más választás, Mudzsiral-Mulk békéért esedezett. A mongolok a 200 leggazdagabb és legbefolyásosabb polgárt követelték, és persze valamennyinek a vagyonát. Ezt követően ellenállás nélkül bevonultak a városba, és elkezdtek a bosszúállást. Az engedelmes tömeget négy napon át terelték ki a síkságra.

S akkor kezdetét vette a módszeres gyilkolás. Mindent feldúltak, az épületeket aláaknázták, a könyveket elégették és eltemették. Hirosimát másodpercek alatt pusztították el, St. Pierre-t négy perc alatt öntötte el a láva, Drezdát egy éjszaka alatt bombázták le, és a halottak száma tízezrekre rúgott. Mérv négy napig haldoklott, és elpusztult minden és mindenki.

A mongolok megparancsolták, hogy 400 kiválasztott kézműves és néhány, fogságra ítélt kislány kivételével az egész népességet, nőket, gyermekeket beleértve, meg kell ölni. Senki sem maradhatott életben. Mérv népét ezután felosztották a harcosok között; egy-egyre három-négyszáz ember kivégzése jutott.

Amikor aztán a mongolok távoztak, következett a számvetés, melyet egy papi előljáró végzett el. "A pap, néhány segítő társával együtt, tizenhárom napon és éjjelen át számolta a városon belül legyilkoltakat. Csak azokat véve számba, akik láthatók voltak, és figyelmen kívül hagyva azokat, akiket üregekben, barlangokban, a falvakban és a sivatagban öltek meg, a szám egymillió-háromszáz-ezerre rúgott."

Egymillió-háromszázezer? És ezt hozzá kell adni a Gurgancsban megölt 1,2 millióhoz? Sok történész kétségbe vonja az adatot, egész egyszerűen azért, mert hihetetlenül hangzik. Az elmúlt évszázad horrorjaiból azonban megtanultuk, hogy a tömegmészárlás csak akarat, vezetés és technika kérdése. Örményországban 1915-ben a törökök a 2,1 milliós örmény népességből 1,4 millió embert öltek meg; a náciak a holokausztban 6 millió zsidót küldtek gázkamrába; a Vörös Khmer gyilkológépe Kambodzsában az 1970-es évek közepén 1,7 millió emberrel végzett (a mintegy 8 milliós lakosságból); Ruandában az 1994-es népirtáskor 800 ezer embert pusztítottak el (az 5,8 milliós össznépségből).

Így tehát az 1,3 milliós mérvi adat teljesen hihetően hangzik - hozzátéve, hogy ez volt a legrövidebb idő alatt végrehajtott tömegmészárlás, még az előző bekezdésben említett borzalmakhoz képest is. A holokauszt öt évre terjedt ki, a Vörös Khmer három évre, míg a ruandai népirtás - melyet egyébként Samantha Power "a világ valaha ismert leggyorsabban végrehajtott népirtásának" nevez - három hónap alatt zajlott.

De anélkül, hogy a népirtás fogalmán vitatkoznánk, bizonyos szempontból az egyik előbb említett tömegmészárlás sem fogható ahhoz, amit a mongolok Mérvben műveltek. Az öldöklő mongolnak ugyanis egy ellenállást nem tanúsító foglyot könnyebb volt lemészárolnia, mint egy birkát. A birkát ugyanis gonddal ölik le, nehogy a hús kárba vesszen. Vágnak egy kis rést a mellkasán, benyúlnak, megragadják a szívét, és leállítják. A birka mintha semmit sem érezne, és az egész művelet nem tart tovább fél percnél. Mérv lakóival azonban nem vesződtek ennyit. Ők ugyanis nem értek annyit, mint egy birka. Egy torokátvágás pusztán másodpercekig tartott, s máris jött a következő áldozat. Ez esetben tehát nem években vagy hónapokban mérjük az időt, hanem pusztán órákban. Hétezer harcos számára egymillió ember lemészárlása nem volt több, mint néhány óras délelőtti elfoglaltság.

Több mint egymillió áldozat Gurgancsban, több mint egymillió Mérvben, tíz- és tízezrek a különböző városokban - ez kétségkívül példátlan méretű népirtás. Ha a mongolok más népekkel szembeni viselkedéséből indulunk ki, feltétlen engedelmességükből és ölési szakértelmükből, akkor technikailag minden további nélkül elképzelhető, hogy két év leforgása alatt a muzulmán birodalom megszállásakor több mint hárommillió embert mészároltak le.

De vajon igazak-e ezek a számok?

Tanulságos áttekinteni Mérv történetét a Dzsuvaini jelen-

tésében szereplő 1,3 milliós tömegmészárlás után - hozzá-
telve, hogy ez a szám feltehetően mindenkit magában foglal,
nemcsak a városon belüli, hanem a környékbeli áldozatokat
is. Mindez 1221 februárjában történt. Ám ugyanezen év
novemberében híresztelések keltek szárnyra, miszerint
Dzsalaladdin ellenállása nyomán lázadás tört ki. A mongol
kormányzó, Barmas táborba szólította a "kézműveseket
stb.", megpróbálta összegyűjteni a "kiválóságokat", ami
nem sikerült, "számosat leölt, akit a kapunál talált", és
sokakat magával hurcolt Buharába. Mérvben lázadók
és mongolpártiak küzdöttek a hataloméért. Az egyik lázadó
"helyreállította a falakat és a felleget... fölvirágoztatta a
mezőgazdaságot, és rendbe hozta a gátat". Amikor egy
másik lázadó, Dzsalaladdin embere megérkezett, "a közem-
berek föllázadtak, átpártoltak hozzá", s ő cserébe folytatta a
mezőgazdaság felvirágoztatását és a gátépítést. Ekkor
maga Sigi Kutuktu jött el, hogy letörje a lázadást, mivel
"idegenek mindenfelől, akiket vonzott a temérdek gazdag-
ság, fölkeltek eldugott helyeiken, és arcukat Mérv felé fordí-
tották", vagyis csatlakoztak a város népéhez. Az újabb ost-
rom a már ismerős módon végződött: "Tevekantárokat a
hívőkre hagyván, a mongolok tízesével-húszasával megkö-
tözve elvezették őket, és vérüket vették (értsd: kivégezték
őket); ilyen módon 100 ezer embert tettek vértanúvá." Egy a
mongolok által kinevezett helyi tábornok azzal az alattomos
ötlettel állt elő, hogy a túlélőket hívják imádságra, majd ami-
kor a szerencsétlenek "előbújnak odvaikból", elfogták, be-
börtönözték, majd "a tetőkről ledobálták" őket. Ilyen módon
még többen meghaltak, mígnem az egész városból mind-
össze négy személy maradt életben. Mégis, egy új emír,
Arszlán összetoborzott egy tízezres hadsereget, és hat hóna-
pig uralkodott. Ekkor egy mongol tábornok visszatért, és
"akit itt talált, mindenkit lemészárolt". És ezután újra vissza-
tért Sigi Kutuktu, és "elkezdte megkínózni a város lakóit". És
megint az történt, hogy "tíz vagy egy tucatnyi indiai kivételé-
vel... senki nem maradt élve a városban". Ám az 1240-es
években egy Argun nevű kormányzó érkezett "a város mel-
letti faluba, ahol napokon át lakomázott a királyi palotában,
és mindegyik minisztere... elkezdett parkot építeni és kas-
télyt emelni". 1256-ban Mérv azon tartományok közé tarto-
zott, ahonnan "a bort úgy lehetett fakasztani, mint a vizet, kor-
látlan mennyiségben" a mongol Hülegü uralkodó hasznára.
Az ismétlődő katasztrófák e krónikájában egyre több em-
bert ölnek meg, s ennek ellenére működik egy gazdaság,
amelyet folyamatosan ki lehet rabolni - márpedig ha ez így
volt, akkor ezek a katasztrófák mégsem lehettek olyan apo-
kaliptikusak, ahogyan Dzsuvaini sugallja.

De hát hányan haltak meg valójában? Lehetetlen meg-
mondani. Népszámlálás nem létezett, a számadatok többnyi-
re találgatásokon alapulnak. Néhány támpontunk azonban
mégiscsak akad a spekulációhoz. Az egész Horezmben mint-

egy 20 jelentősebb város volt, százezer körüli átlagos népességgel, azaz a városlakók összlétszáma durván 2 millió lehetett. A Barthold által idézett geográfusok 223 falut sorolnak föl a Zarafsán folyó gazdag völgyéből, ahol Buhara és Szamarkand is fekszik. Számoljunk minden egyes falura ezer lakót - összesen, mondjuk, 250 ezret -, s ehhez tegyük hozzá a kevésbé sűrűn lakott vidékek 750 faluját, 1 milliós létszámmal, így összesen 3 milliót kapunk. Most pedig vessünk egy pillantást a hajdani Horezm területének közelmúltbeli adataira: a 20. század elején Üzbegisztán és Türkmenisztán, később részben "orosz Turkesztán" mintegy 2 millió lakót számlált, míg az iráni Horászán 1 millió körüli népességgel rendelkezett: összesen tehát ismét 3 milliót kapunk (az egész térség jelenlegi 30 milliós népességével szemben). Így ha Dzsuvaini helyesen számolt, a feltételezett végeredmény nagyjából megegyezik a kommunizmus uralomra jutása előtti népességszámmal, ebből pedig arra kellene következtetnünk, hogy a mongolok nemcsak a nagyobb városok lakóit ölték meg, hanem új birodalmuk teljes népességét.

Csak hogy ez nem így volt. Még a legszélsőségebb esetekben is a városok tovább működtek; lázadásokat vertek le, hadseregeket állítottak, adókat fizettek, és újjáépítések folytak. Ha a rombolás felbecsüléséhez pusztán a túlélőktől származó forrásokot vesszük alapul, aligha kapunk teljes képet az eseményekről. A feltételezések és vagy a forrásbeszámolók minden jel szerint tévesek, s elfedik az igazságot. Egyetlen dolgot tehetünk: a népesség számarányát magasabbra becsüljük, a halottakét viszont alacsonyabbra: mondjuk, 5 milliónak a 25 százalékára. Ez az arány még elképzelhetővé teszi, hogy egy brutálisan megtiport társadalom tovább folytathasson egyfajta életet, s kívárja az alkalmat, amikor az elnyomás alól fölszabadulhat.

De még így is marad 1,25 millió halott, óvatos becsléssel.

S még így is abszolút értelemben a történelem egyik legnagyobb tömegmészárlásáról van szó; relatív értelemben pedig talán a legnagyobbbról, hiszen, ha a számarányokat nézzük, Európa legnagyobb katasztrófája, a "fekete halál", azaz a pestisjárvány volt az, amely ehhez foghatóan a lakosság legalább 25-30 százalékát elpusztította.

A horezmi tömegmészárlásnak vannak modern megfelelői. Ami Mérvben, Gurgensben és a térségben történt, az a nácik által végrehajtott holokauszthoz mérhető, hiszen Toluj mongoljainak magatartása számos borzalmas hasonlóságot mutat azokéval, akik a "végső megoldás" bűnét kiagyalták és véghezvitték. Amit a legmegdöbbentőbbnek találok a történetekben, az a gonoszság banalitása, ahogy Hannah Arendt fogalmazott. A mongolok egytől egyig mesterei voltak az állatok leölésének; egy birka megölése rutinfeladat

volt számukra, míg ezeknek az embereknek a lemészárlása semmi egyébnek nem számított, mint elvégzendő munkának. Ugyanúgy, ahogy a gázkamrák és kemencék működtetése Auschwitz parancsnokának, Rudolf Hessnek nem volt több, mint technikai és adminisztratív kihívás. Az összevetés azonban valamiben mégis sántít. A holokauszt egyfajta állami politikának volt a következménye, végrehajtása évekig tartott, katonai, gazdasági célja nem volt; semmi másra nem irányult, mint hogy Hitler antiszemita rögeszméjét kielégítse. Ezzel szemben a horezmi mészárlások a terrort egy stratégia részeként alkalmazták, s ilyen értelemben itt nem népirtásról, hanem városok legyilkolásáról volt szó, s ez a stratégia akár külön szakkifejezést is érdemel: genocídium helyett urbicídium. A mongolok számára a bosszúnak nem volt faji vagy vallási motivációja; a gyilkolás helyhez kötött volt és stratégiai célú.

A mérvű mészárlás története ezzel még mindig nem ért véget. Mohammed fiát, Dzsalamaddint más fából faragták, mint az apját. Összegyűjtötte a megmaradt erőket, és visszavonult déli irányba, a mai Afganisztán területére, nyomában Dzsingisz üldöző seregével. 1221 tavaszán Parvannál, Kabultól északra elszenveték tőle a mongolok az első vereségüket e hadjárat során. (A mongolok hadvezetője egyébként Dzsingisz fogadott fia és a Titkos történet feltételezett összeállítója, Sigi Kutuktu volt. Dzsingisz megértően fogadta a kudarcot. Sigi Kutuktu soha nem tapasztalta meg a sors kegyetlenségét, mondta. Ez tanulságos lecke volt számára.) Dzsalamaddin megpróbálta megőrizni az ellenállás magvát, folytatta a harcot, noha közben kénytelen volt visszavonulni újabb 400 kilométert, át a Hindukuson és le a Haibár-hágón, Észak-India fojtogató sík vidékeire, egészen addig, amíg csapdába nem esett, beszorulva az Indus és az előrenyomuló mongol hadsereg közé. Ezzel hadseregének sorsa megpecsételődött, maga Dzsalamaddin azonban nem adta fel; Dzsuvaini drámai beszámolója szerint átúsztatott a vízen paripájával, és a folyó túloldalán biztonsággal partot ért. Dzsingisz tátott szájjal nézte végig a jelenetet, és elámulva Dzsalamaddin bátorságán, végül futni hagyta a menekülőt, mondván: "Bár minden apának ilyen fia lenne!" Dzsalamaddin tovább harcolt, ha nem is túl eredményesen, de végső soron hősként írta be nevét a legendákba. Pontosan senki nem tudja, hogyan halt meg. Lehetséges, hogy kurd rablók ölték meg, akik nem tudták, kivel van dolguk. Évekig keringtek róla a különféle híresztelések. Dzsuvaini két ál-Dzsalamaddinról is megemlékezik, mind a kettő halállal lakolt hamis állításáért.

Dzsingisz nem folytatta győzedelmes előrenyomulását Indiába. Egy történet szerint találkozott egy "egyszarvúval", aki beszélt hozzá. Valószínűleg rinocéroszról lehetett szó, egy igencsak félelmetes és tiszteletet parancsoló jószágról,

melynek látványától Dzsingisz meghallotta Csu-caj bölcs intelmét - "Azonnal fordulj vissza!" A kán hallgatott az okos szóra, és más irányba fordult: a lázadó vazallusokra fordította figyelmét, akik a hadjárat előtt dacolni merészeltek vele; illetve az ismeretlen országok felé, melyek a távoli nyugaton terültek el.

* * *

KILENCEDIK FEJEZET

A nagy portya

A történelem egyetlen törvénye, hogy nincs másik. Van azonban tucatnyi féligazság. Íme egy a sok közül:
A birodalmak addig terjeszkednek, ameddig a hatalmuk engedi.

(Új hódítások új határokat húznak és új fenyegetéseket támasztanak, melyek aztán újabb hódításokhoz vezetnek. Ez igaz volt a rómaiakra, a britekre, az oroszokra, a franciákra, a kínaiakra, és igaz most az amerikaiakra. S persze igaz volt a mongolokra is.)

Mohammed halálával Horezm elindult a történelmi feledés útján, Szübötej, Dzsebe és győztes seregeik körbenéztek a Kaszpi-tenger partján, és új kihívást kerestek. Az iszlámon túli területi hódítások gondolata nem igazán fordult meg Szübötej fejében, amikor a hadvezér 1221 elején visszavágtázott Dzsingiszhez Szamarkandba. Az iszlám világ épp elég nagy kihívásnak látszott. Központja, Bagdad aligha egykönnyen adja meg magát. Ám északnyugat felé élt egy muzulmán nép, mely bolgárnak nevezte magát; szörmeke-reskedők, akik Horezmmel kereskedtek. Etnológusok távoli kapcsolatot feltételeznek más, messze délen élő bolgárokkal, a későbbi Bulgária lakóival, de ennél a pontnál a két népcsoport közötti kapcsolat már régen elveszett. Az északon élő bolgárok a 10. század óta az iszlámhoz tartoztak, eredetileg vadászok és halászok voltak, akik aztán az oroszokkal és az iszlám világgal kiépített szörmekekereskedelemből gazdagodtak meg. Mint muzulmánok és Horezm szövetségesei könnyű prédának látszottak. De vajon milyen messze élhetnek? És kik és milyen akadályok leselkedhetnek az úton ott, a Kaszpi-tenger másik oldalán, a Kaukázuson túl? Dzsingisz egyetértett azzal, hogy jó lenne ezt tisztázni. Ő maga éppen Dzsalsaladdín üldözésével volt elfoglalva, Toluj figyelmét pedig Mérv kötötte le. Szübötejt azonban egy vagy két évre nélkülözni lehetett. A feladatra senki nem lehetett alkalmasabb, mint a 45 éves, félszemű, Kínát, Mandzsúriát, Karakitajt és Horezmet megjárt veterán. Ő és Dzsebe egyesülhetnek Dzsocsival, aki épp most szabadult föl a Horezmmel kapcsolatos további teendők alól, s így hárman seregeikkel megkerülhetik a Kaszpi-tengert, és

közelebről szemügyre vehetik, miféle kincseket rejtegetnek azok a bolgárok. A hadjárat költségei sokszorosán meg-
térülnek a fosztogatásokból és persze az új információkból
eredő haszonból.

így született meg a hadtörténelem egyik legmeghökken-
tőbb kalandja: egy 7500 kilométeres vágta, melynek végén
a mongolok első ízben találkoztak a keresztény világgal.

Az első királyság ebben a nagy menetelésben Grúzia volt;
1000 éve keresztény és 100 éve független. Ebben az idő-
szakban érte el hatalma és tekintélye csúcspontját, hős
királynőjének, Tamarának köszönhetően, akinek birodalma
a Fekete-tengertől a Kaukázus mentén a mai Azerbajdzsá-
nig húzódott. A grúzok Tamara uralkodásának időszakára
(1184-1213) úgy tekintenek vissza, mint az aranykorra; az
irodalom, építészet, tudomány és művészet reneszánszára,
mely termékeny talajra talált a kereskedőkben, akik Tbiliszit
Európa, Oroszország és Horezm közötti láncszemmé tették.
Rusztaveli, aki A párdúcboros lovag című nemzeti eposzát
néhány évvel a mongolok érkezése előtt írta, jártas volt a
kínai és görög filozófiában is. Palotáival, kolostoraival, ikon-
jaival és aranykötésű evangéliumaival Grúzia pontosan azt
testesítette meg, amire a nagy kaland megalapozásához
Dzsebének és Szübötejnek szüksége volt.

Mindez ugyanabban az évben történt, amikor a keresz-
tény Európa először hallott mendemondákat arról, ami
Közép-Ázsiában történik. A keresztény világnak segítségre
volt szüksége. Az előző három évben az ötödik keresztes
hadjárat frank és német seregei megpróbálták Egyiptomot
meghódítani, de a szaracénok valósággal felmorzsozták az
európai sereget. A pápa a gazdag és erős keresztény testvé-
rekhez, a grúzokhoz fordult segítségért. De nem Tamara
örököse, Ragyogó Georgij volt az egyetlen, akitől segítségre
lehetett számítani. Hírek érkeztek a keresztes város, Akkon
(Acre, ma: Akko) püspökétől, Jacques Vitrytől, aki arról írt a
keresztény vezetőknek Rómába, Londonba, Bécsbe és Pá-
rizsba, hogy "a kereszténység egy új és hatalmas védelme-
zője emelkedik föl". Indiai Dávid királynak hívják, és a legen-
dás keresztény uralkodó, János pap unokája, akivel persze
azon nyomban össze is keverték. Nyilvánvaló, hogy Dá-
vid-János király a bagdadi nesztoriánus keresztény egyház
fejének kívánságára bukkant föl Ázsia mélyéről, s miután le-
győzte az iszlám hordákat, éppen úton volt, hogy meg-
mentse a keresztény Európát, és visszaadja Jeruzsálemet
jogos tulajdonosainak. Ezt a képtelenséget Horezmtől Grú-
ziáig visszhangozták az utazók, összemosva a különböző
tényeket, például azt, hogy volt egy nesztoriánus kán (Tooril
Ong kán), és hogy az iszlám fölött hatalmas győzelmeket
arattak (először Je-hi Tasi, Karakitaj alapítója, most legújab-
ban pedig maga Dzsingisz).

A Jacques-féle mendemonda ezután egyfajta meglehetősen fonák megerősítést kapott, éppen Grúziából, ahová most a mongolok valóban megérkeztek! Forgószélszerű támadást hajtottak végre, mindenféle követhető logika nélkül. Majdnem Tbilisziig nyomultak előre, szétkergették a grúziai lovasság színe-javát, majd eltűntek Észak-Irán felé. Bagdadot azonban mégsem támadták meg, ehelyett újra észak felé fordultak, másodsorra is szétverték a grúziai hadsereget (Ragyogó Georgijt megölték), majd átkeltek a Kaukázuson, a grúzokat gyötrő kételyek között hagyva afelől, hogy mindez pusztán egy felderítő akció volt-e, s vajon miért álltak el a további támadásoktól.

Bármilyen volt is az ok, arra ezek után gondolni se lehetett, hogy Egyiptomba küldjenek haderőt a kereszties lovagok megsegítésére. Georgij utódja, lánytestvére, Ruzsudani kétségbeesett levelet írt a pápának. "Vad tatár népek, pokoli horda, zsákmányra éhesek, mint a farkasok, és merészek, mint az oroszlanok, törtek rá országomra. Alighanem keresztény eredetűek..." utóbbi állításában Ruzsudanit nyilvánvalóan a mongol zászló tévesztette meg, mely egy repülő sólymot ábrázolt, s egy torz keresztre hasonlított. Most ugyan eltávoztak - elüldözték őket a bátor grúz lovagok, fülentett az uralkodónak -, de "nem vagyunk abban a helyzetben, hogy fölemeljük a keresztet, ahogy korábban Szentségednek ígértük".

A Kaukázustól északra eső síkságokon, a mai Csecsenföldön a mongolok újabb, ezúttal keményebb ellenséggel találták magukat szembe. Ez a nomád török nép - az oroszok poloveceknek, a törökök kipcsaknak, az európaiak kumánoknak nevezik őket, a magyarok pedig ebből a népcsoportból eredeztetik a kunokat - a Fekete-tengertől északra elterülő síkságot és a Don-vidékét uralta egészen a Kijevi Fejedelemségig. A kumánok kapcsolatban álltak Grúziával, Bizánccal és Oroszfélddel, s a mongolokkal szemben igencsak felkészült haderőt tudtak felvonultatni: hadseregük rugalmasan elegyítette a nehézfegyverzetet a lovas íjászokkal. Emellett hazai terepen mozogtak, több harcosuk volt, mint a mongoloknak, s más helyi csapatoktól is erősítéseket kaptak. Egy hosszúra nyúlt pillanatig úgy tűnt, hogy Dzsebe és Szübötej csapdába estek egy náluknál erősebb hadsereg, illetve a Kaukázus jeges hágói között. Szorult helyzetükben az egyetlen lehetséges megoldást választották: küldöttséget menesztettek a kumánokhoz, sok-sok lábasjósággal, melyeket a grúzoktól lopott kincsekkel rakodtak meg. Miért is kellene e hirtelen jött ajándékot véres ütközetben kockáztatni? - tették fel maguknak a kérdést a kumánok, s még az éjszaka folyamán odébbálltak a kincsekkel, a kisebb helyi csapatokat meg könnyű prédául otthagyták a mongoloknak. Persze a mongolok most, hogy nehéz terheiktől meg-

szabadultak, könnyedén utolérték az eliszkoló kumánokat, legyőzték őket, a kincseket pedig visszarabolták. A túlélő kumánok Orosz földre menekültek, így a Krímtől északra fekvő sztyeppék mongol kézre kerültek.

Dzsebe és Szübötej most kettéosztották erőiket. Amíg Dzsebe a Don partjait biztosította, addig Szübötej a Krím felé tartott, hogy felszámolja a kumánokat. És itt történt meg, hogy a mongolok első ízben találkoztak európaiakkal. Az övékétől teljességgel különböző birodalom képviselőivel hozta őket össze a sors: a velencei kereskedőbirodalommal. Enklávójuk, mely magában foglalta az Azovi-tenger bejáratát, a velenceiek két krími bázisának egyike volt; míg a másik, Herszon a mai Szevasztopol közelében feküdt; mindkettő a genovai kirendeltségekkel, a szudákival (ma Szoldaja) és a feodoszijaival (ma Kaffa) versengett. A velencei kereskedők az új jövevényekben nyomban meglátták a lehetőséget. A mongolok szemlátomást gazdagok voltak, ezüstös nyergekkel és lószerszámokkal rendelkeztek, páncélíngék alatt selymeket hordtak, valóságos külön tolmács-hadseregük volt; hadosztálynyi mohó muzulmán kereskedő kísérte őket, és fegyvereikkel mindent megkaparintottak, amire szemet vetettek. Másfelől a mongolok is úgy vélték, hogy a velenceiek kereskedőhajói, üzleti kapcsolatai hasznosak lehetnek számukra, hogy hozzáférhessenek az új világ javaihoz. Így hát üzletet kötöttek. Szübötej a genovaiakat kifüstölte Szudákból, a velenceieknek monopóliumot adott a fekete-tengeri kereskedelemre, majd visszafordult a Donhoz, hogy egyesüljön Dzsebe csapataival.

1222 végén a két haderő együttesen megindult nyugat felé, a védtelen sztyeppén át a Dnyeszterhez. A foglyok közül kiválogatott felderítők, Kínában képzett tolmácsok, hivatalnokok hada gyűjtött információkat népekről, hadseregekről, terményekről, éghajlati viszonyokról. Még úgynevezett "alvó ügynököket" is toboroztak, akiket jól megfizetve hazaküldtek, hogy kellő időben megfelelő információkkal szolgáljanak. Új értesülésekkel és zsákmányokkal gazdagon Dzsebe és Szübötej visszanyargalt a Dnyeperhez, hogy felkészüljenek a bolgárokhoz vezető hosszú menetelésre.

Ám ez kissé még odébb volt. Noha a kumánok meglehetősen ellenséges viszonyban voltak az oroszokkal, a kumán kán, Kotian (vagy másként: Kötöny) biztosította a pozícióját azáltal, hogy szövetségesévé, még pontosabban vejévé vált a helyi orosz hadúrnak, a halicsi fejedelem Misztyiszlav Misztyiszlavicsnak. Hadi szövetséget javasolt apósának a mongolok ellen, mondván: "Ma a mi országunkat vették el, holnap rajtatok a sor." Más orosz fejedelemségek hercegei is csatlakoztak a szövetséghez; Volnjanszkból, Kurszkból, Kijevből, Csernyigovból, Szuzdalból, Rosztovból jöttek a csapatok 1223 tavaszán, és a Dnyeper partján gyülekeztek.

Szembetalálkozva e hatalmas haderővel, a mongolok elbizonytalanodtak. Érkeztek ugyan üzenetek, hogy Dzsocsi nyugat felé tart a Kaszpi-tengertől északra, és parancsot kapott, hogy csatlakozzék hozzájuk, de Dzsocsi, mint mindig, most is túlságosan önfejűnek bizonyult ahhoz, hogy parancsokat teljesítsen. Nyilvánvalóan nem fűlött a foga ahhoz, hogy lemondjon önállóságáról. Ilyen körülmények között Szübötej és Dzsebe azt találta a leghelyesebbnek, ha küldöttséget menesztenek az orosz herceghez. Mem veled van vitánk, hanem a kumánokkal, hangzott az üzenet. Tőled semmi mást nem várunk, csak annyit, hogy ne támogasd az ellenségünket. Ám ahogy Mohammed sah négy évvel korábban, úgy az orosz fejedelem is visszautasította a mongolok indítványát, a követeket kémkedéssel vádolta, és kivégeztette őket. Ez viszont olyan cselekedet volt, ami már bosszúért kiáltott.

Az orosz haderő lassan gyülekezett a Dnyeper partjánál, azon a szakaszon, ahol a folyó fölgyorsul, s ahol napjainkban a zaporozsjei hatalmas vízi erőmű duzzasztógátjával tavat létesítettek, s így hasznosítják a folyó erős sodrását. Csaknem 80 ezer harcos gyűlt össze: kumán lovas íjászok, csónakokon érkezett galíciai gyalogság, sok szekérdereknyszerű harci eszköz és élelem, nehézpáncélos orosz lovasság, kupa alakú sisakjaikkal és vasmaszkjaikkal, hosszú pallosaikkal, buzogányaikkal és ikonokkal díszített lobogóikkal. Félelmetes látvány volt. Csakhogy ezek a katonák valójában európai stílusú harcmódot hoztak hozzájuk, bevett kastélyokkal és bástyákkal a hátuk mögött. És a különböző egységek olyan hercegek parancsnoksága alatt álltak, akik nemcsak a közös ellenséggel szemben, hanem egymás ellen is ugyanúgy készen álltak a harcra. Sem idő, sem szándék nem volt arra, hogy a parancsnoki szervezetben, felderítésben vagy stratégiában egységet alkossanak.

Hasonlítsuk össze mindezt a mongolok 20-25 ezer fős hadseregének szigorú fegyelmével, gyors helyváltoztatási képességével, céltudatosságával és egységességével, melyet azzal biztosítottak, hogy gyorsfutárok útján a csapatok folyamatos kapcsolatban álltak Dzsingisz főhadiszállásával. A mongol póniexpressz állandó pihenőhelyekkel, váltott lovakkal és lovasokkal naponta 600 kilométeres távolságot hidalt át könnyűszerrel - ezzel a teljesítménnyel a vasút feltalálásáig senki nem versengetett, nem beszélve arról, hogy ez a fajta lovas futárszolgálat mennyivel rugalmasabb volt, mint a 19. században feltalált "vasparipa" kínálat lehetősége. Mindezen túl a mongol hadsereg kitűnően felszerelt lovassággal rendelkezett, mely most már nemcsak saját íjakkal, hanem muzulmán páncélzattal és könnyű súlyú, damaszkuszi acélból kovácsolt kardokkal is föl volt szerelve.

Amikor az orosz csapatok a Dnyeper nyugati partján fölso-
rakoztak, az ellenség látványa először pusztán megvetést vál-
tott ki belőlük. A látszólag száralmasan - csupán íjakkal és
szablyákkal - fölfegyverzett mongolok csoportjai eleresztettek
ugyan néhány nyílveszőt, de hamarosan elszeleltek a széles
sztyeppe irányába. Egy orosz lovasalakulat nyomban átkelt a
folyón, és a nyomukba eredt. Az oroszok önbizalma tovább
izmosodott, amikor egy kisebb mongol csapategységet el-
foglaltak, s a parancsnokot - aki egy temetődomb mögé rejtő-
zött el, talán azzal a szándékkal, hogy az ellenség hátába
kerülhet - kivégezték. Az orosz főhadtest is átkelt a folyón,
csónakokból pontonhidat építve. A mongolok továbbra is
menekültek, még hozzá, úgy tűnt, hanyatt-homlok, mert hát-
rahagyták hadifoglyaikat és csordáikat. Az előrenyomuló
orosz hadsereg győzelemittasan vette birtokba ezeket a java-
kat, egészen addig, amíg egy névtelen orosz krónikás szavai-
val élve: "az egész sereg tele nem lett marhákkal".

A mongolok gyors, kicsi lovaikon kilenc napon át mene-
kültek, s az őket üldöző oroszok minél tovább nyomultak
a sztyeppe mélyére, annál biztosabbak voltak a győzelem-
ben, a kumánok pedig el voltak ragadtatva a gondolattól,
hogy visszakapják országukat. Május 31-én az oroszok egy
kis folyóhoz, a Kalkához értek - valójában alig volt nagyobb
ez egy pataknál, mely az alacsony hegyről a sztyeppén át a
40 kilométerre levő Azovi-tenger felé csordogált. Elsőként
természetesen a kumánok keltek át rajta, hiszen gyorsaság-
ban csak ők vehették fel a versenyt a mongolokkal. Mögöt-
tük haladt az orosz lovasság, majd pedig a gyalogság, a
szekereket és a nehéz hadi felszereléseket a kis patak túl-
partján hagyva. A sereg hamarosan olyanná vált, mint
valami alaktalan zsírpaca a víz felületén.

Ez volt az a pillanat, amikor a mongolok megfordultak és
támadásba lendültek. Teljességgel nem hagyományos
módon támadtak: nehézfegyverzetű lovasságuk a kumán
könnyűlovasságnak esett neki, a mongol lovasok viszont lán-
dzsáikkal, dárdáikkal és könnyű damaszkuszi kardjaikkal az
orosz lovasságra törtek rá. Az addigi üldözők hamarosan fej-
vesztetten menekültek, saját hátvéderőiket taposták agyon,
majd a szűk völgybe szorultak. Hat herceg és 70 nemes fe-
küdt holtan. A folyó túloldalán a részvétlen kijeveiknek mind-
össze arra volt idejük, hogy védelmi állásba rendezzék szeke-
reiket, s lassú visszavonulásba kezdjenek, miközben a
hadsereg többi része életét mentve, hanyatt-homlok mene-
kült a sztyeppén át. Pár nappal később néhány túlélő elérte a
Dnyepert, és elkezdett kétségbeesetten lefelé evezni a folyón,
mások a sztyeppe felé menekültek, halálukat siettetve.
A vezetők közül csak Misztyiszlavicsnak, a "Vakmerőnek" sike-
rült elmenekülnie, aki meg sem állt hazáig, a mai Magyaror-
szág és Ukrajna közötti határvidékig.

Végül is a túlélő vezetők, beleértve Misztyiszlavics Romanovics kijevi herceget, azzal a feltétellel adták meg magukat, hogy nem lesz további vérontás. Szübötej és Dzsebe nem szándékozott a követeik megölése miatt további bosszút állni, de ahhoz az ígéretükhöz tartották magukat, hogy ellenfeleiknek herceghez méltó, vértelen halált garantálnak. A kivégzési módszer aljas volt, brutális és szándékosan elnyújtott - nemcsak azért, hogy szadista hajlamaikat kiéljék, hanem azért is, hogy a várakozó Nyugatnak félelmetes figyelmeztetést küldjenek. A foglyokat megkötözve a földre fektették, és nehéz fadeszkázatot raktak rájuk, amelyen Szübötej, Dzsebe és tisztjeik győzelmi lakomájukat megülték, miközben Misztyiszlavics herceg és szövetségesei a deszkapalló alatt lassan megfulladtak.

Ezt követően, 1223 júniusának elején Dzsocsi, aki eddig a Kaszpi-tengertől északra időzött, elindult, hogy erősítést hozzon. Egy Dnyeper környéki röpke fosztogatás után Szübötej és Dzsebe visszafordult a Volgához, ahol a két hadsereg egyesült. Hétszáz kilométert haladtak fölfelé a folyó mentén, mígnem szembe találták magukat eddigi legfélelmetesebb ellenfelükkel, az úgynevezett volgai bolgárokkal. E népcsoportnak két városa volt, Bulgar és Szuvar, s a mai Kazán környékén ők uralták a Volga vidékét. Ez volt a mongolok egész expedíciójának az eredeti célpontja. De a kaland kis híján végzetesnek bizonyult. A források nem részletezik a történetet, de annyi bizonyos, hogy a bolgárok túl szívós ellenfélnek bizonyultak, olyannyira, hogy a mongolok elszenvedték első és egyetlen vereségüket, majd visszavonultak - emlékezetükbe vésve a megaláztatást, melyet tizenöt éven át, a visszavágás lehetőségéig hordoztak magukban.

Az Oroszország elleni "nagy portya" és a Kalka folyónál lezajlott ütközet rendkívüli következményekkel járt. Amikor a mongolok visszalovagoltak az Irtis folyóhoz, hogy újra csatlakozzanak Dzsingiszhez, elsőrangú ismereteket hoztak magukkal az egész tájegységről, az erőforrásokról és magáról az ellenfélről. E nélkül jóval nagyobb erőfeszítéseket követelt volna a határvidéki törzsek legyőzése, annál is inkább, mert az oroszokat, egységes vezetés híján, tartományról tartományra ki lehetett szorítani, a városokat pedig ki lehetett fosztani.

És mindezen túl a kumán foglyoktól megtudták, hogy létezik egy másik kiterjedt síkság, mely elég gazdag ahhoz, hogy bármilyen nagyságú mongol csapatot eltartson. Pontos tervezéssel Dzsingisz tovább folytathatta "küldetésének" beteljesítését, ha nomád birodalma számára sikerül létrehoznia egy harmadik fókuszpontot. Az első központ a szülőföldje, a második a távoli keleten Kína gazdag városainak együttese, míg a harmadik a messze nyugaton a Magyar Királyság gazdag Alföldje. Nem kellett hozzá túl nagy képzelet, hogy Magyarországon meglássa az új Mongóliát,

Európában az új Kínát - vagyis olyan területeket, melyek megérették a kifosztásra.

* * *

TIZEDIK FEJEZET

A halhatatlanság nyomában

De mi volt mindennek a jelentéstartalma? Az események Dzsingisz számára nyilvánvalóan azt igazolták, hogy az Ég a világ uralmára rendelte őt, s a legjobb úton halad afelé, hogy a negyven évvel korábban a Burkan-kaldunon közvetett módon kimondott ígéretet beteljesítse. De miért éppen ő? És mi volt a természete annak a titokzatos hatalomnak, mely magasba emelte őt és az ő révén nemzetét? Kétszeresen is rejtélyes lehetett a kérdés: először is a titokzatos égi hatalom miért éppen őt ragadta ki az ismeretlenségből, minek köszönhette az égiek védelmét és engedelmessége jutalmaként a példátlan hódításokat? Másodszor: miért nem járt ez együtt az Igazságba, a nagybetűs Igazságba való betekintés képességével, vagyis a világmindenség valós természetének megértésével?

Az ilyenfajta elmélkedéseket gyerekkora óta szinte a levegővel szívtta magába, hiszen a sámánizmus és a nesztoriánus kereszténység a mongol és török népcsoportoknál folyamatosan versengett a lelkekért. Dzsingisz már fiatal korában tudta, hogy a mongol sámánok dobjaikkal, álarcaikkal, révületükkel nem az egyetlen lehetséges utat kínálják a spirituális megismeréshez, hogy másféle papok mélyebb belső látáshoz adnak útmutatást, és hogy más politikai vezetők ugyancsak isteni támogatásról beszélnek.

Népvezérként és hódítóként Dzsingisz tapasztalatai bővültek. A kínai császár az Ég Mandátumára hivatkozva uralkodott, Hsziahszia királya Burkán volt, azaz Szentséges: az Élő Buddha. A pagodák, a királyi sírboltok Jincsuanban, a datongi vagy pekingi templomok mind-mind vallási hitről tanúskodtak. Most pedig a póniexpresszen Szübötejtől kapott levelekből arról értesül, hogy más nagy monumentumok is vannak: a keresztény katedrálisok Grúziában, úgy tűnt számára, hogy ezek a hitek - sámánizmus, konfucianizmus, buddhizmus, kereszténység - tapogatózva mind ugyanazt a homályos Igazságot keresik. Erre a következtetésre utal egyik rendelete, mely szerint valamennyi vallást egyformán tiszteletben kell tartani. Ez a törvény Dzsingisztől kezdve alapjául szolgál a mongol uralkodók egyik legfigyelemreméltóbb tulajdonságának: a vallási toleranciának. A nyitott szellemű kutakodás és az előítélet-mentesség Dzsingiszben alighanem egy kevésbé spirituális gondolatot

is fölkellett. Ha egyszer ezek a "kétes alapokon" nyugvó hittek ekkora birodalmakat és emlékműveket képesek létrehozni, akkor micsoda hatalommal rendelkezhetne, ha a valódi Igazság birtokába jutna! Különösképp, ha ez a tudás magában foglalná:

a) a biztos túlélést és a következő élet bizonyosságát

b) s ami gyakorlati megfontolásból még ennél is fontosabb talán: ennek a földi életnek a meghosszabbítását.

Dzsingisznek akadt két embere, aki meglehetősen jártas volt e kérdésekben ahhoz, hogy az efféle elmékedéseket bátorítsa. Az egyik a kitaj Je-lü Csu-caj, "Hosszú Szakáll", aki átélte Peking ostromát, majd egy buddhista kolostorban kereste a megvilágosodást, mielőtt 1218-ban Dzsingisz tanácsadójává lett. A másik spirituális segítőtárs a kán kínai minisztere, Liu Ven, aki a gyógynövények ismeretével és a zengő nyílhegyek farigcsálásával is nagy tekintélyre tett szert. Tőlük, kettejüktől hallott először Dzsingisz a taoizmusról, még amikor Horezm lerohanására készült, pontosabban egy taoista szektáról, melyet Csüan-csennek neveztek (Teljes Tökéletesség), és annak kiemelkedő vezetőjéről, a bölcs Csang Csunról.

A szekta a kiemelkedő erkölcsiség és az excentrikusság keveréke volt; Vang Ce, más néven Vang, a Megszállott alapította, akinek 1159-ben sétálás közben két rejtélyes idegen világította meg a tant. Lényegében a taoizmus egyfajta kivonata volt ez, mely az előző 1700 évben bontakozott ki a legendás Lao-ce tanításaiból. A taoisták azt hirdetik, hogy az ember akkor él helyesen, ha megtalálja és követi az igaz utat, a Taót. Ezen azt értik, hogy föl kell ismerni az emberek és dolgok eredendő tisztaságát - az élet által meg nem rontott "természetes állapotot" -, tudva, hogy a sorsokat az Ég rendeli el, s az eredendő tisztaság csak ennek az elrendelt sorsnak a beteljesülésével érhető el. Vang egyik fő hozzájárulása ehhez a tanításhoz az volt, hogy ragaszkodott egy szélsőséges, misztikus, önkínzó aszketizmushoz. Ehhez hozzátartozott a lehető legkevesebb alvás, mely azt a célt szolgálta, hogy "a sötét démont kiolvasszuk" magunkból. E gondolatoktól vezetettve beásta magát egy háromméteres aknába, s két éven át ott tartózkodott, majd pedig földbe vajt odvát fölcserélte egy kunyhóra. További négy évet élt ebben az elszigeteltségben, amikor is úgy döntött, hogy kunyhóját fölégeti, s úgy találtak rá, hogy a hamuban táncolt. Csak ezt követően - testben és lélekben feltehetően kellőképp felkészülve - látott hozzá az Arany Lótusz Gyülekezet megalapításához, amely összehangolt tanításainak terjesztését szolgálta. A Három Tannak nevezett eszmerendszer Kína három fő vallását egyesítette, vagyis a konfucianiz-

mus, a buddhizmus és a taoizmus főbb tantételeit. Etikái, magatartásbeli és kormányzási eszményeihez hozzáillesztette a társadalmi jólét iránti elkötelezettségét, s mindezeket az alapelveket nőkre és férfiakra egyaránt alkalmazta, mi több, nőikkel kapcsolatos álláspontja tanainak egyik legfontosabb alaptételévé vált.

Megszállott Vang egyik tanítványa volt a tizenéves Csiu, aki remek emlékezőtehetségével és tetszetős verseivel aratott széles körben elismerést. Amikor Vang 1170-ben meghalt, az akkor 22 éves Csiu, fölvéve a Csang Csun (Örök Tavasz) nevet, egyikévé vált azoknak, akik továbbvitték Vang tanait. A fiatalember ennek folytán meglehetősen jártasságra tett szert a kiterjedt alkímiai irodalomban, vagyis abban a hitvilágban, mely szerint bizonyos szubsztanciák - jade, gyöngy, cinóber, arany - mesterségesen előállítva életet meghosszabbító elixírként hasznosíthatók. Sok iszlám és európai alkímistához hasonlóan Csang Csunt is inkább az alkímia jelképvilága érdekelte - vagyis a spirituális átváltoztatás -, semmint a gyakorlati alkalmazás. De mégiscsak a hosszú élet titkára vonatkozó elmélet volt az, ami részben magyarázta e szekta gyorsan növekvő népszerűségét. A szektát a pekingi Uao-ház is támogatta, és elkezdődött a saját templomok létrehozása. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a Szungokkal folytatott háború idején, amikor városokat égettek föl, s szerte az országban banditák garázdálkodtak, a szekta emberbaráti elvei egyre több hívet toboroztak az átlagemberek köréből.

Egy Csang Csun-féle ember több szempontból is fölkeltette Dzsingisz és néhány tisztje érdeklődését. Csu-caj elképzelései között szerepelt, hogy bármelyik rendszerrel, melyhez az Ég segítő kezet nyújt, Dzsingisz gyilkos, barbár törzsfőnöki arculatát egy civilizált és gazdag szellemi életet élő birodalmi vezető képévé kellene átformálni. Politikailag a kán hasznot húzhat abból, hogy olyan ember együttműködését sikerül megnyernie, aki jótékony hatást képes gyakorolni a nyughatatlan kínai alattvalókra. De igazából az alkímia gyakorlati alkalmazása volt az, ami eldöntötte a kérdést. Dzsingisz betöltötte hatvanadik életévét, és nyilvánvaló volt, hogy örökké nem vezethet hadjáratokat. Hacsak nem bizonyul igaznak a hír, amit Liu Ventől hallott, miszerint Csang Csun 300 éves, és hogy másokat is meg tud tanítani a titokra.

1219-ben Csang Csun, aki ekkor valójában hetvenéves volt, és ő vezette a szektát, korábban már kapott egy meghívást a Szung-udvartól, amit azonban elutasított. Templomába, amely a Santung-félszigeten, Pekingtől 500 kilométerre helyezkedett el, ezúttal északnyugatról érkezett egy delegáció, jóval nyomatékosabb meghívással. A hosszú levelet Csu-caj fogalmazta, s később a szöveget számos em-

lékoszlopra rávésték. Ezeken az oszlopokon Dzsingisz egy jámbor taoista bölcs áruhájában látható, Liu Ven hozta a levelet, 20 mongol kíséretében. Liu Ven egy najman táborban volt éppen, amikor megérkezett hozzá Dzsingisz parancsa. Több hónapig tartott, míg átkelt a sztyeppén, a Góbin és Észak-Kína háború sújtotta vidékein, hogy Csang Csun templomába érjen.

Az öreg bölcs nyomban felismerte, milyen megpróbáltatások elébe néz, és minden jel szerint elbizonytalanodott. Dzsingisz napról napra mélyebbre nyomult Horezmben, és ezáltal napról napra messzebb került Kínától. Liu Ven nyugtalanná vált. Mi lesz, ha az öreg nemet mond, mint ahogy a Szungok meghívását is visszautasította? "Az uralkodó rendkívüli követként küldött ide, hegyeken, tavakon át, megparancsolva, hogy akár hónapokig, akár évekig fog tartani, de nélküled vissza nem térhetek." Az a gyanúm, hogy ennél a pontnál a küldött Csang Csun közvetlen érdekeire igyekezett apellálni. Ha a dolgok jól mennek, a Dzsingisszel való találkozás a lehető legnagyobb áldás lesz az öreg szektájára és vallására nézve.

Erre nem lehetett nemet mondani. Hiszen mi sem világosabb: az Ég akarata nyilvánult meg. Csang Csun felkészült a 10 ezer kilométeres útra, mely csaknem egy teljes évet vett igénybe. Egyik tanítványa, U Csi-csang készített úti beszámolót (melyet Arthur Waley orientalista fordított le gyönyörűen Egy alkimista utazásai címmel; az idézetek ebből a műből valók). A könyv egyedülálló áttekintést ad Belső-Ázsia népeiről, még hozzá sorsdöntő pillanatban. Soha annak előtte senki számára nem adatott meg, főleg nem egy öregedő szerzetesnek, hogy e sok küzdelmet látott vidéken a Csendes-óceántól az iszlám szívéig, még az indiai határvidéket is érintve keresztülutazzon, egyetlen hatalom fennhatósága, azaz Dzsingisz egységesülő birodalmának védelme alatt. Csang Csun utazása az első példa arra a korábban elképzelhetetlen szabadságra, amelyet az előző húsz év minden képzeletet felülmúló brutális öldöklése hozott létre. A Pax Mongolica teszi lehetővé az elkövetkező másfél évszázadban számos nyugati utazónak, hogy nyugatról keletre Eurázián keresztül vágjon; ideértve katolikus papokat, kereskedőket és felfedezőket - köztük a leghíresebb utazót: Marco Pólót.

Ám az első ilyen utazás keletről nyugatra történt, magának Dzsingisznak a parancsára.

Néhány nappal a Liu Vennél való találkozás után tizenkilenc követővel és egy tizenöt tagú lovas kísérettel Csang Csun elindult Horezm felé, illetve egy akkor még meghatározhatatlan úti cél felé, ahol Dzsingisz a sok hónapos utazás végén majd éppen tartózkodik (mint később kiderült, ez

a hely Afganisztán volt, s az utazás nem hónapokat, hanem két teljes évet vett igénybe). Liu Vennel és a biztonságos utazást garantálni hivatott kísérő harcosokkal, valamint a szertartásos üdvözléseket előkészítő taoista papokkal Csang Csun megérkezett Pekingbe, ahol hatalmas tömeg várta őt, áldást és szent nevet kérve a Mestertől. Csang Csunt marasztalták. Egy hónapon át tartottak a ceremóniák, sorban szentelte föl a papokat, üzenet érkezett, hogy Dzsingisz még tovább nyomult nyugat felé. Az előttük álló út hosszúnak ígérkezett, az utazás gyötrelmesnek, s a Mester bizony már nem volt fiatal. Csang Csun azzal a javaslattal állt elő, hogy talán jobb lenne Dzsingisszel annak hazatérte után találkozni. Nem, erről szó sem lehet! Csang Csunnak ekkor az a mentőötleme támadt, hogy Liu Vennek egy csapatra való lányt kell magával vinnie a kán háremébe. - Én csupán egy hegyi remete vagyok - mondta az öregember komoran. - De nem várhatod el tőlem, hogy háremhölgyekkel utazzam együtt.

Üzenetek mentek, parancsok jöttek. Folytassák lassú tempóban az utat, méltósággal és biztonságban, tegyenek egy nagy kerülőt Dzsingisz öccse, Temüge kelet-mongóliai főhadiszállása felé, hogy kikerüljék a megbízhatatlan tangutokat, és ne kelljen a kopár Góbi sivatagon átvágniuk. Az utazás folytatódott, gyakori pihenőkkel, többnyire templomok közelében, melyek a nyári perzselő hőségben enyhét adtak. Csang Csun pusztája jelenléte csodákat tett: megtört az aszály, ernyő formájú felhő borult a tömeg fölé, árnyékot adva, hogy ne kelljen a perzselő naptól szenvedni, egy üres kút hirtelen a pereméig megtelt vízzel. A nyárból ősz lett. A hegyekben jártak, a Góbi sivatagtól délre, amikor figyelmes üzenet érkezett, magától Dzsingisztől (vagy inkább újra Csuc-caj szánta rá magát a levélírással). "Az út, mely előttetek áll, szárazföldön és vízen, egyaránt hosszú; de bízom abban, hogy a személyzet és a kényelem, melyről gondoskodni fogok, lehetővé teszi, hogy ne tűnjön olyan hosszúnak." A telet egy újabb templomban töltötték, és az utazás 1221 márciusában folytatódott. Csang Csun tanítványai, érzékeny búcsút véve mesterüktől, "megkérdezték tőle, zokogva, hogy mikorra várható a visszatérése erről a hatalmas utazásról". A Mester kitérő választ adott, mondván, nem tudja megmondani, hogy saját taója mennyire lesz összhangban a mongolokéval, de engedve a makacs kérdezőknek, végül azt válaszolta, hogy három év múlva újra látják egymást. Röviddel ezután kíséretével átkelt a Borz Szája-hágón, és elérkezett ahhoz a csonthez, melyet a mongolok hagytak maguk után a Kína elleni első győzelmükkor. A főpap megígérte, hogy hazafelé jövet szertartást fog bemutatni az elhunytak lelkéért.

Aztán megkezdtek gyötrelmes vándorlásukat a keleti mongol sztyeppék kopár végtelenjén; a Mester hol lóra

szállt, hol székéren zötykölődött, elfogadta a pusztai pásztrok vendéglátását, máskor saját sátrában tért nyugovóra. Hat héttel később megérkeztek Temüge táborának szekérhadához és temérdek gerjéhez. Háromhetes pihenő után nyugat felé folytatták útjukat, kicsiny expedíciójuk népes karavánná bővült, hiszen Temüge tíz szekeret és több száz ökröt küldött velük ajándékba.

A Kerülen folyó déli partvonalát követték, amikor legnagyobb döbbenetükre a levegő hirtelen lehűlt, a Nap elhalványult, és mindent beborító árnyék borult rájuk. Teljes napfogyatkozás volt, olyan csillagászati esemény, amelynek alapján vándorlásuk helye és időpontja pontosan meghatározható. A mai naptár szerint 1221. május 23-án, délelőtt történt mindez, Avraga közelében, mely a folyótól mintegy tíz kilométerre északra helyezkedik el. Ezen a ponton saját útvonalam szinte teljesen fedi Csang Csunét. Li szemével látom magam előtt a jelenetet: a kocsisok és a lovasok leállnak, s elképedve nézik, amint a frissen kiszökdült part menti fűzfákat és a hullámozó mezőt apró, sárga, csillagszerű virágok pötytyözik tele, és a távoli, hófedte csúcsokra jeges árnyék borul; fönt az égen a Hold fekete korongjára fénylő peremet varázsol az égitest mögé bújó Nap koronája, és a szürkületi égbolton föltűnnek a csillagok.

A csapat tovább nyomult a Kerülen mentén; az a tény, hogy nem keltek át a folyón, hogy Avragában megpihenjenek, arra enged következtetni, hogy a régi fővárost már elköltöztették a Karakorumba tervezett új helyre. Ott, ahol a Kerülen a Burkan-kaldun irányába észak felé fordul, a csoport délnyugat felé vette útját, s minden egyes gertábornál lelkes fogadtatásban volt részük, hiszen a puszták madarai minden titkot elmesélnek a sztyeppék lakóinak, akik már hónapok óta várták Csang Csun érkezését. A nyár folyamán továbbhaladtak délnyugat felé, csaknem érintették az új főváros, Karakorum helyét is - habár Li erről nem tesz említést -, majd fölkapaszkodtak a Hangáj hegy fenyőerdőinek kanyargós ösvényeire. Itt, a hegyi legelőkön szekerek és sátrak "százaival, ezreivel" találták szembe magukat; "a gyaloghintók, pavilonok, és más fényűző dolgok minden bizonnal ámulattal töltötték el az ősi hunok kánjait". Két hercegnő nyári tábora volt ez; az egyiket a tangutok adták Dzsingisznak, amikor 1210-ben Hsziahszia megadta magát, a másiktól a kínaiaknak kellett lemondaniuk 1214-ben, Peking elesetkor. Míg a kán visszatértére vártak, szemlátomást jól "berendezkedtek", s nagylelkűen kínálgatták lisztből sült kenyereket, melyhez a lisztet a Tien-sanon túlról tevékkel hozták ide. Amikor az utazók átkeltek a hegygerincen, és leereszkedtek a völgybe, megpillantották az első muzulmánt, aki éppen egy csatornát ásott az árpaföldje öntözéséhez. (Az árpa megterem a Góbiban, feltéve, hogy kap vizet, melyet a parasztok a hegy lábánál csobogó forrásokból nyertek.)

Valahol észak felé helyezkedett el Csinkai tábora, azé a horezmi muzulmán parancsnoké, aki elhagyta otthonát, és a kereitekhez csatlakozott, Dzsingisz szolgálatába állt, amikor "a Baldzsuna vizét itták", és a kán hű segítőjévé vált. Másnap maga Csinkai érkezett a helyszínre. A Mester könyörgött neki, hadd tölthesse itt a telet, s ha lehet, itt várná ki Dzsingisz érkezését. Lehetetlen, válaszolta Csinkai. "Ha a Mester itt maradna, azért biztos, hogy engem hibáztatnának." Viszont följánlotta, hogy mostantól személyesen ő vezeti az expedíciót. Csinkai jól ismerte az utat az Altaj meredek hegyein át, le a sivatagig, keresztül a Fehér Csontok Birodalmán, ahol egy egész hadsereg omlott össze és lelte halálát, majd a Tien-san szikrázó, hófödte horizontjával övezett nagy Dzsungáriai-medencén át, ahol a homokdűnéken csak úgy haladhatott a karaván, "mint egy hajó a hatalmas hullámhegyeken", s ahol a hőség még most, szeptemberben is annyira elviselhetetlen volt, hogy utazni csak éjszaka lehetett. Csang Csun kísérői reszkettek a gondolattól, hogy a sötétből gonosz manók és törpék ugranak rájuk, mígnem Mesterük nevetve eloszlatta félelmeiket: "Tudjátok, a kísértetek és a gonosz szellemek a tisztességes emberek közeléből elmenekülnek."

Az ujugurok földjére érkeztek, ismét rátértek a selyemútra Besbalikig, a mai ürümsitől keletre eső egyik oázisvárosig. A helyi uralkodó egy hatalmas ház felső emeletén szállásolta el a Mestert, ahonnan szőlőültetvényekre nyílt kilátás, és a házigazda bort, gyümölcsöt és illatszert küldött az idős szerzetesnek - nem éppen aszkétának való dolgok, de a katonai kíséret mindenestre tudott mit kezdeni az ajándékokkal. Este kínai törpék és zenészek egy csoportja gondoskodott a szórakoztatásról.

Kazahsztán felé folytatva útjukat, a Szairam-tónál balra fordultak, szekereiket fölvontatták a Fenyőfa-szoros új hadiútjának vízmosásos szakadécai és zuhatagai fölé, átkeltek a 48 fahídon, melyet Csagatáj épített az előző évi mongol invázióhoz. Innentől az Ili folyót követték, legelőivel, eperfáival, elhagyták Almalikot, mely nevét (a mai kazah főváros Alma-Atához hasonlóan) a térség híres gyümölcséről, az almáról kapta, és a Tien-san északra néző hegyoldalai mentén elhaladtak Balaszugan, a régi főváros mellett, melyet rövid ideig, egészen pontosan a vereségéig Lucslug kormányzott, majd a küldöttség átvonult Taskenton, aztán átlépte a Ferganai-szoros bejáratát, és megérkezett a lerombolt Szamarkandba.

Szamarkand korábbi népessége több mint 100 ezer háztartást számlált - nagyjából 350 ezer embert -, s a város lakosságának 75 százalékát elvesztette a mongol támadás következtében (hosszátéve, hogy az emberek zöme elmenekült).

kült a mongolok haragja elől). A város most új, nemzetközi irányítás alatt állt, kínaiak, kitajok és tangutok művelték a földeket, és kínai kézművesek szorgoskodtak a város újjáépítésén, Liu Ven, aki előrelovagolt, hogy földerítse a terepet, azzal tért vissza, hogy a pontonhidat a Szir-darján banditák lerombolták. Tél küszöbén álltak. Dzsingisz messze volt, Afganisztánt dülta fel éppen. Nem lenne okosabb tavaszra halasztani a vele való találkozást? A Mestert nem volt nehéz rábeszélni. A kormányzó, egy több nyelven beszélő kitaj, akit A-hajnak hívtak, Csang Csunt Mohammed sah palotájában szállásolta el, ahová ő maga, az esetleges helyi lázadástól tartva, nem óhajtott beköltözni. A vendégeket ez kissé nyugtalanította, a Mester azonban lelket öntött beléjük: "A Tao embere meghajlik a sors akarata előtt - mondta ártatlan derűvel. - Jó és Gonosz a saját útját járja, anélkül, hogy egyik a másiknak ártana." A kormányzó bort, aranybrokátot, rizst, kukoricalisztet, gyümölcsöt, zöldséget igyekezett a Mesterre tukmálni, ő azonban mindezt visszatartotta, száz font szőlő kivételével, melyet látogatói számára elfogadott. Nem lehet könnyű dolga az aszkétának, ha palotában, minden fényűzéssel körülvéve kell élnie, Csang Csun azonban nem adta fel elveit: "Az volt a szokása, hogy ami gabonánk maradt, azt odaadatta a város szegényeinek és éhezőinek... és ilyen módon rengeteg életet mentett meg."

A jeles vendég temérdek látogatója között akadt egy kínai csillagász. Mivel az asztronómia és az asztrológia ugyanazon érem két oldala volt, a két tudós összehasonlította feljegyzéseit, és gondosan kiszámolta az Avraga közelében megtapasztalt teljes napfogyatkozás pályáját. A Kerülen folyónál a Hold teljesen eltakarta a Napot, délebbre a 70 százalékat; Szamarkandnál pedig már csak a 60 százalékat. "Olyan ez, mint ha egy gyertyát egy legyezővel eltakarunk - vonta le a következtetést a Mester. - A legyező közvetlen árnyékában nincs fény, de minél távolabbra megyünk az egyik oldalon, annál nagyobb lesz a fény."

Eljött a tavasz. A hidat megjavították, a banditák szétszóródtak. Csang Csun elbizonytalanodott. Dzsingisz ötszáz kilométernyire délre volt innen, fenn a Hindukuson, a hó fogságában. A Mester hallott róla, hogy az Amu-darjától délre nincsenek zöldségek. Meg kellene várnia, amíg a zöldségeit összegyűjtik, morfondírozott, s az ötlettel követői teljességgel egyetértettek. Ahelyett, hogy az afgán hóval küzdenének, mégiscsak kellemesebb néhány hetet még itt tölteni, a csodálatra méltó Csu-caj társaságában, élvezni a tavaszt Szamarkandban, versekkel gazdagodni, asztronómus-asztrológusokkal társalogni, virágzó mandulafákat, tavakat, pagodákat, gyümölcsöket, zöldségeskerteket, erdőket csodálni, a Tao misztikumairól bölcselkedni, a selymes fűben elheveredni s bort szürcsölgetni.

Végül aztán nem volt helye a taktikázásnak, üzenet érkezett a kántól. "Mester! Nem kímélve magad a fáradságtól, hegyeken, völgyeken át eljöttél hozzám a napkelte földjeiről. Én most hazafelé tartok, és türelmetlenül várom, hogy mielőbb megismerhessem tanításodat." A köztes két esztendő még tovább növelte a kán tudásszomját, s nemcsak a hosszú élet titkaira volt kíváncsi, hanem a valódi hataloméra is, azon erőére, mely a vallásos meggyőződésből fakad. Dzsingisz látta, hogyan harcoltak a horezmiek, nem pusztán vezetőikért, nemcsak saját vagyonukért, hanem a hitükért is. Félelemmel vegyes tisztelettel bámulta meg Buharában a Kalján-minaretet, és majdnem biztos, hogy hasonló érzésekkel időzött el Kabultól északnyugatra a Bámiján szikláiról alátekintő két hatalmas, negyven-, illetve ötvenméteres homokkő Buddha-szobornál (azoknál az ősi szobroknál, melyeket a tálibok 2001-ben fölrobbantottak - azóta elkészültek a tervek a helyreállításra). Nincs az a vezető, aki ne vágya az efféle alkotások által sugallt odaadásra és tiszteletre.

Újabb kemény utazás várt a Mesterre: déli irányba, át a Vaskapukon - a Buzgala-szoroson, egy olyan keskeny átjárón, mint a tű foka. Átkeltek az Amu-darján, ahol ma Üzbegisztán határvonala húzódik, és felkapaszkodtak az észak-afganisztáni hegyekbe, ahol a hírnök szavai szerint "a hó olyan mély volt, hogy amikor a lovaglóstoromat beledöftem, közelébe se jutottam az aljának". A hó azonban már olvadni kezdett, és Boorcsu ott várakozott egy 1000 fős kísérettel, hogy dél felé vezesse őket, át a Bámijánon Parvanig (a mai Csarikarig, mely Kabultól 80 kilométerre északra fekszik).

Május második hetében, amikor a kora nyári hőség elkezdte fölforrósítani az afgán hegyi síkságokat, a Mester és a kán végre személyesen találkozott, s tolmács segítségével elbeszélgethettek. A két idős férfi szinte egyenrangú volt, a maga felségterületén mindkettő kiemelkedő személyiség, s mindkettő tisztelettel tekintett a másikra, elismerve annak kétségbevonhatatlan tekintélyét. Öreg szerzetesek nem térdelnek le uralkodók előtt. A kölcsönös üdvözlések után Dzsingisz kifejezte örömét, hogy egy ilyen személyiség, aki más uralkodó meghívását visszautasította, hajlandó volt 10 ezer lit megtenni, hogy vele találkozzék; a Mester szerény hegyi remeteként azzal válaszolt, hogy a találkozó az Ég akaratából jöhetett létre, Dzsingisz pedig rátért a lényegre:

- Mester, milyen csodaszert hoztál nekem a távolból, mely hozzásegít a hosszú élethez?

A Mester nem kertelt.

-Vannak eszközeim az élet kímélésére - felelte -, de olyan csodaszerelem nincs, amivel az élet meghosszab-

bítható.

Dzsingisz szerette az egyenes beszédet, és úrrá lett csalódottságán. Jurtákat állítottak, udvarias kérdések hangzottak el, hogyan szólítható a vendég (Atyának? Mesternek? Dzsingisz végül a "Szent Halhatatlan" megszólításnál kötött ki). És most következett az utazás tulajdonképpeni fő célja, ahogyan Csu-caj és a Mester azt kigondolták. A Szent Halhatatlan, aki ekkor 73 éves volt, Ázsia szívének uralkodóját (aki nagyjából 62 éves lehetett ekkor) meg fogja tanítani a helyes életmód és az igazságos uralkodás szabályaira. Csak-hogy e térség népei még messze nem voltak megzabolázva. Dzsingisznek le kellett számolnia a hegyi banditákkal, és ez akár hónapokig is eltarthat. A Mester erre azt felelte, hogy ebben az esetben leghelyesebb, ha addig ő visszatér Szamarkandba. Nem lesz az túl fárasztó? - udvariaskodott Dzsingisz. Ó, nem, semmiség az egész, mindössze háromhetes utazásról van szó, meg se kottyán ez annak, aki tízezer lit tett meg idáig.

A Szamarkandba visszatérő Mester kellő kényelmet élvezett a nyári hőségben; tornácát lágy szellők hűsítették, gyakran megmártózott a közeli tóban, főként padlizsánt és dinnyét fogyasztott - utóbbi, melyet a helybéli kormányzóhelyettes földjéről szüreteltek, jóval édesebb volt, mint ami Kínában terem. Szeptemberben aztán elérkezett megint az Afganisztánba való visszatérés ideje.

Dzsingisz már hazafelé készülődött, de ragaszkodott ahhoz, hogy Csang Csun és kísérete vele tartson. Az utazás során a két öreg számos eszmecserét folytatott, melyek közül a legfontosabb az a kiselőadás volt, melyet Csang Csun a Tao-ról tartott, vagyis a helyes életmódról, mely Égen és Földön mindennek az alapja. Dzsingisz mongolul és kínaiul is följegyeztette a Mester szavait; e nevezetes diskurzusra 1222. november 20-án került sor. "A legtöbb ember csak az Ég nagyságát ismeri - magyarázta a Mester A-hainak, Szamarkand kormányzójának a tolmácsolásával. - Ám ezek az emberek nem értik a Tao nagyszerűségét." Amikor az első ember megszületett, sugárzott a szent ragyogástól, léptei könnyedek voltak. Étvágya és vágyakozásai azonban annyira mohók, hogy teste elnehezült, és a szent fény megfakult. Az érzékiségtől és az érzelmi kicsapongástól élete lényege kiegyensúlyozatlanná vált. Azok, akik a Tao-t tanulmányozzák, ezt az egyensúlyt igyekeznek visszaállítani nyugalommal, aszketizmussal és meditációval. Ebben - az ásványi anyagok jelképes kombinációjában - rejlik a hosszú élet igazi elixírje. A kánnak mérsékelnie kell étvágját, vágyak nélküli életet kell élnie, le kell mondania az ízek orgiáiról, csakis friss és könnyű ételeket szabad fogyasztania, és távol kell tartania magát a bujaságtól. A Mester Liu Venre és pekingi háremhölgyeire emlékeztetett: "Ha az ember ilyene-

ket lát, valóban nehéz önmegtartóztatást tanúsítania. Szeretném, ha ezt észben tartanád!" A Mester azt tanácsolta, hogy Dzsingisz próbáljon meg egy hónapig nő nélkül aludni. Sőt ami ennél is jobb, igyekezzen minél kevesebbet aludni, hogy elűzze a "Jin-szellemeket", vagyis a szexuális gerjedelmek fő okozóit, melyek oly sok rombolást végeznek az alvó lélekben. Meg fogsz lepődni, mondta a Mester, milyen sok energiát nyersz ezzel! Ahogy a régi bölcsék mondták: "Ezernapi orvosság nem ér annyit, mint egyetlen egyedül töltött éjszaka."

A visszaúton, kissé félrehúzódva a menetelő hadsereg lármájától, a Mester folytatta az okítást, s néhányszor még körmére koppintott nagy hatalmú tanítványának. Felejtsék el a mongolok az olyan tabukat, mint a folyóban fürdés vagy ruhamosás tilalma nyáron! Vannak ennél sokkal fontosabb dolgok. "Kimondatott, hogy a háromezer bűn közül a legsúlyosabb, ha apját s anyját nem tiszteli az ember. Ebből a szempontból úgy hiszem, hogy Felsőged alattvalói komoly hibákat követnek el, és helyes lenne, ha Felsőged felhasználná befolyását, hogy jó útra térítse őket."

A kán hálás volt: "Szent Halhatatlan, szavaid messzemenően igazak. Pontosan így hiszem én is." Majd minisztereihez és tisztjeihez fordulva így szólt: "Az Ég küldte e Szent Halhatatlant, hogy elmondja nekem ezeket a dolgokat. Vés-sétek szívetekbe a hallottakat!" (De nem tették: Csang Csunt a Titkos történet egyetlenegyszer sem említi.)

A Mester ezután kérelmezte, hogy visszatérhessen Kínába. Az otthoniaknak azt ígérte, hogy három éven belül visszatér, s ha most nem kel útra, nem tudja teljesíteni ígéretét. Dzsingisz arra kérte a Mestert, hogy várjon még néhány napot, amíg a fia meg nem érkezik. A késlekedés nem volt haszontalan, hiszen a Mesternek alkalmat adott arra, hogy néhány további jó tanáccsal szolgáljon. Ezalatt történt, hogy a kán medvevadászaton megbotlott és a földre zuhant, ám a vad, ahelyett, hogy rátámadt és széjjeltépte volna, nyugodtan állt. Csang Csun úgy értékelte a történeteket, hogy lám, az Ég jelt adott Dzsingisznek, figyelmeztetve őt, hogy minden élet értékes - ez esetben a medvéé. (Csang Csun nyilvánvalóan nem használta fel az alkalmat, hogy néhány keresetlen szót szóljon a közelmúltban lemészárolt milliókról; talán ez is az Ég akarata volt, és Dzsingisz pusztán tehetetlen eszköze az égi akaratnak.) A kán mindenestre megöregedett. Ideje volt abbahagyni a vadászatot.

"Tudom jól, hogy tanácsod rendkívül hasznos - felelte a kán. - De sajnos mi, mongolok, gyerekkorunk óta úgy nővünk fel, hogy nyilazunk és lovagolunk. Erről nekünk nagyon nehéz lemondanunk." Ennek ellenére Dzsingisz legalábbis tett egy kísérletet: két hónapig nem vadászott.

Aztán egy utolsó beszélgetésnél szóba került a jutalom, amelyben a Mester és követői valószínűleg régóta reménykedtek. Dzsingisz megkérdezte Liu Ventől: sok tanítványa van-e a Mesternek Kínában? Ó, igen, felelte Liu Ven, amikor a Mestert kísérte, saját szemével látta, milyen sok tanítvány veszi őt körül - s bizonyágképpen előhúzza az adószedők listáját, amelyen e tanítványok mind rajta szerepeltek. Dzsingisz ekkor elrendelte, hogy Csang Csun tanítványai - gyakorlatilag az egész szervezet - ezentúl adómentességet élvezzenek, s a rendeletet nyomban írásba foglalták, és ellátták az uralkodó pecsétjével. Kényes ügy volt ez: Csu-caj ugyanis jól előkészítette a talajt, de a törvényt az összes szerzetesre szeretne volna kiterjeszteni. Valamilyen oknál fogva azonban Csu-caj a döntő pillanatkor nem volt jelen, s így csak a taoisták húztak hasznót a dologból. A ravasz vénembernek Csu-caj ezt soha nem bocsátotta meg.

Dzsingisz egy csapásra kisebb forradalmat indított el, mely mind a saját, mind a spirituális mestere érdekeit jól szolgálta. Amint Csang Csun hazatért, a buddhizmus kezdett háttérbe szorulni a taoizmus új, központosított és rendkívül becsvágyó formájával szemben. Csang Csun a rendelkezésére bocsátott gyors birodalmi postalovaknak köszönhetően hamar hazaért, és amikor 1224 elején megérkezett Pekingbe, üdvözlésére csodálok ezrei gyűltek össze. Hogy minél előbb hatályba léptethesse Dzsingisz rendeletét, a Mester arra biztatta híveit, hogy higgadtan fogadják el a mongol szabályokat. Az adómentesség bámulatos hatást tett a toborzásra. A vetélytárs buddhizmus dominanciája alól kiszabaduló taoizmus kicsiny szektából virágzó vallássá vált; új templomokat építettek - Peking kormányzója külön földet is rendelkezésre bocsátott ehhez -, és sorra vették át a pusztuló buddhista szentélyeket. A taoisták számára ez a csodák és égi előjelek ideje volt. Darvak köröztek a fejük fölött, egy sós vizű kút vize édessé vált. A Mars bolygó belépett a Skorpióba, baljós üzenetet küldve, ám a Mester megfelelő szertartásokkal képes volt megelőzni a fenyegető szerencsétlenséget. Imái erejével számos alkalommal az éhezésnek is véget vetett.

1227-ben Csang Csun a hihetetlen gyorsasággal terjeszkedő, adómentes taoista mozgalom egészének vezetőjévé választották, gyakorlatilag egyfajta taoista pápa lett belőle, akinek "Vatikánja" egy felújított és kibővített templomba költözött, melyet róla neveztek el. A Mester azonban tudta, hogy ideje lassan lejár (79 éves volt, és vérhasban szenvedett). Amikor egy nagy vihar a palota egyik tavanak partját lerombolta, a Mester bölcs mosollyal így szólt: "Ha a hegyek összeomlanak és a tavak kiszáradnak, nem jött-e el az ideje, hogy én is rátérjek erre az útra?"

Augusztus 22-én, hat hónappal 80. születésnapja előtt

meghalt. Különös egybeesés: ugyanabban az évben és ugyanabban a hónapban halt meg legnagyobb tanítványa is; de ez a történet egy másik fejezetet érdemel. Li Csi-csang igen szükszavúan emlékezik meg a Mester haláláról, utolsó délutánján a Mester írt egy verset az elillanó életről és arról a pillanatról, amikor földi porhüvelyét átadja a múlandóság-nak, s lelke a szent halhatatlanságba költözik. "Ezután fölment a Pao-hszuan-csarnokba, és visszatért a Tisztaságba. A termet különös szag töltötte meg."

Meg kell jegyeznünk, hogy a földi életből való távozása nem teljesen az egyetemes odaadás és az éteri áhítat jegyében zajlott. Csang Csun igen agyafúrtan intézte szektája ügyeit, és ezzel meglehetősen fölingerelte a főáramlathoz tartozó buddhistákat, akik egyáltalán nem bánkódtak halálának ténye és körülményei miatt. A Mester vérhasban halt meg, az árnyékszéken, jegyezték föl, és nyersen tréfálkoztak a szomorú eseményt körülengő szagokon.

Követői azonban sokan voltak, és hírneve egyre nőtt. Amikor testét fölgravatalozták, naponta tízezrek tisztelegtek koporsójánál - hercegek, tábornokok, tudósok, közemberek, buddhista papok és apácák éppúgy, mint taoisták, akiknek tábora napról napra gyarapodott. Tiszteletére önkéntesek negyven nap leforgása alatt fölhúztak egy templomot. Vang, a Megszállott és apostolai szindarabok és elbeszélések szereplőivé váltak, és a Teljes Tökéletesség szekta a modern taoizmus fő részévé vált, beteljesítve a Mester gondolatát, melyet halála délutánján öntött versbe:

"Új múlandó habocska jön és eltűnik,
De a fősodor megy tovább háborítatlanul."

* * *

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Az utolsó hadjárat

Dzsingisz 1224-re végre szabaddá vált, hogy a Hsziahszia felé fordulhasson, a tangut királyság ellen, amely öt évvel korábban megtagadta, hogy erősítést küldjön hadjáratához. Dzsingisz úgy élte meg a visszautasítást, mint egy alsóbbrendűtől elszenvedett arcucsapást; megbocsáthatatlannak tartotta, és kifejezetten fenyegetőnek új birodalma működésére nézve. Hsziahszia Belső-Ázsia kulcsa volt, és ilyenformán a jövőbeli ázsiai terjeszkedés kulcsa. Hsziahsziának pusztulnia kellett.

Dzsingisznek azonban egyfajta stratégiai lázálommal kellett szembenéznie. Belső-Ázsia uralmáért ez idő szerint négy

hatalom versengett: a mongolok, Hsziahszia, a Csin és délen a Szung. A fordulópont 1227-ben érkezett el, abban az évben, amikor két sorsdöntő esemény történt, egymással szinte párhuzamosan: Dzsingisz halála, illetve a Hsziahszia-probléma végleges megoldása.

Hsziahsziának új uralkodója volt Hszien-csung személyében, aki semmi jelét nem mutatta annak, hogy visszavezetné birodalmát a mongolok előtti jólétbe és virágzásba. Megsejtve talán, hogy mi készül, békeszerződést kötött riválisával és szomszédjával, a Csin uralkodóval, akinek hadadékra volt szüksége, hogy ne kelljen háromfrontos harcot vívnia. Ezzel időt nyert, s fondorlatosan Dzsingisznak is békeszerződést ajánlott, felcsillantva a lehetőségét annak, hogy tanulni fog elődjei hibáiból, és a maga részéről engedelmesen követi majd a kán utasításait. Dzsingisznak elvileg tetszett az ajánlat, hiszen a tangutokkal kötött béke biztosíthatta volna számára, hogy zavartalanul Kína többi része ellen forduljon. Hszien-csungtól azonban biztosítékot is kért, nevezetesen azt, hogy fiát küldje el túsznak. Ekkor rövid halogatás következett, ami Dzsingisznak lehetőséget adott arra, hogy újrendezze sorait, s felkészüljön a jövőre, bármilyen fordulatot hozzon is az. A hercegi tús azonban sehogy sem akart megérkezni. Amikor a mongol követek sürgették a dolgot, az uralkodó megerősítette a Csinekkel kötött békeszerződést, Dzsingisz kérését pedig kerek pereg elutasította.

Ekkor működésbe lendült a Dzsingisz-féle háborús gépezet. A kán immáron két, egymással szövetségre lépett ellenséggel nézett szembe, és gyorsan kellett cselekednie, hogy megakadályozza a szövetséges haderők egyesülését. 1225 őszén megindult dél felé. Ahogy korábban, útja most is a Góbin vezetett keresztül, és a Három Szépségként ismert hegyláncon is átkelt, ahol a völgyek tele voltak értékes vadállománnyal. Dzsingisz a hatvanas évei közepén is ereje teljében volt, így hát eszébe se jutott, hogy egy jó vadászati alkalmat csak úgy elmulasszon. Egy óvatlan pillanatban azonban lova megbotlott, és a kán leesett. A sérülés miatt - kifordult vállcsont vagy talán zúzódott borda - a kánnak pihenésre volt szüksége.

Ezen az éjszakán belázasodott. A terveket módosítani kellett. A vezetők haditanácsot tartottak. Tolun, Dzsingisz cserbije (egyfajta kamarás), aki a tizenhárom évvel korábbi inváziókor is a kán mellett harcolt Kínában, szót kért. A tangutok városlakók, mondta, nem mennek sehová; leghelyesebb most visszavonulni, hogy a kán fölépülhessen, és a támadást később kell megindítani. A javaslatot továbbították a kánnak, de Dzsingisz hallani sem akart róla: "A tangut nép azt fogja mondani, hogy elgyávultunk."

Úgy döntött, hogy kivárássra játszik, küldöttet menesztet

a tangutokhoz, aki célzásokat tesz arra, hogy még mindig elkerülhetik a háborút, ha jobb belátásra térnek. Amikor az uralkodó meghallotta Dzsingisz követének szavait, igyekezett valamilyen kibúvót találni. Végül is személy szerint ő nem hibáztatható azért, hogy öt évvel korábban elődje megtagadta Dzsingisztől a segítséget...

"Valóban nem! - vágott közbe Asa, a főparancsnok -, én mondtam a sértő szavakat." Majd elszántan folytatta a mongol küldöttek szándékos sértegetését. "És ti, mongolok, akik annyira harchoz szoktatok, ha most is harcolni akartok, állok elébe! Alasánban van a szállásom, ott a nemezjurtám, ott vannak felmálházott tevéim. Forduljatok hát Alasán felé, gyertek hozzám, ütközzünk meg!"

Dzsingisz még mindig csak lábadozott, amikor a küldöttek a válasszal visszatértek. A kán magánkívül volt a dühtől. Micsoda arcátlanság! Hiszen a tangutok mégiscsak vazallusok! Egyik árulás a másik után, egyik sértés követi a másikat! Haragja csak nőtt, amikor eszébe jutott, hogy húsz évvel korábban egyszer már futni hagyta ezt a népséget. Most azonban nem követhet el még egy ilyen hibát, már csak azért sem, mert nem engedheti meg magának, hogy az oldalszárnyon egy ilyen ellenség fenyegetse, amikor végső támadásra indul a Csin ellen, és hadat visel egész Kínával. Itt már több forgott kockán, mint a birodalmi stratégia. Ez az ügy mélyen személyes jellegűvé vált. "Ha ezek ilyen fennhéjázó szavakat engednek meg maguknak, hogyan is fordulhatnánk vissza?" A Titkos történet ezeket a szavakat adja Dzsingisz szájába: "Ha belehalok is, de a fennhéjázó szavakkal szembenézek! Örökkévaló Ég, légy a tanúm!"

Asa kijelentése több volt pusztán provokációnál; a főparancsnok föltárta szándékait. Szavaiban évszázadok hagyományai visszhangzottak; azok a módszerek, ahogyan a megtelepedett népek egymás közötti vitás kérdéseiket Eurázsia-szerte megoldották. Ha harc, hát legyen harc; a parancsnokok tudták, hol lehet az ellenfelet megtalálni, és az ütközetnek megvoltak a szabályai, melyeket mindkét fél tiszteletben tartott. Nem úgy Dzsingisz! A kán most már tudta, hogy Asa arra számít: a mongolok követni fogják - gyorsan keresztülsöpörnek a Góbin, s aztán jöhet egy jó kis ütközet Asa holdudvarában, ott, ahol a tangutok vissza tudnak vonulni két legnagyobb városukba, Jincsuanba és Vuvejbe, ahonnan biztos hátországot nyújtanának Asa számára. Dzsingisz következképpen pontosan az ellenkezőjére készült. De sietség nélkül. A hadjáratot, mint mindig, most is az ő feltételei szerint kellett véghezvinni. Mindenesetre a tél a nyakukon volt. A katonák szétoszlottak a Három Szépség völgyeiben, ahol a befagyott folyókból jég-tömböket csákányoztak, vadakra és főleg hegyi kecskékre

vadásztak, a húst pedig jegelték, hogy ha majd szükség lesz rá, ne legyen gond az élelemmel. Sokan a téli hónapokra valószínűleg hazatértek, magukra hagyva az ostromgépeket fagyott köteleikkel.

Tavasszal, ahogy a lassú fölmelegedés levette a jeges béklyót a tájról, a hadsereg újra összegyűlt. Dzsingisz egészsége helyreállt, legalábbis elég jól volt ahhoz, hogy átvezesse a hadsereget a 160 kilométeres homok- és kavicsstengeren, mely a Három Szépséget a mai kínai határtól elválasztja, s a mongol haderő megérkezett a Hsziahszia északi bástyájához, ahhoz a városhoz, melyet a mongolok Karakotónak, azaz Fekete Városnak neveztek.

Az erődítmény több mint ezer éve állt itt. Baljós vidéket őrzött; kavicsos utak keresztezték egymást a szélfúttá dűnék között, mégis virágzó város jött létre, ahol sok ezren megfordultak, hiszen fontos csomópont volt ez. A selyemút kelet felől jövő egyik leágazása találkozott itt az Ecin folyóval, ahogy a mongolok nevezték (kínai neve Jüan volt, ma Sui), mely a vészjósló sivatagon keresztül vágott át Kilián San lágy, zöld lankái felé, s 300 kilométerre délre a Havas-hegyek irányába. Mára a városból nem maradt más, csak egy homok fúttá tízméteres fal, mely a hajdani épületek alacsony, szétszórt maradványait veszi körül.

Képzeljünk el egy nomád harcosokból álló hadsereget, mely azonban már elsajátította az ostromhadviselés technikáját, katapultákkal rendelkezik, melyek löporral töltött bombákat 2-300 méteres távolságra képesek elhajítani. Sőt ekkor talán már repeszbombájuk is volt, " eget rázó mennydörgés", melyet alig pár évvel korábban, 1232-ben Kajfeng ostrománál vetettek be először. A bomba valójában egy vasabroncsból állt, melyet löporral töltöttek meg, és akkorát robbant, hogy több kilométeres távolságból is hallani lehetett. Ahová becsapódott, ott tíz-tizenkét méteres körzetben "darabokra tépett minden katonát, úgy, hogy nyomuk se maradt".

Karakotónak esélye sem maradt. Elfoglalása egy átfogó koncepció része volt, mely azt kívánta biztosítani, hogy a Hsziahszia semmiféle háttországgal ne rendelkezessék, amikor a végső leszámolás elkövetkezik, és ha Asa Jincsuanból mégis csapatot merészelné küldeni, az ötszáz kilométeres sivatagi átkelés után a harcosok kimerülten, kifogyott készletekkel, csatára teljesen alkalmatlanokként érkezzenek ide. A tangutok, egy kifinomult, városi kultúra örökösei bíztak erős védőfalaikban. Felmentő seregben azonban nem reménykedhettek, hiszen mely hadsereg merészkedett volna ide, hogy a gátlástalan mongolokkal megütközzék?

Ez volt az a stratégia, mely a mongolokhoz tökéletesen

illett. Erőiket bárhol összegyűjthették, ahol a leghatékonyabb rohamra kilátásuk nyílt, míg ellenfeleik megosztottak és helyhez kötöttek voltak. Mindemellett ha egy város elesett, a mongolok, ahogy mindig, hozzáláttak a foglyok, dezertőrök, élelmékészletek és fegyverek összegyűjtéséhez, s máris jöhetett a következő város bevétele - ha lehetséges, tárgyalással, ha nem, hát erőszakkal. Hvárezn ostromához hasonlóan itt sem villámháborúra rendezkedtek be, hanem kőkemény előrenyomulásra, mely önmagából nyeri erejét, egy lassan mozgó lavina nyomatakával.

Két hónappal később és 300 kilométerrel délebbre, ott, ahol az Ecin a Kilián-hegyeknél kelet felé fordul, Dzsingisz azt is megengedhette magának, hogy seregét megossa, hiszen a tangutoktól szerzett élelemmel, fegyverrel, állatokkal, foglyokkal, árulókkal már alaposan el volt látva. Szübötej nyugat felé indult, hogy a Hsziahszia legtávolabbi városai elleni ostromokat felügyelje, miközben a fő haderő kelet felé nyomult, a lázadó birodalom szívét célozva meg.

Százhatvan kilométerre keletre helyezkedett el a selyemút-város: Kancsou. Ma iparváros Csangje néven, de Dzsingisz idejében messze földön híres oázisváros volt, melyet legelőiről, lovairól, buddhista templomáról és Buddha-szobráról ismertek (a templom és a Buddha-szobor ma is ott áll). Dzsingisz az 1205. évi hadjárat idején rövid időre megfordult itt. Akkor történt, hogy egy fiúcskát, a város parancsnokának fiát, foglyul ejtettek. A fiú a mongolok közt nőtt fel, velük harcolt, tekintélyt vívott ki magának, mongol nevet kapott - Csagán (Fehér) -, fölemelkedett a ranglétrán, és most Dzsingisz testőrségének parancsnokaként szolgált.

Csagán apja azonban még ekkor is a város parancsnoka volt. Csagán egy nyílveszővel üzenetet röpített a város falain belülre, s apjától találkozót kért. Az apa egyetértett. Küldöttek tárgyaltak a találkozó feltételeiről, amikor a városparancsnok helyettese rájött, hogy mi készül, s puccsot szervezett, Csagán apját megölte, és a megadás gondolatát kerek perec elutasította. Dzsingisz féktelen dühében állítólag azzal fenyegetőzött, hogy a város összes lakóját élve eltemeteti. Ám amikor a város elesett, Csagán közbenjárt hajdani honfitársai érdekében - az apja elleni puccsban részt vett 35 lázadó kivételével.

Augusztusban, mialatt Dzsingisz a hőség elől a Havas-hegyekbe vonult vissza, csapatai Vuvej, Hsziahszia második legnagyobb városának kapui alá érkeztek. Mivel a mai nyugat-kínai térség ekkor már mongol kézen volt, Vuvej lakói a fővárostól vártak segítséget. Mindhiába. Látva, hogy nincs más lehetőségük, csak a halál, a város lakói megadták magukat, s így élve maradtak.

Eljött az ősz. Dzsingisz visszatért nyári pihenőjéről, és a Sárga-folyónál csatlakozott seregéhez, átkelt a folyón, és...

Itt meg kell szakítanom a történetet. A forrásmunkák enyhén szólva méltatlanul bánnak el a mongol előrenyomulással. A Sárga-folyó nem valamiféle keskeny patakocska, melyet csak úgy át lehet ugrani. Ezen a szakaszon, ahol a folyó megkerüli az Alasán-hegyet, mielőtt észak felé, Jincsuannak fordulna, egy kilométer széles, hordalékos folyammá terebélyesedik, sárgának egyáltalán nem mondható, inkább iszapos barna. Ahhoz túl széles, hogy tajtékot verne, de középen nagyon erős a sodrása, s jóllehet a nomád lovasság átúsztatott rajta, a szekerekkel nem lehetett átkelni. Arról nem beszélve, hogy a víz olyan "sűrű", hogy szinte harapni lehet. Jómagam beúsztam, s amikor a víz alatt kinyitottam a szemem, semmit nem láttam. Koszosan, combig iszapban gázolva tudtam csak kikecmeregni belőle. A folyón tehát csak csónakokkal lehetett volna átkelni, ez a szállítóeszköz azonban csaknem ismeretlen volt a korabeli Mongóliában. A helyiek azonban közlekedtek a folyón, még hozzá juhbőrből és tehénbőrből készített tutajokon (még ma is vannak ilyen járműveik; Sapotou városánál például a turisták állatbőrből készült tutajokon vízibiciklizhetnek). 11. századi források beszámolnak arról, hogyan feszítették tutajrácsozatra a különféle állatbőröket, melyekkel aztán a sima folyású Sárga-folyón gabonát, sőt szállítottak Jincsuamba és azon túl. Nyilvánvalóan ez nem valamiféle új találmány volt. A mongolok hamar megismerkedtek a szállítóeszközzel, hogy kocsikat, szekereket, ökröket, lovakat fuvarozzanak át a folyón; a túlsáron aztán folytathatták a menetelést, s a tutajokat magukkal vitték.

Átkelve a folyón a mongolok észak felé kanyarodtak, délkelet felől közelítve Jincsuant - éppen ellenkező oldalról, mint ahogyan Asa a harci kihívásában indítványozta.

Mindez elég volt ahhoz, hogy egy uralkodót borzalmas rettegés fogjon el, és ez esetben a pánik nem is maradt el. A tehetetlen uralkodó, Hszian Cong meghalt, s a királyság mérgezett kelyhét egy a Vejming törzsből származó rokon örökölte, akit szintén Hsziannak hívtak, uralkodása olyan rövidre sikeredett, és akkora pusztulás következett nyomában, hogy személye csupán árnyalakként jelenik meg előttünk.

Novemberben a mongolok bekerítették Lingvut (később Lingsou vagy mongolul Türemgi: a "Harcias Város"), mely Jincsuantól mindössze 30 kilométerre helyezkedett el. A tangutok most végre megmozdultak. Lingvu, Jincsuanhhoz hasonlóan, kiterjedt csatornahálózattal rendelkezett. Az év nagy részében ez védelmet jelentett volna. De most tél volt, s a csatornákat és a folyókat vastag jégpáncél fedte.

Amikor a tangutok a folyó túloldalán felbukkantak, a mongolok megszakították az ostromot, átnyargaltak a befagyott folyón, szétszórták a demoralizálódott tangutokat, majd, mintha mi se történt volna, folytatták az ostromot. A csatáról nem maradt fenn részletes beszámoló, ám az utólag nyilvánvalóan megállapítható, hogy egyik oldal számára sem lehetett kétséges: a tangutoknak befellegzett.

Decemberben Lingvu elesett. Az egyetlen utalás, ami ránk maradt, arra vonatkozik, hogy az ostromló sereget valamiféle betegség tizedelte, talán tífusz vagy vérhas. Onnan tudjuk ezt, hogy a tudós, emberséges és birodalmi tanácsadó Csu-caj Közép-Ázsiából visszatérve szemtanúja volt a fosztogatásnak és szenvedésnek, és igyekezett mindkettőt csillapítani. "Amíg az összes mongol tiszt egymással versengve gyermeket, asszonyt és javakat rabolt, Őexcellenciája (Csu-caj) csak néhány könyvet és két teverakományra való rebarbarát vett magához"; utóbbival a fertőzött harcosokat kezelte. Különös feljegyzés ez. A rebarbara feltehetően a friss ételt helyettesítette, s a fiatal szervezeteknek nyilván jót is tett, de ezzel kapcsolatban más magyarázatunk nincs.

Miközben az egyik mongol haderő Jincsuant ostromolta, a többi keletnek és délnek tartott, nemcsak azért, hogy kisebb városokat foglaljon el, hanem hogy egy tágabb stratégiai célkitűzés jegyében a Csint semlegesítse. Mindeközben Dzsingisz hadai újraegyesültek Szübötejével, és délnyugati irányban átlépték a Csin határát, majd száz kilométerre benyomultak. E hadműveletnek az volt a célja, hogy keskeny, mintegy 150 kilométer széles rést hasítsanak a Csin Államba - főként a mai Ninghszia és Kanszu tartományokat érintette a hadjárat -, s ezzel megelőzzék, hogy a Csin-csapatok tangut szövetségeseik segítségére siethessenek. A művelet ugyanakkor előkészítette a Csin központi területei elleni végső támadást. Szübötej átkelt a Liupan-hegység északi nyúlványain, légvonalban ez 450 kilométeres távolságot jelent, míg földön, városról városra kanyarogva legalább a dupláját. Mindez február és március havában zajlott; mindenképpen figyelemre méltó teljesítmény egy olyan hadseregétől, mely immáron egy éve harci terepen tartózkodik. Szübötej azzal ünnepelte sikerét, hogy urának és parancsolójának 5000 lovat küldött ajándékba.

Mindeközben Dzsingisz egyenesen dél felé haladt, és egy újabb rendkívüli jelenséghez közelített. Ez már egy másik univerzum nyelvén szólt hozzá, egy túlvilágién, mely úgy látszott, nincs messze tőle.

Az út, melyen Dzsingisz hadserege haladt, a King sui folyó vonalát követte. A völgy első ránézésre laposnak, jól járhatónak tűnik. A túlnyomórészt sötétvörös talajt azonban vízmo-

sásos szakadékok keresztezik, melyek vizei a Liupan san felől nyugatra, a Sang és Luo hegyekből pedig kelet felé tartanak. Valószínűleg voltak itt fahidak, melyeken át lehetett kelni; és mivel nyári időszak volt, maga a King sui napégette, meredek partjaival csupán kicsiny patakként csordogált. De a szekerekkel és a nehéz ostromágyúkkal az úton, illetve a kiszáradt folyómederben nyilván csak lassan lehetett előrejutni. A lovasság persze szabadon száguldozhatott föl s alá, kikémlelve a legjobb útvonalat, élelemszerzési lehetőséget vagy éppenséggel ellenséget. Így Dzsingisznek minden bizonnyal előre jelentették, hogy egy 20 kilométeres, gyötrelmes kapaszkodó után, ott, ahol a Szi Kou ("Templomtorkolat") folyó a King suiba csatlakozik, egy város fekszik; a mai poros Szanjing.

A vörös homokkő összetorlódott rétegein kanyargó úton fölfelé kapaszkodva egyszer csak föltűnik egy méhsejtszerű üregekkel teli szikla. Száznál is több lyuk feketélik a sziklába vájva - buddhista szerzetesek cellái voltak ezek a 6. században, melyeket sziklából hasított, szédítő lépcsősorok kapcsolnak össze egymással. Ez a Hszumi san, a "Kincses Hegy". Csodálatos hely volt ez valamikor a megvilágosodás kereséséhez: a világ zajától távol eső, zord, mégis gyönyörű zug, rálátással a vízmosásos szakadékok vörös és zöld homokköveire és a fennsíkok legelőire. Ma már nincsenek itt szerzetesek, csupán néhány öreg ór aranyfogakkal és masszív pánttal összefogott szemüveggel. Tekervényes gyökereikkel bütykös fenyők kapaszkodnak a sziklába, és a köveket iskolás gyerekek karistolják össze. Ha Hszumi san szellemének hatalmában áll a graffitifirkászokat megbüntetni, akkor bizonyos Vang Jujin és Gu Jijing Sanghajból, társaival együtt, okkal számíthat arra, hogy a következő reinkarnációjukkor rovarként születik újra.

Márpedig ne legyenek kételyeink, ilyen szellemi erő igenis létezik! Ott lebeg a sziklából kifaragott hatalmas Buddha-szobor körül. A félig lehunyt szem, a köntös redői a nyugalom és a megvilágosodás hagyományos képét jelenítik meg. Az igazi hatás azonban a szobor puszta méreteiből fakad. Az ülő Buddha 20,7 méter magas, vastag füle önmagában 3 méter hosszú. George Bernard Shaw egyfajta csodaként definiálta azt a valamit, amiből a hit keletkezik, és ez a kőbe vésett óriás egészen biztos, hogy évszázadokon át csodaként hatott a félelemmel és tisztelettel teli boncokra. És ma is így hatna, ha egy novícius erre tévedne, hiszen a szobor többet is túlél, mint az idő és az időjárás pusztításait. Az 1960-as években, a kulturális forradalom idején a vörös gárdisták hozzáláttak a szobor tönkretételéhez, de csak az alsó lábszáráig jutottak, amikor is földadták a rombolást. A szobrot újabban helyreállították, s Buddha most betonnal megerősített lábszárral ül, és kelet felé tekint a folyón, a szurdokon túlra, úgy, ahogy

1400 év óta teszi, rendületlenül.

A hit ilyen hatalmas kinyilatkoztatása láttán helyesebb, ha a kételkedés háttérbe szorul, s az alázat lép a helyébe. Kísérőnk, akinek semmivel sincs több köze a buddhizmushoz, mint nekünk, két jüanért hat füstölőt gyújt meg, és elmond egy imát értünk. Dzsorigt és én lehajtott fejjel állunk.

Szívesen eljátszom a gondolattal, hogy Dzsingisz valami hasonlófélét érezhetett, amikor 1227 tavaszán itt haladt el - noha jóval személyesebb kötődésekkel. A küszöbén volt annak, hogy olyan uralkodócsaládokat tegyen tönkre, melyeknek hatalmas sírboltjai nemsokára üresen, letépett tetővel tátognak majd, jövő generációkat emlékeztetve a végzetes bűnre. Itt állt előtte egy emlékmű, melyet a hit és a művészet alkotott, amelyet évszázadok óta a hívők imádata övezett, és az elkövetkező évszázadokban is ugyanígy a vallásos imádat tárgya lehetne. Dzsingisz, két csúfos verekességgel a háta mögött, láztól gyötörtén és előrehaladott éveire tekintettel minden biztonnyal elgondolkodott a halandóságon, és talán megfordult a fejében az is, jó lenne, ha nevének említése az utókort nem csak hullahegyekre s lerombolt városokra emlékeztetné. De hogyan lehet ezt elérni? Egy igazi nomádot nem érdeklik a pusztá emlékművek, magyarázza Dzsorigt, túlharsogva a Hszumi san elhagyott kolostora felől hallatszó sípoló kántálást. Templomok és sírkamrák oly könnyen tűnnek el a porban! De ha te magad vagy az imádat tárgya, az emberek szívében, lelkében örökké élni fogsz!

Néhány héttel később Longe ostroma közben Dzsingisz úgy vélte, hogy Jincsuan, a főváros megérett a kapitulációra. Elküldte tangut tisztjét, Csakaant tárgyalni. Csakaan úgy találta, hogy a hat hónapos éheztetés s a betegségek valóban megtették hatásukat, és Hszian készen áll a megadásra. Az uralkodó mindössze egyetlen hónapot kért, hogy a megfelelő ajándékokat méltóképpen előkészíthesse. Hszian, aki alig néhány hónapja volt hatalmon, minden biztonnyal méltányos bánásmódban és hosszú gyepelőre eresztett vazallussorsban reménykedett. Dzsingisznek azonban egyiket sem állt szándékában biztosítani. De nem is akarta véka alá rejtteni valódi szándékát, amely azokkal szemben, akik ellenállást tanúsítottak - és különösen e kétszeresen áruló néppel szemben -, mint mindig, most is kíméletlen volt. Semmi okot nem látott a bizalomra vagy a megbékélésre. A tangutok megsértették őt, ígéreteiket megszegték, nem támogatták a hadjáratát, és nem adták át városaikat, főként nem a fővárost, Jincsuant. Ahogy a Titkos történet komoran megjegyzi, Dzsingisz kijelentette: "Étkezésünk alatt beszélni kell arról, hogy teljesen végük van, s beszélni kell kiirtásukról és megöletésükről." E szörnyű folyamat első lépéseként a tangut uralkodónak kellett meghalnia. Dzsing-

gisz beleegyezett a formális kapitulációba, kamarását, Tolunt előreküldte kormányzónak, s valódi tervét egyelőre megtartotta magának.

Nyár volt. Dzsingisz a Liupan-hegyekben időzött, a mai Kujjang közelében, ahol folytatta a zsonglörködést háborúval és politikával; lecsapott, ha arra volt szükség, de mindig nyitva hagyta a tárgyalások lehetőségét.

Hsziahsziának gyakorlatilag befellegzett, és ezt a Csin uralkodók is tudták, ugyanabban a hónapban, amikor Hsziahszia beleegyezett a kapitulációba, a Csin császár a hivatalos Jüan-történelemírás szerint elküldte követét, hogy békéért esedezzen. Az audiencia minden bizonnyal nagy pompával és formalitások közepette zajlott, s Dzsingisz mézes szavakkal kényeztette a küldötteket. Emlékeztetett arra, hogy néhány hónappal korábban az öt bolygó együttállását olyan égi üzenetnek tekintette, amely arra ösztönözte őt, hogy vessen véget az öldöklésnek és fosztogatásnak. "De nagy sietségemben nem tudtam végrehajtatni a parancsot - mondta a kán. - Most viszont halljátok parancsom, és vigyétek hírül itthon és külhonban, messze földre, és bizonyosodjatok meg afelől, hogy ezek a küldöttek ismerik uralkodói szavam!"

Az öldöklés és fosztogatás leállítása azonban távolról sem jelentett békét, már csak azért sem, mert tovább folytatódott az előrenyomulás a Csin Állam területén, még hozzá személyesen Dzsingisz parancsnoksága alatt. De száz kilométerre a Liupan-hegyektől délre, egészen közel a Csin-Szung határhoz Dzsingisz váratlanul megbetegedett - olyannyira súlyosan, hogy sietve újra észak felé fordult, és olyan különös eseményeket idézett elő, amelyek kis híján egész életművét veszélybe sodorták.

* * * * *

HARMADIK RÉSZ

HALÁL

TIZENKETTEDIK FEJEZET

A halál völgye

Kujjang városa Ninghsziától délre nem éppen turistáknak való hely. Szegény város ez, Kína legszegényebb tartományában, muzulmán kisebbséggel, a hujokkal, akik a szegények között is a legszegényebbek. A Sárga-folyótól délre a jincsuani csatornákkal öntözött termékeny síkság sok gondot okoz. A talaj meglehetősen ter-

mékeny - helyenként 50 méter vastag -, egybefüggő, differenciálatlan, sötét földréteg, melyet évmilliók során rakott le a Góbi felől fújó szél. A föld azonban nem kapaszkodik meg, ezért művelni nem lehet. Esők mossák el, nap égeti keményre, szelek korbácsolják porfelhővé, vízözönszerű zuhatagok mossák ki az omladékony szakadékokból. Azt a területet, melyet eső és napfény áldásos egyensúlya egy éven át termékenyvé tesz, a következő tíz évben a szélsőséges időjárás bizonyosan vadonná mossa és korbácsolja. Semmi nem stabil: sem a termés, sem a vörös agyagtéglából épült házak. A nyomor körforgását nem tudták megtörni sem téglával és cementtel, sem csatornákkal, tavakkal és tartós épületekkel.

Az iskoláztatás kötelező, de a taníttatáshoz szükséges évi 15 fontnyi hozzájárulást kevés huj család engedheti meg magának. Legjobb esetben nagyobb családok állnak össze, hogy egyetlen gyereket kitaníttassanak, aki aztán rendszerint két-három órát gyalogolhat, míg beér az iskolába. Az iskolázott fiú - mert rendszerint fiúgyerekről van szó - jó esetben megkeresheti a napi betevőre valót, de legtöbbször azt sem. Mindezt Kujjangban egy nyelvtanárnőtől, Moira Laidlaw-tól tudom meg. A városnak százezer lakosa van, s én mindössze egyetlen napot töltök itt. Az idegenek azonban ritkaságszámba mennek errefelé, így törvényszerű a találkozásunk. Egy diák hoz össze minket.

- Maga angol. Van itt egy angoltanárnő. A barátom. Jöjjön!

Tea és tészta mellett, melyet jelbeszéddel rendelék az étlap képeiről, Moira arról beszél, hogyan végzi munkáját e zord körülmények között. Nem mintha ez okot adna a kétségbeesésre. A helyzettel mind a kormány, mind a külföldi segélyszervezetek (ilyenhez tartozik Moira is) tisztában vannak, de a változáshoz évek, talán évtizedek kellene. Mindközben a diákok, akik tudják, hogy jövőjük a tanulástól függ, kedvüket vesztik az éhezés miatt, és a városon kívül sok gyerek inkább otthon marad földet művelni, hiszen kinek van ideje s energiája a holnapért tanulni, amikor az ételre ma van szüksége?

Így aztán nagy meglepetés számomra, hogy Kujjangnak van egy múzeuma, még hozzá meglehetősen gazdag múltbeli emlékekkel. Hajdanán Kujjang korántsem volt valami féle isten háta mögötti tartomány, hanem fontos állomáshely a selyemúton, 13 kilométeres dupla fallal körülvéve, melyen 10 kapu nyílt a nagyvilág felé, még a késői középkorban is büszkén hirdette a város gazdagságát. Kujjang hosszú századokon át virágkorát élte. Egy 6. századi tartományi főnök, bizonyos Li Sien föld alatti sírkamráját építtette magának, melyhez egy 40 méter hosszú lejtős alagút vezetett, és 237 terrakotta katona őrködött nyugalma felett.

Talán éppen Li volt az, aki a múzeum legnagyobb kincsét megvásárolta: egy elegáns 6. századi ezüstvázát, melyet az ősi trójai legenda által ihletett jelenetek díszítenek. Meglehetősen különös érzés látni, amint "A-Foo-DoTe" - azaz Aphrodité - Menelaossal lejtő táncát, s Szép Heléna Parisszal jelenik meg egy perzsa vázán, melyet 2000 évvel Trója eleste után egy kínai városban, 4500 kilométerre Perzsiától és 7000 kilométerre magától Trójától készítettek.

Kujjang 1227-ben szinte nyikkanás nélkül került a mongolok kezére, olyan simán, hogy senki még csak említést sem tesz róla. Dzsingisz pontosan tudhatta, miért fontos neki a város, hiszen nyolc évvel korábban ugyanezen az útvonalon Buharába és Szamarkandba menet jóval messzebbre jutott nyugat felé. Ha minden a tervek szerint történik, vélhetően Dzsingisz, hamarosan a mongolok fogják teljes hosszában ellenőrzés alatt tartani azt a kereskedelmi útvonalat, amely Kínát Közép-Ázsián keresztül Európával összeköti.

A közvetlen közelben fekszik az a tökéletes katonai bázis, melyet Dzsorigt és a múzeum igazgatóhelyettese, Jan Sidzsong társaságában látogatok meg. Úti célunk a Liupan san Állami Erdőpark, az a hely, ahol Jan úr és mindenki más szerint Dzsingisz kán az utolsó napjait töltötte.

Kujjangtól hetven kilométer hosszan kanyarog az út a szelíd lankákon, ahol a táj levetette nyári fű- és gabonaköntösét, és az esőzések barna vízmosásos szakadékokat vájtak a talajba. Tőlünk jobbra, mint egy gyík hullámszó háta, a Liupan hegyvonulatainak smaragdzöld színei pompáznak. Közvetlenül Ningszia tartomány déli csücske előtt a hegyek felé fordulunk, és fölkapaszkodunk egy meredek hegyoldalon. Néhány kilométer után két épületsor vezet a park titokzatos kapujához: egy téglalappá torzított fehér sárkány tuskés betontarajával terpeszkedik az út mentén.

A kapun túl lélegzetelállító vadon tárul föl, mely a napi látogatók rohama ellenére meglepően elszigetelt. Külföldiek előtt teljesen ismeretlen, egyetlen útikönyv sem tesz róla említést, mivel a park új, nehéz megközelíteni, a bekötőút még nem készült el és a szálláslehetőség a sárkánybejárat tíz spártai módon egyszerű szobájára korlátozódik. De mindezen kényelmetlenség ellenére megéri idelátogatni, hiszen a vadon tündöklése mindenért kárpótol: 678 ezer négyzetkilométernyi érintetlen természet, akkora terület, mint két angol megye, s nagyobb, mint az amerikai Delaware állam. Ennyit a térképen ábrázolható méretekről. A valóságban háromdimenziós gyűrődéseket láthatunk, erdővel borított hegyláncok egymás hegyén-hátán, hegycsúcsok és vízmosásos szakadékok, s mindez szinte megduplázza a térség felületét. A kapun túl az új út hajtókanyarokkal kapaszkodik fölfelé, s hátunk mögött a kiszélesedő

teraszos síkság fokozatosan ködbe vész. A park szíve felé tartunk, oda, ahol az út véget ér - Dzsingisz utolsó táborhelyéhez. Próbálok gereket és legelőket ideképzelni, de sehogy se tudom beilleszteni a képet ebbe az erdőrengetegbe. A hágó hol hegycsúcsokba szökell, hol fenyővel és sziklával bontott vízmosásos szakadékba zuhan; a látványtól eláll az ember szívverése.

Dzsingisz kán utolsó táborhelye most három betonból épített, szép, új "mongol jurtaból" áll, melyeknek csúcsos kupoláit kicsiny, színes szalagászlók díszítik. Fél tucat autó és különféle motorbiciklik töltik meg a parkolót. A beton-gerek mögött néhány ló ácsorog, és öreg faszekér látható; eredeti emléktárgyakat reméltem, ehelyett giccses utánzatot találok.

De várjunk csak! Miközben Dzsorigt és Jan úr, a régész Kujjangból a tábor idegenvezetőjével keveredik beszélgetésbe, a motorbiciklisek közül a legfürgébbek a lovakkal kezdenek foglalatostkodni. Nyomukba eredek, s egyszer csak azon kapom magam, hogy valami olyasmire bámulok, ami sehogy sem egyeztethető össze a betonjurtákkal és a turistákkal. Egy asztalt látok nyolc ülőhellyel; az asztal hatalmas, kör alakú és kőből faragott, az ülőhelyek szék méretű kőhengerek; szemlétemást mind ősi eredetű.

A többiek csatlakoznak hozzám, hogy Jan úr ritka látogatásának tiszteletére az ebéd életbe vágóan fontos kérdését megtárgyaljuk. Igen, igen, az ebéd, természetesen, de mi a csudák ezek az ősi kövek?

- Jüan-dinasztia - mondja a fiatal idegenvezető, a 22 éves, huj származású Ma. - Látja a lyukat a közepén? A zászlótartó helye. Dzsingisz kán használt ilyet.

- Micsoda? Honnan tudja ezt?

Ma, aki a jincsuani Idegenforgalmi Főiskolán végzett, teljes magabiztossággal mondja el a történetet, s cáfolhatatlan bizonyítékként egy hivatalos útikönyvre mutat.

- 1227-ben Dzsingisz itt ütött tábort nyárra. Nagyon érdekes. A Hsziahszia elleni támadáskor leesett lováról, és megsérült. De a harcot nem adhatta fel, ezért idejött, gyakorlatoztatta harcosait, vadászott, és igyekezett felgyógyulni. De mindhiába. Itt lelte halálát. Forró nyár volt, így aztán a teste hamar oszlásnak indult. Ezért itt temették el. Csak a nyergét és más felszerelését vitték el, hogy máshol temessék el.

Meglepő állítás volt ez. Semmilyen más forrás nem utal arra, hogy Dzsingiszt valójában itt, a Liupan sanban temet-

ték volna el. Ez aláásná az egész történetet, nem beszélve a kutatásaim alapjáról. A kijelentés igazából annyira abszurdnak tűnt, hogy hirtelen mindenben kételkedni kezdtem, amit a fiatalember mondott.

Mi az, ami történelmileg annyira sajtós ebben a titkos, elburjánzott, nehezen megközelíthető völgyben?

- A nyarak itt hűvösek, és a hely alkalmas a hadgyakorlatokhoz. Ez az én véleményem. Stratégiaileg fontos területen fekszik: a Kanszu és Sanhszi tartományokból való mongol erők középpontjában. Ha ezt a helyet uralod - magyarázza Ma, és lendületes kézmozdulattal körbemutat a környező hegyekre -, nincs az az ellenséges erő, mely a közeledbe férkőzhetne, és ellenőrzésed alatt tarthatod az egész régiót.

Ez nagyjából igaz, elég csak rápillantani a térképre. A Liupan-hegyek az egykori Hsziahszia-határtól 200 kilométerre, a Szung-határtól 150 kilométerre húzódnak, és a hajdani Csin nyugati szárnyának pontosan a közepén helyezkednek el.

- Úgy gondolja, hogy Dzsingisz kán valóban járt itt?

- Ó, igen! Mi tudjuk ezt. Fönn az út végén van az a hely, ahová Dzsingisz a tábornokait összehívta. És van ott egy másik hely, az úgynevezett parancsnoki központ.

Hm. Valóban elképzelhető, hogy egy egész hadsereg, ostromfőlszerelésekkel s minden egyébvel együtt képes volt ezen a meredek hágón átkelni? És ha igen, akkor hol tábo-roztak? Hol gyakorlatoztak? A térséget mindenütt erdő borítja, nincs szabad terület. Ma, az idegenvezető tovább beszél, elkalandozik, a Hsziahszia uralkodóról mesél, aki eljött ide, hogy Dzsingisszel találkozzék, és Kubiláj kánról, Dzsingisz unokájáról, aki végül a Hsziahsziát lerombolta. Még inkább hihetetlen. Bizonyítékokat kérek.

- A kövek a bizonyítékok.

- Azt állítja ezzel, hogy ezeket a köveket itt találták?

- Nem éppen itt, de a közelben, fönt az út végén.

Az ég tiszta, a nap nem perzsel túlságosan, és túl vagyunk az ebédidőn. Tovább kószálunk a hegyoldalban, s elérünk ahhoz a ponthoz, ahol az út ösvénnyé szűkülve föl-vezet a fenyőerdőbe. Kínai turisták kisebb csoportjához csatlakozunk, akik azért jöttek, hogy természetet lássanak, ahogy Dzsorigt csipkelődve megjegyzi, kajánul figyelve, ahogy a túsarkú cipők beleragadnak a talajba. Ma megáll,

és tétován a fenyő borította lejtő felé mutat.

- Ott találták meg a köveket.

- Kik találták meg?

- Régészek. De hamarosan már senki nem fogja tudni a pontos helyet, mert a fák mindent benőnek.

Látnom kellett, hogy ezek fiatal fák. És arra is rá kellett volna jönnöm, hogy miért, hiszen Moira Laidlaw, a kujjangi nyelvtanárnő említette korábban a kulturális forradalom egyik legörültebb túlkapását, amikor is Kína nagy vezetői hadjáratot indítottak a verebek kiirtására. A verebek nyilván kihalnak, ha nincsenek fák, ahol fészket rakhatnának, ebből következően a verebek elleni kampány hamar átcsapott a fák elleni hadjáratba. Mindez természetesen katasztrofálisnak bizonyult; lecsupaszított városok, lemeztelenített hegyoldalak, növekvő erózió - ez lett a végeredmény, a verebekre nézve persze az egész örületnek abszolút semmi hatása nem volt. Végül aztán a képzeletbeli inga az ellenkező végletbe csapott át, a verébellenességet leállították, és merőben új akciókba kezdtek. Egyszeriben mindenki mindenütt fákat ültetett. Így aztán ennek az újonnan kikiáltott nemzeti parknak azonnali erdővé kellett átalakulnia. Nos, ez a magyarázata a gyorsan növényőrengeteknek.

Van azonban egy kicsiny hézag ebben az erdőhistoriában: ha itt valóban erdő volt a kulturális forradalom előtt, akkor hogyan kerültek ide a kövek?

- Azelőtt nem voltak fák - mondja Ma.

- Miért nem?

- Mert kivágták őket - feleli kísérelően türelmesen.

- Tehát emberek laktak itt?

- Sokan. Földművelők és vadászok.

Hirtelen egészen más fényben látom a parkot. Nem őserdei vadon volt itt, hanem egy rejtett völgy, ahol emberi közösség élt egykoron; fát vágta, rönköket hasogatta, növényeket ültettek, állatokat tenyésztettek, vadkanra, nyúlra, szarvasra vadásztak, s a külvilággal azon a meredek szoroson keresztül tartották a kapcsolatot, amelyen most mi is átverekedjük magunkat - az ide vezető út sem új, hanem valójában ősi ösvény, melyet egykoron lovak és szekerek tapostak ki. Márpedig ha igaz, hogy néhány évvel korábban ebben a termékeny és biztonságos völgyben emberek éltek, akkor az is csaknem bizonyos, hogy mindig is volt itt emberi

élet, sok évszázadon át. 1227-ben hatalmas szántók és legelők lehettek itt, s a völgy egy nomád hadseregnek tökéletes rejtékhelyül szolgálhatott.

Szükségem van valami kapaszkodóra, hogy mindezt igazolva lássam. Talán a népi emlékezet segítene. Talán él errefelé néhány idős ember, akivel beszélhetnék...

- Ó, nem! Senki nincs itt. Ez ugyanis egy állami erdőgazdaság, és mindenki elköltözött innen. Az utolsó ember négy évvel ezelőtt távozott.

Tovább kószálunk, most már a fenyőerdő fölött járunk, lombhullató fák hűvös, gyöngéd ölelésében. Találomra kikukantok a karcsú nyírfák résein, és a meredek, zöldellő hegyoldalon pár kilométerre tőlünk sötét pontokat fedezek föl.

- Nézzék csak! Azok ott nem házak? - Igen, mintha házak lennének a feltűnően nyitott terepen, s mintha az érlelődő búza halványzöld palástja venné körül őket. - És azok ott nem termőföldek? Lehet, hogy emberek is vannak ott.

- Nincsenek emberek! - Ma, a kísértő hajthatatlan. - Mindenki elköltözött.

- De hát valaki mégiscsak műveli azokat a földeket...

- Nem, nem.

- De igen! Az ott új gabona, új termés.

- Nincs új termés. Lehetetlen. Négy éve senki nem járt erre.

Ez lehangoló. Ha az ott gabonaföld lenne, akkor emberek is lennének, ha pedig vannak emberek, akkor van emlékezet és talán még több fogódzó ahhoz, hogy megértsük, mi történt ezen a tájon.

- Nézzék, egy ösvény! - mutatok egy résre az út menti bozótban. - És keréknyomok!

Igazság szerint ha az keréknyom lenne, nagyon kicsi autó hagyhatta maga mögött.

- A rendőrség - mondja Ma. Mintha most kissé zavarban lenne. - Motorbiciklin.

És vajon hová mehetett a rendőr? Kit vagy mit keresett? Csend támad. Önmagát megtagadva Ma szemlátomást izgatott, és Dzsorigt is az, aki a tolmács és a békítő szerepét tölti be. Ha az ösvény a házakhoz vezet, egy óra alatt meg-

járhatjuk az utat. Az ebéd várhat.

Mindhárman útra kelünk, s hamarosan egy csodálatos erdei idill közepén találjuk magunkat. Nyílt ösvény vezet kristálytisza vízü forrásokon át, fölöttünk a lombkoronák baldachinja, mely zöld pettyekké szűri a napsugarat. A keréknyom alig pár napos lehet, és se nem autótól, se nem motorkerékpártól származik, hanem egy kis, kétkerekű traktortól, melynek hosszú fogantyúja van; azzal kormányozható, az utánfutón ülve.

Am ahogy megérkezünk, egy tavacsát találunk, és amit távolról búzamezőnek véltem, az egészen más; leginkább az árpához hasonlít, de annál kisebb. Kísértetfaluba érkezünk. A fél tucat düledező kőházat benőtte a gaz, a szürke, hajlított tetőcserepeket megviselte az idő. A házak közötti ösvényeken buja fű tenyészik.

- Ju ren ma? - kiáltja Dzsorigt. - Van itt valaki?

Nem jön visszhang a hegyen túlról, és semmi válasz nincs, csak a tücskök ciripelnek és a madarak dalolnak. A dolog kissé hátborzongató. A keréknyom és a termőföld emberi jelenlétre utal, de azonkívül csak csend, romlás és ájultság. Különféle drámai jelenetek cikáznak át az agyamon. Mindenki elmenekült. Mindenki meghalt. Talán egyetlen túlélő maradt, egy kínai Ben Gunn, aki a vadonban töltött évek során beleőrült az egyedüllétbe.

És ekkor megpillantok valamit, ami új dimenzióval gazdagítja az eddig látottakat. Egy jókora kőedény kerül utunkba, szélessége legalább egy méter, s a belső felületén finoman kidolgozott véset. Nem valószínű, hogy parasztember bajlódott volna ezzel, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy az edény nem mostanában készült. Képek villannak fel bennem, mint egy karácsonyfa pislákoló fényei. Az asztal, amit a táborban láttam... "Jüan-dinasztia"... most meg ez - marhaható vályú, mongol lóhító vályú. Annak kell lennie. A következtetés úgy kattan be, mint egy jól olajozott óramű.

Persze jobban átgondolva a dolgokat, alighanem rossz nyomon járok. A különös lelet mégis újabb ihletet ad a csodálatos tájkép mellé. Valaki végre elmondhatná, mi történt itt egykoron. Vissza kell mennünk, és találnunk kell valakit! Hogyan és kit? - fogalmam sincs; s ezzel így vannak kísérrőim is.

Csendesen töprengve lépkedünk visszafelé, elhaladunk a rejtélyes termőföld mellett, le az ösvényen s ismét át a patakon.

Váratlanul egy asszony kerül utunkba; tartózkodó, méltóságteljes teremtés, szürke ingben, sötét nadrágban és fehér

fejfedővel, mely leginkább kuktasüvegre emlékeztet, s amely jelzi, hogy muzulmán hujjal van dolgunk. Két kisgyerek van vele, egy három év körüli kislány, arca pirosposzsgás, és minden piros rajta, s egy pár évvel idősebb fiúcska kezét fogja, aki kifakult, szürke dzsekit visel, ezzel a felirattal: "Snoopy". Az asszony vállán szatyor. Ehető, spárgaszerű páfrányt gyűjtött bele, melyet mindhármunk számára ismeretlen kie cie névvel illet. Egy szempillantás alatt számos rejtélyt megold. Li Bocsengnek hívják, s kiderül, hogy azt a bizonyos földet a férje és a sógorai művelik. Itt éltek hajdanán, és amikor a hatóságok elköltöztették őket, nem voltak hajlandók magára hagyni kis földjüket. Minden nyáron visszatérnek, vetnek és aratnak. Ó, igen, hallott Dzsingisz kánról, de ha többet akarunk tudni róla, jobb, ha a férfiakkal beszélünk! Most kint vannak a tehenekkel, ám délutánra megjönnek.

Késő délután visszatérünk, az asszony és a két gyerek mellett hat férfit találunk. A ház nyitva áll, s az első, ami szembetűnik, egy téglából épített kemence, alvópadkával az oldalán, melyen matracok hevernek. A kemence tetejére tűzhelyet építettek, mely afféle központi fűtésként szolgál éjszakára. A ház előtt egy műanyag lepedő, melyen gyógynövények gyökerei, úgynevezett so-juk sorjáznak szép rendben. Kövekre és kimustrált zsákokra telepszünk, miközben az asszony lekvároscsuporban zöld teát szolgál fel. A férj - harmincas éveit taposó, inas ember, fekete-fehér csikos ingben - átveszi a szóvivő szerepét, és elkezd Dzsingiszről mesélni, valahogy olyanformán, mintha a ház előző tulajdonosáról beszélne.

- Mindez körülöttünk - mondja széles karmozdulattal a völgy felé mutatva - Dzsingiszé volt. Ez volt itt a gyakorlótér, ahol a testőrei laktak, és odafönt, ahol most a lábasjózág van, lakott ő maga. Az volt a gyülekezőhely. Amott lent, a lenföld alatt (ő, tehát nem búza vagy árpa, hanem len!) volt a parancsnoki központ. Így mondta az apám, mert így mondták el neki is az öregek, amikor ötven évvel ezelőtt idejött. Emlékszem, apám és nagyapám sokszor beszélgettek erről. És ott jobbra fönn volt az a hely, amelyet Dzsingisz kán trónusának hívtak.

- A teraszra gondol?

- Nem, nem, az ott a gyülekezőhely. Annál följebb! - A férfi a hegy felé mutat, amely az egész völgy fölé magasodik. Ott fönn van egy platform, ahonnan mindent belátni.

Valami kilátószerűséget képzelek el magamban.

- Ha fölmegey oda, lát olyan köveket, amelyek Dzsingisz kán idejéből valók?

- Ó, rengeteg kő van ott! Etetővályúk és más dolgok is. Gyerekkoromban mindenfelé láttunk ilyen köveket, de most már a legtöbb betemetődött vagy benőtte a gaz.

Nyomban látom magamat, amint hatalmas régészeti fölfedezést teszek. Meg tudná mutatni nekünk? Igen, hogyne! De ehhez át kell vágnunk a sűrű bozótoson. Jó lenne, ha hosszúnadrág lenne rajtunk, és nagyon kellene vigyáznunk a mérges füvekre. Fölhúzott szemöldökkel Dzsorigt bőrpuccsára sandítok.

- Dzsorigt a nevem, és mongol vagyok - feleli öntudatosan, jelezve, hogy bármiféle fizikai kihívással szemben teljes megvetéssel viseltetik.

Másnap reggel nyolckor már a terasz felé tartunk a házigazda két fivérével, Ju Vuhéval és Ju Vuszéval. Amíg keresztülvágunk a fenyőerdőn, a Ju fivérek elbeszélik történetüket. Amikor nagyszüleik idejöttek, harminc család élt itt. Valamikor száz évvel ezelőtt állt itt egy buddhista templom, de a muzulmán hujok beözönlése után a templom köveit szét-hordták építőanyagként (lám, ezzel magyarázható a falusi házak szilárd kőalapzata!). Ezt követően a völgyet szándékosan elborították burjánzó erdővel a "Hagyd a földművelést, ültess fákat!" politika jegyében. Mára mindenki más eltűnt a vidékről. Ők az utolsók, s ők is csak nyáron tartózkodnak itt, néhány tucat birkával és pár szarvasmarhával fölsétálnak a hegyekbe, gondozzák a földeket, és gyógynövényeket gyűjtenek az erdőkben.

- Addig nem megyünk el innen, amíg nem kapjuk meg a kárpótlásunkat. Vagy készpénz helyett adjanak terményt! Szóval addig gazdálkodunk itt, amíg csak tudunk.

Sűrű erdőbe érünk. Az egyik fivér egy sötét kupacra mutat a földön. Medveürülék. Tehát medvék is vannak itt, nem csak mérges füvek? - Ó, rengeteg; pár nappal ezelőtt hat medve kószált a tanya körül - folytatja a beszédesebb fivér, s végigvezet minket egy patak mentén, mely a külön erdőt képező kusza aljnövényzet alatt tör magának utat. Átkelünk a patakon, fölmászunk egy csaknem függőleges, de puha talajú emelkedőn, és fölrünk a csúcsra, ahol szakadozott kérgű nyírfák vetnek árnyékot a kicsiny kövekkel borított, különös fennsíkra.

- Az út valamikor följött idáig - mondja Ju Vuhe mellékesen. Ő viszi a szót. Fivére meg se mukkan.

Nem könnyű kivenni a nyomokat a gyűrött, torzult talajon, de igen, mégiscsak látom az út nyomvonalát, mely egy öt méter magas bozót alatt húzódik.

Még följebből kiáltás hallatszik és izgatott beszédfoszlány. Egy férfi térdepel, és tíz körömmel kaparja a puha talajt, fölötté az árnyékban egy másik, aztán még többen - összesen tízen.

Gyógynövényeket gyűjtenek. Hajnal előtt indultak el a falujukból, jó 25 kilométerre innen, a temérdek hegyi ösvény egyikén kapaszkodtak föl ide, s egész nap kint dolgoznak.

A vadon most még inkább föltáruul előttem, s kezdem megérteni, mi tette ezt a vidéket évszázadokon át ennyire vonzóvá a földművelők, a vadászok és talán néhány éven át a nomád harcosok számára is. A környék a gyógynövényeiről híres. Később kezembe kerül egy lista: 39 fajt sorol föl. Ez, amit éppen most kaparnak ki a földből, a csang-bo. A helyi gyógyszeripari cég 22 jüant (2,75 dollár vagy 1,70 font) ad egy kilóért, és egy ilyen csapat naponta 2-3 kilót tud begyűjteni. Hogy ez a kicsiny, hagymaszerű gyökér valójában mire jó és hogyan dolgozzák fel, azt egyikük se tudja. Ők csak begyűjtik és eladják.

Ju Vuhe fölemeli a karját. - Ezt hívjuk mi Dzsingisz kán szanatóriumának.

Lassan kezd valami fény derengeni bennem, ahogy a kusza, elburjánzott növényzetet bámulom. Örökké változó ökoszisztéma bontakozik ki előttem, nyirkos földjével, ingó facsemetéivel és burjánzó cserjéivel, ahol nehéz a természet a mesterségestől megkülönböztetni. De ha itt húzódik ez a nyomvonal, és a fenyő egyfajta őrtoronyként szolgált, akkor talán éppen itt, e helyen egyfajta patika állhatott, ahol a betegek és sérültek speciális kezelésben részesülhettek a gyógynövényeknek köszönhetően.

Késő délelőttre kijutunk az erdőből, füves fűvényen lépkedünk, boglárkák és enciánkék virágok tarkítják a hegyhátat (noha a fenyőfamánia nyomai még itt fenn is észlelhetők; néhány éven belül természetellenes módon mindent teljesen be fog borítani a fenyő).

Fenn a csúcson falmaradványra bukkanunk, mely egykoron, feltételezem, kilátóként szolgált, hiszen innen teljességgel áttekinthető az erdővel borított, hullámzó hegyek vonulata. Emberi életnek azonban nem látom jelét - nincs út, nincs épület, nincs tűzrakásból felszálló füstgomolyag, csakis alattam, a völgyben, ahonnan jövünk; a csaknem teljesen elhagyott falu, a lenföld sápadt zöld csíkja és a mindent beborító zöld takaró mögöl csak a turistatábor három betonkúpja áll ki hegyesen.

Ám egy hegyi kilátó aligha lehetett alkalmas arra, hogy egy hadsereg manővereit innen lehessen irányítani. Amire továbbra is kíváncsi vagyok, az a beígért "platform". Elindulunk lefelé, és csapkodjuk a tövises cserjét. Ezek azonban nem közönséges földiszederbokrok, hanem vastag, bütykös, háromméteres fák, dárdahegyekkel ellátva. A szívós erdei aljnövényzet elég áthatolhatatlan ahhoz, hogy akár Csipkerózsika álmát őrizze. Itt kell lennie valahol a közelben, motyogja Ju Vuhe, miután megteszünk egy óvatos kört. Itt lehetett valamikor, legalábbis. Kezdek elcsüggedni, amikor a talaj kiegyenesedik. Négyen négyfelé indulunk az átkozott fenyők között, majd újra összegyűlünk.

- Tudja ez az ember, hogy hol vagyunk egyáltalán? - kérdelem Dzsorigttól csüggedten.

Rövid tanakodás következik.

- Ez az a hely. Dzsingisz kán trónja. Dzsingisz az Úr trónusának is nevezte.

A talaj nem köves, ezt nyomban fölfedezem. Fűves mindenütt. Lelépem a kerületét: eszerint Dzsingisz kán trónja 250 méter hosszú és 50 méter széles.

Nos, őszintén szólva, nem hiszem, hogy mostanság bárkinek kedve szottyanna e helyen ücsörögni. A Ju fiúk gyermekkorában ez a terület nyitott volt, kőszerszámok heverték mindenfelé a legelőn, és csodálatos kilátás nyílt a falura. Most azonban szinte megfojt minket a monokultúra, s a kövek valahol mélyen eltemetve pihennek. Néhány megdöglött politikai döntéshozó ültetvényesbrigádokat rendelt ide, és tönkretette azt a területet, ahonnan izgalmas régészeti leletek kerülhettek volna elő, ahol turistacsalogató kilátóhelyet lehetett volna létesíteni, s a kalandra éhes ide látogató azzal az élménnyel távozhatott volna, hogy egyszerre áldozott a természet és a történelem oltárán. Nem mintha hinnék abban, hogy maga Dzsingisz valóban itt trónolt. De a tábornokai lehet, hogy megfordultak itt, hiszen ha a lapos térség szélére sétálunk, láthatjuk odalent a völgyet, és nem nehéz elképzelni egy hatalmas felvonulási terepet sátrakkal, csordákkal és katonai alakulatokkal. És mindehhez itt voltak azok a kövek, amelyek kikandikáltak a fűcsomók közül, és megmozgatták az erre járó vándor fantáziáját, aki talán tünődve le is telepedhetett rájuk.

Meredek, gazos ösvényen botorkálunk lefelé. A medvékre terelődik a szó. Szép nagy állatok, a Ju fiúknak a vállukig érnek, és fekete, vörös vagy sárgásbarna színárnyalatokban pompáznak, de nem veszélyesek.

- Két nappal ezelőtt az a hat medve... A termésért jöttek

- és valóban, medvetalpnyomokat látok a földön, amerre járunk -, de ha rájuk kiáltasz, odébbállnak.

Már majdnem visszaérünk a házhoz, s próbálom magamban összegezni mindazt, amit láttam. Sajátos keveréke volt ez régészeti leleteknek és folklórnak, s ennek révén ötven évet visszakalandozhattam az időben, sőt száz évet, nyolcszáz évet, anélkül azonban, hogy a történelmi tényeknél valójában horgonyt vethettem volna. Az első izgalmam a kézzelfogható bizonyítékok láttán keletkezett - mongol zászlótartók, itatóvályúk! -, de aztán jóval higgadtabb következtetésekkel folytattam. A mongol hadjáratokhoz miért lett volna szükség kőből készült itatóvályúkra? Lehet, hogy ezek a kőedények gabonátárolók, malomkövek vagy keverőmedencék voltak, melyek pusztán egy vagy két évszázadról korábbról maradtak ránk, amikor itt templom állt, és gazdálkodók népes közössége élt e helyen.

De ettől még a legendák megmaradnak, és megmarad maga a hely is: egy titkos völgy, értékes gyógynövényeivel - közülük tán valamelyiket elég hatásos csodaszernek vélték ahhoz, hogy a beteg hadvezér életét megmentse.

Szerencsém volt. De Ön, kedves olvasó, attól tartok, elkésett! Azok, akik emlékezhetnének arra, mit meséltek nekik szüleik, nagyszüleik erről a helyről, nos, azok már nincsenek a völgyben; elmentek távoli falvakba, városokba. Végül is ahogy a kínai gazdaság növekszik, egyre kevesebben akadnak, akik fölkerekednek, és vállalkoznak egy hosszú hegyi túrára, hogy gyógynövényeket keressenek. Az ösvényeket benövi a tüskés bozót, a földek eltűnnek a növekvő facsemeték sűrűjében, a házak összeomlanak, a fenyőmetyeg magának követeli a nyílt mezőket. Az idelátogató nem lát majd mást, mint kerítések közé szorított utat és egy turistatábort, ahol az idegenvezetők állításait senki nem erősítheti meg egy olyan hegyen, ahol nincsenek már ösvények. De még ha régészek vagy történészek tévednének is erre, ki fog emlékezni, ki fogja megmutatni nekik, hol volt a gyakorlótér, a parancsnoki központ, Dzsingisz szanatóriuma vagy éppenséggel trónusa?

* * *

TIZENHARMADIK FEJEZET

Egy titkos sírnál

Most pedig térjünk vissza 1227 forró nyarához, még pontosabban ahhoz a néhány naphoz, amikor Eurázsia sorsa forgott kockán. Egy uralkodó megölése, magának Dzsingisznek a halála, egy egész kultúra lerombolása, sok ezer ember halála - mindez elegendő

ahhoz, hogy igazolja a történészek érdeklődését, feltéve, ha az események részleteit valóban helyesen rögzítették. Ám éppen ez a "feltéve" szó mutat rá arra az elemre, amely némiképp más megvilágításba helyezi a történéseket. És ez az elem a titkosság. Dzsingisz és környezete is pontosan látta a titoktartás fontosságát, hiszen ez az elem volt az, amely lehetővé tette a kán nagy terveinek valóra váltását. Ha a hírek kiszivárognak, minden elveszhet - az ellenség fölbátorodik, a félig kész mongol birodalmat születése pillanatában megfojtja, és Eurázsia egész történelme más irányt vesz. De vajon a halálos ágyán fekvő uralkodó vagy engedelmes-ségre szoktatott örököseinek hada hogyan tudta kézben tartani ezeket a folyamatokat? Erre senki nem tud pontos választ adni, hiszen a dráma részleteire éppen a szándékos titkolózás borít fátylat. Tudósok és régészek azonban sokat bajlódnak az események mozaikdarabkáival, és ennek köszönhetőenombok és hegyek előterében szemünk előtt lassan életre kelnek a szellemek, hogy mozdulataikból, kiejtett szavaikból következtetni tudjunk arra, mi is történt valójában a Liupan hegyeinek közelében csaknem 800 évvel ezelőtt.

Lássuk tehát, hogyan festettek a dolgok 1227 augusztusában!

Dzsingisz a Hsziahszia végső meghódítása küszöbén áll, és éppen most foglalta el a Csin Állam nyugati részét. Ez az a bázis, ahonnan egész Észak-Kína meghódítása végrehajtható, s ahonnan elrugaszkodva a Csendes-óceántól majdnem Bagdadig terjedő birodalmát létrehozza. Egy élet munkájának gyümölcse érlelődik, ha minden jól megy. A Hsziahszia uralkodója már a kapitulációt fontolgatja. Ebben a sorsdöntő pillanatban azonban Dzsingisz váratlanul megbetegszik, alighanem tifuszban; a kórt harcosai valószínűleg a déli hadjáratról hozták magukkal. Történészek általában egyetértenek abban, hogy a járvány a Liupan-hegységtől száz kilométerre délre pusztított, Csingsuj (King sui) megyében, a mai Kanszu tartományban; bizonyos kétélyek azonban felvetődtek, a provincia neve ugyanis megegyezik egy folyó nevével, mely a Sárga-folyótól északra kanyarog. Egyesek azt állítják, hogy Dzsingisz valójában Csingsuj tartományban halt meg, ám ezt a feltevést a Ningszhia Egyetem két kutatója, Hszü Cseng és Ju Dzsun a témakör mélyreható vizsgálata alapján cáfolja.

Kutatásuk történelmi forrásokon és régészeti leleteken, illetve a Liupan-hegység parasztjainak népi emlékezetén alapul.

Bárhol sújt is le a betegség Dzsingiszre, annyi bizonyos, hogy súlyos kórról van szó, s környezetében tudja is ezt mindenki. Azt a tényt, hogy a kán valamiféle betegségben szenved, nem lehet titkolni, a baj súlyosságáról azonban semmi-

lyen utalás nem szivároghat ki. Élete utolsó hetének első napján Dzsingisz zárt kocsiban sietve elszállítják a Liupan-hegyek rejtett völgyébe, ahol a titoktartás biztosított, és ahol csapatok állnak készenlétben, hogy szükség esetén átnyargalhassanak a titkos hegyi utakon, és rátámadjanak a Hsziahszia és a Csin erőire, ugyanakkor az erdő gyógynövényei talán esélyt adhatnak a gyógyulásra.

De semmi nem segít. Közeleg a halál.

Néhány napig azonban, legalábbis egy kínai forrás, a Jüan-si szerint, Dzsingiszben még él a nagy stratégia. Jövőbeli terveket kovácsol, és világos utasításokat osztogat. Az egyik változat szerint, melyet néhány nemzedékkal később Rasídaddin arab történész írt, Dzsingisz a következőket mondja: "Halálom hírért tartsátok titokban! Ne sírjatok, ne siránkozzatok, mert az ellenség nem tudhat meg semmit! De amikor a tangutok uralkodója és a lakosság a megadott órában a várost elhagyja, az utolsó szálig semmisítsétek meg őket!"

Dzsingisz ezután - írja a kínai forrás - fölvázolja a stratégiát, mellyel a Csin Államot le kell győzni, hogy aztán teljes erővel Kína ellen lehessen fordulni. Ezt a nagy ívű látomást azonban hirtelen elködösíti a közelgő halál. Dzsingisz kísérete kénytelen szembesülni a lehetséges katasztrófával. Mi van akkor, ha nincs győztes, akinek Hsziahszia uralkodója Jincsuánból jövet megadhatná magát? Márpedig ha az uralkodó a fejleményekről értesül, könnyen lehet, hogy sarkon fordul, és kísérletet tesz saját maga és a birodalma megmentésére. Legvalószínűbb, hogy nyomban a Csinhez fordul; a közös ellenséggel szemben egyesítik erőiket, és lerombolják Dzsingisz életművét s a jövőre vonatkozó nagy hódítási stratégiáját.

Egyetlen lehetőség maradt csupán: mindent a tervek szerint vinni tovább. Még csak célzás sem szivároghat ki az igazságról. Életbe vágó tehát a Hsziahszia uralkodó kapitulációja s nyomban azután áruló népének halála.

A tervet azonban nagyon óvatosan kell kivitelezni. Vallásos népről van szó. Politikai szerepétől függetlenül a Hszia egy nagy vallási tradíciót képvisel, s ez Dzsingiszben és követőiben is kellő tiszteletet ébreszt. A Titkos történet mongol változata Hsziant Iluku-Burkanként, azaz "Magas Rangú Szentként" említi, tudatosítva ezzel mind e világi, mind pedig spirituális vezetői szerepét. Márpedig egy élő Buddhát sehogyan sem lenne helyénvaló eltenni láb alól, mint ahogy a középkori királyok is csínján bántak püspökeik meggyilkolásával. Az ilyen akciót a közvélemény előtt meg kell magyarázni. II. Henrik például szörnyű félreértésként kommentálta Becket Tamás halálát. A szavakkal Dzsingisz is tudott ját-

szani. Ahhoz, hogy Hsziant tisztelet övezte főpapból "fogyó-
eszköznek" tekinthető politikai figurává tegye, Dzsingisz
kinyilvánította, hogy a Magas Rangú Szentet ettől kezdve
buddhista rangján Sidurgunak, azaz Hűségnek kell
nevezni. Ez hízelgően hangzott, valójában azonban Hszian
alávetettségének kinyilvánítását jelentette. Álcázott halálos
ítélettel volt egyenlő. Egy hű vazallus? Az az uralkodó, aki az
elmúlt hat hónapban ellenállásra hergelte népét? Az efféle
"hűségnek" csakis a halál lehet a megfelelő jutalma.

De hol kerüljön sor a végjátékra? Semmi esetre sem
Jincsuában, hiszen ahhoz Dzsingisz túlságosan délre tartóz-
kodik. Nyilvánvaló, hogy a Liupan-hegyekben rejtőző titkos
bázis sem alkalmas erre. Volt azonban egy nyitott terep, ame-
lyet, úgy vélem, eredetileg egészen más célra képeztek ki.

Kujüan és a Liupan-hegység között az út alacsony teraszos
hegyek között halad át, majd vályogházak sorához érkezik:
Kajcseng faluhoz, melynek lakói búzát, árpát, lent és zöldsé-
geket termesztnek. A közeli lankákon kétkerekű traktorok
pőfögnek a szénakazlak között, melyek óriás méretű, barna
cipókra emlékeztetnek. Nem volt ez mindig isten háta
mögötti vidék, és nem is kell örökké annak maradnia. Köz-
vetlenül a hegy mögött duzzasztógát épül, mely az egész tér-
séget villamos árammal és ivóvízzel fogja ellátni. De nem
csak a gát az, ami Kajcseng hírét és régi dicsőségét helyre-
állítja majd.

Egy angol és kínai nyelvű felirat jobb felé mutatja az utat:
"Kajcseng ősi romjai".

Első ránézésre nincs itt semmi más, mint teraszos műve-
lésű búzaföld és paradicsomültetvény, melyen egy magá-
nyos huj asszony szorgoskodik épp, fehér fejkendőben, a
háttérben pedig a Liupan zöld, hullámos horizontja szegé-
lyezi a tájat. Pacsirtaszó hallik, távolról egy traktor zúgása és
a kapavágások sercegése a földön.

Jan úr elmagyarázza, mit látunk magunk előtt. A hul-
lámzó búzamező alatt halványan kirajzolódó formá-
ciók valaha falak voltak, 3-4 kilométeres körmérettel.
A 13. században Dzsingisz unokája, Kubiláj kán, aki hódítá-
saival Dzsingisz álmait valóra váltotta, tartományi főhadiszál-
lást hozott létre itt, mely az innen 20 kilométerre lévő
Kujüannal versengett. Kubiláj tizenhárom unokájának
egyike, Mangala, Anhszi (Sanhszi tartomány) hercege
továbbfejlesztette a települést, az ő fia pedig 10 ezer katoná-
val erősítette meg a térség védelmét. Arról azonban nincse-
nek följegyzések, hogy a városnak pontosan milyen lehetett
az arculata, egy földrengés ugyanis 1306-ban mindent
elpusztított. Ötezer ember halt meg, akik élve maradtak,
elmenekültek; a vályogházakat elmosta az ár, és Kajcseng

eltűnt a föld színéről és az emlékezetből.

Kínai régészek most az újrafelfedezés küszöbén állnak, s minden jel szerint ez lesz egész Minghszia legnagyobb ásatása. A kormány 100 millió jüant (12,5 millió US-dollár, 7,8 millió angol font) szán a projektre. Érdeklődöm, hogy nem kerestek-e nemzetközi támogatást a nagyszabású tervhez, s máris magam előtt látom, ahogy japán, amerikai és európai kutatók özönlenek ide. Kína azonban köszöni szépen, de elegendő saját szakértővel rendelkezik.

- Kínai ősökrol van szó - mondja Jan úr, s még csak célzást sem tesz valamiféle mongol kapcsolatra. A kínaiaknak kell tehát a következő tíz évben a város múltját feltárni és a talajréteg alatt pihenő leleteket felszínre hozni.

A huj asszony megszakítja a kapálást, hogy kérdésemre válaszoljon. Nem, ő még nem botlott bele semmibe, de "két évvel ezelőtt egy öregember talált itt egy vázát".

- Hol?

- Éppen itt, ezen a paradicsomföldön.

Ám az öregén kívül mások is rábukkantak itt különös dolgokra, cserépdarabokra például, melyek sárgán ragyogtak, vagyis a birodalom színében pompáztak. Jan úrnak van is belőle néhány a kujüani múzeumban, s egészen biztos, hogy sok ilyen fedeznek föl majd a Kubiláj-féle erőd körül.

De vissza a lényeghez: miért építettett Kubiláj külön erődöt Kajcsengben, amikor húsz kilométerre innen már álltak Kujüan falai és őrtornyai? Könnyen lehet, hogy azért, mert Kajcseng valójában szent hely volt, melyet a nagyapja szemelt ki 1227 tavaszán. Dzsingisznak alapos oka volt erre: a hely biztonságos távolságra volt Kujüan alkalmatlankodó lakóitól, a Liupan hegyeiben állomásoztatott csapatok könnyen elérhetőek voltak innen, és a tágas mezőkön összegyűlhetett a hatalmas hadsereg, anélkül, hogy alattvalók, épületek vagy szűk szurdokok akadályozták volna mozgását. Dzsingisz, úgy vélem, egy ideiglenes palota fölállítását is elrendelte, ahol a mongolok a Csin békeküldöttségét fogadhatják. És szerencsés véletlen folytán az új főhadiszállás jurtapalotáival és helyőrségével alkalmas helyet kínált a kapituláció után a Hsziahszia uralkodó fogadására s az ítélet végrehajtására.

Ezt az egész bonyolult színjátékot igen gondosan kellett előkészíteni. A források egyetértenek abban, hogy öt dolog történt, gyors egymásutánban:

a Hsziahszia-uralkodó végső vereséget szenved;

az uralkodó Dzsingiszhez jön audienciára;

új címmel ruházzák fel;

Dzsingisz megöleti;

Dzsingisz meghal.

Az események sorrendjét azonban a források már nem egyformán taglalják; ennél fogva többféle forgatókönyv is elképzelhető.

Hszian, a Hsziahszia Állam uralkodója megérkezik Kajcsengbe a jurtapalotához, és különös fogadtatásban van része: az audiencia olyan módon zajlik, hogy az uralkodónak "a jur-tán kívül kell maradnia". A Titkos történet elmondása szerint Dzsingisz az audiencia alatt "megbetegszik". Ez felettébb különös. Nehéz elképzelni, hogy a nagy kán, aki ekkor már egy a Római Birodalom méreteit is meghaladó birodalom élén áll, ne akarjon legyőzött ellenfelével szembenézni. Már csak azért is furcsa ez, hiszen Dzsingisznek tudnia kell, hogy ezzel a legyőzött uralkodóban és kíséretében is gyanút kelthet. Ebből a helyzetből egyetlen kézenfekvő következtetés vonható le: Dzsingisznek és környezetének egész egyszerűen nincs más választása, a kán ugyanis nincs abban az állapotban, hogy audienciát tarthasson. Az nem kérdés, hogy a tangut uralkodónak meg kell halnia; fontos azonban, hogy mielőtt ez megtörténik, sor kerüljön az ajándékok átadására és a megadás rituális formáságaira, vagyis a királyság átadására. És nagyon lényeges, hogy olyan látszat rögzüljön az életben maradó tangutok fejében - és természetesen a mongol köznépben is -, hogy Dzsingisz továbbra is mindent kézben tart.

Valójában ez a különleges dráma - a halálra ítélt uralkodó lovas népével és megrakodott szekereivel, a generálisok és családtagok védőgyűrűje, a nagy birodalmi jurta zárt bejárata - csak akkor kap értelmet, ha feltételezzük, hogy a színpalak mögött Dzsingisz haldoklik, s ezért nem kerülhet a nyilvánosság elé - vagy már halott. A magam részéről az utóbbit tartom a legvalószínűbbnek. Dzsingiszt egy hét alatt vitte el a betegsége. Hsziannak a főváros és Kajcseng közötti 300 kilométeres út megtétele kísérettel, megrakodott szekerekkel hozzávetőleg két hétig tarthatott. Dzsingisz eközben betegedett meg, és ekkor siettek vele a Liupan védett hegyei közé gyógykezelésre. Ennek minden bizonnyal csak a halál beállta vethetett véget. És csakis a védett völgy biztonsága adhatott lehetőséget a gyászoló kíséretnek arra, hogy megakadályozza a halál hírének kiszivárgását, majd pedig megrendezze a kajcsengi különös drámát.

Hszian zavartan, de szolgálatkészen felkínálja ajándékait,

először egy arany Buddha-sorozatot, majd más ajándékok bőségszaruját. Mindegyik ajándékalmaznál a bűvös kilences szám a mérvadó: kilenc aranytál, kilenc ezüstserleg, kilenc fiú, kilenc lány, kilenc herélt, kilenc teve és sok egyéb, de minden kilences csoportosításban.

Ezek után Tolun hozzálát a kivégzéshez. Az uralkodók megölése, mint minden nemesemberé, a mongoloknál hagyományos rituálék szigorú betartását követeli meg. Vérontás nincs! A kivégzést nyaktöréssel vagy, ha hihetünk a Titkos történetnek, ebben az esetben megfojtással hajthatták végre. Bárhogy volt is, titokban kellett történnie, semmi nem szivároghatott ki abból, hogy a Hsziahszia uralkodója hogyan és hol halt meg, és vele együtt hányan költöztek át a túlvilágra.

Csak később történt meg, hogy a hivatalos kínai források néhány tényrt rögzítettek. Dzsingisz nyilvánvalóan egy héttel betegsége kezdete után halt meg, a Disznó évében (1227), a hetedik holdhónap tizenkettedik napján: augusztus 25-én. Bizonyos fenntartásoknak azonban mindenképpen helyet kell hagynunk. Azok a kínai források, amelyek a legmegbízhatóbbnak látszanak, legjobb esetben is egy évtizeddel későbből származnak, vagyis abból az időből, amikor a mongolok már befejezték a Csin Állam meghódítását, és nincs teljes egyetértés a halál pontos napját illetően. És mivel senki nem tudja, hogy Dzsingisz pontosan mikor született, életkorát 62 és 72 év közé becsülik; a legelfogadottabb a 65 év, s ebből adódik az 1162-es születési dátum. A Titkos történet, a legbizalmasabb forrás és egyben az a mű, melytől elvárnánk, hogy egy ilyen nevezetes eseménynek különleges hangsúlyt adjon, semmit nem mond a kán haláláról, kivéve hogy "Dzsingisz kán az égbe szállt" - márpedig ez a hallgatás önmagában is elgondolkodtató utalás arra, hogy a kán halálát államtitokként kellett kezelni.

A titkolózás persze tág teret nyit a szóbeszédeknek. Történetek sorjáznak arról, hogy Dzsingisz egyik vagy másik város ostroma közben halt meg; vagy csak azután halt meg, hogy Hszian megadta magát. Később aztán - évtizedek, évszázadok múltával - a nagy férfú haláláról szóló történeteket és népi legendákat versekbe öntötték. Négyszáz évvel később egy ordosz herceg, Szagang Szecszen (vagy Szagán Szecszen; különféle átíratok ismertek), azaz Bölcs Szagang a történetet Ékes krónika, "A keleti mongolok és királyi házuk története" címmel dolgozta föl. Egy másik, névtelen mű, az Arany Foglalat néhány évtizeddel korábban készült, és ugyanazon az alapon nyugszik. Történelmileg egyik sem hitelesebb, mint mondjuk az Artúr király legendái. A kevés tényanyag láthatatlanul megbújik a Dzsingisz utáni tanok, főleg a buddhista tanítások kuszasága mögött.

Szagang beszámolójában például Hszian kán reggel

kígyóvá, délben tigrissé, este gyermekké változva nyilvánítja ki hatalmát. Dzsingisz az ellenségeit változtatja át - madárrá, oroszlánná és pacsirtává -, és foglyul ejti őket. Amikor a tangut kánt Dzsingisz hívei ledöfik, a kán sérthetetlennek bizonyul. "Közönséges fegyverrel nem ejthettek rajtam sebet - mondja a kán a tündérmesék bámulatos bájával -, de a csizmám talpában találtok egy háromélű acélt, és azzal meg tudtok ölni." Ezekkel a szavakkal előhúzza kardját, és újra megszólal: "Most megölhettek. Ha tej folyik testemből, az rossz jel számotokra. Ha vér, az az ivadékaitokra nézve jelent rosszat." És még valami: ha Dzsingisz megszerzi a kán feleségét, jobban teszi, "ha egész testét alaposan átvizsgálja".

Dzsingisz tehát megöli a kánt, és elveszi özvegyét, Gürbelcsint. Az asszony szépségétől mindenki elámul. Gürbelcsin azonban azt mondja, hogy ő ennél is szebb volt, mielőtt a mongol csapatok által fölvert por elhomályosította szépségét. Ezért megfürdik a Sárga-folyóban, s fürdés közben meglátogatja őt egy madár, mely apja házából érkezik, és megjósolja fulladásos halálát. Az asszony, megtisztulva a mongolokkal való találkozás porától, valóban tündöklően kerül elő a fürdés után. Ezen az éjszakán, miután a figyelmeztetés ellenére nem kutatták át őt elég alaposan, "megsebesíti Dzsingisz testét, amitől a kán elgyengül, és szédülés keríti hatalmába". Az asszony pedig vízbe fojtja magát. A kán hívei nagy beszédekert tartanak, miután Dzsingisz "felszáll atyjához az Égbe".

Sok más változat is létezik. Ezt történetesen Owen Lattimore utazónak és mongolszakértőnek mesélték el. Néhány szó idekívánkozik a legendás Lattimore-ról, arról a kutatóról, akinek tapasztalataival és szakértelmével senki sem versenget, s akit a mongolok Magányos Szemüvegnek neveztek, mert monoklit viselt. A hatvanas években találkoztam vele néhányszor, amikor előadásokat tartott az akkoriban megalapított Angol-Mongol Társaságban kutatók, utazók és diákok kis csoportja előtt. Tiszteletteljes tartózkodással néztem föl rá, mert tudtam, hogy elüldözték az Egyesült Államokból, Joe McCarthy ugyanis bűnbaknak kiáltotta ki őt "Kína kommunista kézre kerüléséért". Leedsből érkezett hozzánk, ahol mongol tanszéket szervezett. A monoklira nem emlékszem. Kis termetű volt, energikus, és igen nagylelkű a tapasztalatlan ifjúság iránt, ami számunkra a lehető legjobb ösztönzést jelentette. Íme a történet, melyet mongol útitársa, Áras mesélt el neki az Ordoszról:

"Hová lett Dzsingisz kán? Nem halt meg. Ami történt, az a következő. Dzsingisz álmában vörös vért és fehér havat látott; a vörösnél is vörösebbet, a fehérnél is fehérebbet. Hívatta bölcseit, hogy fejtsék meg álmát. A bölcsek azt mondták, hogy az álom a világ összes hajadonjának legtündöklőbbjéről szól.

Dzsingisz ezután összehívatta valamennyi hűbéres népét, és megkérdezte tőlük, hol van a legtündök-
lőbb hajadon. Azt válaszolták, hogy igen, létezik
ilyen elbűvölő teremtség. A Vörös Fal Városában él,
Tangut-ország királyának a lánya. Dzsingisz ekkor
követet menesztett, és megkérte a királylány kezét.
A Vörös Fal Városának királya így szólt a követhez:
Igen, ha Szent Dzsingisz kéri a lányom kezét, akkor
oda kell adnom. Titokban azonban ezt mondta
lányának: Itt egy kés, nagyon kicsiny és nagyon
éles. Rejtsd el ruhádban, és amikor eljön az ideje,
tudd, hogy mit kell tenned! Ezután a lányt elvitték
Dzsingiszhez, és Dzsingisz bement hozzá, hogy vele
háljon, de amikor melléje feküdt, a lány elővette a
kést, és kasztrálta őt. Dzsingisz a fájdalomtól fel-
üvöltött, és az emberek besiettek, de Dzsingisz csak
ennyit mondott nekik: Vigyétek ezt a lányt; aludni
akarok! Dzsingisz elaludt, és soha többé nem éb-
redt föl - csak hogy ez hatszáz vagy hétszáz eszten-
dővel ezelőtt történt, és vajon igaz lehet-e, hogy
Szent Dzsingisz azóta nem gyógyította meg magát?
Nem, Dzsingisz meggyógyult, és föl fog ébredni, és
megvédelmezi népét."

A tibeti, kínai, buddhista mendemondáknak ezen az in-
goványos talaján az egyetlen bizonyosnak látszó információ
a veszteség nagysága. Idő múltával a nép nyilvánvalóan
egyre kevésbé akarta elfogadni istenkirálya halálát termé-
szetes jelenségeként, és a tragédiát egyfajta sámsoni törté-
netté alakította át, egy idegen asszony bevonásával. A mon-
golok számára e történetek lélektani szükségletet elégítettek
ki, s a mai napig is halványan érzik, hogy a hatalom elvesz-
tése valamiféle magyarázatra szorul. Ma is mindenki ismeri a
mesét, mely sokféle színezéssel bővülve taglalja, miféle bor-
zalmas dolgot művelt Dzsingisszel a gonosz kánasszony,
majd hogyan vetette magát a Sárga-folyóba, melyet a mon-
golok a mai napig is a Kánasszony folyójának hívnak.

Így halt meg tehát a történelem egyik legjelentősebb alakja.
A legtöbb más vezértől abban különbözött, hogy minél
közelebb került hozzá valaki, annál jobban csodálta.

Ahhoz, hogy életútját megértsük, érdemes egy pillantást
vetni gyermekkorára. A legelők óceánján hanyódott, a
hegyoldalon "tetüként" tengette életét, és a fölemelkedés,
egyáltalán a túlélés egyetlen zálogát a hatalomban vélte
fölfedezni. Hatalom kellett az emberek támogatásának
megszerzéséhez, a küzdéshez, a győzelemhez, a kormány-
záshoz, majd pedig az újjáépítéséhez mindannak, ami elve-
szett. És csakis a hatalom jelenthetett biztonságérzetet a
jövőre nézve is egy veszélyekkel teli világegyetemben.

Mindez persze utólagos okoskodás és modern pszichológia. Egy kezelőorvos, aki az Örök Ég-szindrómára keresne választ, bizonyára a gyermekkori traumákra vezetné vissza a rejtett mozgatóerőt, de kétlem, hogy Dzsingisz, ha élne, egyetértene ezzel, hiszen ez éppen a rajta kívüli erő létezését tagadná. Márpedig az ő szellemiségét teljességgel áthattotta az a bizonyosság, hogy világuralkodói szerepköre isteni rendelésből fakad. Bizonyos segédeszközök persze kellett az égi üzenet megfejtéséhez - tűzben pörkölődött birkalapockacsont, buddhista asztrológia, imádságok a szent hegyen, ahol megvilágosodása végbement -, a neki szánt sorsrendelés felől azonban soha nem volt kétsége. Ennek értelmében egy olyan soha nem látott földi hatalmat kellett megteremtenie, amely létezésével az égiek akaratát igazolja.

Hatalom - ez volt mindennek a kulcsa. Megszerezni a hatalmat, megtartani a hatalmat, növelni a hatalmat: ez volt a cél. Nem ő volt az első és nem is az utolsó, aki a karizma és az istenhit összekapcsolásával győzött meg tömegeket arról, hogy a Kék Tenger, a Kék Ég - az Örök Ég, ahogy később nevezték - akarata, illetve az ő személyes akarata egy és ugyanaz. Ami viszont valóban rendkívüli teljesítmény volt a részéről, az nem más, mint az egyensúly fenntartása ötven éven át - méghozzá a formálódó személyiség, a változó körülmények és a növekvő hatalom sokszor egymással szemben ható tényezői közepette. Képes volt úgy egyensúlyban tartani e három változó tényezőt, hogy soha nem esett a korrupció vagy a paranoia csapdájába, soha nem csúszott ki a kezéből a hatalom gyepelője és soha nem hagyta, hogy az események diktáljanak neki. Ez kétségkívül új - és tegyük hozzá: szerencsére egyedülálló - jelenség az emberiség történelmében. Nevezzük ezt mennyei vezérségnek, melyhez az alábbiakban adunk rövid útmutatót.

* * *

A Mennyei Vezérség Tízparancsolata

1. Jutalmazd a hűséget!

Népét illetően Dzsingisz soha nem feledkezett meg a nagylelkű cselekedetéről. Hatalomra kerülésekor első teendői közé tartozott, hogy megkeresse azt az embert, aki annak idején segített neki megszökni üldözői elől. E szavakat mondta: "Álmaimban sötét éjszakákon és szívemben fényes nappalokon fölidéztem a jót, amit tettél velem." Rangra való tekintet nélkül díjazta a bátorságot és a hűséget; többek között éppen ebben állt forradalmi újítása. A hűség illékony dolog, és Dzsingisz minden lehetséges eszközt igénybe vett a kicsikarásához (beleértve a zsarolást, testőrei közreműködését vagy azt a módszert, hogy tisztjeinek fiait mintegy

túszként maga mellett tartotta). Ám ha egyszer megbizonyosodott valakinek a lojalitásáról, azt igen fényesen jutalmazta; Mukalit például Észak-Kína meghódítása után ezredessé nevezte ki. uralkodása idején a megemelt adókat szegény sorsú híveinek támogatására fordította. Ez korántsem valamiféle korát megelőző szocialista vagy demokratikus utópiából fakadt, de még csak nem is humanitárius megfontolásokból. Éppen ellenkezőleg, a legalapvetőbb hagyományokat követte, amikor sikeres törzsi vezetőként levonta a logikus következtetéseket.

2. Maradj meg egyszerűnek!

Dzsingisz mindvégig szívós nomád maradt, megvetette a fényűzést, saját magát soha nem kényeztette, és nagyra értékelte az egyszerű életmódot. Azt mondták róla, hogy rászoruló honfitársának a saját ruháját is odaadná. Kemény férfi volt egész életében, még hatvanas éveiben is rendszeresen vadászott, soha nem szakadt el fiatalsága hegyeitől és mezőitől.

3. Gyakorolj önuralmat!

Az egyik legkülönlegesebb jellemvonása abban állt, hogy képes volt dühét kordában tartani, és odafigyelt mások véleményére. Amikor egyik nagybátyja átállt egy rivális törzshöz, Dzsingisz dühödten elrendelte, hogy meg kell ölni, de amikor két bajtársa, Boorcsu és Mukali a fogadott fivérrel, Sigi Kutuktuval együtt szót emelt a megtévedt rokon mellett - nagybátyádat megölni annyi, mint saját tüzedet kioltani; ő az egyetlen, ki apádra emlékeztet; nem tudta mit tesz, kaphasson még egy esélyt stb. -, Dzsingisz könnyekre fakadt. "Ám legyen" - mondta, és mélyen magába szállt.

4. Kutasd föl és használd a tehetséget!

Dzsingisz alatt pásztorokból tábornokok lettek, ellenségek tisztí rangra emelkedtek. A nem mongolokkal, ha szolgálataiba álltak, ugyanolyan nagylelkűen bánt, mint a sajátjaival. Előítélet-mentesen csodálta és jutalmazta a tehetséget, feltevé, ha az hűséggel párosult. Azok között, akik "vele együtt itták a Baldzsuna vizét", volt egy muzulmán kereskedő, Dzsafar, akit később nagykövetté és Észak-Kína kormányzójává emelt. A muzulmánok mellett ugyanúgy voltak kínaiak (Csu-caj a kézenfekvő példa), nesztóriánusok és buddhisták is a szolgálatában.

5. Ellenségedet tétovázás nélkül öld meg!

Azokkal szemben, akik nem kötődtek hozzá vagy akik szemben álltak vele, Dzsingisz kíméletlen volt. Ha egyszer meggyőződött valakinek a hűtlenségéről, még ha rokon

vagy korábbi barát volt is az illető, nem ismert könyörületet. Ahogyan soha nem feledkezett meg a neki tett szívességről, ugyanúgy észben tartotta az őt ért sérelmeket; annál is inkább, mert hite szerint az ellenállás nemcsak őt, hanem az égieteket is sértette. A merkiteket, akik asszonyát, Börtét elrabolták, addig tizedelte, amíg "írmagjuk sem maradt". A tajcsiutokat, akik ifjúkorában foglyul ejtették, "úgy fújta el, mint hamut a szél". A tatárokról, akiket apja haláláért okolt, így rendelkezett: "Őseinkért bosszút kell állnunk! Halál reájuk!" A vérbosszú az Ég által kirótt kötelesség volt, és ahogy Dzsingisz hatalma nőtt, úgy vált a megtorlás egyre kegyetlenebbé. Láttuk, miként számolt le a Csinnel, a muzulmán vezetőkkel és az ellenállást tanúsító városokkal vagy a Hsziahszia Állam tangutjaival. Nyoma nem volt a nagylelkűségnek, melyet városi kultúrák katonai vezetői gyakorta tanúsítottak ellenfeleik iránt, jelezve, hogy mégiscsak ugyanahhoz a kultúrához tartoznak, és a jövőben talán még szövetségesekké is válhatnak. Dzsingisz szemében ha az ellenség azonnal nem kapitulált, idegenné vált, emberi mivolta lényegében megszűnt, és semmi sem indokolta az életben hagyását. Természetesen azok, akik a másik oldalon álltak, semmi egyébnek nem tartották őt, mint vérszomjas barbárnak.

Rasídaddín arab történész egy híres anekdotában összegzi Dzsingisz jellemvonásait. Egy alkalommal, amikor a kán Boorcsuval és más bajtársaival együtt a mezőn lovagolt, megkérdezte tőlük, szerintük mi a legnagyobb boldogság. Némi vita után azt felelték, hogy a legnagyobb boldogság a solymászatban rejlik - egy szilaj paripa a mezőn, egy sólyom a csuklón, van ennél csodálatosabb? "Tévedés! - felelte Dzsingisz. - Egy férfi számára a legnagyobb boldogság az ellenség üldözése és legyőzése, összes javainak elragadása, a legyőzöttek asszonyainak sírása és jajveszékelése. Nincs szebb annál, mint föl pattanni a legyőzött lovának hátára, cafatnak használni asszonyai testét, bámulni őket, csókolgatni rózsás keblüket, szívni ajkukat, mely édes, mint a csecsbimbójuk." Híres szavak ezek, mert... igazak...

6. Ne légy kegyetlen!

...de csak részben igazak. Ezeket a szavakat ötven évvel Dzsingisz halála után írták le, amikor a mondavilág már igencsak átszötte a póre valóságot. És mindez valami mást is sugall: a mások szenvedésében lelt élvezetet. Kéjtelgő kegyetlenséggel mégsem vádolta őt senki! Mohammed, Horezm sahja megkínózta ellenségeit, és ezt tette fia, Dzsialaladdín is - Dzsingisz azonban soha! Sőt, számos alkalommal kifejezetten korlátozta a túlkapásokat. Ez nem azt jelenti, hogy keresztényi erények - tolerancia, megbocsátás, az ellenség szeretete - nyomait fedezhetnénk föl nála, de

inkvizíciói szadzimussal sem vádolhatjuk őt.

7. Alkalmazkodj, és légy nyitott a kormányzás új módszereire!

Dzsingiszben sokkal több kifinomultság volt, mint amennyit a barbár uralkodó képe sugall. Ha egy uralkodót a közvetlen környezete és a hozott döntései alapján ítélünk meg, akkor Dzsingisz hitelt érdemlően bizonyította, hogy időben felismerte az írásbeliségben és a hivatalnoki kar kiépítésében rejlő jótéteményeket, és arra utasította embereit, hogy készítsenek nyilvántartásokat, szervezzék meg a közigazgatást - igencsak figyelemreméltó éleslátás egy írástudatlan nomád harcostól. Egyszóval érett vezető volt. Lépésről lépésre a nemzetségtől a törzsig, a nemzetig, a birodalomig vezette népét, és e folyamat közepette vált nagy formátumú vezetővé. Annál is inkább meglepő teljesítmény ez, mert e tekintetben nem voltak elődjei; tanítómestereinek meg legföljebb ellenségeit tekinthette.

8. Tudd, hogy az istenek veled vannak!

Soha nem kételkedett az Ég támogatásában; előmenetelének minden stádiumát a "tetűség" létállapotától az uralkodói státusig az isteni akarat újabb és újabb igazolásának tekintette. A Horezm elleni kampány során, mielőtt egy várost megtámadott, küldötteket menesztett írásos üzenettel, az Ég szavait idézve: "Tudják meg az emírek és a hatalmasok, és az egyszerű népek a következőt: mindent, ami az Ég alatt van a földön, napkelettől napnyugtáig, az ő (értsd: Dzsingisz) kezébe adtam." Olyan ideológia ez, amely egyszerű és cáfolhatatlan feltételezésen alapszik: még mielőtt a hódítás megtörténne, az Ég akarata folytán elrendeltetett, hogy minden nép a mongol uralkodó alattvalója. Az idegen uralkodónak nincs más dolga, mint hogy ezt az egyszerű igazságot tudomásul vegye, és akkor minden rendben lesz.

9. ugyanezt hitesd el híveiddel és örökösjeiddel is!

Je-lü Csu-caj azért csatlakozott Dzsingiszhez, mert hitt abban, hogy a kán az Ég Mandátumával rendelkezik. A siker igazolta őt: a Csin Állam meghódítása olyan hőstett volt, melyet "emberi hatalom nem tudott volna végrehajtani", és ezért érezte úgy Csu-caj, hogy megszabadulhat korábbi kötelezettségeitől. Gűjük, Ögödej fia és a kán utódja (1246-48) ezt írta IV. Ince pápának: "Az Örök Ég azért pusztította el és semmisítette meg ezeket az országokat és népeket, mert nem tanúsítottak hűséget sem Dzsingisz kán, sem a kagán (értsd: a kánok kánja, azaz maga Gűjük) iránt, akik az Ég parancsolatát hozták magukkal... Hogyan is lehetne bárkit elfogni vagy megölni, csak úgy, saját akaratból, az Ég parancsolatával szemben?"

10. Tartsd tiszteletben a hit szabadságát!

Miért éppen Dzsingiszt választotta ki az Ég? Ez Dzsingisz előtt is rejtély volt, mint ahogy homály fedte magát az istenséget is, aki kiválasztotta őt. Mivel nem látta át tisztán az Ég akaratát, tisztelte mindazokat, akik az égi szándék megértésére törekedtek (hacsak ez az igyekezet nem ütközött a 8. vagy a 9. szabállyal, mely az isteni támogatásról szólt; ez esetben ugyanis az 5-ös számú szabály - megsemmisítés - alkalmazása vált esedékessé).

Magy Sándortól Sztálinig a legnagyobb vezetőkben és a legelvetemültebb diktátorokban hasonlóképpen föllelhetők e tulajdonság nyomai. Vajon mindegyikükre érvényes-e ez? Emeljünk ki közülük néhányat, és gondolkodjunk el! Jézus királysága nem e világi volt. Napóleon ragyogó katonai és politikai irányító volt, de soha nem hivatkozott isteni támogatottságára; vereséggel végezte, birodalom nélkül. Mohamed ugyeppen egyensúlyozott vallás és katonai zsenialitás között, de az iszlám világ egyesítése nem annyira az ő, mint inkább örökösei műve volt. Magy Sándor közelebb áll Dzsingiszhez, habár kegyetlenségben meg se közelítette őt. Lehet, hogy tanítómestere, Arisztotelész készítette etikai tanulmányokra, de az is lehet, hogy túl fiatalon halt meg - feleannyi idős korában, mint Dzsingisz -, s ezért igazából esélye sem volt hitéleti kérdésekkel foglalkozni.

A tangutok vezető nélkül, városaik többségét elveszítve könnyű prédának bizonyultak a mongolok számára. Jincsuant kifosztották, a királyi sírboltok fedeleit letépték, a tangut kánok csontjait kiásták, az embereket szétszórták, Dzsingisz akaratát aprólékos pontossággal végrehajtották. A rombolás méreteiről szóló információk hiányosak. A Titkos történet mindössze egy szűkre szabott mondatot szentel az ügynek: "Mivel a tangut nép megszegte ígéretét, Dzsingisz kán másodízben is levadászta őket." Kínai beszámolók lényegében nem léteznek, mivel sem a mongol, sem a későbbi kínai dinasztia nem volt érdekelt abban, hogy egy rivális birodalom bukását gyászolja. A tangutok kis híján eltűntek a történelem süllyesztőjében, az írásos emlékekkel együtt, melyek közül ami mégis fennmaradt, az kevésnek bizonyult ahhoz, hogy az írásmódot és a nyelvet életben tartsa. Jóllehet újabban a tangut kéziratok megfejtésével ez az elveszett kultúra kezd ismét felszínre kerülni, mégsem valószínű, hogy a vérontásról bármiféle beszámolót előásnának; senki nem maradt ugyanis, aki mindezt megírhatta volna.

De mi a helyzet Dzsingisz földi maradványaival? A kérdésre nincs végleges válasz, a sírt ugyanis nem találták meg. Van helyette két különböző hagyomány, az egyik kínai, a másik

mongol, s külön-külön mindkettő Dzsingisz igaz örökösének tekinti magát. A kínai hagyomány főleg a kán katonai felszereléseire összpontosít. Ez közvetlenül szemben áll a második hagyománnyal, amely főként a földi maradványai-
val foglalkozik, azt állítva, hogy a holttestet a Góbin keresztül visszahozták a szülőföldre, Mongóliába, és egy titkos sírba temették el.

Bizonyosságot azonban egyik állítás sem tud felmutatni. Dzsingisz halálakor tombolt a nyár, augusztus volt. Ilyenkor a holttest hamar oszlásnak indul. Tekintet nélkül a titoktartásra, a visszaszállítást a lehető leghamarabb meg kellett oldani. A halotti díszkíséretnek 1600 kilométert kellett megtennie, amihez, ha figyelembe vesszük, hogy a halottaszékérrel nagyon óvatosan kellett közlekedniük, legalább három hétre volt szükség. A tetemet nyilván igyekeztek gyógynövényekkel tartósítani, a mumifikálásról azonban a mongolok semmit sem tudtak. Sietős utazásnak kellett lennie, annyi bizonyos.

A Titkos történet semmit nem szól a temetési menetről vagy magáról a temetésről, hanem átugorva az eseményeket, rögtön a következő évre tér rá, a Kerülen menti nagy összejövetelre, amely Ögödejt Dzsingisz örököséként megerősítette. Alig hihető, hogy a Titkos történet alkotójának egy ilyen nagyszabású és érzelmeket mélyen fölkorbácsoló esemény, mint a holttest hazaszállítása és maga a temetés, elkerülje a figyelmét. Az egyetlen lehetséges magyarázat, hogy az egész ügyről szándékosan feledkeztek meg, és egy ilyen tabu egyetlen lehetséges magyarázatának két célja lehet: egyrészt megőrizni az államtitkot, nevezetesen titokban tartani a halál tényét és a temetési díszmenet körülményeit, másrészt eltitkolni a sírhelyet mindenki elől, a legfelsőbb körök kivételével.

Ez a stratégia mindenesetre a legendák gazdag táptalajává vált. A mondavilág az információs hézagokat hamar elkezdte történetekkel betömöködni, melyek közül az egyik arról szól, hogy a temetési díszmenet útvonalát mészárlások sorozata jelzi. Két szerzőhöz köthető e történet; az arab Rasídaddínhoz, illetve Marco Pólóhoz. Rasídaddín nyersen csak ennyit mond: "Útjukon, aki élő teremttel találkoztak, azt megölték." De mit ír Marco Polo, a maga bensőséges és meggyőző stílusában?

"Hadd mondjak el egy különös dolgot! Mikor az uralkodó holttestét elhozzák ide a többi mellé, a tetemet vivő menet kardélre hány mindenkit, akivel az úton találkozik, mondván: EredJ, és szolgálj uradat a másvilágon! Mert szilárdan hiszik, hogy mindazok, akiket ilyen módon leöltek, szolgálni fogják az elköltözöttet a másvilágon. Ugyanezt cselek-

szik a lovakkal is.... És úgy igaz, ahogy mondom nektek, amikor Mongu, az ötödik kán (Möngke kán, Dzsingisz unokája) meghalt, több mint húszezer embert mészároltak le az említett módon, mert útközben találkoztak a holttesttel."

(Vajda Endre fordítása)

E két szerző szellemi rangja és olvasóik kritikátlan rajongása biztosította, hogy azóta számtalan feldolgozás, legyen az akadémikus vagy népszerű, a történetet szentírásként kezeli, minden további kommentár nélkül. Olyannyira helyénvalónak látszik ugyanis, hogy az a barbár uralkodó, aki élete során sok százezer embert mészároltatott le, halálakor is tömeghalál okozója legyen. A szerzők között, akik a feltevést elfogadták, ott található Ralph Fox, Leo de Hartog, Paul Ratchnevski és Michael Prawdin, s akad, aki még több drámát visz a történetbe. Prawdin például, igencsak képzeletgazdag művében, A mongol birodalomban ezt írja: "Minden élőlényt, akit szerencsétlenségére e lovasok észrevettek, legyen az ember vagy állat, madár vagy kígyó, kíméletlenül levadásztak és lemészároltak."

Nem hiszem! Mongol vagy kínai forrásokban sehol nincs ennek nyoma. Willem Rubruk szerzetes, aki 1253-55-ben Karakorumban, Möngke udvarában járt, egy szót sem szól a történetről. Dzsuvaini sem említi, aki ugyanebben az időszakban járt Karakorumban. Kincsek eltemetése, rabszolgák, ágyasok leölése stb. - igen, még az élve eltemetés is lehetséges. De a temetési menet útjába kerülő minden élőlény lemészárlása...?

Lássuk először a történet alapjait! Mindkét szerző, Rasídaddín és Polo is ötven évvel az esemény után írta művét. Rasídaddín, noha a mongol forrásokhoz hozzáférhetett, nem beszélt mongolul; mesterére, Gazanra (1295-1304) kellett hagyatkoznia, ötgenerációnyi távolságra Dzsingisztől, és a mongol udvar nagykövetére Pekingben. Innen értesülhetett a történetről, amit aztán ő maga pusztán hét szóban (a fordításban) összefoglalt. Polo pedig nem kifejezetten Dzsingisz kíséretének tulajdonítja a gyilkosságokat, hanem általánosságban "egy uralkodóról" beszél, illetve Möngke esetében nevesíti a történetet (aki azonban tizenégy évvel Polo Kínába érkezése előtt halt meg, így a temetését Polo nem láthatta). Amit tehát leírt, az mendemondán alapszik, nem kevés túlzással tetézve.

A szörnyű legendát igazolandó az egyik érv úgy szól, hogy Dzsingisz halálát titokban kellett tartani. Ez merő képzelenség. Igen, nyilvánvaló, hogy a titkot igyekeztek megőrizni; erre következtethetünk a forrásmunkák mély hallgatásából a témát illetően. De ez cáfolja azt a feltevést, hogy az emberek legyilkolásával, sőt "minden élőlény megölésével"

meg lehet őrizni a titkot. Kire alkalmazták ezt - a kínaiakra és a tangutokra? Nos, lehetséges, hiszen őket alsóbbrendűeknek tartották, és a halotti menet valóban az ő területeken vezetett át. De mi történt Mongóliában? Elképzelhető, hogy az őrség éppen azt a népet mészárolja le, amelyhez az elhunyt uralkodó oly szerető gondossággal ragaszkodott? A hír a sztyeppén gyorsan terjed; mindenki tud mindenkiről. Egy tiszta napon a végtelenségig ellátni. Semmi sem lehetett feltűnőbb, mint egy nagyszabású gyászmenet, és semmit sem lehetett volna nehezebben eltitkolni, mint egy tömegmészárlást. Ki az, aki egy ilyen öldöklés láttán ne próbálna menekülni? És hogy a csudába garantálhatta volna az őrség, hogy minden szemtanút el tud tenni láb alól? És a tetemek: nem hagyhatták ott a holttesteket, hogy a később arra járók elborzadjanak a látványtól, és hírét vigyék a történeteknek! Vagy talán a temetési kíséret magával vitte volna a legyilkoltak tetemeit? Nem hinném.

A titok megőrzésének legjobb módja, ha gyorsan teszik meg az utat, lehetőleg kevesen utaznak, és nem mutogatják, hogy rejtegetnivalójuk van. Mem valószínű, hogy négykerekű, 22 ökör vontatta, jurtát cipelő monstrummal tették volna meg ezt a nehéz utat (emlékezzünk King sui szakadékkaira vagy magára a Sárga-folyóra!). Sokkal valószínűbb, hogy a holttestet kétkerekű, tevé vontatta halottaskocsin szállították, amelyet a Szagang Szecsen által gyűjtött monda említ, s amilyen az Arany Foglalatban szerepel.

A temetési menet útvonala természetesen ismeretlen. Alighanem a King suin keresztül mentek föl a Sárga-folyóig. És aztán merre?

Szagang Szecsen összegzésében van erre egy utalás. Az egyik kocsi tengelyig süllyed a mocsárban, s az egyik mongol tábornok szent urához fohászkodik, aki oroszlán az emberek között, az Örök Ég akaratából született, s minden kedves számára, ami előtte szétterül. Paloták, fejedelmi asszonyok, gyermekek, népek, nemesek, alattvalók, vizek, bajtársak, anyaföld - "mind előtted hever, ó, uram!" - zengi a legérzelmesebb, csaknem biblikus hangvételű mongol költemény -, s az Úr meghallja a kérést, áldását adja, és a kocsi nyikorogva kimozdul a mocsárból, és az emberek örvendeznek, és csatlakoznak a kán holttestét kísérő temetési menethez a nagy szülőföld irányába.

Az eset a "Mona" vagy "Muna" hegyekben történt, ha valóban megtörtént. Ez az a hegylánc, melyet ma Jin-hegyekként ismerünk, s amely az Ordosztól északra a Sárga-folyó nagy kanyarulatát szegélyezi. Nyugatra, a hegyek és a sivatag között lapos térség helyezkedik el, ahol mocsarak és kisebb mellékfolyók lapos deltaidéket képeznek, vagyis olyan itt a talaj, hogy a rakománnyal terhelt kétkerekű

bizony könnyen elakadhatott.

Ha az incidens valóban megesett, akkor a gyászkíséret valószínűleg kelet felé tartott, hogy rátérjen arra az útra, melyet Dzsingisz oly sokszor használt a Csin elleni hadjáratai során. Ez a keleti útvonal azon a térségen vezet keresztül, ahol a Góbi sivatag kavicsos pusztaságát legelők váltják fel.

Ez a szakasz Dzsingisz hadjáratai idején egyfajta királyi úttá vált. Ma az Ulánbátortól a kínai határállomás, Erenhot (kínaiul Erién) és Dzamín Clúd (az út Kapuja) felé tartó vasútvonalak keresztezik. Főútvonalnak számít, noha kínai oldalon a határtól csak pár kilométer hosszan kövezték ki. Dzamín üüdnél az aszfalt és cement hirtelen véget ér, és a nyomvonalak legyezőszerűen szétszélednek. A Kínából érkező teherautók, tengelytörésig megrakodva, leszakadnak a vámnál kialakult hosszú sorokról, és füstöt okádva, lépésben folytatják útjukat a Góbi emelkedőin át Ulánbátor vagy Irkutszk felé és azon túl.

A temetési menet nem valószínű, hogy Ulánbátor felé tartott. Lehet, hogy némi kitérővel Karakorumon át az akkoriban formálódó új birodalmi főváros érintésével folytatták útjukat. A legvalószínűbb, hogy egyenesen észak felé tartva háromnapos meneteléssel elérték a füves legelőket, átkeltek a Kerülen sekély és kemény folyóágyán, és így jutottak el az ősi Avragába. Majd pedig az utazás végső szakaszát a Kerülen mentén folytatták, és így érték el a szent hegyet, Burkan-kaldunt.

* * *

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A birodalom külső kiterjedései

Halála idején Dzsingisz a Csendes-óceántól a Kaszpi-tengerig terjedő térséget uralta - akkora birodalmat, amely négyszer volt nagyobb Nagy Sándorénál, kétszer akkora, mint a Római Birodalom, kiterjedtebb, mint ma bármely ország területe, beleértve Oroszországot is. És még csak félig volt készen! 1300-ig a mongolok megduplázzák Dzsingisz hódításait, leigázzák a mai Kína többi részét, Koreát, Tibetet, Pakisztánt, Iránt, Törökország nagy részét, a Kaukázust, Grúziát, Örményországot, Azerbajdzsánt, Oroszország lakott területének zömét, Ukrajnát és fél Lengyelországot. De még tovább is terjeszkednek, hadjárataikkal betörnek Nyugat-Európába, Egyiptomba és Japánba. Egy mongol harcos, aki 1241-ben ifjan becserkészte, mondjuk, a bécsi erdőt, elvileg elutazhatott tízezer kilométerre keletre, hogy túlélje a hatalmas vihart, mely Japánt a mongol hajóktól

1274-ben és 1281-ben megvédte; és talán hallhatta a történeteket Burma kifosztásáról és a jávai partraszállásról egy évtizeddel később.

Huszonnyolcmillió négyzetkilométer; a világ szárazföldi területeinek egyötöde. Figyelembe véve, hogy Euráziában senki nem hallott Amerikáról vagy Ausztráliáról, elég valószínűnek tűnhetett, hogy az egész ismert világ hamarosan mongol uralom alá kerül, pontosan úgy, ahogy Dzsingisz eltervezte és az Ég elrendelte. Az a tény, hogy ennek a hatalmas birodalomnak egyetlen ember, Dzsingisz unokája, Kubiláj volt a névleges ura, kétségkívül a történelem egyik legelképesztőbb adaléka.

A birodalom fölemelkedése és hanyatlása olyan folyamat, amely életművekhez ad témát és könyvtárakra való irodalmat tölt meg. Elegendő ok ahhoz, hogy az, aki ezzel foglalkozik, mongolistának mondhassa magát, hiszen az elsődleges forrásokhoz csak úgy juthat hozzá, ha megtanulja olvasni a mongol írást, mind a cirill, mind a vertikális ujjgur változatát, és jártasságot szerez a kínai, az arab, a perzsa, a koreai, a japán, az orosz, a tibeti és a grúz kéziratok olvasásában is, és természetesen a latin írásmódban is - utóbbiban azért, hogy az európai irodalmat is feldolgozhassa. Dzsingisz öröksége tehát egy olyan galopp, amely ügetéssé lassul, ha az általa létrehozott birodalom ellenkező végeit közelebről szemügyre akarjuk venni.

Dzsingisz szétesztotta birodalmát fiai között, a hagyományt követve a legidősebb, Dzsocsi kapta a szülőföldtől legtávolabb eső részt, az Aral-tón túli területeket. Addigra azonban, amire az öröklés esedékessé vált, Dzsocsi meghalt, így az örökrészt tovább osztották két fia, Orda és Batu között. Közép-Ázsia az Arab-tótól Tibetig Csaadajé lett. Toluj, a legfiatalabb apja otthoni legelőit kapta, ugyancsak a hagyományoknak megfelelően. Gyakorlatilag ez Mongólia túlnyomó részét jelentette. Ögödej, aki most már kagán lett, azaz a kánok kánja, szintén rendelkezett külön, saját területekkel; ő kormányozta Észak-Kínát és az újonnan meghódított Hsziahsiát, majd ez később a Csin ekkor még független területeivel s nem kis szerencsével Dél-Kínával bővült.

Észak-Kínában, ahogy Dzsingisz előre látta, a közigazgatás vált kulcskérdéssé, amint a hódítás befejeződött. A hadjáratot időről időre elhalasztották; először a Horezm elleni háború miatt, aztán a nagy tábornok, Mukali halála jött közbe 1223-ban, míg 1227-ben magának Dzsingisznek a halála akasztotta meg az eseményeket. A legtöbb terület elveszett. Az 1230-31. évi sikertelen hadjárat után Ögödej megfogadta apja tanácsát, melyet Dzsingisz a halálos ágyán adott fiának, nevezetesen: egyezz ki a Szunggal, Toluj öcséd és a nagy tábornok, Szübötej segítségével söpörd el a Csint,

és kezd meg Kajfeng ostromát!

Az ostromot Szübötejre hagyva a két kán fivér a Peking közeli hegyekben ütötte fel nyári táborát. Itt azonban Toluj tisztázatlan körülmények között meghalt, s Mongólia ezzel Ögödejre szállt. Kajfeng 1234-ben elesett, a Csin-család összes tagját kivégezték, és a mongolok uralmuk alá hajtották Észak-Kínát.

A kérdés az volt: mit kezdjenek az új szerzeménnyel?

A mongol vezetők Ögödej utódlása óta vitatkoztak ezen a kérdésen. Az ország tönkre volt téve, ugyanazokkal a módszerekkel, amelyekkel Horezmet romhalmazzá változtatták, és olyan mértékben, ami manapság úgyszólván semmihez sem fogható. A 40 millió körüli lakosság - ennyiről tanúskodik a Csinek 13. század eleji nyilvántartása - 10 millióra csökkent 1234-re, amikor a mongolok az első összeírásokat elvégezték.

A mongol fejedelmek szétszabdalták a közösségeket, hogy rabszolgákra tegyenek szert; a templomok tömve voltak szökött rabokkal, dezertőrökkel és menekültekkel. Az új karakorum-i udvarban többen azon az állásponton voltak, hogy a kaotikus körülmények közepette a legegyszerűbb megoldás a genocídium lenne. Mi hasznuk a parasztoknak? Munkájuk értelmetlen, értékes vagyontárgyaik nincsenek, és csak az ellenkezés forrásai. Annyit sem érnek, mint a lovak vagy a szarvasmarhák, helyettesítsük hát őket lovakkal és szarvasmarhakkal! A parasztokat legjobb megölni - habár sok millióan vannak -, és a földjeiket használjuk legelőnek! Nem tart sokáig tízezer harcosnak fejenként ezer embert lemészárolni. Az egész országot pillanatok alatt ki lehet üríteni.

Je-lü Csu-caj volt az, aki véget vetett ezeknek az őrült beszédeknek. Csu-caj néhány évig Dzsingisz sógorának volt a helyettese a kán kezdetleges kínai titkárságán, egy tudóscsoporttal azon dolgozott, hogy mongol, kínai és később tangut rendeleteket készítsen. Ő volt az, aki élethivatásának tekintette, hogy - miután az Ég különös akarata folytán Dzsingisz kiválasztotta őt - a barbár és tudatlan uralkodót erényre és bölcsességre tanítsa. Álma egyszerre volt forradalmi és utópisztikus; bázisa a szétszaggatott Észak-Kína. Konfuciusznak a jó kormányzásra vonatkozó előírásait próbálta alkalmazni, miközben azon fáradozott, hogy a buddhizmust is támogassa, hogy finomítsa az emberek gondolkodásmódját. Végső célja az volt, hogy a konfucianizmusra építve egyfajta utópisztikus szocializmuson át, mint a kommunizmus későbbi idealistái, a tökéletes kommunizmusba vezesse a társadalmat. A dolog mindenesetre jól indult. Emberei, akik írnokként, tolmácsként, követként, asztrológusként és adóügyi szakértőkként tevékenykedtek, egyre ügyesebben látták el elnyert kormányhivatalaikat. Csu-cajnak komoly része volt abban, hogy számos városban -

Szamarkandban, Lingvuban, Kajfengben - könyvtárak, kincstárak és tudósok menekülhettek meg.

Ögödejnek a következő tervet javasolta. Pontosán tudva, hogy a mongolok nem veszik hasznát a kínai civilizációnak, hacsak nem közvetlen anyagi nyereségről van szó, rámutatott, hogy ha a parasztok jól élnek, meg lehet őket adóztatni, és így hozzájárulhatnak a gazdasághoz. Egy olyan állami bevételi rendszert vázolt föl, amelyet addig még Kína sem látott; Mongóliáról nem is beszélve. Először is a civil hatóságot el kell választani a katonaitól, az utóbbi öncélú és korlátlan brutalitásaitól. A Csint tíz kerületre osztanák, mind-egyiknek meglenne a maga adószedő hivatala, mely földadót szedne a parasztoktól és fejadót a városlakóktól. Az alattvalók selyemmel, ezüsttel és gabonával lennének kötelesek adózni, és mindez a kormánykasszába folyna. A taoista papságot, melyet alaposan fölhizlalt a gazdagság és a Dzsingisz által személyesen adományozott adómentesség, ugyancsak meg kellene zabolázni templomi adóval, és egyúttal törvényeket kéne hozni, melyek elejét vennék, hogy további buddhista templomokat kaparintsanak meg.

A mongol katonai vezetők mindezt elkeseredetten ellenezték. Csu-caj azonban, Ögödej támogatását élvezve, keményen tartotta magát, és 1231-ben be is vezették az első adót, mely 10 ezer öntet ezüst értékének megfelelő bevételt hozott a költségvetésnek. Ögödej azon nyomban kinevezte Csu-cajt a kínai szekció titkárságának vezetőjévé, s a közvetlen felügyelete alá rendelte azt a Csinkaj nevű szerzetest, aki annak idején Csang Csunt Dzsingiszhez kalauzolta.

Az adók miatt nyilvántartásokat is vezetni kellett, ami ugyancsak életbe vágóan fontos volt a mongol elit földszerzése szempontjából; az 1234-36. évi összeírást, melyet a Kék könyvben rögzítettek, ugyanaz a Sigi Kutuktu - Dzsingisz fogadott fia - ellenőrizte, aki valószínűleg a Titkos történet összeállítását is felügyelte. 1233-ban Csu-caj kimenekített a fogságból több tucat írástudót és nemesembert, közöttük Konfuciusz egyik közvetlen leszármazottját, akit a magisztrátus élére állított Konfuciusz születési helyén, Santungban. Kormányzati kiadóhivatalt és egy főiskolát állított föl a kínai és mongol tisztviselők fiainak, akikből a következő generáció írástudóit és hivatalnokait szándékozott kiképeztetni. Elrendelte, hogy a rabszolgasorba került korábbi Csin-hivatalnokok minősítő vizsgát telessenek, és megbüntette azokat a rabszolgatartókat, akik az utasításnak nem tettek eleget. Négyezren vizsgáztak, közülük ezren állást kaptak, s így visszanyerték szabadságukat.

Csu-caj azonban túl sokáig nem járhatta a saját útját. 1230 vége felé Ögödej, aki notórius alkoholista volt, egyre alkalmatlanabbá vált a vezetésre, a hatalmat ambiciózus és

agyafúrt második felesége, Töregene gyakorolta. Az udvarnál a kínaiellenes erők kifogásolták Csu-caj idegen módszereit. Muzulmán kereskedők gyorsabb megtérüléseket ígértek, kiszorították a kínaiakat, és százszázalékos kamatokkal folyósítottak uzsorakölcsönöket. 1239-ben az egész korábbi Csin-területen egy Abdar-Rahmán nevű üzletember került a "fő adóbehajtói" posztra, és a következő évben Csu-cajt egyértelműen félreállították. Ögödej asztrológusaként bizonyos befolyást megőrzött még az udvarnál, de tanácsai rendre süket fülekre találtak. 1241 decemberében a beteg uralkodó nagy vadászatot tervezett, figyelmen kívül hagyva Csu-caj figyelmeztetését, aki óva intette a részvételtől. Ödögej a vadászat után végigitta az éjszakát, azt a pálinkát nyakalta, amivel új kegyeltje, Abdar-Rahman ajándékozta meg. Hajnalra meghalt.

Csu-caj két évvel később hunyt el, egyesek szerint meghasadta a szíve; 54 évesen, egy megvalósíthatatlan ideált kergető, csaknem 30 évnyi odaadó szolgálat után. Ám így is jelentőset alkotott. Azt persze utólag nem lehet megmondani, hogy nélküle a mongolok valóban kiirtották volna-e egész Észak-Kína lakosságát vagy sem, de azt mindenesetre Csu-cajnak köszönhetjük, hogy ezt az örült ötletet még csírájában sikerült elfojtani. Ha Dzsingisznek valaha is volt igazán jó cselekedete, akkor az nem más, mint hogy ezt a tehetséges, nagyszerű és idealista embert maga mellé vette. Halála után Csu-caj posztumusz címetek kapott, és egy díszsírhelyet a Peking melletti Kunming-tónál. Később a sírboltot elköltöztették - kétszer is, míg végül a Nyári Palota kertjében találta meg végső nyughelyét. Ha valaki arra jár, és követi a Kunming-tó szegélyét, elhalad a Zöld Nefrit Hülám csarnoka mellett, egy vörösre festett, magas fal túloldalán, egy kicsiny belső udvarban megtalálja "Hosszú Szakáll" hat láb és nyolc hüvelyk magas, 18. században készült szobrát. Mellette egy vers olvasható, ugyancsak a 18. századból, Csien-lung uralkodótól: "Habár különböző dinasztiákban születtünk, tisztelem őt az uralkodója iránti őszinteségéért. Uralkodóként remélem, hogy saját minisztereim róla vesznek példát."

Ám a Nyugat teljes meghódítása még mindig hátravolt. Dzsingisz visszavonulásával és halálával a régi hódítások elvesztek; Bagdadban még mindig a kalifátus uralkodott, és a magyar Alföld csábítása továbbra is csak távolról izgatta a mongolok képzeletét. Ezek a messzi legelők azonban igen nagy csáberőt jelentettek; egyfajta mongol Kaliforniának számítottak. E területek megszerzése, pusztá véletlen folytán, igen rövid időre szólt, de ahhoz bőven elég volt, hogy Dzsingisz ambíciói a legbrutálisabb formában jussanak kifejeződésre.

Dzsocsi birodalmi részét most fölosztották északi és déli

részre, a két idősebb fivér, Orda és Batu között. 1235-ben, nyomban azután, hogy a Csin elesett, Ögödej nagy nemzetgyűlést tartott a vezéreknek Karakorumnál, az új fővárosban, ott, ahol egykoron a türkök uralkodtak, az Orhon folyó völgyében. Kiterjedését tekintve ez alig volt nagyobb, mint egy falu; nagyjából 2 négyzetkilométer. De fallal volt körülvéve, egy nyolcvanméteres, templomudvarhoz hasonló területtel együtt, mely Ögödej palotájának adott helyet. A várost tizenkét kisebb sámánszentély, két mecset, egy keresztény templom, sok ház és rengeteg jurta alkotta. Azonban a mongolok soha nem értettek különösebben az építészethez, s ennél fogva az egész városban mindig is volt valami meseterkéltség - inkább egy brazil városra vagy Canberrára emlékeztetett, semmint Londonra vagy Párizsra. Willem Rubruk szerzetes, aki 1254-ben járt itt, megvetően így írt róla: "Saint Denis kolostora tízszer többet ér, mint ez a palota."

Ma ez Mongólia fő idegenforgalmi látványossága, valójában azonban az ősi városban túl sok látnivaló nincs, kivéve egy hatalmas kő teknősbékát, mely egykoron egy oszlop talapzatául szolgált. Karakorum kövei betemetődtek vagy beépítették őket a közelben lévő, 17. századi kolostor falaiba.

Ez volt tehát az embrionális főváros, ahol Ögödej és generálisai 1235-ben összegyűltek, hogy döntsenek a jövőbeli stratégiáról. Különleges elszántságot követelt a feladat; az orosz sztyeppék, a magyar Alföld és a kevésbé ismert, még távolabbi nyugati térségek meghódítása.

A nagy Szübötejnek és Dzsocsi fiának, Batu kánnak vezetésével egy százötvenezeres hadsereg tört nyugat felé, a már ismert térségeken át, ahol a tíz évvel korábbi nagy hadjárat zajlott. Az előrenyomulás fenyegető híre úgy járt előtte, mint ahogy egy kiáltás visszhangzik a szurdokban. Franciaországba és Angliába nem sok jót ígérő forrásból érkeztek a hírek. A francia és az angol udvarhoz az asszasszinok, egy Perzsiában és Szíriában alapított síita szekta tagjai folyamodtak segítségért. Hírhedt népség volt ez. Hasissal "edzeték" magukat, nevüket is innen eredeztették, s ők voltak a korabeli idők fundamentalistái, akik a terrorizmust szent kötelességnek tartották (kivéve az öngyilkosságot) minden muzulmán és minden keresztény ellen, aki nem volt hajlandó elismerni őket. Most küldöttek érkeztek tőlük Londonba és Párizsba, és muzulmán-keresztény összefogásért esedkeltek az új, rettenetes ellenséggel szemben. Rövid úton elutasították őket. Ahogy Winchester püspöke fogalmazott: "Hagyjuk, hogy ezek a kutyák egymást falják fel!"

A bolgároknak, akik az első összecsapáskor Szübötejt elűzték, most semmi esélyük nem maradt. Ám ugyanígy esélytelenek voltak a kumánok (kunok), akik ezért nyugat felé menekültek, de egy sor orosz város is komor jövő elébe

nézett. 1237-ben a mongolok átkeltek a Volgán. Az orosz fejedelem semmit sem okult a tizennégy évvel korábbi, Kalka folyó menti ütközetből. Sűrű erdők borították a térséget, melyekbe talán még a kígyó sem tudott behatolni, de védelmet még ezek sem nyújtottak. A mongolok széles utakat vágtak, ahol akár három szekér is elfért egymás mellett, és így nyomultak előre ostromfölszereléseikkel. Egyik nem azonosított győzelmük után minden áldozatuknak levágták a bal fülét: 270 ezer fület "arattak" ilyen módon. Falvak, városok dominószzerűen omlottak össze egymás után: Rjazany, Moszkva, Szuzdal, Vlagyimir, Jaroszlav, Tver. 1238-ban az egyik mongol hadtest Vlagyimir nagyherceget Moszkvától 200 kilométerrel északra legyőzte, majd Novgorod felé folytatta útját.

Európa épp elég figyelmeztetést kapott a közelgő katasztrófáról. Julianus barát magyar domonkos szerzetes 1230 végén megfordult Batu kán táborában, Dél-Oroszországban, és a kán levelet küldött vele a pápának, melyben azonnali kapitulációt követelt: "Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy..., (mégis) jobban teszed, és magadnak is többet használsz vele, ha önkéntesen meghódolsz előttem." Angliában St. Albanban Matthew Paris krónikás arról írt, hogyan özönlik előre a "Sátán utálatos népe, mintha a Pokol ördögei szabadultak volna el..., azaz a tatárok vagy tartarusok megszámlálhatatlan serege" - utóbbi kitételrel jól tükrözve az európaiak tartósnak bizonyuló zavarát, mely a tatár és a tartár közötti különbségtétel nehézségeiből fakadt. A mongolok novgorodi előretörése még az angolok egy részére is következményekkel járt, nevezetesen Morfolk halászáira. Novgorodi kereskedők ugyanis minden tavasszal végighajóztak a Baltikumot Bizánccal összekötő "vízi úton", hogy északi-tengeri heringet vásároljanak. 1238-ban kénytelenek voltak otthon maradni, hogy városukat őrizzék, s a heringek így vagy tovább lubickolhattak a Yarmouth-öbölben, vagy nyomorúságos összegért belföldi piacra kerültek. A veszélyt egyetlen európai vezető sem hagyhatta figyelmen kívül.

Telt-múlt az idő, a tavaszi enyhülés megolvasztotta a Novgorod környéki lápvidéket, és a mongolok dél felé vonultak vissza, tizennyolc nyugodt hónapra. 1240-ben aztán megindultak Kijev felé: az orosz főváros, a szlávok anyavárosa, az ortodoxia székhelye ellen, melynek 400 temploma mint hatalmas dicsfény övezte a Szent Szófia-katedrális. Ahogy egy orosz krónikás följegyezte: "A tatárok sűrű fellegeként nyomultak Kijev felé, s a várost minden oldalról körülzárták. Zörgött a számtalan szekér, marháik, tevéik üvöltöttek." Tevék! A városlakók elámulhattak - "a lovak nyerítése és a vad csatakiáltások közepette a városban az emberek a saját hangjukat sem hallották". Kijevet fölégették, a fejedelem elmenekült - Moszkvába, mely ettől kezdve Kijev hanyatlásá-

val párhuzamosan nagy növekedésnek indult.

És most végre föltáruultak Ukrajna hatalmas legelői, mögötte pedig Magyarország! Nyugaton, noha a veszély most már tisztán és világosan látszott, nem vették komolyan a mongolokat. Primitív barbároknak tartották őket, akik számmukra ismeretlen térségeket kívánnak meghódítani, míg Európa, a lovagok és városok földje, mégiscsak képes ezekkel szemben megvédeni magát. Nem egészen így történt; a mongolok kémeik és a dezertőrök útján meglehetősen jól felkészültek Nyugatról - ismerték a vidéket, a városokat, a távolságokat, a folyókat, még Lengyelország és Magyarország belső politikai zűrzavaráiról is naprakész információkkal rendelkeztek.

Magyarország legyőzéséhez először Lengyelországot kellett semlegesíteni; méghozzá télen, amikor a folyókat országutakká változtatja a jégpáncél, és a síkságok keményre fagnak, mint a beton. Észak-Ukrajnában a hadsereg kettéoszlott: az egyik hadtest Lengyelországra mért csapást, a másik Magyarország felé indult. 1241 elején Lublin, Sandomierz és Krakkó lángokban állt. Krakkóban, úgy beszélnek, az új Mariacki-templom tornyában az őr vészjelet fújt kürtjén, amikor egy nyílvesző átfúrta a torkát. Ma a városban hangszalagról óránként fölhangzik a gyászos kürtszó, a hejna, s ugyanannál a hangjegynél törik meg, melynél az őrt a gyilkos nyílvesző feltehetően eltalálta. Turistáknak azt mesélik, hogy a történet szó szerint igaz, és a kürtös a halálával megmentette a várost. A legenda kissé pontatlan. Virágvasárnap, március 24-én a mongolok a korabeli feljegyzések tanúsága szerint lángba borították a várost, és "az emberek megszámlálhatatlan tömegeit hurcolták el".

A mongolok továbbnyomultak az Oderáig, ahol Wrocław lakói saját maguk gyújtották föl városukat, majd a folyó egyik szigetére menekültek. E gyors és könnyű győzelem után a mongolok az innen 40 kilométerre fekvő Liegnitzre (ma Legnicának hívják, de a történészek német nevét részesítik előnyben) zúdultak. Itt, a Német-római Szent Birodalom határán Henrik, alsó-sziléziai herceg végre megütközött velük, egy százezres hadsereggel (a számadatok persze megbízhatatlanok). Ám a kereszténységre újonnan áttért határ menti vidék lengyelek, németek, csehek zavaros keveréke volt, ahol a helynevek is jól tükrözik ezt a nyelvi-etnikai egyveleget. A védők között akadtak helyi kiválóságok, ispotályos lovagok, templomosok, teuton lovagok, akik baltikumi birtokaikat akarták megvédeni; német és cseh telepések hevenyészett csoportjai, és felbukkant még a sziléziai aranybányászok külön kontingense is. Egy 50 ezer főt számláló cseh hadsereg is úton volt, de még mindig többnapos járóföldre, amikor Henrik dél felé indult, hogy a két sereg egyesüljön.

Ehelyett 1241. április 9-én Liegnitztól 10 kilométerre Henrik a mongolokkal találta magát szembe. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy halvány fogalma sem volt, minek néz elébe. Nagyobb sereggel rendelkezett, de csak számbelileg volt fölényben. Minden más szempontból - fegyverzet, taktika, stratégia, morál, kíméletlenség - a mongolok messze-menően fölülmúlták a nyugati lovagokat, akik nehéz páncélzattal, ormótlan lovakkal és civakodó hadvezérekkel indultak csatába. A mongolok régi, jól bevált trükkjüket alkalmazták; nádat égetve füstfelhőket eregettek, összevissza rohangáltak, majd menekülést színleltek. A lengyel lovasság nyomban üldözésükre indult, ám a kis termetű lovasok egyszer csak eltűntek, majd hirtelen mindkét oldalról nyílzáport zúdítottak üldözőikre. Henrik herceg menekülés közben leesett lováról, nehéz páncéljában botladozva továbbmenekült; elfogták, levetkőztették, lefejezték és tetemét félretaszították. Fejét a mongolok dárdahegyre tűzték, s azzal parádézta Liegnitz falai körül, teljes rémületbe taszítva a város lakóit. Ha hihetünk a levélnek, melyet a templomos lovagok vezetője IX. Lajos királynak írt, csak a templomosok vesztesége 500 harcosra rúgott. A halottak száma összesen 40 ezer körül lehetett. Vencel király és 50 ezer cseh katonája még mindig egy napj járóföldre tartózkodott, s az események hallatán a Kárpátok hegyeinek menedékébe vonult vissza, egész Dél-Lengyelországot a mongolokra hagyva.

Két nappal később Henrik herceg felesége, Jadviga megtalálta férje lefejezett, meztelen testét; arról ismerte fel, hogy a herceg bal lábán hat ujj volt. E különös adalék 600 évvel később nyert megerősítést. Henrik csontjait, sok más elesettével együtt Wrodawba szállították, és abban a St. Vince-templomban temették el, amelyet ő alapított. Amikor a sírkamrát 1832-ben feltárták, a kutatók egy fej nélküli csontvázat találtak, bal lábfejen hat ujjal. (Érdekelne a jobb lábfej is: a sokujjúság általában nem szelektív.)

Egy hónapon belül a mongolok 650 kilométert tettek meg, négy nagyvárost foglaltak el, és leigáztak egy népet. A liegnitzi csata katasztrófának bizonyult, és nagy lelki sebet ejtett Kelet-Európán. Azon a helyen, ahol Henrik holttestét megtalálták, később templomot emeltek, amely a 18. században egy bencés kolostoré lett. Mára egy múzeummal is kiegészült, ahol a csata jeleneteit idézik fel, a templomot pedig a tragédia 750. évfordulóján, 1991-ben restaurálták, azóta kedvelt látogatóhely.

Délebbre Magyarország rettegve várt sorsára. Az országban teljes káosz uralkodott. Az orosz sztyeppékről a mongolok elől menekülő kumán (kun) hordák bebocsátást követeltek maguknak. A magyar főurak, akik inkább meghaltak volna, semhogy nehezen megszerzett kiváltságaikat

bármilyen módon is engedjék megkurtítani, hadilábon álltak királyukkal, IV. Bélával, aki mint lehetséges magánhad-sereget, szívesen fogadta a kunokat; a főurak viszont gyűlölték őket. A mongolok kihasználták az alkalmat. A déli hadsereg, mely ekkor Galíciában tartózkodott, három részre oszlott. Két hadoszlop harapófogószerűen átkaroló hadműveletet hajtott végre a Kárpátokban, míg Szübötej, aki középen készült lerohanásra, szándékosan lassította előrenyomulását, hogy a három hadtest kellő időben a Dunánál találkozhasson. Az előőrsnek mindössze három napra volt szüksége, hogy a hóval borított ellenséges földön 280 kilométert megtegyen. Április elején a három hadoszlop a Dunánál összezárt, s készen állt a magyar királyi székhely, Esztergom elleni támadásra.

Bélának sikerült egy hadsereget Pestnél fölállítania (akkor még természetesen nem volt összeköttetés a budai oldallal). A megadásra szólító szokásos ajánlat most is elhangzott, de jött a szokásos visszautasítás is (különös módon a mongolok küldötte egy magyarul is beszélő angol volt, aki a történetben később is fölbukkan még). Batu és Szübötej visszahúzódott. Erős hadsereggel néztek szembe, háttérben a Dunával és a várossal, ahonnan a magyarok erősítést kaphattak, miközben Lengyelországból semmi hír. Szübötej azonban zseniális hadvezér volt, és zsenialitása egyebek közt éppen abban rejlett, hogy csak akkor bocsátkozott harcba, ha biztos volt a győzelemben. Ezért most lassan visszavonta seregét kelet felé, csak kisebb csetepatékat vívott, s hat napon át hátrált az Alföldön, maga után csalogatva Béla seregét, hogy az minél messzebb kerüljön a Dunától és a lehetséges utánpótlástól.

Április 10-én a mongolok átkeltek a Sajón, és Tokaj szőlővel borított lankái felé hátráltak, a Tisza és a Sajó találkozására fölé. Jó stratégiai pont volt ez; magasabban feküdt, mint a környező síkság, s szemből a folyó védte őket. A magyar csapatok Muhi mellett táboroztak le, egyfajta erődöt képezve szekereiket kör alakban összeláncolták, és erősen bíztak számbeli fölényükben.

A hadvezérek szemügyre vették a helyzetet. Batu bátorította katonáit, mondván: a magyarok "összebújtak, és karámba zárták magukat".

ugyanezen az éjszakán Batu és Szübötej fölkészült a támadásra.

Ne felejtsük el, mindez pusztán egy nappal a lengyelek katasztrófális liegnitzi veresége után történt! Véletlen egybeesés lehetett? Nem hiszem. A mongolok soha nem alapozták győzelmüket véletlenekre. Okkal feltételezhetjük, hogy mindkét hadtest pontosan tudta, hol és milyen hadművele-

tet hajt végre a másik. Ehhez szinte napi kapcsolattartásra volt szükség, 450 kilométeres távolságról, ellenséges területen, ahol 200 kilométer a Tátra hóborította hegyeire esett. Rendszeres futárszolgálat kellett hozzá, váltott lovakkal; a néhány tucat lovas futárnak olyan teljesítményt kellett nyújtania, ami igencsak megmozgatja a képzeletet. A mongolok számára ez mégis rutinfeladatnak számított, olyannyira, hogy senkinek nem jutott eszébe feljegyzést készíteni róla, a titkosságát pedig mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy a két haderő között kiépült hírláncot egyetlen európai forrás sem említi.

Szübötej hadműveletének időzítéséhez tudnunk kell: ahhoz, hogy a mongolok Liegnitzből a 450 kilométerre levő magyarországi helyszínre egy üzenetet eljuttassanak, mindössze 36 órára volt szükségük. Ezen az éjszakán Szübötej tudta, hogy az ellenség már nem számíthat erősítésre. A hosszú távú kockázatok gyakorlatilag megszűntek. Visszafordult hát, egyik hadoszlopát a Sajó egyetlen létező hídjához parancsolta, melyet katapultjaival és lőporos ágyúival rövid úton el is foglalt - e romboló tüzérségi fegyvereknek Európában ez volt az első följegyzett bemutatkozása. A mongolok az átkeléshez olyan eszközt vetettek be, mely az első világháborúban mozgó zárótűz néven vált ismertté; ez az a harcászati megoldás, amelynél a tüzérség közvetlenül a saját előrenyomuló gyalogsága elé zúdít aknatüzet.

Mindeközben tíz kilométerrel lejjebb maga Szübötej vezetett egy második hadoszlopot, mely pontonhidat vert a folyón. A hadműveletet a magyar felderítők bármelyik pillanatban fölfedezhették volna. Ha lettek volna ilyenek. De nem voltak! A magyarok az utolsó szálig a híd körüli zajos csetepatéra összpontosítottak. Hajnalra mindkét mongol hadosztály átkelt a folyón, s reggel 7 órára a magyarok visszaszorultak a szekértáborukba, mely ahelyett, hogy védelmet nyújtott volna, ekkor már inkább csapdának számított. Egész délelőtt zúdult rájuk a rettenetes nyíl- és kőzápor, s a tüzérségi tűz. Délben a mongolok visszahúzódtak, csábító rést kínálva a túlélőknek a meneküléshez, akik éltek is a lehetőséggel, kétségbeesett védőkből könnyű prédává téve magukat, hiszen a fölengedett tavaszi lápon a szerencsétlenek a biztos halálba botladoztak. Néhányan a közeli templomban kerestek menedéket, de hamarosan a rájuk omló égő tetőgerendák alatt lelték halálukat. Két érsek, három püspök és két főesperes, a térség kereszténységének fő előjárói, akik abban bíztak, hogy Isten megoltalmazza őket a pogány barbároktól, mind meghaltak. Velük együtt magyarok, németek, franciák tízezrei pusztultak el - közel 65 ezren, Marienberg apátjának a következő év januárjában készült följegyzése szerint.

Béla király az északi hegyek erdeibe menekült, majd nagy

kört téve Ausztrián keresztül dél felé Horvátországba jutott, ahol végül egy adriai szigeten talált menedéket. A liegnitzi csata egyik hőse, Kádán a magyar király üldözésére indult, s így a mongolok is eljutottak az Adriai-tenger partjához. A mongol hadvezér itt elvesztette a nyomot - vagy az érdeklődését a zsákmány iránt -, ezért továbbvonult dél felé, egészen Albániáig, s csak onnan fordult ismét a szárazföld belseje irányába. Béla családotul végül is egy kis szigeten álló várban, Trauban húzta meg magát, jobb időkre várva.

Mindeközben egy másik mongol kontingens nyugat felé száguldott. Fölégettek, leromboltak, kiraboltak és megölték mindent és mindenkit, pusztításuk a muzulmán országokban véghezvitt terrorhadjáratuk borzalmaival mérhető csak. Okfejtésük is ugyanarra épült: ezek a keresztények, akárcsak a muzulmánok, ellenállni merészeltek, és ezzel az Örök Ég bosszújára ítélték magukat. Pestet három nap alatt vették be, fölégették a Domonkos-rendi kolostort; a körülbelül tízezer ember, aki a kolostor falai között keresett menedéket, bennégett; "a leöltek összehordott tetemeiből hatalmas hullahegyeket hánytak össze a folyóparton", a Duna túlsópartján lévők elrettentésére. Az idézett sor Spalatói (spliti) Tamás beszámolójából való, aki egyebek közt ezt is följegyezte: "...mások pedig csecsemőket szúrtak fel lándzsáik végére, mint nyársra a halakat, és úgy hordozták őket le a partok mentében." (Csonka Ferenc fordítása.)

A terror megtette hatását - de bevált a mongolok megtévesztő taktikája is. 1242 nyarára egy kezdetleges igazgatási rendszert állítottak föl, és arra biztatták a parasztokat, hogy arassák le a termést. Aratás és szüret után azonban mindenkit lemészároltak, úgy ítélve meg, hogy a parasztoknak most már úgysem vehetik hasznát. Már nem volt velük Csu-caj, aki elmagyarázta volna nekik az adóztatás előnyeit, és senki nem cáfolta a hagyományos mongol nézetet, miszerint a paraszt csak nyűg, hiszen az igazi érték a ló és a legelő. Utóbbi megragadása állt a mongol politika középpontjában, főleg azóta, hogy Dzsingisz húsz évvel korábban első ízben hírét vette a kövér magyar legelőknek.

Magyarországon túl persze létezett egy másik világ, mely a hírek szerint ugyanolyan mesésen gazdag volt, mint Kína. Batu felderítőcsapatokat rendelt Ausztriába. Az egyik ilyen előőrs a bécsi erdőig hatolt, a város szinte már látótávolságra volt, amikor egy osztrák alakulat Wiener Neustadtnál (Bécsúj-hely) feltartóztatta őket. Az osztrákok hét támadót elfogtak, közöttük, mindenki legnagyobb meglepetésére, egy angolt.

Ennek az angolnak a történetét egy eretnek francia pap, bizonyos Narbonne-i Yvo jegyezte föl, aki éppen Wiener Neustadtban tartózkodott, hogy elkerülje a pápai inkvizíció

érdeklődő figyelmét. Az angol azonos volt azzal, akit Batu kán Béla királyhoz küldött a kapitulációra felszólító békeultimátummal. Különös történet volt ez. Az angolt csaknem bizonyosan Róbertnek hívták, és korábban Róbert Fitzwalter káplánjaként szolgált.

Fitzwalter a Földnélküli János király elleni 1215. évi nemesi lázadásnak volt a vezetője, mely végül a Magna Charta aláírásához vezetett. Róbert, miután Angliából elűzték, a Szentföldre menekült, ahol hazardórként mindenét elveszítette, koldusbotra jutott, de nem omlott össze, hanem ügyesen kamatoztatta nyelvtelhetségét. Erre a képességére figyeltek föl a Dzsingisz kémeiként tevékenykedő muzulmán kereskedők, akik a kán 1220. évi nyugati előrenyomulását készítették elő. A mongoloknak tolmácsokra volt szükségük. Papi előéletétől függetlenül Róbertnek ajánlatot tettek, melyet nem lett volna tanácsos visszautasítani, majd a mongolok által biztosított karavánutakon keletre hurcolták, valószínűleg Batu kán Volga menti főhadiszállására vagy még tovább. Ezután Róbert közel húsz évig állt a kánok szolgálatában. Amikor az osztrákok elfogták, hogy az árulás vádját elkerülje, kétségbeesetten ecsetelte élettörténetét és kiszolgáltatottságát. Ezúttal azonban nyelvi tehetsége és meggyőzőképessége kevésnek bizonyult - jeltelen sírban végezte.

Közép-Európa erőit a mongolok mindössze négy hónap leforgása alatt fölmorzsolták. Az egész kereszténység félelemtől reszketett. "Kereszténység szigetei és mindazon népek, kik urunk Keresztjére esküdtetek, hamuban és zsákruhában vonyanak, és könnyek közt gyászolnak!" - írta a thüringiai örgróf Boulogne hercegének, összefogást sürgetve. Csakhogy ez az összefogás korántsem volt magától értetődő. Európa ha nem is a legrosszabb, de saját maga második legrosszabb ellenségének bizonyult. A velenceiek, akik kereskedőik révén a Krímben szövetséget kötöttek a mongolokkal, elutasították a segítségnyújtást. Babenberg (Harcias) Frigyes osztrák herceg Béla király összeomlásából csikart ki előnyt magának; Béla Ausztriába menekülését arra használta, hogy megszarolja, s Nyugat-Magyarország területéből zálogként elfoglaljon három vármegyét. A mongolok támadása előtt mind IX. Gergely pápa, mind pedig II. Frigyes német-római császár mongolelleses kereszties hadjáratra tett javaslatai süket fülekre találtak. Nehezítette a helyzetet, hogy II. Frigyes és Gergely pápa egymás engesztelhetetlen ellenségei voltak. Mindezekon túl Gergely pápa 1241-ben meghalt.

Így aztán egészen bizonyosra vehető, hogy Nyugat-Európa, de legalábbis a kontinens jelentős része, ha a mongolok tovább folytatják félelmetes előrenyomulásukat, ugyanolyan sorsra jutott volna, mint Lengyelország vagy Magyarország. Európának az volt a szerencséje, hogy a mongoloknak, a je-

lek szerint, soha nem állt szándékában továbbnyomulni. Céljuk Magyarország volt. Lengyelországot sem önmagáért rohanták le, hanem azért, hogy észak felől biztosítsák a magyarországi inváziót. A további nyugati előrenyomulásnak mindössze egyetlen stratégiai célja lehetett volna: az, hogy az osztrák határ felől is hasonló záróvonalat képezzenek Magyarország köré. Természetesen nehéz megmondani, hogy Európának milyen hatalmi politikát kellett volna követnie. Sem a pápa, sem a nyugat-európai uralkodók nem voltak fölkészülve arra, hogy a Róma vagy Párizs felé özönlő hadakat, melyek Attila hét évszázaddal korábbi hun hadaira emlékeztettek, föltartóztassák, hiszen féltve őrzött városaik semmivel sem jelentettek volna nagyobb kihívást a mongoloknak, mint a kínai városok.

Európa 1242-re mégis biztonságba került, anélkül, hogy tudott volna róla. Ögödej az előző decemberben meghalt. Mindössze hat hét kellett volna ahhoz, hogy a hír Európába érkezzék, ám az utódlás körüli viták késleltették a dolgot. Batu csak júniusban értesült nagybátyja haláláról és a kitört hatalmi rivalizálásról, mely az egész birodalom sorsát kockára tette. Dzsingisz unokájaként, saját birodalmi része uralkodójaként hatalmas hadseregével Batu jelenléte Mongólia szívében sorsdöntő lehetett. Így aztán ahelyett, hogy új birodalmi hadállásainak megerősítését folytatta volna - miközben talán éppen Nyugat-Európa lerohanását fontolgatta -, úgy döntött, hogy visszavonul. Ezen a nyáron, amikor IV. Béla király az adriai szigetről visszatért, fölégetett városokat, falvakat, oszló holttestekkel borított pusztaságot talált országa helyén, s kannibalizmusba süllyedt embereket. És egyetlen mongol sem volt a láthatáron.

A veszedelem hirtelen eltűnt, s Európa ott állt megmagyarázhatatlan megmenekülése döbbenetében.

Ögödej halála után tíz évig Dzsingisz céljait és ambícióit családi viszály fenyegette. Az örökségen özvegy huzakodott özvegygel, unoka viaskodott unokával. Csak 1251-ben nyugodott le a birodalom, Toluj fia, Möngke vezetése alatt, akit két fivére, Hülegü és Kubiláj támogatott. Az utóbbiak vezetése alatt érte el a birodalom legnagyobb kiterjedését. Hülegü eltiporta az asszasszinokat, elfoglalta Bagdadot, és megindult Egyiptom ellen, ahol a mongol hadakat végül is megállították, s ezzel szertefoszlott legyőzhetetlenségük mítosza. Kubiláj volt az, aki Möngke halála után, 1260-ban Dél-Kína meghódítását véghezvitte.

Ez volt az a fordulópont, ahonnan a mongol birodalom kezdett gyökereitől elszakadni. Az új kán, Kubiláj részt vett Dzsingisz utolsó hadjáratán, most mégis úgy döntött, hogy a fővárost Karakorumból Pekingbe költözteti, új dicsőséget kovácsolva ki, melynek vajmi kevés köze volt a mongol

ősökhöz, de azért gondosan őrizve a belső-mongóliai sztyeppéket idéző eredeti kötődéseket a sangtui nyári palotában. Amikor végül 1279-ben egész Dél-Kína a mongolok kezére került, Kubiláj bejelentette egy új dinasztia, a Jüan kezdetét, melynek nagyapja vált a posztumusz megalapítójává. Kubiláj óriás volt az uralkodók között, az akkori világ messze leghatalmasabb embere, de mégsem mindenható. Japánt kétszer is megpróbálta megkaparintani, de flottáját mindkét alkalommal szétzúzta a tengeri vihar. Páneurázsiai birodalma többi része fölött névleges hatalmat gyakorolt, a különböző alárendelt térségek saját határaikat keresték, és idővel függetlenné váltak.

Dél-Oroszországban Batu Arany Hordája uralkodott - az elnevezés a mongol ordon, azaz jurtapalota szóból eredt. Később, a 16. században, amikor az európai nyelvek átvették, hozzátapadt a "horda" jelentés is. Az oroszok az Arany Horda két évszázados uralmára mint "tatár (vagy tartár) rabigára" emlékeznek. Valójában nem annyira rabiga volt ez, mint inkább elszállásolás, hiszen Alekszandr Nyevszkij novgorodi herceg döntött úgy, hogy inkább a litvánok, a németek és a svédek ellen harcol, semmint a mongolok ellen, utóbbiak hamarosan már exmongoloknak számítottak - áttértek az iszlámra, szorosan együttműködtek Egyiptom uralkodóival, és diplomataikat cserélték, akiknek levelezései, cirkalmas üdvözléseikkel, törökül folytak. Feltehetően mindegyik kánnak Arany Rokonnak, azaz Dzsingisz leszármazottjának kellett lennie, de nemsokára valamennyi uralkodójelölt ezt nyugodtan el is mondhatta magáról. Amikor a Horda a 15. században fél tucat különböző kánságra szakadt szét, mindegyik kán Dzsingisz leszármazottjának vallotta magát. Amikor az újjáéledő Oroszország Nagy Katalin uralkodása idején 1783-ban elfoglalta a Krímet, a terület uralkodója kétségbeesetten ragaszkodott állításához, miszerint ő Dzsingisz leszármazottja.

Perzsiában a mongol uralom a kőből is vért fakasztott. Az ilkánok, ahogy magukat nevezték, rabszolgává tették a lakosságot, fosztogattak, és amit csak lehetett, megadóztatnak; földadót, fejadót, forgalmi adót vetettek ki minden kereskedelmi ügyletre, beleértve a prostitúciót is. A vidéket és a parasztságot tönkretették, a városokban azonban virágzott a kereskedelem, s ez lehetővé tette a mongoloknak, hogy a kétes eredetű ügyletekből elegendő gazdagságot halmozzanak fel azokra az időkre, amikor már a szülőfölddel való kapcsolattartás elenyészett. Hülegü dédunokája muzulmán hitre tért; 1304-ben ő volt az, akinek nem sikerült az egyiptomi mamelukokat Szíriából kiűzni, és ez a kudarc egyúttal a terjeszkedés végét is jelentette; Egyiptom és a földközi-tengeri térség a mongolok számára örökre elérhetlenné vált. 1307-ben egy mongol követ eljutott Angliába II. Edward udvarába, ám ez volt az utolsó előretörési kísérlet. Harminc évvel később az utolsó mongol uralkodó örökös

nélkül halt meg, s ezzel véget ért a mongol uralom.

Közép-Ázsiában Csaadaj örökösei állandó vallási ellentétek és háborúk közepette próbálták kiterjeszteni hatalmukat. Ebben a térségben a nomád hagyományok erősen fennmaradtak, és továbbra is bennük élt a hódítás sürgető szükséglete. Keletről és nyugatról a mongol vetélytársak, gyakran családtagok szorongatták Csaadaj utódait, akik mindeközben dél felé, Afganisztán és India irányába tekingettek. Számos inváziót hajtottak végre, és egy olyan hagyományt ösztökéltek, amely akkor is fennmaradt, amikor a mongoloktól a véreskezű török Timurlenk vette át a hatalmat.

Kínában Kubiláj és örökösei ugyanazt tették, amit a rómaiak Észak-Európában: utakat, csatornákat építettek, kereskedelmet, hatékony adóztatást működtettek, és egy olyan gyorspostai közvetítőrendszert fejlesztettek ki, mely egészen a telegráf feltalálásáig páratlan szervezési eszköznek bizonyult. A virágzó gazdaságot papírpénz erősítette. Délkelet-Ázsiából fűszerek érkeztek, a Perzsa-öböl raktárházait kínai selymek és porcelánok töltötték meg. Más szóval: őrizték és learatták az egységből és a birodalom méreteiből fakadó előnyöket, melyekért a kínai uralkodók mindig is küzdöttek, és mindezt úgy tették, hogy elszakadtak mongol gyökereiktől. Je-lü Csu-caj elégedetten nyugtázta volna mindezt.

Dzsingisz szétszóródott leszármazottai a kán halála után 150 éven át kapcsolatot jelentettek a Kelet és a Nyugat között, és fontos szerepet játszottak abban, hogy a kereskedelem szabadon áramolhatott, a diplomaták és szakemberek akadálytalanul közlekedhettek. 1280-ban egy kínai nesztorianus szerzetes, Rabban bar Sauma látogatást tett a pápánál, Gasconyban pedig találkozott az angol királlyal. A pápa válaszként szerzeteseket küldött Mongóliába és Kínába. Irakban kínai mérnökök felügyelték az öntözési rendszer kiépítését. Novgorodban és Moszkvában kínai közösségek jöttek létre, Kambodzsában kínai kereskedők jelentek meg. A papír használata a könyv- és pénzkészítésben elkezdett nyugat felé terjedni, először Szamarkandot érte el az új technika, majd megérkezett Európába is, ahol ennek alapján találták fel a nyomtatást.

A mongolokat azonban soha nem kedvelték. Megszűntek nomádok lenni, de igazi kínaiakká nem váltak soha. Az új uralkodók lenézték mongol alattvalóikat, de tartottak is tőlük; nem engedték, hogy fegyvert viseljenek, kirekesztették őket a saját kormányukból, s igazgatásukra idegeneket alkalmaztak. Marco Polo például városi kormányzó volt, a pénzügyminiszter Taskentből jött, Jünant egy muzulmán apa és fia kormányozta. A mongol uralom a hatalomtól függött, és a hatalom elszivárgott. Sok mongol törzsfőnök csúszó-mászó udvaronc-

cá vált, majmolta az udvari fényűzést, és elfeledkezett ősei egyszerűségéről és szívósságáról. Mások emlékeztek; s nőtt a kölcsönös gyanakvás. Egyik oldalon gyűlölet, másik oldalon korrupció, s mindez lázadásokat szított, melyek közül az egyik végül sikerrel végződött. 1368-ban egy korábbi vándor gyógyító, Csu Jüan-csang visszakergette az utolsó mongol uralkodót, Togon Temürt a mongol sztyeppékre, majd saját magát a Ming-dinasztia alapítójának kiáltotta ki.

Ami megmaradt, az az aranykor emléke, a hajdanvolt óriások dicsősége. És a varázslat tartósnak bizonyult, évszázadokon át tartotta magát Eurázsia-szerte. Dzsingisz varázsporaiból minden uralkodó óhajtott magának egy maroknyit. Jóval az Arany Horda fölött aratott orosz győzelem (1480) után az Arany Rokonság tagjai nemesi címet szereztek, mely egészen a 19. századig érvényes volt. A rettegett Timurlenk, Üzbegisztán diktátora Dzsingisz-leszármazottnak vallotta magát; szó se róla, nem volt az, ellentétben feleségével, akinek az ereiben valóban Dzsingisz-vér folyt. Timurlenk utóda, Bábúr mindenesetre "mugal"-nak nevezte magát, amikor a 16. század elején Indiában megragadta a hatalmat, dinasztiát alapított, mely egészen 1857-ig uralkodott, amikor is a britek az utolsó "mugal"-t, azaz mogul elmozdították a trónról. Az utolsó mogul egyébként Bahadurnak hívták, a mongol bátor, azaz hős szónak a távoli visszacsengéseként; e szó alkotja a mongol főváros, Ulánbátor (Vörös Hős) elnevezés második elemét. Dzsingisz apját is ezzel a jelzővel illették. A mogul szót ma is használjuk, korábban a gazdag indiaira értették, majd a gazdag angol-indiaira, ma pedig jobbra a médiamánásokra. Egy etimológus számára Rupert Murdoch a bulvársajtó Dzsingisz kánja.

Ily módon a lassú, de biztos szétszóródás közepette a nagy robbanás utáni füstgomolyag, mely az eredet bizonyítékait megőrizte, lassan fölszállt. Dzsingisz azon uralkodók számára, akik a nevében uralkodtak, hős maradt, míg az áldozatok - muzulmánok, keresztények, ortodox oroszok és végül a szovjetek - számára szörnyetegként vonult be a história lapjaira. Az oroszok a "tatár rabigát" a legsötétebb történelmi emlékeik közé sorolják, sokféle bajért okolják a mongolokat, egyebek között saját nemzeti karakterük vad vonásaiért is; kaparj meg egy orosz, s kibújik belőle a tatár! Nyugat-Európa megkönnyebbülten lélegzett fel, és visszatért nemzetté szerveződés előtti, a római kor utáni viszálykodásaihoz, Magyarország kivételével, ahol a gyors és brutális hódítás a megtelepedett életforma jótéményeire figyelmeztette a hajdanvolt nomád népet. A magyar iskolás gyerekek történelmük meghatározó eseményeként tanulnak a gyászos muhi csatáról. Az ütközet 750. évfordulóján, 1992-ben végre emlékmű is került a csata helyszínére; egy tízméteres dombon keresztet sorakoznak, mintha egy hatalmas tetemből kardok meredeznének, hátborzongató felkiál-

tójelként a magyar Alföldön átvezető autópálya hamarosan elkészülő új szakasza közelében.

* * * * *

NEGYEDIKRÉSZ

FELTÁMADÁS

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Félistenné válás

Jincsuantól és a Sárga-folyótól keletre az Ordosz belseje felé tartunk, ipartelepeken haladunk át, vegyi füstök, sziklás vadon, homok és zsombékos legelő vesz körül minket. Dzsorigttal együtt jó kezekben vagyunk. Csog, a sofőrünk tagbaszakadt, mint egy birkózó, nyaka, mint egy anakonda; a baljós külsőt azonban egy könnyű sort és egy szövetpapucs szelídíti. A papucs megnyugtat. Ezt aligha tartaná alkalmas viseletnek, ha az a veszély fenyegetne, hogy a mérgező füstfelhőben vagy az Ordosz száraz, kopár magaslatain elakadunk. Egyértelmű: Csog sofőr bízik a képességeiben és a kocsijában. Okkal. Még amikor az út hirtelen véget ér, és mi ott találjuk magunkat szénrel roskadásig megrakott teherautó-utánfutók között, melyek saját porfellegüket zúdítják ránk, s amikor épphogy túljutunk egy lerobbant szörnyetegen, mely úgy hányja ki magából túlméretezett rakományát, mint valami döglött dinoszaurusz, még akkor sincs bennem szemernyi kétely, hogy Csog sofőr a szövetpapucsával és anakonda nyakizmaival átvisz minket a sivatagon.

Abba a térségbe tartunk, ahol a legenda szerint Dzsingisz kánt valóban eltemették. Illetve attól függ, kivel beszél az ember éppen, mert végül is a pontos helyet senki nem ismeri. De pusztán e fejezet erejéig felejtjük most el a mongol hegyeket! Ezúttal egy teljesen különálló hagyománnyal foglalkozunk, melynek ez az alapkérdése: miként akadt el Dzsingisz halottaskocsija a mocsárban? Az egyik változat szerint kíséretének tagjai egy korábbi esetre emlékeztek, amikor Dzsingiszt elbűvölte a táj különleges szépsége, és kijelentette, hogy "nincs is ennél kívánatosabb nyugvóhely egy öregembernek". Lehet, hogy ezért ragadt itt a halottasszekér: hiszen Dzsingisz maga választotta a környéket végső nyughelyéül. A kán megjegyzése mindenesetre gyökeret eresztett, majd szárba szökken, és számos különböző változata élt tovább, mindegyik romantikus képet festett egy öreg férfiről, akit megragadnak a gyönyörű lankák, ahol aranyszarvasok legelnek, s ahol a megfáradt vándor örök nyugalmat remélhet.

De íme, itt egy másik variáció ugyanarra a témára, s ez valamelyest megmagyarázza, miért ilyen nagy a bizonytalanság a temetkezési helyet illetően.

A nagyúr egy napon egy gyönyörű legelőhöz érkezett az Ordosz vidékén, a Sárga-folyó nagy kanyarulatától délre. A táj olyan szép volt, hogy Dzsingisz így szólt: "Ha meghalok, azt szeretném, hogy ide temessetek." Így is történt. És azok, akik eltemették, azt kívánták, hogy a nagyúr földi maradványai békében nyugodjanak. De emlékezni is akartak a helyre. Hogyan lehetett ezt megoldani? Az emberek tudták, hogy a nőstény tevének nagyon jó az emlékezete. Találtak egy anyatevét, aki éppen a borját szoptatta. A kicsiny tevét leölték, és a nagyúr sírja mellé temették. Ezután az anyatevét minden tavasszal szabadon engedték, s az állat visszatért arra a helyre, ahová a kistevét eltemették. Minden évben ez történt, és az emberek minden évben tisztelegthettek kánjuk sírjánál, egészen addig, amíg a teve meg nem vénült és el nem pusztult, s ezzel minden tudás odaveszett; senki nem tudta többé, hogy a nagyurat hová temették.

De hiszen az Ordosz tele van szakadékos fennsíkokkal és silány legelőkkel! Biztos, hogy a mongolok ezt olyan szépek találták?

- A körülmények változnak - mondja Dzsorigt. - Ha ma fölülsz egy buszra, és a Hohhottól elmész a mongol határig, mindenütt homokot láatsz. De tíz évvel ezelőtt nagyon szép volt ott minden, és most meg rosszabb, mint ez itt körülötünk - folytatja, és körbemutat a zord tájon. - Amellett mi most az Ordosz fennsíkján vagyunk. Ők nem azt mondták, hogy itt fönt temették el.

Csog sofőrnek köszönhető túlélésünket birkapörkölttel ünnepeljük egy betonból épített gerutánzatban, mely halványan arra emlékeztet, hogy egykoron, mielőtt a kínai telepesek ideérkeztek, itt minden a mongoloké volt. A félsivatagos vidékről Dongshengbe, Ordosz fővárosába érkezünk, majd dél felé haladunk tovább egy fákkal gyéren benőtt szavannás tájon át. Egyórás autózás után fenyőerdővel szegélyezett hegyre kapaszkodunk, s a fák között három piros-kék kupolát pillantunk meg, kicsiny oszlopokkal csúcsozva, melyek úgy festenek, mint csecsbimbó egy furcsán tetovált mellen. Az út egy kisvároson vezet keresztül, melynek túloldalán balra kanyarodik, egy kapun át hatalmas udvarba jutunk, melynek két oldalán egyemeletes épületek sorakoznak. Hosszú lépcsősor vezet föl egy háromszoros boltív alatt, s a hegytetőn állnak a sokszínű dómok.

Megérkezünk Dzsingisz kán Mauzóleumához - ez itt az Edzsenhoró, ahogy a mongolok nevezik: az Úr Udvara -,

ahol Dzsingisz metamorfózisának végső és legkülönösebb részén esett át: barbár törzsfőnökből istenséggé változott. Ez tehát a története egy hagyományos gyökerekből táplálkozó vallási szekta fejlődésének, a legendáktól a rituálékig, melyek újabb legendákat szülnek, hogy aztán önmagát fenntartó entitássá alakuljanak át - közösséggel, templommal, szertartásokkal, hitvilággal, végül pedig egy egyetemes teológia létrejöttének első jeleivel. Ámulatba ejtő példája ez annak, hogy egy új vallás miként sarjad ki a régeből, hogy aztán ágakat hajtson és virágozzék.

Habár temetése körülményeit homály fedi, Dzsingisz nevét halála után is nagy tisztelet övezte, személyes tárgyait megőrizték, rendelkezéseit szentírásnak vették. Nyugaton és Kínában templomot is kapott volna, a mongolok azonban a régi Avraga kivételével alig építettek valamit. Az új birodalmi főváros, Karakorum építése éppen csak elkezdődött. Dzsingisz utódja, Ögödej eredeti megoldást választott, amely megfelelt a nomád életmódnak. Szagang Szecsen a 17. században így írt erről: "nyolc fehér jurtát emeltek a hódolat jeléül". A jurták őrzésével néhány mongol családot bíztak meg, akik minden más kötelezettség alól felmentést kaptak, a családtagok örök érvényű kötelezettségévé vált a nagyúr személyes tárgyairól - ijaról, nyergéről, ruháiról, jakfarkú lobogóiról - való gondoskodás, s ellenőrizniük kellett a szertartások menetét. Ilyen módon Dzsingisz örökre népén tarthatta szemét.

A hódolat első számú fókuszpontja a burkan-kalduni feltelezhető sírhely volt. A Tiltott Zóna környékét, ahogy nevezték, szigorúan őrizték, s a helyet rendszeresen áldozati szertartásokkal tisztelték meg. Volt azonban valami átmene-tiség mindebben. Mintegy hetven évvel később Dzsingisz egyik leszármazottja szükségét érezte, hogy a helyszínnel ál-landóbb jelleget adjon, legalábbis erről számol be Rasidaddín, amikor Kubiláj haláláról (1294) s az azt követő eseményekről ír.

Nagygyűlést hívtak össze, hogy eldöntsék, Kubiláj két unokája, Kamala és Temür közül (Kubiláj fia, Csen-csin tíz évvel korábban meghalt) ki legyen az utód. Vita támadt. Egy matriárka a következőt javasolta: Kubiláj egyszer azt mondta, hogy aki Dzsingisz mondásait legjobban ismeri, az a legalkalmasabb a szerepre. Mindenki egyetértett, hogy a két jelölt mérkőzzön meg. Temür, a fiatalabb, ékesszólásával és emlékezőtehetségével könnyen legyőzte a hebegő Kamalát. Közfelkiáltással szavaztak: "Temür többet tud!... Övé legyen a trón és a korona!" így is lett.

Kamalát (1263-1302) azonban nagyvonalúan kárpótolták vereségéért; Dzsingisz ordoszainak, azaz jurtapolotáinak parancsnokává nevezték ki, másként fogalmazva ő lett a va-

gyonkezelő. Rasídaddín egy fontos bekezdésben utal rá, hogy az ingatlanok közé tartozott a "nagy Horig (Tiltott Zóna), melyet Burkan-kaldunnak neveztek, és ahol Dzsingisz kán nagy Ordosza most is megtalálható. Ennek az őrzését bízták Kamalára. Négy nagy Ordosz volt és öt másik, összesen kilenc, és ezeknek senki nem juthatott a közelébe."

Családi portrék láthatók, s folyamatosan égnek a füstölők és illatosítók. Kamala is épített itt magának egy templomot.

Idővel aztán, talán a Jüan-dinasztia bukása utáni nyugtalan időszakban, a hódolat fókuszpontja dél felé mozdult. Lehetséges, hogy mindig is két kegyhely volt, azaz Kubiláj nyári főhadiszállásán, Sangtuban (Hszanadu) korábban is létezett szentély. Sőt az is lehet, hogy Dzsingisz emlékének őrzői sátraikkal és relikviáikkal két vagy akár több hely között ingáztak.

Ezek a sátrak nem a szokásos gerek formájára épültek, hanem a tetejüket póznával támasztották alá, mely úgy csúcsosodott ki, mint egy kis templomtorony; "nyakas ger" - mondták róla a mongolok. A hódolat idején a fő jurtát, mely Dzsingisz relikviáit tartalmazta, sárga vászon borította, s ez volt az "arany palota". A Jüan-dinasztia összeomlása után, 1368-ban a jurták a mongolokkal együtt kikerültek Kínából, s visszajutottak a mongol legelőkre, ahol örök kószáltak körülöttük. Dzsingisz emlékét természetesen más kegyhelyeken is ápolták, mint például Pekingben a Birodalmi Ősi Templomban, mely 1266-ban készült el, valamint Kamala templomában, magán a Burkan-kaldunon, és még további három kegyhelyen a mongol birodalomban. A kultikus tiszteletadás központjaivá azonban a Fehér Jurták váltak; a hős és hajdani vezér itt alakult át félistenné.

Láthatatlan test, titkos sír, tiltott övezet, mozgó jurta-kegyhelyek: a bizonyítékok, hogy mi történt valójában Dzsingisz testével, egyre messzebb sodródtak a kezdetektől. Hamarosan - talán, mert a hódolat központjául most már a Fehér Jurták szolgáltak, és mivel Kamala temploma elhagyottá vált - történetek keletkeztek arról, hogy Dzsingisz valójában nem is járt a Burkan-kaldunon, következésképpen nem is ott temették el. Mivel az Ordosz, az arany jurtafalota neve a Sárga-folyótól délre egy egész térség nevévé vált, legendák kezdtek keringeni arról, hogy Dzsingiszt valójában itt, az Ordoszban temették el.

Teltek az évek. A Fehér Jurták egyik helyről a másikra költöztek, mint valami utazó szentély, a Góbi sivatagban ide-oda vándoroltak, hol az Altaj hegység nyugati oldalán, hol a keleti legelőkön, hol a félsivatagos Ordoszban bukkantak fel, amíg néhány közülük meg nem állapodott, és a hódolat különleges helyévé nem vált. A helyszín az Ordosz

jó vízellátású keleti szegélye volt, csodálatos legelők terültek itt el, s a szétszórt fák között szarvasok legeltek. Aztán a jurták őrzőinek leszármazottai meséket rögtönöztek, és addig módosították a neveket, mígnem úgy tűnt, hogy mégis csak ez lenne az a hely, ahol Dzsingisz halottaskocsija elakadt a mocsárban, és amelyet korábban végső nyughelyül kívánt - s ahol aztán el is temették, jóllehet a pontos helyet senki nem ismeri. Hitek és rituálék keveredtek tibeti és kínai tanokkal. Amikor aztán a jelenleg formálisan számon tartott nyolc jurtát a 17. században végül is ideszállították, akkor a hely megkapta mostani nevét - Edzsenhoró, az Úr Kertje.

A 19. századi beszámolók tanúsága szerint már okkal feltételezhetjük, hogy mindegyik jurtának megvolt a saját külön rendeltetése. Volt egy jurta kifejezetten Dzsingisznek és első feleségének, Börtének, egy fekete oltárasztallal, egy ékszeres ládikóval és különböző személyes tárgyakkal - egy lámpatartóval, egy kis ékszeres edénnyel, a gazdagságot szimbolizáló gabonamagvakkal, egy tükörrel, színes szalagokkal, melyek a birodalom régióit és népeit jelenítették meg, egy tegeztartóval, benne tizenhárom rekesszel (Dzsingisz a családja tizenharmadik nemzedékéhez tartozott, és tizenhárom évesen vált hőssé).

A második sátor a második feleségéé volt; a harmadik az istenné lényegült fehér lováé - az inkarnációt minden évben az "Arany Póznánál", a fő kegyhelyen ünnepelték. A negyedik sátrat, elég bizarr módon, Gürbelcsin, a kánlány kapta, aki az egyik verzió szerint Dzsingiszt kasztrálta, majd saját magát a folyóba vetette, míg a másik változat arról mesél, hogy nagy szerelemben éltek, és a kánasszony bánatában vetett véget saját életének. Az ötödik jurta egy vörös szantál-fából készült kancatejes vödöré volt, melynek eredetijébe Dzsingisz 99 égi kancától gyűjtötte a tejet, mielőtt hadba indult. A hatodik, hetedik és nyolcadik jurta Dzsingisz íjait, nyergeit, arany- és ezüsttárgyait s drágaköveit őrizte.

Mint mindig, a mongol kifejezések átíratái most is igen sokfélék. A kínai verzió hozzávetőlegesen így hangzik: Jijin-huoluo.

A templomot és szertartásokat egy külön törzs, a darhatok ellenőrizték, és ellenőrzik a mai napig is. Attól az ötszáz családtól származtatják magukat, melyet a Fehér Jurták őrzésére Dzsingisz halála után kijelöltek. Van egy olyan feltevés is - inkább népmesei, mint történelmi tényeken nyugvó -, miszerint ezek a családok Dzsingisz tábornokainak leszármazottai. Egy darhat, bizonyos Rihu Su így ír erről:

"Amikor Dzsingisz kán halála közelgett, őszünk, Boorcsu ott volt a kán ágya mellett. Nagyon szomorú volt, és sírva kérdezte: Mi lesz azután, hogy a

Nagy Kán itt hagy minket? Mi lesz az utódaimmal?
Dzsingisz így felelt: Halálom után utódaid velem fognak élni, nemzedékről nemzedékre. A feladatra tehát Boorcsut jelölte ki. Miután Dzsingisz kán meghalt, mi, akik Boorcsu leszármazottai vagyunk, azt a feladatot kaptuk, hogy áldozatokat mutassunk be, és őrizzük a mauzóleumot. És e szolgálatunk soha nem ér véget. Én Boorcsu családjának 39. nemzedékéhez tartozom."

Bármilyen legyen is az igazság a származásuk körül, a darhatok kiváltságosakká váltak, adómentességet élveztek és fölmentést kaptak a hadi szolgálat alól; a mongol birodalomban bárhol szabadon kereskedhettek, amit meg is tettek, hol a nyílt, hol a bújtatott érzelmi zsarolást alkalmazva, mint az engedékenységet és bűnbocsánat kufárjai a középkori kereszténységben. Így aztán fennmaradtak, csaknem hétszáz éven át.

Az évszázadok folyamán ezek a tisztségviselők, követve a hivatalnoki kar örök törvényét, teljhatalomra törekedtek, alcsoportokra szakadtak és speciális feladatokra szerveződtek; misztikusra és hétköznapiakra, s mindeközben féltékenyen őrizték szakterületeiket, mint a középkori céhek vagy később a textilipari szakszervezetek, azzal a különbséggel, hogy az ő feladataik jóval ősibbek és szentebbek voltak. A "mesterséget", természetesen, csak férfiak gyakorolhatták, s a "szakma" apáról fiúra (a legidősebbre) öröklődött. Nehéz valami ehhez hasonlót elképzelni. Talán ha egy régi vágású családot veszünk, mondjuk, egy született betűmetsző-nyomdász familiát, csak éppen azzal a különbséggel, hogy ez esetben a családfát aligha lehet évszázadok hosszú sorára visszavezetni, s nem lehet azt mondani, hogy a mesterség, ami a vérükben van, istenkirály ősüktől szállt rájuk.

Két fő ág alakult ki, mely Dzsingisz két híres tábornokától, Boorcsutól és Mukalától ered (azt jobb nem firtatni, hogyan jön ez össze a kilenc generálissal és az ötszáz családdal). E magyarázat szerint Boorcsu leszármazottai közül kerültek ki azok, akik a mauzóleumot és a ceremóniákat felügyelték. A második csoport Mukalától származik, s az idetartozók feladata volt, hogy a hadizászlókról gondoskodjanak - bozontos jakfarkat tűztek közvetlenül a dárdahegy alá -, továbbá hogy a zászlóavató ceremóniákat felügyeljék. Mind a két csoport további alcsoportokra oszlott, melyek a szertartások pernyi pontosságú betartásáért feleltek; ellenőrizték az etikettet, az egyházi éneket, a lófejű kereplőket, a parancsok felolvasását, az áldozati szertartásokat, a birkaifőzést, a lovak lemészárlását, az őrszolgálatot.

A 16. századtól kezdődően az eredeti sámáni rituálék átadták helyüket a buddhista szertartásoknak. Dzsingisz

bodhiszattva reinkarnációja, azaz buddhává lényegülése során Vadzsrápánivá, azaz Mennykőcsapás-hordozóvá változott, aki a tibeti mitológiában démonokkal harcol, hogy a buddhizmust megvédelmezze. A rítusokból évente harminc ceremónia lett, közöttük évszakhoz kötötten négy nagy vallási ünnep, melyek közül a legnagyobb a tavaszi. Valamennyi szertartást imádságok és zsoltoszmák kísérik, olyan szavakkal, melyeket, ha a neveket kicseréljük, akár egy keresztény pap is celebrálhatott volna:

"Mennyei Dzsingisz kán,
Ki az Ég akaratából született,
Testedet égi rang és név illeti,
Te, aki a világ népei fölött uralkodsz..."

Tulajdonságok, javak, cselekedetek, nézetek, asszonyok, gyermekek, lovak, legelők - minden belekerült az imákba, hogy az Úr áldását kérjék a jövőbeli akadályok, démonok, betegségek, hibák és viszálykodások leküzdéséhez.

Nézzünk egy ilyen ceremóniát a sok közül! Ez évente egyszer zajlik, a szabadban, a templom fő oboója előtt, a hegy csúcsát jelző szent kőhalomnál. A szertartás az Arany Pózna emlékének hódol, melyhez Dzsingisz a hófehér lovát kötötte; a fehér ló az egyetlen, amely ma is kószálhat a templom körül. Azt mondják, egy tolvaj elvitte a lovat, és az lett a büntetése, hogy lábát a földre temették, és Arany Póznaként egész éjszaka így kellett tartania a lovat. Idővel egy külön, kiválasztott ember feladatává vált, hogy minden évben egyetlen éjszakára Arany Póznává változzék. Jöttek az emberek, és pénzt dobáltak a lábához. Aztán a templomból tejet hoztak, és kilencvenkilenc mozdulattal, külön erre a célra készített lyukas kanállal széthintették a földre. Papok figyelték, hogy a szétömlő tej milyen formákat rajzol - az egyik minta az "Istenek virágaként" ismert -, s a jelekből megjósolták, kővérek lesznek-e a legelők s egészségesek-e a jószágok. A szertartás után az Arany Póznává vált férfit elengedték, a férfi átadta a lovat, hamar összegyűjtötte a pénzt, és elinalt, miközben a többiek "Fogják meg, tolvaj!" kiáltással tiltakoztak.

Ez a rituális gyakorlat részben abból a hagyományból származik, melyet Kubiláj idejében Marco Polo jegyzett föl:

"Tudnotok kell, hogy a kánnak van egy óriási, hófehér csödörökből és kancákból álló ménese. Az utóbbiak száma több tízezernél, és egyikén sincs szemernyi folt sem. [...] Nos hát, amikor az uralkodó augusztus 28-án, mint mondtam, elhagyja a [sangtui] parkot, minden kancát megfejenek, és tejét a földre öntik. A szertartás alkalmából nagy ünnepi kupákban gyűjtik össze a kancatejet, és a Nagy Kán személyesen önti bőven a földre az istenek tiszteletére. Mert a csil-

lagjósok azt mondják, hogy az istenek megisszák a kiöntött tejet. Utána a császár maga is iszik a kanca-tejből. Ezt pedig a bálványimádók a papok babonájából teszik, mert úgy hiszik, nagyon okos dolog minden augusztus 28-án meghinteni a földet tejjel, úgyhogy a föld, a levegő és a gonosz istenek osztoznak rajta, úgyszintén a földön és a levegőben lakó szellemek. Mert ezek a lények megoltalmazzák és megáldják a kánt, gyermekeit, asszonyait, egész népét, poggyászát, szarvasmarháit, lovait, szántó-földjét, gabonáját, egyszóval mindenét."

(Vajda Endre fordítása)

A rituálék persze idővel változtak. Ma már nincs olyan ember, aki egész éjjel póznaként állna, földbe temetett lábbal. Helyére valódi pózna került 50 évvel ezelőtt. Így viszont nincs pénzdobálás, és nincs kiáltás, hogy "Fogják meg, tolvaj!". Manapság gyerekek és felnőttek rohangálnak fölé a pózna és az oóo között, tejet loccsantanak a póznára, és így idézik fel a prebuddhista rítusokat.

A mauzóleum és a rituális gyakorlatok szövevénye a mongolok számára egyfajta *cosa nostra* maradt, melyből a kínaiak és más idegenek kirekesztődtek. Kizárólag az őrség tagjai kaptak jogot arra, hogy halálukra itt készítsék elő őket. A mauzóleum két történetírója megemlékezik arról az esetről, amikor a mandzsu uralkodó, Sunsi 1661-ben meghalt, s a mongolok visszautasították a hivatalos gyászszertartást.

Pekingbe rendelték őket, hogy makacsságukat számon kérjék, s a darhatok egy csoportja előadta: ők azt a parancsot kapták, hogy csakis egyetlen uralkodót gyászolhatnak, Dzsingisz kánt. "Ha duplán gyászolnánk, súlyos hibát követnénk el a Szentséges Úr bátor lelke ellen... s inkább meghalunk, hogy néhai uralkodónk parancsának engedelmessé váljunk, semmint hogy élve megszegjük azt" - mondták. A mandzsu tisztviselők tudták, mikor kell odacsapni, s ez nem az a pillanat volt, így aztán a mongolok az elkövetkező 300 évben szabadon és zavartalanul gyakorolhatták gyászszertartásukat.

Owen Lattimore azon kevés idegen közé tartozott, aki még közvetlen szemtanúja lehetett az Úr Kertjében zajló ceremóniáknak, és minden bizonnyal az első olyan, aki kritikus szemmel figyelte mindezt. 1935 áprilisában jött Edzsenhoróba, a tavaszi fesztivál idején. Megérkezve "Jenghis Khán audienciájára", ahogy színes beszámolójában írja, öt jurtat (nem nyolcat) talált itt, két tucat gerrel körülvéve, ökrös szekereket, kipányvázott lovakat és kereskedők, szolgák szerényebb jurtainak sokaságát, ruhákat, sajtárokat, patkókat, lapátokat, ostorokat, nyergeket "és mindenféle szájalmas különcködést, egy nyomorúságos nép illuzórikus fényűzését".

A ceremónia egy szerény körmenettel kezdődött - jeges szélben, homokviharban közelítettek a tisztelgők Dzsingisz jurtájához. Odabent egy alacsony, ezüstlemezzel fedett asztal szolgált oltárként, mellette egy ezüsttel díszített faláda fekküdt; ez volt a koporsó. Elvileg ennek kellett tartalmaznia Dzsingisz csontjait és hamvait, Lattimore azonban, aki remekül tudott mongolul, az ezüstön észrevett egy feliratot, mely arra utalt, hogy a tárgy a mandzsu időkből való, tehát háromszáz évesnél nem lehetett régebbi. Tekintettel a lázadások és banditátamadások gyakoriságára, a többi tárggyal kapcsolatban is kétségei támadtak.

Selyemkendők áldozati bemutatása következett, kilencszeri földre borulás, harminclépésnyi visszavonulás a sátortól, tejbor ivása ezüstserlegből, újabb hatszori előremenetelés és visszavonulás, majd mindezt egy bárány feláldozása követte, újabb földre borulások, újabb selyemsálak adományozása, majd egy kisebb selyemkendő átvétele, melyet a "koporsóhoz" dörzsöltek. Ezután került sor a másik négy sátor körüli körmenetre, három jurtat a kánasszonynak szenteltek, a keleti uralkodónőnek (az egyik sátor a mandzsuriai megszállásból került ide), majd Dzsingisz íjai, tegezei előtt rótták le tiszteletüket, s mindezt imádság zárta a Fehér Jurtánál.

Lattimore-nak szemet szűrt, mennyire izig-vérig mongol ceremónia volt ez; a buddhista lámák szerepe jobbára csak arra korlátozódott, hogy megfűjják görbe hangszereiket, olyanszerű hangot hallatva, "mintha egy gigantikus nadrág repedne szét". A ceremóniák végeztével másnap mind az öt jurtat, úgy, ahogy voltak, szekerekre rakták, s két-két fehér, szent tevével visszavontatták a falak mögötti zárt területre.

Lattimore számára világos volt, hogy a kultikus dolgok sorrendje mintha valahogy megfordult volna. Normális esetben a rituálék a hagyományos hitvilág szentesítését szolgálják. Itt azonban nem volt valóságos holttest, nem volt igazi mauzóleum, a "relikviák" eredete legalábbis kétséges, és "ami a tradíciókat illeti, miszerint Jenghis teste vagy hamvai Éjen Horo-ban [sic!] lennének, ez se nem tisztázott, se nem konkretizált". Valahogy mintha először a rituálék alakultak volna ki, és a hitvilág csak később született volna meg, hogy az előbbihez magyarázatul szolgáljon. A szertartások nyilvánvalóan a 13. századi udvari szertartásokon és a még annál is régebbi őskultuszokon alapultak. Az újonnan meghódított országokból egykoron birodalmi alattvalók, küldöttek és hűbéresek jöttek ajándékaikkal a kánhoz az Ordoszba. Dzsingisz halála után ugyanúgy tisztelegtek a kán szellemének, mint annak előtte; mivel azonban az ősi lélek istenivé lényegült, a rituálékat vallásos tartalommal kellett megtölteni, és a "relikviák" alighanem csak ezután bukkantak fel, hogy az istentisztelethez kézzelfogható tárgyakról gondoskodjanak.

A háború, melyet Lattimore-nak épphogy sikerült elkerülnie, mindent megváltoztatott. A sámánok és a buddhisták közötti versengés, mely Dzsingisz lelkének birtoklásáért folyt, eddig lassú, de biztos buddhista terjeszkedést hozott magával. Most azonban az események felgyorsultak. A századfordulótól kezdve kínai hivatalnokok arra biztatták a kínai parasztokat, hogy gyarmatosítsák a hagyományos mongol földeket, a legelőket vegyék művelés alá, és a kiváltságokért fizessenek magas bérleti díjakat. 1930-ig a mongolok gyakorlatilag kiszorultak a Sárga-folyó völgyéből a távolabbi legelőkre. Három új politikai elem hatolt be ekkor: Japán a mandzsúriai gyarmatairól kiterjesztette hatalmát Belső-Ázsiára, miközben komoly kihívást jelentettek számára kínai riválisai: egyfelől Csang Kaj-sek nacionalistái, másfelől Mao Ce-tung kommunistái.

Japán ugyanúgy rávetette magát Kínára, mint annak idején Dzsingisz, csak épp az ellenkező oldalról. 1931-32-ben Mandzsúria japán bábállammá vált, a tervezett mongóliai, kínai és szibériai hódítások előjátékeként. Az első lépés Belső-Mongólia keleti és középső részének megszerzése volt, amihez egy bábregsim is kellett: a mongol autonóm kormány, nyomban egy forradalmi kalendáriummal, mely az alapítás időpontját Dzsingisz születésének évében határozta meg. A nemzeti hadsereg (Kuomintang) rövid időre föltartóztatta a japán csapatokat, melyek azonban 1937-ben a Sárga-folyóig nyomultak előre, és a következő nyolc évben ott is maradtak.

1937 őszen az Úr Kertjébe váratlan vendég érkezett, aki az innen száz kilométerre északra, Baotouban állomásozó Japán Királyi Hadsereg képviselőjeként jelentette be magát. Összehívták a helyi hivatalnokokat, s közölték velük a követeléseket. A hivatalnokoknak állást kellett foglalniuk a kínaiakkal szemben és egyúttal a japánok mellett, és támogatniuk kellett, hogy a Nyolc Fehér Jurtát mindenestül a japánok fennhatósága alá költöztessék. A japánok felismerték, hogy aki az Úr Kertjét uralja, az Mongólia és részben Kína kulcsát tartja kezében, aki pedig a mongol területeket ellenőrzése alatt tartja, az kiváló stratégiai bázissal rendelkezik Kína többi részének és Szibériának a megkaparintásához. Dzsingisz relikviáinak, Dzsingisz szellemének a megszerzése egyszeriben az ázsiai birodalom kulcsává vált.

1941-44 között a japánok támogatták egy Dzsingisz kán-templom megépítését Ulánhotban. A három fehér épület egy 6 hektáros, zárt területen áll, amelyet 1980-ban kibővítettek, s a központjában egy 3 tonnás rézsobrot állítottak föl Dzsingisz tiszteletére.

Fonák helyzet volt ez a tartományi főnök, Sake számára. A relikviák 700 év óta ezen a helyen voltak, és a helybeli

mongolok úgy őrizték őket, "mint saját szemük fényét", ugyanakkor három nacionalista csoport élt a térségben, meglehetősen közelségben egymáshoz. Sake rámutatott, ha a mauzóleumot elmozdítják, abból lázadás lesz, s az aligha használ a japánok ügyének. A megszállók elfogadták az érvelést, és meghátráltak.

De a baj már megtörtént. A mongolok egy része Kínában a saját függetlenségi mozgalmához csatlakozott, míg mások a nacionalistáktól reméltek segítséget, hogy a relikviákat biztonságos helyre, az ellenségtől messzire vihessék. A Kuomintang-kormányzat egyetértett ezzel, s azt tervezte, hogy teherautókkal és tevékkel mindent elköltöztet a Lancsou-hegyektől a Sárga-folyó mentén 600 kilométerre délnyugatra fekvő területre. A kiválasztás mellett elsősorban az az érv szólt, hogy a térség biztonságos, de azt is figyelembe vették, hogy a terület nincs messze (mindössze 150 kilométer) a Liupan-hegyektől, vagyis attól a helytől, ahol Dzsingisz az utolsó nyarát töltötte.

1939. május 17-én minden előzetes bejelentés nélkül 200 katona érkezett a mauzóleumhoz, a helybeliek legnagyobb döbbenetére, akik nyomban le is zárták az utat. A nacionalista katonai egység tisztje magyarázni kezdte, hogy meg kell védeni a relikviákat a "keleti-óceáni gonoszoktól". A pánikba esett helybelieket sikerült lecsillapítani, s így tárgyalások kezdődhettek. A nacionalista kormány katonái megígérték, hogy minden költséget ők állnak, továbbá hogy néhány darab is velük tarthat, és a helybelieket arról is biztosították, hogy a szertartásokat tovább folytathatják. A hír gyorsan terjedt. Százak és ezrek özönlöttek a helyszínre, egész éjszaka lámpafényes ceremóniák zajlottak, a hívek zokogtak és imádkoztak, miközben a jurtákat leszerelték és szekerekre rakodták. Hajnalban a konvoj megindult, egy rövid közjáték azonban megállította a menetet: egy öregember odavetette magát az egyik szekér elé. "Ekkora fanatizmussal nem csoda, hogy Dzsingisz háborúkat tudott megnyerni" - dörmögte állítólag az egyik kormánykatona a társának. "A könnyek tengerén át", ahogy egy újságíró fogalmazott, a szekerek lassan kigördültek, és lépésben dél felé araszoltak, a csaknem 400 kilométerre fekvő Jenan irányába.

Jenanban székelte a kommunista párt központi bizottsága. Néhány tárgyalás után, melyekről jegyzőkönyv nem készült, a kommunisták engedélyezték, hogy a menet, nacionalista kontingensével együtt, belépjen a területükre. Mivel Dzsingisz az ő szemükben természetesen kínai uralkodónak számított, ennél fogva az egész mauzóleum kínai relikviákat tartalmazott, ezért Dzsingisz neve mindkét fél számára hamarosan a megszállók elleni kínai ellenállás szimbólumává vált. A kánban persze nem a mongol nemzet és biro-

dalom megalapítóját, hanem a Jüan-dinasztia atyját tisztelték. Az altruista gesztusnak tehát jócskán volt politikai üzenete: a mongolok jobban teszik, ha nem feledkeznek meg arról, hogy Dzsingisz hódításai egyáltalán nem voltak hódítások, legfeljebb kisebb nehézségek, melyek oda vezettek, hogy a kínai többséget rövid időre - nem, korántsem idegen hatalom, hanem - egy kínai kisebbség kormányozta; egyszerűen jobb, ha emlékeztükbe vésik, hogy Mongólia tulajdonképpen Kína része.

Így tehát június közepén a kommunisták gazdagon megvendégtették Dzsingiszt. A tevék szekereket egy nyolc gépkocsiból álló konvoj váltotta fel, minden egyes jurtát külön járműre helyeztek, s a sárga atlaszselyemmel fedett koporsót a konvojt vezető kocsik szállította. Nyolc kilométerre Jenantól, Silipu városánál az út mentén 20 ezer ember várta a menetet, mely egy földszíntett ravatalozócsarnokhoz érkezett. Itt egy hatalmas felirat hirdette, hogy Dzsingisz "A Világ Oriása", s mellette rímbe faragva ez állt:

"A mongol és kínai nemzet még szorosabb szövetségben
Végsőkig folytatja harcát Dzsingisz kán szellemében."

Egy boltív is emelte a hely pompáját - rajta felirat: "Üdvözljük Dzsingisz kán koporsójánál!" -, s a boltíven túl volt a kegyhely, koszorúkkal borítva, melyek közül az egyiket maga Mao küldte. Magas rangú pártfunkcionáriusok és katonai előjárók tucatjai tisztelegtek a négy órán át tartó ceremónián, melynek fénypontja a pártfőtitkár, Cao Liru "szenvédélyes" gyászbeszéde volt.

A szónok Jüan Tajcut dicsőítette (a Jüan-dinasztia első uralkodóját, azaz Dzsingiszt), akit "a világ hőségének" nevezett. És persze a hajdani uralkodó személyét nyomban összekapcsolta a kommunista párt aktuális célkitűzésével, a "mongol és kínai nép egyesülésére és a végsőkig tartó ellenállásra" buzdítva hallgatóságát. Másnap a konvoj déli irányba indult tovább, útját ismét hatalmas nézősereg kísérte figyelemmel. (Jenanban ezzel nem értek véget az ünnepi megemlékezések; a következő tavasszal a város megnyitotta saját Dzsingisz kán-émléksarnokát, amelyhez egy szobrot, egy táncoló sárkányt és számos falfestményt is készítettek.) Így kell hát bánni egy barbár hódítóval: visszaható hatallyal megváltoztatni nemzetiségét, s megtenni őt a kínai kultúra, a lelkielő és az egység szimbólumává.

Három nappal később a díszmenet ismét a nacionalisták hatókörébe került. Hszianban a nemzeti elkötelezettségűek olyan fogadást adtak a tiszteletére, amely messze túltett a riválisokén. A menet üdvözlésére 200 ezer ember lepte el az utcákat. Az esemény tiszteletére 1 tehenet és

27 birkát áldoztak. Meglepő megnyilvánulás volt ez; éppen Kína szívében, ahol kevés mongol élt. Annak idején Dzsingisz tönkretette a térséget, a köznép mégis a hatása alá került, hiszen Dzsingisz - jóllehet csak a halála után - kínai uralkodóvá vált, az itt élő emberek pedig nagy tisztelettel adóztak az ősöknek - márpedig Dzsingisz vitathatatlanul nagy előd volt, még ha nem is az övék. Így hát az emberek letérdepeltek, és kereplőket forgatva üdvözölték az elhaladó díszmenetet.

Július elején a menet újabb 500 kilométert tett meg, s megérkezett a Lancsou-hegytől délre fekvő Hszingiong-hegyek oltalmába, Dongsan Dafo Dianba, a buddhista templomhoz, mely a következő tíz esztendőre a mauzóleumnak otthont adott.

1949-ben kommunista csapatok érkeztek a helyszínre, hogy elboronálják a polgárháború nyomait. A mauzóleumot újból arrébb költöztették, 200 kilométerre nyugatra, Taer Si 16. századi nagy tibeti kolostorába, ahol szerzetesek zsolozsmázva és imádsággal várták az ereklyéket. A nacionalisták Tajvanra menekültek. A japánok eltűntek, mandzsúriai és mongóliai bábregsimjükkel együtt. Az Ég, minden jel szerint, új mandátumot osztott - Maónak!

A következő öt évben a kommunista párt a földreformokkal és hasonló forradalmi ügyekkel volt elfoglalva. Belső-Mongólia saját kommunista hadura, Ulánhu kezén volt.

Még a háború előtt a kommunisták egyetértettek abban, hogy a kisebbségi térségek, ha úgy kívánják, elszakadhatnak Kínától. De ez már a múlté volt; az új Kínában erről szó sem lehetett. A kommunisták azonban bizonyos helyi autonómiát hajlandók voltak elismerni, és Ulánhú a mongol követelésekkel el is ment a lehetséges határokig. A mongolok az új Mongol Autonóm Régió népességének ekkor már pusztán 15 százalékát tették ki - azon a területen, amely egykoron teljes egészében az övék volt! -, ám a közigazgatást sikerült kezükbe kaparintaniuk. Ez mérsékelte az állattartó gazdák, lámák, nemesek kiirtására irányuló forradalmi hevületet. Persze voltak kivégzések; akadtak rettegő gazdák, akik állatállományukat inkább leölték, semmint hogy beadják a közösbe; de Ulánhu mérsékelt politikája - "bánj kesztyűs kézzel a gazdákkal!" - lassan normalizálta a helyzetet. Megfontolt lépések voltak ezek a "fejlettebb" szocializmus felé.

A mongolbarát vezetéssel és azzal a célkitűzéssel, hogy a népet föl kell készíteni a további változásokra, a hivatalnokok a mauzóleum ügye felé fordultak. Mongolok és kínaiak egyaránt úgy vélekedtek, hogy Dzsingisz néhány kopott sátornál mégiscsak valami rangosabb és tartósabb emlék-

helyet érdemel. így született meg egy vadonatúj mauzóleum terve, 1,2 millió júanos költségvetéssel és azzal, hogy az épületet az eredeti helyen kell fölállítani.

1954 tavaszán a hős ravatalát és relikviáit teherautókkal és vonattal visszaszállították az Úr Kertjébe, és április 20-án elhelyezték az alapkövet. A ceremóniát maga Ulánhu tisztelte meg jelenlétével. Május 15-én, a legfontosabb szertartás napján gerek lepték el a környező legelőket, halomba gyűltek az áldozati bárányok, és látványos emlékünnepséggel jelezte a mauzóleum újjászületését. Egy pártbürokrata "reakciónak" bélyegezte a Kuomintangot, és követelte, hogy a relikviákat szállítsák vissza a korábbi helyre.

1956-ban elkészült az új templom.

Az idegen, amikor belép egy ismeretlen szentélybe, helyénvaló, ha mindenekelőtt kellő alázatot tanúsít, különösképp, ha nem ismeri a rituális szokásokat. Dzsorigt azonban tudja az illetet. Előzetesen fölkészített minket, hogy valamivel adóznunk kell Dzsingisz szellemének. A bejáratnál sorakozó ajándékboltok egyikében egy rőf kék selymet - khatagol -, egy üveg vodkát és egy doboz teát vásároltunk. Egy ormótlan Dzsingisz-szobor mellett elhaladva nekivágunk a 99 lépcsőfoknak - 99 a száma a kisebb szellemeknek, akik a mindenható istenségeknek vannak alárendelve -, fenyők és ciprusok között megérkezünk a templom bejáratához, melyet kiállítási csarnokok lőrészekkel ellátott paravánja védelmez. Azon túl egy hatalmas, kövezett udvarra érünk, legalább 100 négyzetméteres területre, mely magát a templomot veszi körül, pontosabban a két kupolás oldalszárnyal ellátott központi kegyhely épületegyüttesét.

Utólagos okoskodással persze könnyű visszafogni a csodálatot. Igen, azt a három cseréptetős kupolát, arany mezőbe illesztett, vasmacska mintázataival nyilvánvalóan a mongol ger ihlette. Csakhogy a mongoloknak nincs saját, eredeti építészetük; minden a tibeti buddhizmusból ered, amely viszont saját kínai hagyományaiból merített. Így aztán ez egy 1950-es kísérlet arra, hogy mind a három építészeti elemnek egyszerre szolgáltasson igazságot. A három pagoda stílusú épületet balettszoknyaszerűen fölfelé kunkorodó ereszeivel szolid folyosók kötik össze, mintha a tervező ezen a ponton egyszerűen kifogyott volna az ötletekből.

Nos, a tervezés aligha érdemel különdíjat. Ami viszont kétségkívül Ulánhu embereit dicséri, az a helykiválasztás - a hatalmas térben rejülő drámai hatás. A templom, mint egy zöld foglalatba helyezett ékszer a domb tetején, mintha egyenesen felkínálna a Kék Égnek. Az izzasztó lépcsősor után, a bejárat kapu ikonszerű hatása alatt - mint az orto-

dox templomok ikonjai: hol elrejtik, hol föltárják a misztikumot - a hatalmas udvaron lépdelve úgy érzem magam, mintha valami olyan felé közelítenék, ami túlmutat a pusztá halandóságon.

És odabent az istenség maga, hatalmas, finoman kidolgozott márványszobor, egy négy méter magas Buddha-alak, alatta sárkányos szegélydísz. Darhat mongolok egyenruhában és barna nemezkalapban posztolnak, mint házőrző ebek. Egy tábla figyelmeztet, hogy fényképezni tilos. Kitépik a filmet a gépből, ha valaki meg meri szegni a tilalmat (saját szememmel láttam, amint egy szerencsétlen mongol turista pórul járt). Érzem, ahogy komor tekintetük láttán hitetlenségem visszavonulót fúj.

Egy ifjú darhat, bizonyos Bulag vezet végig minket a derengő márványszobor előtt, s ahogy szemem hozzászokik a félhomályhoz, fölfedezem, hogy a szobor mögött egy hatalmas térképet feszítettek ki, mely a mongol birodalmat ábrázolja, teljes kiterjedésében. Megszeppenve átarszolunk egy hátsó terembe, ahol három jurta áll egy sor zászló alatt, melyek leginkább elrongyolódott karácsonyfadíszekre emlékeztetnek. Ez volt a ravatalozó, a három jurta közül az egyik magáé Dzsingiszé volt, a másik Börtée, az első feleségé, a harmadik Gürbelcsiné, a tangut kánasszonyé, akit másutt gyilkosként tartanak számon, itt azonban imádat övezi hűségéért. Elhelyezzük khatagjainkat és a vodkáspalackunkat. Letérdelünk. Füstölőt gyújtunk. Bulag mongolul imát mormol: "Szent Dzsingisz kán, John és Dzsorigt eljöttek ma hozzád, hogy sírodnál imádkozzanak. Kérünk téged, hogy adj nekik jó szerencsét munkájukhoz."

És ekkor, az imádság nyomán, Dzsingisz szellemének köszönhetően visszanyerem az imént elvesztett hitetlenséget. Mem vitás, munkámhoz éppen erre van szükségem. Ott állok a sokféle szent relikvia közepette. Ott a Szent Íj és a Tegez, a Csodálatos Tejescsöbör és két Szent Nyereg, ezüsttel kivert nyeregkápagombbal. A jobb oldali, magyarázza Bulag, no az volt Dzsingiszé. A bal oldali nyereg egy 17. századi mongol uralkodóé, Ligdan káné. Mindkettő gyanúsán jó állapotban...

Ligdan kán nyerge megér egy kis kitérőt. Dzsingisz nyergének ikertestvéreként jól reprezentálja a birodalmi törekvéseket. Ligdan eleve kudarcra ítélt kísérletet tett a mongol függetlenség visszaállítására a mandzsu hódítással szemben. A mongol függetlenséget azonban végzetesen kompromittálta a belső civakodás, valamint a Kínához fűződő buddhista kapcsolatrendszer. Ligdan a maga összességében próbálta megragadni a dolgokat, s egyszerre minden szeretett volna lenni: kínai császár, a Jüan- (mongol) dinasztia örököse, Dzsingisz utódja, buddhista

szent, némi sámáni beütéssel. A nyereg jól példázza, hogyan igyekezett Dzsingisz lépésről lépésre, relikviáról relikviára leutánozni, miközben a vallást és a politikát valami új egészé kívánta volna összegyúrni. A dolog nem működött. Túlságosan szétaprózta magát, miközben terveit saját mohóságával és arroganciájával tette tönkre. Végül 1634-ben himlőben jobblétre szenderült. Mongólia két évvel később mandzsu kézre került.

Falfestmények ábrázolják Dzsingisz dicső alakját, olyan stílusban, mely leginkább az 1930-as évek divatkliséire emlékeztet: lány elegancia mindenütt, s a szövetek csinos redőkben hullnak alá. Makulátlan ruhaköltemények, tökéletes férfiak és nők. Itt Dzsingisz alakja tűnik fel, amint egyesült birodalma fölött öröklik, amott Kubiláj ruhazza fel nagyapját a birodalomalapítói címmel, miközben Dzsingisz, sárkányokkal az oldalán, odafönt lebeg a Kék Égben. Zenészek soha nem énekeltek boldogabban, szüzek soha nem tetszelegtek büszkébben selyemkendőkkel. Külföldiek nem győztek hódolatukkal és ajándékaikkal adózni, hiszen Dzsingisz volt az a férfiú, aki hidat vert Kelet s Nyugat közé, aki utat nyitott a művészet, a tudomány és a kereskedelem szabad áramlásának, és mindenki számára jólétet biztosított. Holttesteknek nyoma sincs.

A templom egy évtizeden át növekvő sikerrel szolgált, s fénypontját 1960-ban érte el. 1962-ben Mongólia deklaráta Dzsingisz születésének 800. évfordulóját, és nagy ünnepségre készült. Ám az esemény Mongóliában katasztrofálisnak bizonyult. Mongólia szovjet csatlós állam volt. Az oroszok Dzsingisz reakciónak tartották, a kultúra eltiprójának. Az ünnepségeket hirtelen leállították; szervezőit száműzték. Kína azonban pontosan tisztában volt a Dzsingisz-kultuszról húzható haszon jelentőségével, és még ugyanabban az évben az Úr Kertjében soha nem látott méretű szertartásnak adott otthont; 30 ezer ember, zömmel mongol vett részt egy hatalmas ceremónián, mely egyébként tökéletesen beleillett a hivatalos irányvonalba. Belső-Mongólia, erőteljes párttámogatással a háttérben, szilárd bástya lehetett a Góbi túloldaláról fenyegető szovjet fenyegetéssel szemben.

Ám amikor Mao 1967-ben elindította a kulturális forradalmat, Dzsingisz hirtelen kegyvesztetté vált. Az új diktátornak nem volt szüksége múltból eredő kihívásra, már csak azért sem, mert törekvései messze túlszárnyalták Dzsingiszéit. "A hős! - írta Mao egy gúnyversben. - Az Ég egy generációra büszke! Mi mást tudott ő, azonkívül, hogy sasra vadászott?" A kulturális forradalommal Mao szabadjára engedte az idegengyűlöletet. Mongol területeken a mongolok váltak áldozatokká; az elsődleges politikai célpont az úgynevezett Belső-mongóliai Népi Forradalmi Párt volt, amely állítólag Belső-Mongólia számára teljes függetlenség-

get akart, azzal a hosszú távú céllal, hogy magát Mongóliát újraegyesítse, és hozzálásson egy új mongol birodalom kiépítéséhez. A tömegeknek tehát egyesülniük kell a pánmongol fenyegetés ellen - hirdette a hivatalos propaganda. Nehéz idők jártak a mongolokra, emlékezik Dzsorigt. Apja kisvárosi tisztviselő volt; ennek a munkakörnek köszönhetően, hogy a pusztai gerből házba költözhetett. Aztán egyszer csak fordult a kocka, és apját letartóztatták.

- Azért, mert tisztviselő volt? - kérdem.

- Azért, mert mongol volt!

- Bántalmazták?

- Természetesen bántalmazták! Járnit tudott, de a kezét eltörték. És betűket égettek a bőrébe. "Kutyának" nevezték, mert tanult ember volt, és ha én erről beszéltem, akkor engem "kutyakölyöknek" bélyegeztek. "Vörössé" kellett válnunk, mert a "fehér" azt jelentette, hogy iskolázott. - Dzsorigt szünetet tart, emlékeibe merül. - Hosszú történet ez. Sok veszélyes dolog történt.

- Mi a legnyomasztóbb emléke?

- Túl sok nyomasztó emlékem van! Inkább ne beszéljünk ezekről!

A mongol nemzeti és vallási érzület elsődleges szimbóluma a mauzóleum volt, de a kulturális forradalom bürokratáinak szemében ez természetesen a reakciós métely jelképének számított; a hazaárulás forrongó központja, a pánmongolista összeesküvés tűzfészke. 1968-ban a Vörös Gárda lerombolta a palotát, mindent tönkretett: az íjat, a Tegezt, a Csodálatos Tejescsöbröt, a zászlókat, a jurtákat - minden odalett.

Ezeknek a tárgyaknak volt bizonyos méltóságuk, hiszen legalább százévesek lehettek, egyik-másik talán több évszázados is; tönkretételük azonban előidézi azt a szívfájdító gondolatot is, hogy akadhatott közöttük olyan, melynek eredete valóban Dzsingisz korára nyúlik vissza. Nacsung, a Dzsingisz Kán Tanulmányok Mauzóleumi Intézetének vezetője mindenesetre hisz ebben. Mi a helyzet például az ezüstkoporsó tartalmával, amelyről Lattimore-nak azt mondták, hogy az Úr testét vagy hamvait őrzi? Nos, Nacsung nem tud a testről. Hogyan is lehetne benne az a test, amelyet valójában a sztyeppén temettek el, s amelynek pontos helyére csak egy anyateve emlékezett? Nacsung mindössze arra céloz, hogy ez a koporsó tartalmazta "az Úr utolsó leheletét".

- Úgy érti, hogy...? - keresem a szót. - Szóval hogy csak

levegő?

- Nem, nem! A koporsóban volt egy fehér teveszőr-csomó. És ez a szőr-csomó volt az, amely Dzsingisz kán utolsó leheletét felfogta.

Ezt már nem tudom követni. A dolog még mindig úgy fest, mintha pusztán levegőről lenne szó.

- Tudja, a teveszőrön vérnyomokat is találtak.

1960-ig valamilyen oknál fogva elterjedt a legenda, hogy a kán holtteste eltűnt, s pusztán egy véres köhögésnek a nyoma maradt meg utána egy darab teveszőrön, melyet gypjúkendőként arra használtak, hogy letöröljék vele a feleséges ajkat.

- És ott volt még a köldökzsinór. Ezt találták még a koporsóban, ami aztán az imádat tárgyává vált.

- És valóban benne volt?

- Nos, a ládát soha nem nyitották fel. Csak imával tisztelgettek előtte, ahogy mi is ezt tettük most.

- De ezek a dolgok valóban benne voltak?

- Mondom, a ládát soha nem nyitották fel. Csak imádkoztak előtte.

Újra visszajutottunk a mendemondákhoz, legendákhoz, szóbeszéddekhez, "majdnem biztos" mítoszokhoz. De hát volt itt valami, amit mégiscsak lehetett volna ellenőrizni. Képzeljük el, hogy fölnyitják a koporsót - most ne törődjünk azzal, hogy csak két- vagy háromszáz éves! -, és semmi mást nem találnak benne, csak egy maroknyi fehér teveszőrt halvány rozdsaszínű folttal és egy darabka összezugorodott, kiszáradt húsdarabot - micsoda teszket lehetett volna végezni, milyen elméleteket fölállítani! Mára azonban a forradalmi hevület eredményeként semmi esély sem lenne egy DNS-analízisre vagy radiokarbon kormeghatározásra, vagyis semmilyen módon nem lehet ellenőrizni, van-e valami igazságtartalma Macsung szavainak. Majdnem biztos, hogy nincs; de az ember még így sem győz álmélnkodni.

Így tehát a templom az 1950-es évek közepéről származik, a "relikviákat" 1970-ben újraalkották, a nagy márványszobrot 1989-ben fejezték be (ahogy a művész, Jiang Hun kézjegye tanúsítja), úgy fest, hogy az egyetlen "eredeti" elemet az imádságok jelentik, a dalok s maguk a szertartások rituáléi. De még ezek is elvesztek volna az olyan odaadó

emberek nélkül, mint Gurildzsab, egy darhat, aki egész életművét annak szentelte, hogy a Dzsingisz-szertartásokkal kapcsolatos dalokat összegyűjtse. Így emlékszik vissza arra, hogy életműve miként élte túl a nehéz időket:

"1968-ban több mint 70 napra elzártak. Voltak, akiket hosszabb időre is elvittek, akár négy vagy öt hónapra is. Dalaim kis híján odavesztek. Egy napon lakásomon váratlanul megjelentek a Vörös Gárda emberei, hogy házkutatást tartsanak. Írásaimat, jegyzeteimet lefoglalták, és becipeltek a kapitányságra. Rettenetesen aggódtam, hiszen majdnem az összes följegyzett dal ott volt az irataim között. Amikor a fegyveresek elmentek ebédelni, rám zárták a szobát, ahol az összes anyagom volt, a dalokat hamar kivettem a többi közül, és a zsebembe csúsztattam őket. Mivel korábban már megmotoztak, abban reménykedtem, hogy nem kutatnak át újra.

Szerencsére így is történt. Háromnapos elzárás után beengedték hozzám a feleségemet, aki hozhatott némi élelmet. Bejöhettek a zárkámba, de azzal a kikötéssel, hogy csak kínaiul beszélhetünk, mongolul egy szót sem. Attól tartottak, hogy információkat cserélünk mongolul. Amikor észrevettem, hogy az örök másfelé figyelnek, a kottákat gyorsan becsúsztattam feleségem táskájába, és a lelkére kötöttem, hogy tegye őket egy kevésbé fontos helyre, mondjuk, a kamrába, ahová a következő házkutatásnál talán nem néznek be, és fontos az is, hogy a hely száraz legyen... Ahogy hazaengedtek, első kérdés az volt a feleségemhez: hová tette az iratokat? Azt felelte, hogy a kamrába, a szarufa és a tető közé. A köteget egy rongydarabba csomagolta, és így illesztette be a résbe. Ahogy kivettem a jegyzeteket, azonnal másolatot készítettem róluk... Hát így őriztem meg a dalokat, melyek máskülönben örökre elvesztek volna."

- Semmi más nem maradt?

- A nyereg eredeti - mondja Nacsung. - Egyedül azt sikerült megmenteni.

Azt viszont Nacsung se tudja, hogyan. Ő még alig múlt negyven, és itt tulajdonképpen messziről jöttek számít. Minden olyan régen volt. Ha többet akarok tudni, Szajndzsirgallal kell beszélnem, a templom egykori fő kutatójával, aki ma nyugdíjas.

Szajndzsirgal a közeli városban él, egy takaros kis ház-

ban, kicsiny udvarral körülvéve, egy mellékutcában, üdítő ellentéte a templom komor darhatjainak; szeme ragyog, arca derűs a puhakalap alatt, melyet örökké a fején visel, még bent a házban is. A hetvenes éveinek közepén jár, de erős fizikumával, fiatalos megjelenésével húsz évet nyugodtan letagadhatna. Nem, ő nem idevalósi, Silingolból került ide tanárként, de fölkelte érdeklődését a Dzsingisz-kultusz.

- Nem vagyok darhat, csak egy a mongolok közül. Ő volt az őszám - mondja, amikor arról mesél, helytörténészként hogyan találta meg élethivatását.

- A Nyolc Fehér Jurta... - vágok a dolgok közepébe.

- Nem feltétlenül nyolc! - javít ki nyomban. - Hagyományosan nyolc sárga kutyával megyünk vadászni, de ez gyakran hatot vagy tizet jelent. A számok gyakran eltérnek. Mélyebb jelentésük van. Ha egy számot kimondunk, az azt is jelenti, hogy a szám jellemzőit a tárgyra ruházzuk át. A jurták csak a mandzsuk idején kapták meg a nyolcas számot (a 17. században). Ki tudja megmondani, hány darab volt a kezdetekkor?

Úgy látszott, hogy Szajndzsirgal olyan erényeket csillogtat, melyeket aligha Dzsingisznek vagy a mauzóleumnak, sokkal inkább saját nagylelkűségének, méltóságának, intelligenciájának és intellektuális szigorának köszönhet. Szavai nem a szertartások és füstölők hangulatát idézték, hanem tényeken alapultak, s azon a tudáson, melyet a polcain sorakozó könyvekből merített. Közvetlensége és világos okfejtése a templomot dogmává és émelyítő önigazolássá tette, mégis ez a dogma volt az, amelybe mélyen elmerült, hogy egész szakmai munkásságát a rítusok, imádságok, énekek és hitek tanulmányozásának szentelhesse.

Mindez nem ködösítette el tárgyilagosságát.

- Legtöbben errefelé Dzsingiszt istenként látják. De nem veszik észre benne az embert. Én viszont csakis az embert tiszteltem benne, azt az embert, aki képes volt népét egyesíteni. Igen, én is részt veszek a szertartásokon, én is leborulok előtte. Imádsággal azonban egy emberi lény előtt tisztelgek, valahogy úgy, ahogy a mongol gyermekek apjukhoz, anyjukhoz és ősikhez imádkoznak.

Szajndzsirgal már javában dolgozott életművén, amikor Mao a vörösgárdistákat rászabadította az országra. Látta a suhancokat - fiatal mongol gyerekek voltak mind -, amint rátörtek a templomra, tönkretettek mindent, amit csak tudtak; műemlékeket, jurtákat, relikviákat, mindent - a

nyergek kivételével. Ó, igen, a nyergek! Hogyan menekültek meg?

- Azt hiszem, valaki elrejtette őket a templom kupolájában - mondja, de ő maga akkor nem volt ott a helyszínen.

- Mi történt magával?

- A kulturális forradalom idején le voltam tartóztatva - feleli, mintha csak egy üdülésről számolna be, kacsingatva és derűsen. - Börtönben voltam több mint egy évig, aztán kényszermunkára rendelték, ami néha rosszabb volt, mint a börtön. Kifeszített karral megkötözték, és náddal vertek. Tűz mellé állítottak, s a bőrömet perzselték.

- De miért?

-Mert Dzsingisz kánhoz imádkoztam, és ez bűncselekménynek számított! Azt is rám fogták, hogy a mongol függetlenségi harcosoknak kémkedem, meg hogy orosz kém vagyok. Ez volt az az időszak, amikor a Szovjetunióval nagyon rosszul álltak a dolgok.

- Akkoriban bárkit bármivel megvádolhattak - teszi hozzá Dzsorigt fanyarul.

- A kínaiak azt mondták, hogy minden mongol ellenség - folytatja Szajndzsirgal. - De ez csak ürügy volt.

- Elég oldottan beszél ezekről a dolgokról. Nem érez semmi keserűséget?

Szajndzsirgal fölnevet.

- A kulturális forradalom idején szerzett tapasztalatok jót tettek nekem.

Hirtelen az az érzésem támad, hogy mindent, amit eddig mondott, félreértettem, s hogy ez az ember nem tesz egyebet, mint a régi pártimamalmot pörgeti a kulturális forradalom jótéteményeiről. De szerencsére nem erről van szó. Amikor Szajndzsirgalt 1974-ben, hat gyötrelmes év után szabadon engedték, nem megtört emberként, hanem megújultan jött ki a börtönből.

- Azelőtt elhittük - mondja -, hogy a kisebb nemzetiségeket ugyanazok a jogok illetik meg, mint bármelyik mászt. Ma már látom az igazságot. És mi az igazság? Hogy a nagyok elnyomhatják a kicsiket. És ez fölbátorított. Megértettem, hogy harcolnom kell! a saját kultúránkért. Meg kell írnom őseim történetét.

Rendkívüli elhatározás volt ez, ha figyelembe vesszük, milyen állapotban volt a mauzóleum az 1970-es években; ép-penséggel sóraktárnak használták. Hitetlenkedve nézek rá.

- Igen, sótároló hely volt itt! Tíz éven át! Háborúra készültek.

- Háborúra... - ismétlem rezignáltan. Nem is értem, miről beszél.

- Sót a háborúhoz! Sót kellett tárolni arra az esetre, ha az oroszokkal kitörne a háború.

Elfelejtettem már azoknak az éveknek az örületét, az elvadult kínai-szovjet viszonyt, a határvillongásokat a két hadsereg között az Uzsuri-folyónál, a kormánypropaganda keltette bénító félelmet. Most kezd rémleni valami e félelem távoli visszhangjairól, emlékszem, megvettem Harrison Salisbury The Coming War between Russia and China című könyvét, hogy fölkészüljek az apokalipszisre, mely hála istennek nem következett be.

De amikor Szajndzsirgal könyve, a The Worship of the Golden Chamber végül megjelent, a szerző úgy ítélte meg, hogy messze jár még az igazságtól. Ezért sutba dobta művét, és újból nekirugaszkodott a témának. A bővített kiadás csak most, a közelmúltban jelent meg; Szajndzsirgal fölnyúl a könyvespolcára, levesz egy példányt, és dedikálja. Mongolian Worship - ez élete fő műve, 600 oldalon, aranyborításban, gyönyörűen nyomtatva régi, függőleges mongol írással, melyet Belső-Mongóliában még ma is használnak. A szerző joggal büszke rá; mélységére, harmincévnyi kutatómunkájára, a mű integritására.

- 1949 után az írók elfogadták a marxizmust, és mindent rossznak ítélték, aminek a buddhizmushoz vagy a régi szokásokhoz bármi köze is volt. De a mongol imádságok és szokások tanulmányozásához föl kellett dolgozni a régi dokumentumokat, amelyek még a népköztársaság létrehozása előtt keletkeztek. Ez az, amit én ebben a könyvben elvégeztem.

A Mongolian Worship újabb bizonyíték arra, milyen messzire került a mai Dzsingisz, az imádságokban és rituálékban dicsőített hős a történelmi Dzsingisztől, a hódítások és népirtások rettegett alakjától. A könyv azonban több ennél. Tisztelgés egy olyan ember előtt, akinek eltökélt szándéka volt, hogy megőrzi népe identitását. A kötet egyben a remény szimbóluma, hiszen már önmagában az nagy dolog, hogy a mindent elsöprő kínai kultúrfölény közepette egy ilyen ingatag szubkultúra, mint a mongol, egyáltalán hallathatja hang-

ját. Negyven évvel ezelőtt Szajndzsirgal örülhetett volna, ha élve megússza - már önmagában az ötletet! -, hogy egy ilyen könyvet ki akar adni. Csak van valami javulás.

A hívek többsége, amikor áldozatot mutat be vagy imádkozik, hajlamos Szent Dzsingiszben magát az Istent látni. A Dzsingisz-teológia azonban korántsem olyan egyszerű, derül ki Nacsung szavaiból, amikor a mauzóleumhoz visszatérünk. Ahogy körbejárjuk a templom előtti hatalmas udvart, egy emelvényhez érkezünk, melyen jakfarokkal díszített hadilobogók sorakoznak a mongol katonai erő szimbólumaként. Nacsung, új elemmel gazdagítva ezt a különös hitvilágot, elbeszéli a történetet, hogyan kapcsolódik mindez Dzsingiszhez.

- Hajdanán, amikor Dzsingisz a mongol törzsek egyesítéséért harcolt, nekikeseredett, és az Éghez fordult bánatában: "Az emberek isten Fiának hívnak, mégis kudarcot vallók. Kérlek, Kék Tenger, Kék Ég, adj erőt a győzelemhez!" Hirtelen megdördült az ég, s valami a fák közé esett. Dzsingisz nem érte el az égből pottyant tárgyat, ezért utasította tábornokait, hogy vágják ki az erdőt, és keressék meg az égi küldeményt. Kiderült, hogy egy jakfarkú lobogó hullott le odafentről. Hálából Dzsingisz 81 juhot áldozott, a maradvékot pedig az "égi kutyáknak" (farkasoknak) vetette oda. A lobogó - a szüld - ily módon az egységet támogató Kék Ég jelévé vált, s ettől kezdve a mongolok e zászló alatt indultak csatába. Ezért tisztelgünk mai napig is a szüld előtt.

Nacsung mindehhez hozzáfűz egy következtetést, mely új megvilágításba helyezi a mauzóleumot és a szertartások egészét.

- Az istentisztelet magasabb formája ez, mely még Dzsingiszen is túlmutat. Ha Dzsingisz kán maga is tisztelettel adózott a zászlónak, akkor az még önála is magasztosabb dolog. Magát az Eget jelképezi. És mint ilyen, saját hatalommal rendelkezik. Némelyek azt állítják, ha egy madár elrepül fölötte, az holtan zuhan le.

Eddig a pillanatig azt hittem, hogy Dzsingisz isten volt. Most már látom, hogy az általa lakott panteonnak nem a csúcán helyezkedett el, csak a közelében. Félisten volt; nem Zeusz, hanem egy Nagy Sándor, akit bizonyos hindu rítusok szerint imádtak. És még rejtélyesebb utalással egyfajta Szentháromság - Atya, Fiú, Szentlélek - is tükröződik a Kék Ég, Dzsingisz és a Zászló hármasságában. No de ezzel már túl mélyre merészkedtünk. Olyan témához érkezünk, amely a templom bentlakó teológusának, Saraldainak az asztala; ő tudná megvilágítani e komplex kérdéskör következő szintjét. Saraldai azonban éppen Ulánbátorban

tartózkodik. Ha szerencsém van, ott talán megtalálom, és kifaggathatom a mongol Szentháromság rejtjelmeiről.

Akár egy katedrális, a mauzóleum több, mint rituálék és legendák fókuszpontja. Turistalátványosság is, méghozzá az idegenforgalmi kiadványok szerint az egyik legvonzóbb Kínában. Jóllehet a tömegturizmus kitaposott útvonalaitól túl messzire fekszik, az évi 200 ezer látogató utáni bevétel gondoskodik az intézmény finansziális háttéréről, különösen most, hogy Kína is kezd belekóstolni a kapitalizmusba és a magánosításba. A látogatók zöme kínai, a beruházók is kínaiak, a haszonélvezők azonban mind mongolok. Ez aztán megint egy olyan szál, amely a mongol nemzeti identitás szövevényes gombolyagához vezet.

A mauzóleumtól félmérföldnyire, lenn, a nyílt legelőn egy gertábor tanyázik, ahol a turisták szállást kaphatnak, ehetnek-ihatnak, lovagolhatnak. A hosszú ebéd és a túl sok pohárköszöntő után Nacsung a feszültségekről és a változásokról beszél, melyekkel a mauzóleumnak szembe kell néznie. Hárommillió jüan folyik be az adományokból és a belépőjegyekből, s ez alig elegendő a fenntartásra, a város 3000 lakosára és az 500 darhatra, akik mindmáig ebből élnek, és a templomban teljesítenek szolgálatot. Terv az van, temérdek. Méhány éven belül felépül itt egy nagy szálloda. Költségeit 200 millió jüanra becsülik, a beruházás részint kormánytámogatással, részint magánbefektetésekből valósulna meg. Ám a fejlesztéshez térre van szükség, üres területet azonban csak a legelők kínálnak, a legelők viszont a pásztorokéi. Ahhoz tehát, hogy az állandóságot és a prosperitást biztosítani lehessen, a legelőket el kell venni a mongol pásztoroktól, a pénzt pedig meg kell szerezni a kínaiaktól. És hogyan lehet ezt végrehajtani, olyan formában, hogy a hely szelleme és a kínai turisták inváziójának visszahatása egyensúlyba kerüljön?

- Ha folytatjuk a tervet, akkor mongol stílusban kell fejleszteniünk. Lóversenyeket kell rendezniünk, és mongol dalokat, táncokat kell bemutatniünk. Mongol várost kell építeniünk, mongol épületekkel és mongol utcanevekkel.

Nacsung elég tisztán érzékeli a helyzet ellentmondásosságát. Mégis úgy véli, érdemes vállalni a kockázatot. Végül is a helyet Dzsingisz neve fémjelzi, s maga Dzsingisz is tett lépéseket azon nép felé, melyet hadaival lerohant, hiszen utóbb tudvalevően kínai hivatalnokokat alkalmazott. Hidat képezett a kultúrák között. Kis szerencséjével és ügyes vezetéssel ez a közösség saját hőse igaz tükörképévé válhat - holttestek nélkül, persze.

De vajon van-e még ereje Dzsingisz szellemének? Nos, ez itt nem a csodák helye, ahol a vakból látó lesz, a béna járn

kezd. S még csak azt se lehet mondani, hogy az emberek azzal a bizonyossággal kezdenek imájukba, hogy fohászuk meghallgatásra talál. A legtöbben azonban titkon mégis-csak gyanítják, hogy Dzsingisz mindmáig közvetít ég és föld között, és alkalmanként közbenjár, ha illőn kéri erre.

Kérdezem Nacsungtól, vajon az emberek hisznek-e abban, hogy Dzsingisz szelleme segít rajtuk.

- Bain, bain, bain! (Hogyne! Hogyne! Hogyne!) Az emberek hisznek abban, hogy Dzsingisz szelleme áldást hoz rájuk. Ez a hely nem gazdag, de minden család áldoz, és hasznukra válik a Dzsingiszhez mondott imádság.

Ám ha nincs meg az odaadás, akkor jön a szenvedés. A darhat Gurildzsab így emlékezett 1993-ban:

- Mindazok, akik Dzsingisz ellen vétkeztek, és a kulturális forradalom idején a mauzóleum tönkretételében tevékenyen részt vettek, mára valamennyien halottak. Velem egyidős volt majdnem mind. Magam láttam, ahogy egymás után haltak meg. Egyik sem természetes halállal. Az egyik valami szélhűdésfélét kapott. Nyolc vagy tíz napig mozdulni se tudott, aztán meghalt. A másoknak háromszorosára dagadt a feje, és úgy halt meg. Igen, ez volt a büntetése. Korábbi zászlós magisztrátusunk ennek a lázadó csapatnak volt a vezetője. Később azzal vádolták meg, hogy tagja a Mongol Népi Forradalmi Pártnak; véresre verték, és úgy ölték meg, hogy egy hosszú szöveget ütöttek át a fején. Felesége, lánya meghalt, fia megőrült. Egy másik... beleesett egy pöcegödörbe, és megfulladt.

Mindenkinek megvan a maga története Dzsingisz hatalmának igazolására. Katonák egy csoportja megszegi a tabut, és megöl két kígyót a mauzóleumban - autójuk karambolozik, hat ember meghal. Egy fiatalember egy rituális ünnepen lerészegedik, levizeli a falat - ugyanezen az éjszakán meghal a felesége. A kulturális forradalom utáni időkben tévedésből elmulasztanak egy ceremóniát - juhok megbetegszenek és elpusztulnak. Így sorjáznak a történetek; valamennyinek ez az üzenete: vigyázz! Dzsingisz a halálában is hatalmas, akárcsak életében volt!

És végső soron Dzsingisz nem az, aki életében volt, vagyis bosszúálló szörnyeteg, hanem maga a jóságos hatalom. Gurildzsab szavaival:

- Ha nekünk, darhat mongoloknak bármi gondunk van, vagy válságba jutunk, vagy ilyesmi történik velünk, akkor mindig Dzsingiszhez fordulunk, s imádságunk olyan hatásos, hogy rendszerint minden jóra fordul.

* * *

TIZENHATODIK FEJEZET

A sírvadászok

Dzsingisz sírjával kapcsolatban az egyetlen biztos pont, hogy nincs biztos pont.

A Jüan-si, A Jüan-dinasztia története följegyezi, hogyan zajlottak a császári temetések. Amikor a kíséret a temetési helyet elérte, "a kiásott föld már rendezett földhányásokban púposodott. Amikor a koporsót leengedték, a sírgödört betemették a fölhalmozott göröngyökkel. Ha maradt még föld, azt messzire elszállították." Egy európai megfigyelő, Johannes de Piano Carpini szerzetes, aki 1240 körül járt Karakorumban, a következőt írta: "Ezután betemetik az odú előtt tátongó gödört, visszarakják úgy, amint előbb volt, azért, hogy a helyet ne lehessen utólag megtalálni." (Gy. Ruitz Izabella fordítása.)

Hogy mindez Dzsingisz esetében pontosan hol zajlott, nos, éppen ez a nagy kérdés! Valószínűnek látszik, hogy a temetésre a Dzsingiszt védelmező istenség természetes temploma közelében, Burkan-kaldunban került sor, vagyis - ebben szinte mindenki egyetért - a Hentij-kánban. A Titkos történet nem szól róla, de számos más forrás a Burkan-kaldunt említi a temetés helyeként. Az egyetlen majdnem kortársi forrás bosszantóan homályosan fogalmaz. 1235-36-ban a Szung-udvar követeket küldött Dzsingisz utódjához. A két nagykövet, Peng Tája és Hszü Ting azt állította, hogy ők látták a helyet, ahol a hadvezért eltemették. "A mongol síroknak nincs sírhantjuk" - írta Peng. "Lovakkal tapostatják le a területet, amíg az olyan lapossá nem válik, mint a környező puszta. Csak Temüdzsin sírhelyénél emeltek cölöpöket (vagy tűztek ki nyilakat), egy 30 li (16 kilométer; de hogy ez kerület vagy átmérő, az nem tisztázott) nagyságú térségben, és a helyet lovasok őrzik." Peng társa hozzáteszi: "Láttam, hogy Temüdzsin sírja a Lu-kou folyónál van, s a sírt hegyek és folyók veszik körül. A hagyomány szerint itt született Temüdzsin, és ezért temették el itt, de hogy ez valóban igaz-e vagy sem, azt nem tudom."

Két szemtanú leírása ez, mindössze kilenc évvel a temetés után; de tulajdonképpen mit is láttak ők? Egy lezárt, jelképes területet örökkel? Ők ketten határozták meg a 16 kilométeres körméretet? Hogyan jön össze a 16 kilométeres kör, a sírt taposó lovak és a folyó a hegyi temetéssel? És ami a legkínosabb az összes között: mi a csoda volt ez a Lu-kou folyó? Néhány nagyobb folyónak kínai és mongol nevet is adtak, és a Lu-kuo elnevezés, ami azt illeti, igen közel áll a Lu-csuhoz, utóbbi pedig a Kerülen egyik kínai vál-

tozata. Ám ahogy minden mongol tudja, Dzsingisz az Ononnál született, nem a Kerülemnél, így tehát a két látogató aligha végzett túl alapos kutatásokat.

Gyanítom, az történhetett, hogy a két diplomata megkérte a vendéglátókat, mutassák meg nekik Dzsingisz sírját. Azt azonban egyikük se tudta, hogy gyakorlatilag lehetetlent kérnek, hiszen a sírhelyet titokban kellett tartani, s nem véletlenül őrizték szigorúan a térséget mindaddig, amíg a tényleges helyet már senki nem tudta azonosítani. Másfelől kínos lett volna ilyen magas rangú vendégek kérését megtagadni. Ezért aztán a két kínait Karakorumból ellovagoltatták a Hentij-hegyekbe. Nagyjából a valódi helyre vitték őket, a folyó nevét azonban kissé eltorzították, és adtak néhány hasonlóan elferdített információt, távolról mutattak néhány lovas harcost, végül sajnálattal közölték, hogy a szent területre tilos a bemenetel. Nem mintha bármit is láthattak volna, hiszen a lovak mindent simára tapostak, s a térséget addigra már beültették facsemetékkal.

De még ezek a finoman elferdített információk is elkezdtek kiszivárogni a mendemondákba és szóbeszédbe.

Marco Polo ötven évvel később arról ír, hogy: "... minden Nagy Kán az első kánnak, Dzsingisznek leszármazottja. Mikor elhunynak, mindegyiket a hatalmas Altaj hegységbe viszik eltemetni." ugyanez a földrajzi név bukkan fel csaknem négy évszázaddal később Szagang történelmi munkájában. Ő ezt írja: "az Altaj árnyékos és a Hentij-hegység napos oldala" között temették el a holtat. Ez a meghatározás persze annyira homályos, hogy gyakorlatilag használhatatlan. A modern történészeknek lényegében mindent előlről kellett kezdeniük.

Hogy hol fekszik a sír, az csak az egyik megválaszolatlan kérdés. A másik: mi volt a sírban? - már ha egyáltalán létezett ilyen. A tárgyi bizonyíték most sem segít. Dzsuvaini, aki történelmi munkáját az új mongol fővárosban, Karakorumban, mindössze 25 évvel Dzsingisz halála után kezdte írni, azt állítja, hogy miután a mongol fejedelmek Dzsingisz halála után Ögödejt a kán utódjául választották, az új uralkodó elrendelte, hogy "holdfény-szüzekből, kiknek jelleme tiszta, szépsége édes és elragadó [...] ki kell választani 40 hajadont [...] és drágakövekkel fölékszerelve, finom szövésű, díszes ruhákba öltöztetve, arra kiválasztott lovakkal együtt a kán lelkével kell egyesíteni őket".

Ez korántsem elképzelhetetlen, hiszen Kínában és Közép-Ázsia-szerte még a buddhizmus elterjedése előtt Ősi szokás volt, hogy közharcosokat, szolgákat, feleségeket, ágyasokat és állatokat megöltek, hogy kövessék uralkodójukat a túlvilágra. Anjangban, a Kr. e. 14. századbeli Sang-

dinasztia fővárosában a turisták egy teljes mauzóleumot láthatnak rabszolgák és lovak csontjaival, harci szekerek maradványaival teletömve. Az áldozatokat olykor élve temették el, s ezt a szokást hivatalosan csak a 17. század végén tiltották be. A buddhizmus térhódítása előtt széles körben ismert volt, hogy a mongol kánokat fegyvereikkel, ruháikkal, ágysaikkal és vagyontárgyaikkal együtt temették el.

Ezek azonban kétes bizonyítékok. Az említett szokásokat egyetemes összefüggéseiben soha nem vizsgálták, az eredeti tárgyakat gyakorta másolatokkal helyettesítették (mint ahogy Csin Si Huang-ti, az Első Császár híres terrakotta hadserege és annak jóval kisebb változata a kujjangi múzeumban is ugyanezt példázza). Igazából soha egyetlen mongol sírboltot sem találtak, mely áldozati tetemetek és kincseket tartalmazott volna. És Szagang sem azt állítja, hogy a 40 holdfényhajadont a kánnal együtt temették el, ami azt is jelentheti, hogy a koporsó fölfedezése a temetés után legalább egy évvel később történhetett, az ezzel óhatatlanul együtt járó biztonsági kockázatokat is vállalva.

A hagyomány és a tárgyi bizonyíték hiánya ellenére a sírvadászok körében makacsul tartja magát a nézet, hogy Dzsingisz fegyvereivel, asszonyaival, rabszolgáival, lovaival és fél Eurázsia gazdagságának teljes vértetével együtt kellett hogy eltemessék. A sírhely a kincskeresők és történészek Szent Gráljává vált. Sokan úgy vélik, hogy fél Eurázsia egykori urának sírja minden bizonnyal Tutanhamonéval vetekszik. Valójában a kutatás nem pusztán egyetlen sír, hanem egy egész nekropolisz után folyik; a mongol Királyok Völgyét keresik, ahol Dzsingisz családja és örökösei, beleértve Kubilajt is, nyugszanak; asszonyaikkal, ágysaikkal, rabszolgáikkal, lovaikkal és az Örök Ég tudja, miféle arany- és drágakő kincsekkel, ruhákkal, fegyverekkel együtt. Dzsingisz ma jó üzlet Mongóliában. Látogatók ezrei jönnek minden évben, hogy kalandosnak ígérkező, fizetett turistautakon ellátogassanak szülőhelyére, akadnak, akik lóháton érkeznek, s az se számít különösebben, hogy valójában senki nem tudja, hol is van ez a bizonyos sírhely.

A kutatásban hatalmas lehetőségek rejlenek. Ha a sír valóban létezik, és egyszer meg is találják, az forradalmasítani fogja a régészetet, a kutatást és persze a készpénzforgalmat is, továbbá - mivel Kína Dzsingisz saját magáénak tekinti - a nemzetközi kapcsolatokat is. Már létezik Dzsingisz kán Egyetem és Dzsingisz kán Kutatóközpont. Ha a sírt fölfedeznék, megmozdulnának az alapítványok, óriási összegek ömlenének be, jórészt dollárban, a már működő és a hirtelen nyilván gomba módra elszaporodó új intézetek legnagyobb gyönyörűségére. Egyetemek versengenének az idegenforgalmi társaságok fölötti ellenőrzésért, a kormány a

döntőbíró szerepében tetszeleghetne, megpróbálná megkaparintani a külföldről beáramló tőkét, alighanem sikertelenül, ha a jelenlegi privatizációs lázból és a vesztegetések gyakoriságából indulunk ki. Alkalmankénti kísérletek már most is tapasztalhatók a mongol kormány részéről a kutató-sok ellenőrzésének megszerzésére, ám ez kemény feladat, mivel a szabályozás azt jelentené, hogy pénzt kellene költeni, a turizmust pedig korlátozni kéne. A feszültség viszont egyre nő, hiszen sokan vannak, akik azzal érvelnek, hogy már maga a kutatás is szentségtörés, és az idegeneket ki kellene zárni egy olyan dologból, ami ilyen intim módon kötődik a nemzet gyökereihez.

Mindezen szenvedélyek egy olyan sír körül kavarnak, melynek még a létezése is vita tárgyát képezi, hogy a helyéről ne is beszéljünk. A temetkezési helyről számos kiváló kutató írt elemzéseket, és többségük egyetért abban, hogy az eredeti helyszín a Burkan-kaldun "napos oldalán" - a kedvező, déli lejtőjén - lehetett, a mai Hentij-kánon, ahogy Szagang utal rá, noha egyértelműen nem mondja ki. Ugyanakkor vannak tekintélyes mongol kutatók, akik még mindig kétségbe vonják, hogy a Burkan-kaldun azonos a mai Hentij-kánnal. De még ha feltételezzük is, hogy így van, egy olyan hegláncról van szó, melynek két legmagasabb csúcsa (2362 és 2452 méter) egy hatalmas, 20 kilométeres peremmel kapcsolódik egymáshoz. A szalmakazalban keresett tű tehát bárhol lehet ezen a nagy kiterjedésű déli lejtőn; egy 100 négyzetkilométeres térségben, erdővel borított hegláncokon, tözeges fennsíkokon, meredek völgyekben, csupasz meredélyeken, ahová ösvény sem vezet - olyan helyen, melyet nehéz megközelíteni, s ahonnan talán még ennél is nehezebb visszatérni. Kövezett út legközelebb Mőngőnmőrt városában található, 70 kilométerre innen.

Mongólia 1924-ben a világ második kommunista államává vált, s 1992-ig, a következő forradalomig meglehetősen zárt ország volt; s tekintve, hogy a körülmények elég kegyetlenek - télen jeges, nyáron mocsaras a táj -, nem meglepő, hogy a legutóbbi időkig túl sok minden nem történt Dzsingisz sírjának feltárása ügyében.

Az első, aki megtörte a jeget, egy keletnémet kutató volt a lipcsei Marx Károly Egyetemről, bizonyos Johannes Schubert, aki mongol kollégájával, Perlee-vel egy egyhetes expedíció során föltérképezte a hegyet.

Schubert volt az első európai, aki megmászta a hegyet, és az expedícióról készült beszámolója részletesen feltárja, milyen kemény feladatra vállalkozott. Mindez 1961-ben történt, mégis úgy hangzik, mintha valamikor a középkorban játszódott volna.

Schubert expedíciója Möngönmörtből indult, 4 helyi mongol társaságában, akik 13 lóval alkottak egy karavánt. Libasorban tudtak csak utat vágni maguknak a fűzfabokrokon, többször oda-vissza átkeltek a Kerülenen - egy 65 éves ember számára elég komoly erőpróbát jelenthetett mindez. Második este az egyik kísérő, Dámba egy szarvas üldözése közben elesett, s órákba tellett, mire sérült karral sikerült a táborba visszatámolyognia. Másnap egy bozóttal benőtt, roskatag sírdombhoz értek, melynek 95x65 láb" volt az alapterülete, magassága pedig 8 méter. Schubert elgondolkodott: hegyek, víz, sűrű erdő, s mindez Burkan-kaldunhoz közel - ez lenne hát Dzsingisz sírja? A magának föltett kérdésre végül nemmel válaszolt, s úgy vélekedett, hogy a sírdomb szinte bizonyosan a hun időkből származik, s arra utal, hogy évszázadokkal Dzsingisz előtt a hunoknak lehetett itt temetkezési helyük.

Aztán továbbhaladtak a Bógd (Szent) folyó fölötti hegyháton, amikor a helyi vezetők medveürülékre bukkantak, és távolról jávorszarvast láttak. A Hentij-hegy lábánál találtak egy rönkökből és bozótból összetákolt ovoot, ahol a helybeliek kenyérdarabokat, cukrot, aludttejet helyeztek el. A kommunista rosszallás itt, úgy látszik, nem tudott gátat vetni a Dzsingisz-kultusznak. Letáboroztak, s itt töltötték a harmadik éjszakát; a sérült Dámba ragaszkodott ahhoz, hogy vadászni menjen, megint elesett, és ezúttal eltörte a lapockáját. Egyik társa lóra pattant, és visszavágtázott a hetven kilométerre fekvő Möngönmörtbe, hogy orvost hozzon (a lovas, az orvos és egy asszisztens három nappal később érkezett meg). Mindeközben egy másik vadász jávorantilopot lőtt, és az elejtett vadat a lovához kötve húzta a táborhelyre. Az állatot földarabolták, nyársra tűzték, és mindannyian jóllaktak a húsból, erőt gyűjtve a másnapi hegymászáshoz.

Nehéz menet volt: sűrű erdő, vastag aljnövényzet, kidőlt fák, kilazult kövek és legfeljebb szarvascsapásnyi nyomvonal. Egy bozótos fensíkon újabb ovoohoz érkeztek; három lábon álló vasüstöt találtak itt és egy bronztartályt. Félkör alakú cserepek, agyagedényszilánkok, szögek, kampók hevertek szerteszét. Schubert úgy vélte, hogy annak a templomnak a maradványaihoz érkeztek, melyet Kamala, Kubiláj unokája építtetett a 13. században.

Még följebb, ahol a fák már karcsúsodtak, sík területre bukkantak, ahol "elszórtan üregek látszóttak, melyek nagy szikladarabokkal voltak feltöltve, s az üregek között gyér moha nőtt". (Jegyezzük meg ezeket az üregeket; később fontos szerepük lesz!) A mongolok tiszteletteljesen leszálltak lovukról. És végül a hegytetőn ismét ovookat találtak, a fő helyen páncéldarabokat és különböző lámaista szertartás-

hoz való tárgyakat leltek. Schubertnek itt már nem volt kétsége afelől, hogy a történelmi Burkan-kaldunon járnak. Vagyis valahol ezeken a lejtőkön kell lennie Dzsingisz sírjának, vonta le a következtetést a német kutató.

Szóval, ez a kutatás nem amatőröknek való. Maguk a mongolok semmi esetre sem amatőrök, amikor saját országukat kutatják, viszont hiányoznak a korszerű régészethez szükséges legmodernebb technikai eszközeik. Ezek megszerzésére csak 1990 után, a kommunizmus bukását követően nyílt meg az út, amikor az országot megnyitották a külföldiek előtt.

A japánok voltak az elsők, akik a lehetőséget megragadták, az úgynevezett Három Folyó Projektjükkel - ennek keretében vizsgálták át radarral a régi mongol fővárost, Avragát. Mivel a négy évig tartó vállalkozás támogatója egy újság, a Jomiuri Simbun volt, mely a publicitás révén óhajtott megtéríteni a befektetését, ezért aztán nem volt hiány csinnadrattában. A bevezető cikket egy neves japán régész, Namio Egami írta, aki nem kevesebbet állított, mint hogy a projekt célja - Dzsingisz sírjának megtalálása - "akkora jelentőségű, hogy a világtörténelem új kezdetét jelezheti". A vállalkozás Dzsingisz ősi szülőföldjéről, a három folyó - Kerülen, Ónon, Tula - vidékéről kapta nevét, s méretei igazán lenyűgözők voltak; 50 résztvevővel, talajt átvilágító radarral, speciális kamerákkal, globális helymeghatározó rendszerrel, gépkocsik és helikopterek sokaságával vágta neki a feladatnak. Ekkora pénzügyi fölbuzdulás láttán a Mongol Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete is följajánlotta támogatását.

A munka 1990 tavaszán kezdődött, ám furcsa módon kezdettől fogva elég felületesen zajlott. Természetesen a Burkan-kalduntól (Hentij-kán) indultak. Alulról közelítve a kutatócsoport fölfedezte a kamalai templomromokat; helikopterrel landoltak a csúcson, s egy órát töltöttek a helyszínen. Ők is regisztrálták a 200-300 kőhalom létezését, melyekről korábban Schubert beszámolt (nem mintha az expedíció tagjai közül bárki is olvasta volna Schubert följegyzéseit). Semmiféle ősi sírboltnak nem találtak nyomát - ami csöppet sem meglepő, hiszen meglehetősen felületesen jártak el. Senki nem vállalkozott arra, hogy lemerészkedjen a hegytetőről, mint ahogy a hegy aljáról sem mozdultak el egy kósza kirándulás kedvéért, így aztán senki nem látta azokat az "üregeket", amelyeket Schubert a hegy középső szintjén fölfedezett.

A projekt azzal folytatódott, hogy a Burkan-kaldunt elhagyva sírhelyek és szerszámok bámulatos sorozatát tárták fel, anélkül, hogy egyetlen jel is utalt volna 13. századi eredetükre. Régészeti szempontból ez a négyéves kutatás

kétségtelenül nagy szolgálatot tett azzal, hogy megmutatta: mennyire érintetlen Mongólia. Ha azonban az eredeti célkitűzést nézzük, a vállalkozás totális kudarccal végződött. A hatalmas költségek aligha igazolhatók a kisebb török sírok százainak megtalálásával vagy azzal, hogy a műholdas megfigyelések, térségi kamerák és radarok segítségével részletes, de teljesen irreleváns leírásokat adott az országról. A Három Folyó kutatócsoport kénytelen volt "föld alatti relikviákat" produkálni s azokat a "világ kincseinek" kikiáltani. Szerencsére két térség mégiscsak kínált valami ígéreteket. Az egyik Avraga, a Dzsingisz előtti főváros: fontos hely, melyet azonban a Három Folyó munkacsoport jelentése meglehetősen szegényes és teljességgel megalapozatlan következtetéssel illet: "Majdnem bizonyos, hogy Dzsingisz kán sírboltja ebben a térségben van." A "kincsek" másik forrása valóban csodaszámba megy - egy hatalmas kőfal, mely a környező hegyek 3 kilométeres hegykoszorúját veszi körül. A helyiek Alamizsnaosztó Falként ismerik, s szinte bizonyos, hogy Dzsingiszhez semmi köze. Ennek ellenére a Három Folyó-jelentés vidáman megjegyzi, hogy a földrajzi megfigyelésekből és az interjúkból (egyiket sem részletezik) "úgy tűnik, hogy Dzsingisz kánt valahol itt (az Alamizsnaosztó Falnál) temették el". A hanyag kutatómunkának más jelei is vannak: Johannes Schubert Y. Schubertként szerepel a jelentésben, a Határsziget nevű hely pedig földnyelvből herceggé alakul át, még hozzá a Titkos történet írójává, aki "Dzsingisz kán temetését szervezte". A kutatócsoport minden pénzt elköltött, két helyet is kinevezett Dzsingisz sírhelyéül, azonos hevességgel érvelt mind a kettő mellett, a legfontosabb helyszínt figyelmen kívül hagyta, s Dzsingisz temetéséről egyetlen új bizonyítékot sem tárt fel - anélkül, hogy alábecsülném a feltárt többi lelet fontosságát, az amatőrizmus és a mellébeszélés, véleményem szerint, aligha vitatható.

A legfurcsább az egészben, hogy éppen a legvalószínűbb temetkezési hely, a Burkan-kaldun/Hentij-kán alapos átvizsgálását mulasztották el. Ráadásul a mulasztást a jelentésben semmivel nem indokolták. Érthetetlen, hogy a valaha is létezett legmegalapozottabb kutatási projekt hogyan hagyhatta figyelmen kívül a mongol történelem legfontosabb helyszínét. Viszály, illetéktelenség vagy szándékosság lehet csak a háttérben. Meg kell hogy mondjam, számos szakértőtől azt hallottam, hogy kormányutasításra történt szándékos mulasztásról van szó. Badamdas, az idős filológus, akivel Avragába menet találkoztunk, így fogalmazott: "A hatóságok úgy döntöttek, hogy a Három Folyó Projekt nem találhat semmiféle sírt." Ha ez igaz, akkor a kormány utasítása egy régi próféciaát visszhangoz, miszerint ha megtalálják Dzsingisz testét, a nemzet széthullik. A jóslatot egyesek igen komolyan veszik. Azt is hallottam, hogy a kutatócsoport egyik tagját halálosan megfenyegették, arra

az esetre, ha az expedíció a Hentij-kán déli lejtőjén merészelne kutakodni. Bizonyíték persze nincs - ilyen állítást hivatalosan nyilván senki nem vállal magára. De az itt-ott hallható szóbeszéd sokat elárulnak. Az egész ügyet a kezdetektől homály fedi, s ez megalapozta azt a gyanút, hogy a japánok valójában ásványi kincsek után kutatnak műholdjaikkal. Mendemonda, szóbeszéd, idegen tőke és nemzeti büszkeség: zavaros főzet ez, melytől megkergül, aki megissza.

így aztán a Három Folyó csoport föloszlott, tiszta utat nyitva ezzel a legújabb és legelszántabb, s talán a legtöbbet publikált sírvadásznak: Maury Kravitz pénzembernek Chicagóból. Kravitznak, mióta jó negyven évvel ezelőtt elolvasta Harold Lamb klasszikus Dzsingisz-biográfiáját, szenvedélyévé vált Dzsingisz és Mongólia, és ebben a témában ma már ő rendelkezik a világ legnagyobb könyvtárával. Öt és fél millió dollárt tett föl az új projektekre, tanácsadó testületet állított föl, és aláírt egy szerződést a Földrajzi Intézettel - ugyanazzal a szervezettel, amely a Három Folyó Projektet támogatta - a kutatási jogok kizárólagosságára, s mindezt 2001 augusztusában jelentették be, igen nagy izgalmak közepette.

A hely, melyet az ásatáshoz kiválasztott, az Alamiznaosztó Fal - a maga nemében: csoda. Gyönyörű fekvésű hely egy eldugott völgyben az Avragától északra elterülő síkság peremén, a mongol föld szívében, nyugaton a Hentij fő vonulatával övezve. Amikor Kisig és Gojo társaságában megérkezünk ide, egy rendkívül szakszerű ásatáson találjuk magunkat, ahol kerítéssel körülvett területen öt kicsiny faház, egy-, illetve kétszobás apartmanokkal, négy ger és tucatnyi jármű látható.

A tábor mögött egy 200 méter magas hegygerinc húzódik, elszórtan fenyőkkel, a magasabb meredekebb oldal-szárnyakon pedig törmelékes sziklákkal. A hely fő látványossága az óriási fal, mely félkört formázva 3 kilométeres hosszúságban zárja körül a térséget. Fölkapaszkodom a hegygerincre, és elgyönyörködöm: bámulatos példája ez a habarcs nélküli falazásnak; 3-4 méter magas, kívül meredek, a stabilitás kedvéért néhány fokot a lejtő felé hátradől, s a kereszteződéseknél durván háromszög alakú bástyát képez. A külső peremét csiszolatlan kövek alkotják, mintha egyenesen a földből emelték volna ki őket. Akadnak kövek, melyeket akár egyetlen ember is megemelhetett, a zöméhez azonban legalább két-három ember kellett, s némelyikhez már egy egész csapat. Durva becsléssel a fal külső szegélye több százezer nagy tömböt tartalmaz, mintegy 10 ezer köbméternyi kisebb kövel megtámasztva. A minőség azonban nem egyöntetű. A csúcson a fal alig több, mint egy padka, a réseket kötörmelékkal töltötték föl. Ám egészében véve en-

nek a gigantikus építménynek a létrehozása alighanem egy kisebb hadsereget vehetett igénybe, közöttük olyan mesterembereket, akik értettek a habarcs nélküli falazáshoz, s a munka minden bizonnyal évekig tarthatott.

De tulajdonképpen mi a csuda ez az egész? Erőd nem lehetett, hiszen nincs kapuja, a falból a köveket a támadók akár kézzel is kiemelheték volna; pusztán az időjárás rombolása elég volt ahhoz, hogy a századok folyamán összekuszálja a sorokat. Kapu nélkül aligha lehetett városi védőfal. Mindemellett az elhelyezkedése sem arra utal, hogy itt nagyobb település lett volna; az egymást követő kultúrák sok várost hoztak létre Mongóliában, de ezek sík területekre épültek, ahonnan az emberek messzire elláttak. Itt a horizontot dombtetők és fák szegélyezik. Egy bizarr feltételezés szerint vadrezervátum lehetett; de a lapos tetejű falak, melyek belül a domboldalnak támaszkodtak, még egy beteg tehenet sem tartottak volna vissza az elkóborlástól.

A helyi nagyfőnök John Woods, a Chicagói Egyetem középkori történelem szakának professzora. Woods nehézsúlyúbirkózó-termetével a munkálatok minden mozzanatánál jelen van: féltucatnyi kollégájával és a munkásokkal együtt ás, kapar, csúszik-mászik a négy sekély aknában. Ellép egy teodolit mellől, hogy elmondja, miért tartja fontosnak e helyszínt.

- Tele van az ország régi sírokkal, a legkülönbözőbb korokból származó, négyszögű, kerek, szkíta, bronzkori sírhelyekkel. Régészeti paradicsom ez. Érintetlen, teljesen érintetlen! Különösen a középkori periódus. A szovjeteket a prehistorikus helyek érdekelték, ám a középkor kutatásával nem foglalkoztak, mivel az ő szemükben ez az emberiség történelmének regresszív korszaka volt. Még ha semmit se találunk, a tény, hogy a hely iránt fölkeltjük az érdeklődést és munkát adunk a környéken élő embereknek, már ez önmagában rendkívül fontos.

De valamit már találtak. Faszenet talán. Vagy koponyatöredéket? Valami fekete, emberi maradványt, melyet radio-karbon kormeghatározásnak fognak alávetni. A négy akna mintha súlyos kövekkel lenne burkolva, ám nehéz megmondani, hogy ez valóban valamiféle alapzat lehet-e, hiszen a kövek lefelé sodródhatnak, s a lezuhant sziklák úgy festenek, mintha alapkövek lennének.

Biztos válasz egyelőre nincs, de Woodsnak van egy munkahipotézise:

- Fő célom, hogy kimutassam: ez itt egy nekropolisz.

A szó királyi sírboltot feltételez. De kinek a sírhelyét? Az eddig talált kevés jel arra utal, hogy a fal valószínűleg

a mongol idők előtről való, talán Liao kori (a kitaj állam előtt, 947-1125), jóllehet arra egyelőre senki nem tud választ adni, hogy mit keresett itt egy Liao állam a többnyire mongol területek kellős közepén. Magának a habarcs nélküli kőfalnak a korát gyakorlatilag lehetetlen megállapítani. Fél tucat kultúra közül bármelyik létrehozhatta, eredete a Krisztus előtti századokra, akár a hun időkig is visszanyúlhat.

Ez a föltevés viszont egyenesen elvezet minket az ügy lényegéhez s egyúttal a projekt ellentmondásaihoz is. Kravitz, aki Dzsingisz cégériként használta, hogy érdeklődést keltsen és pénzt szerezzen, nyilvánvalóan szeretett volna a Burkan-kaldunnál ásatásokat folytatni, de erre nem kapott engedélyt. Az Alamizsnaosztó Fal a kutatás szempontjából tévedés volt, mégis igyekezett belőle a maximumot kihozni, s ezért sűrűn hangoztatta, hogy Dzsingisz itt temették el. Kétségkívül vannak e mellett szóló érvek. Mindössze 130 kilométerre fekszik Avragától, 30 kilométerre Dzsingisz valószínűsíthető szülőhelyétől, 90 kilométerre a Burkan-kalduntól, éppen a hegyi búvóhelyek és a gazdag legelők határterületén. De számos ellenérv is akad. A hatalmas falrendszer megépítéséhez évek kellettek; vajon el lehet-e képzelni, hogy Dzsingisz éveken át előre megtervezte volna végső nyughelyének kialakítását? És hihető-e, hogy egy titkos sírkamrának ilyen szem előtt lévő helyszínt válasszanak? És hogyan hasonlítható össze egy sziklás hegyoldal a füves legelővel, ahol a sír nyomait úgymond vágózó lovak patái tüntették el?

Mindeddig nincs bizonyíték arra, hogy a helyszínek Dzsingiszhez bármi köze is lenne. Mivel azonban az expedícióhoz Dzsingisz nevével sikerült pénzt és nyilvánosságot szerezni, valahogyan bele kellett venni őt a történetbe. Ez nyilván kapóra jött Badzagurnak, az expedíció egyik tagjának, aki nem kis üzleti karriert futott be Dzsingisz nevének fölhasználásával, noha ténykedésének hitelessége igencsak megkérdőjelezhető. Egy fatábla a következőt hirdeti: "A Nagy Ember nyughelye, ahogy a Titkos történetben szerepel. [Aláírás]: Dzsingisz Kán Expedíció." Otrombán nagyzó reklám ez, hiszen már maga a kifejezés - "a Nagy Ember nyughelye" - is hamis.

Az egész história azon a tévedésen alapul, melyet 1941-ben a Titkos történet orosz fordítója követett el, aki egy áldozásra vonatkozó homályos kifejezést ősi temetőként fordított le. A félreértést 1947-ben egy népszerű mongol kiadás kritikátlanul átvette, már csak azért is, mert ez idő tájt a tudományban az orosz nyelv és kultúra dominált. A hibát soha nem korrigálták, s ennek az lett a következménye, hogy Dzsingisz temetési helyét - legyen szó a Burkan-kaldunról, az Alamizsnaosztó Falról vagy más helyekről - rendszerint "A Nagy Ember nyughelye"-ként említik, éppen

azok, akiknek tudniuk kellene, hogy ez így mennyire nem igaz. Semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy a mongol vezéreknek egyáltalán lett volna ősi temetkezési helyük, azt pedig végképp semmi nem támasztja alá, hogy Dzsingiszt éppen itt temették volna el.

A zavar és a sok ellentmondás nyílt ellenségeskedésbe csapott át. A filológus Badamdas alaposan földühödött azon, amit Kravitz csapata művelt. "Száz százalékig hamis!" - elméletileg és morálisan egyaránt. "Túl hamar akarja feltárni Dzsingisz sírját. Nem fogja megtalálni. Ez államtitok! Nyilvánvaló, hogy a sírhely nem lehet az Alamizsnaosztó Falon belül, hiszen a fal a kitaj korszakból való, vagyis jóval a Dzsingisz előtti időkből."

A sors iróniája, hogy a jelek szerint éppen a nyilvánosság vetett véget Kravitz ásatásának, röviddel azután, hogy 2002 nyarán ott jártam. Magasabb körökben nagy felháborodást váltott ki, hogy idegenek kutakodnak Mongólia legszentebb helyein, jöllehet egyelőre semmi bizonyíték nincs arra, hogy az Alamizsnaosztó Falat bárkinek is fölszentelték volna, vagy hogy Dzsingisznak a helyhez bármi köze is lenne. Kravitznak és csapatának kiadták az útját - legalábbis a sajtó némi kajánsággal ezt jelentette. "Tiszteljük őseinket!" - emelte föl szavát a mongol ünen (Igazság) című napilap abban az interjúban, melyet augusztus 17-én az éppen hazafelé készülődő Woodsszal készített. Az interjú utalt bizonyos létező, habár közelebről meg nem határozott politikai nézeteltérésre:

"Riporter: Ki állította le a munkálataikat?

Woods: Nem tudom pontosan, ki volt az. Azt hiszem, az aimag (regionális) kormányzó fordult ilyen kérés-sel a helyi kormányzóhoz július 22-én."

Kravitzot hallgatva azonban éppen az ellenkezője látszik igaznak. Mi a helyzet az állítólagos ásatási tilalommal a Burkan-kaldunon? Képtelenség! - felelte. Minden jogot megkaptak, hogy bárhol ásatásokat folytassanak, beleértve a Burkan-kaldunt is. Az Alamizsnaosztó Falat csakis azért választották, mert ez tűnt a legvalószínűbb helyszínnek. A munkálatokat azért hagyták abba, mert vége a szezonnak. Ilyen egyszerű ez. A politikai nézeteltérésekről szóló híresztelések nem igazak, illetve már megoldódtak vagy egész egyszerűen nincs jelentőségük. Ha Kravitz elszántságát és pénzügyi háttérét veszem alapul, továbbá a helyszín tagadhatatlan fontosságából, illetve a kutatócsoport azon szándékából indulok ki, hogy mongol régészeket és intézeteket is bevonjanak a munkálatokba, akkor az az érzésem támad, hogy a viszálykodás egykettőre elsimul, s a Kravitz-féle csoport visszatér. S ha visszatér, akkor hamarosan igen fontos, mi több, elképesztő felfedezésekkel fog előállni.

De csakis az Alamizsnaosztó Falról. És nem a Burkan-kaldunról! Azt pedig le merem fogadni, hogy Dzsingisz kánhoz mindennek semmi köze nem lesz.

* * *

TIZENHETEDIK FEJEZET

A Szent Hegyen

Kellő távolságból a Burkan-kaldun-Hentij-kán eléggé megközelíthetőnek látszik; nem túl magas, Ulánbátortól mindössze 200 kilométerre fekszik - egy napi autótú. De amikor mongol ismerőseimnek azzal az ötlettel álltam elő, hogy meg kéne mászni a hegyet, fejrázás és összeszorított ajak volt a válasz. Harminc kilométeres bekötőúttal kell számolni, állandóan fagyott altalaj fölött, melynek felső rétege tavasszal megolvad és lápfölddé változik. Nyáron rendre az esőzés teszi áthatolhatatlanná. Így hát az ötletet inkább elraktározom magamban.

Am egyszer csak váratlan alkalom kínálkozik. Avragába utazunk, Dzsingisz valószínűsíthető szülőhelyére, és a Kék-tóhoz, ahol feltehetően a kánná avatás történet, amikor úgy alakul a programunk, hogy marad két vagy három szabad napunk. Átgázolunk a Kerülenen, egy 150 méter széles, gyors folyású, de sekély szakaszon, amikor felismerem, milyen kézzelfogható közelségbe kerültem álmodom megvalósításához. Az UAZ terepjáró a folyó közepénél küszködik, amikor a motorba víz loccsan, s a kocsit leáll. Kisig, a sofőr ezt a mindennapi pusztai történetet jellegzetes flegmával fogadja. Vagy megjavul a motor, vagy nem. Ha nem, akkor előbb-utóbb jön erre egy másik autó vagy egy lovas ember, vagy Kisig elmegy segítségért, de valami biztosan történik. Mindenesetre a következő néhány percben csönd borul ránk, csak a víz csobogását lehet hallani a kocsit alatt.

Itt az alkalom, hogy pontosan megállapítsuk, hol vagyunk tulajdonképpen. Gojo előveszi a globális helymeghatározó rendszerét. Én szétteregetek egy térképet. Igen, a koordináták pontosan elárulják, melyik kanyarultnál robantunk le a folyó kellős közepén. A térképen követem a Kerülen folyását. Hatvan kilométerrel északra, szinte csak egy ugrásra a Kerülenről húzódik a Burkan-kaldun vonulata. Nem távolság! Azonkívül az elmúlt napokban szárazság volt. Bűn lenne kihagyni az alkalmat, hogy most közelebről szemügyre vehessük...

A motor öt perc múltán újra beindul. A Kerülen túlsaján, kissé feljebb van a célállomásunk erre az éjszakára;

itt újabb információkat kaphatok Ganszuktól, aki utazási üzletét erre a vidékre akarja kiterjeszteni. Ám ekkor elretentő körülmény készíttet tervem átgondolására: a legyek. A Hentij-kánban a nedves nyár megszorítja a legyeket, s az idei nyár igazán bővelkedett csapadékban, minek következtében a gazdag legelőkön bőven tenyésznek a kellemetlen kis dögök meg a lovak vérét szívó böglyök, melyek arra kényszerítik az embereket, hogy a trágyafüsttel telített gombokban keressenek menedéket. Odakint csak hadonászva lehet társalogni. Ganszuk és én úgy adunk jeleket egymásnak, mint a szemafor. Ha a lép nem tart vissza, a legyek bizonyosan megteszik.

S mindemellett ami egy keselyű számára nem távolság, az egy tapasztalatlan és sietős idegennek bizonyosan az. Az odavezető nyomvonal, ha egyáltalán járható, mocsárhoz visz, ahonnan hágón lehet átkelni a két hegy között, majd újabb lapos vidék kezdődik, egészen a folyóig, s onnan a hegy lábáig még 20 kilométert kell gyalogolni. De hát sok-sok ember, aki Dzsingisz emlékének tiszteleg, minden évben megteszi ezt az utat, győzködöm magam. Igen ám, de a mongolok lóháton közlekednek, lassan és tömegben. Számomra mindez egy logisztikai lázalom lenne. És a lakatlan Hentij-kán Nemzeti Park kellős közepén. A közelben nincsenek pásztorok, akik élelemről, szállásról gondoskodhatnának.

Semmiféle biztosíték nincs arra, hogy autóval oda lehetne vergődni. Ha azt választanám, hogy lóra ülök, be kéne menni lovakat bérelni Mőngönmörtbe, 70 kilométerre a hegytől, ami azt jelentené, hogy napokig tartana az út, arról nem beszélve, hogy az egész hetekkel korábban meg kellett volna szervezni. Vezetőre lenne szükségem, valakire, aki a lovakat kezeli; és ételre, sátrakra és egy negyedik lóra, amelyik mindezt cipeli. Az akció elég zajos és körülményes lenne ahhoz, hogy az egész település értesüljön róla, s mivel Burkan-kaldun a nemzeti park részét képezi, engedélyre is szükségem lenne. Ha viszont az UAZ-zal és három kísérőmmel vágok neki, akkor helyi tabukat sértek. A hágó, melyen át kellene jutni, már jóval a buddhizmus térhódítása előtt védett szent helynek számított. Láma nem mehetett át rajta, de nő sem. Gojónak tehát a hegyerincnél kellene maradnia. Felejtsük el az egészséget!

Csakhogy képtelen vagyok rá. Legalább egy távoli pillantást vetnem kell Dzsingisz szent hegyére. Nekivágunk: nagy felhajtás nélkül, egyenesen és gyorsan, és reméljük a legjobbakat.

Másnap reggel észak felé csörtetünk, toldozott-foldozott utakon és Mőngönmört sötétbarna házai és cölöpkerítései között. Mintha a Vadnyugaton járnánk, mielőtt az utakat

megépítették volna, s még a név is odaillo: "Az Ezüst Lóhoz" fogadó. Néhány órára aztán olyan boldogságban van részünk, melyet lóháton aligha élvezhettünk volna: az ablakokon becsapó szél kisöpri a legyeket, az UAZ könnyedén száguld a nyílt szavannán, a Kerülen nyárfák és nyírligetek között kanyarog, s a hegyek mágnesként vonzanak.

Megállunk teázni egy gernél, az utolsó emberlakta helyen, mielőtt a Hentij-kán Nemzeti Parkot elérnénk. Bizonyos baljós jelekre leszek figyelmes. Kicsiny széken ülök, a középben lévő tűzhely bal oldalán, ahogy az egy rendes vendéghez illik, s két fényképre téved a szemem a szoba azon részén, ahol manapság a családi gerekben a házi isteneket őrzik. Az egyik fotón Sztálin látható, jóságos nagybácsi álarcájában. Az oroszok olyan brutális gyorsasággal hagyták magára Mongóliát az 1990-es évek elején, és a kommunizmus elutasítása a mongolok körében olyannyira egyöntetű volt, hogy meglepő, ha az ember bármiféle maradványát látja a régi hódolatnak. A másik, amin a szemem megakad, egy gyermekrajz Dzsingisz kánról, melyet egy tizenkét éves lurkó - az iskolát most éppen hanyagolja - készített. Netán van valami összefüggés e két - e helyütt házi istenként tisztelt - zsarnoki figura között? A gondolatot csírájában fojtják el a kintről jövő zajok: lópatadübörgés és egy kiáltás:

- Farkas! Megtámadta a kecskéket!

Pillanatokon belül előkerül egy puska, és máris bent ülünk a terepjáróban: mi négyen és két másik férfi. Nem kérdéses, hogy segítséget kell nyújtanunk, már csak azért is, mert a terepjáró az egyetlen, amit vendégszeretetükért cserébe felkínálhatunk. Elérjük a nyáját, a néhány tucat birka és kecske tisztos távolságban szétszéledt a domboldalon - egy kicsiny csomó kivételével. A farkas persze már elinált. A vérző csomó egy gida, feltépett hasából ömlik a vér. A két férfi megfordítja az állatot. A seb rettenetes, belek a fűvön, félig fölزابálva. Nyilvánvaló, hogy a kis állat pillanatokon belül kimúlik.

- Itt hagyjuk - mondja az egyik férfi. - A farkasok visszatérnek áldozatukért. S akkor talán le tudjuk lőni.

Azt várom, hogy a gidát is lelövik, ne szenvedjen tovább. Más történik. Az egyik férfi előhúzza egy zsebkést, a pengét lassú, de biztos mozdulattal a mellkasba vezeti, egyik kezét becsúsztatja a bordák alatt, és megragadja a szívet. A gida, úgy tűnik, már nem érez fájdalmat, az egész folyamat meglepően gyorsan és hatékonyan, másodpercek alatt végbemegy.

Tíz percet autózunk a hullámozó legelőn, amikor egy fából készült őrtoronyhoz érünk, mely az 1200 négyzetkilométeres vadon határát jelzi. Kétezer-ötszáz méter magas hegyek vesznek körül, az erdősáv fölötti kopár csúcsok úgy fénylenek, mint szerzetesi tonzúrák. Kevés kitaposott ösvényt

látni, látogatók alig járnak erre, a térség lakatlan. Őzek, jávorszarvasok, medvék és farkasok birodalma ez, ugyanaz a fauna, mely az észak felé nyújtózkodó szibériai tajgát uralja. A vidék természetesen nem volt mindig ilyen néptelen, hiszen ez itt Mongólia szíve, a három folyó forrásvidéke, a mongol identitás része. A nehezen megközelíthető völgyek, ahol fűzfásorok és gyér legelők futnak föl a hegyoldalba, hogy fenyveseknek, majd csupasz szikláknak adják át helyüket, kitűnő rejtékhelyül szolgáltak a fiatal Dzsingisznak és családjának, és azóta is jó legelőket és remek vadászmezőket találni itt. A térséget csak 1992-ben nyilvánították parkká, s a természet azóta is végzi megszokott munkáját. Persze megfordul a fejemben, mi lenne velünk, ha lerobbánánk e néptelen táj közepén.

A hegyek sűrűsödnek, arra szorítva a nyomvonalat, hogy átkeljen a Kerülenen, méghozzá egy figyelemre méltóan masszív fahídon, melynek vaskossága jelzi, hogy fontos útvonalon vagyunk. Ez az egyetlen út Burkan-kaldun felé, a kormánytisztviselők számára is az egyetlen lehetséges útvonal, amikor alkalmanként meglátogatják a szent lejtőket. Szerencsénk van: napok óta nem esett, így a hídtól továbbvezető nyomvonal csaknem teljesen száraz. Fűzfásorok mentén haladunk, a fűzek gyöngéden hajolnak a folyó fölé, helyenként kiégett fenyőket látni - egy három évvel ezelőtti erdőtűz fekete és hegyes maradványait. Bátor dalra fakad magas, éles tenorján, a Hentijről énekel, s mintha csak a sámándal hívására tenné, szarvasbika bukkan föl a hajlékony fűzek között. Magunk vagyunk a vadonban, az emberi jelenlétet csak a nyomvonal jelzi; a letaposott fűből ítélve hetente egyszer-kétszer autók járhatnak itt. De mi a csudát keresnek erre? Magányosan áldoznak Dzsingisznak? A nyom egy alacsony hegyerinc felé vezet.

- Ez az a hely, melyet Kűszöbnek hívnak - mondja Bátor.

- De nem ez a valódi neve.

- Mi hát a valódi?

- Nem mondhatjuk meg - mondja Gojo lehalkított hangon. A szent helyek, főleg a hegyek tabunak számítanak.

- Még csak nem is utalhatunk rá.

- De hát nekem megmondhatja - erőszakoskodom. - Én író vagyok.

Gojo tétovázik, aztán bizalmasan fülembe súgja a nevet; faragatlanság lenne részemről, ha a titoktartást most megszegném. Mintegy vakmerőségünk büntetéseként a keréknyomok hirtelen kaotikussá válnak; látszik, hogy előttünk már

jó pár autó tengelyig süllyedt a sárba. Kisebb láb szegélyén állunk, a lejtőről lefolyó megolvadt hólé áztatta föl a talajt. Kisig és Bátor kiszállnak a terepjáróból, és azt mérlegelik, vajon át tudunk-e gázolni a mocsaras szakaszon. Jó húsz métert kéne így megtenni, azon túl folytatódik a nyomvonal. Tőlünk balra a Kerülen két meredek hegy között vág utat magának. A terepjárót legyek lepik el. Egyre nő a forróság.

- Azt mondják, nincs arra út - mondja Gojo.

- De akkor honnan ezek a jelek? - kérdem, s bosszant, hogy Kisig nem akarja vállalni a kockázatot. - Valakik mégiscsak átjutottak.

- A kormány emberei, két hónappal ezelőtt - feleli Bátor.
- Három- vagy négyévente egyszer kijönnek ide. Autók, kötelek, csörlők, talán még traktorok is.

Tulajdonképpen Kravitz emberei is lehetnek, akik a nyár elején ugyancsak jártak itt, mielőtt az Alamizsnaosztó Falnál elkezdték a munkát.

- Ha elakadunk, napokig itt rostokolunk - teszi hozzá Kisig. - Csak a madarak jutnak el oda.

Igaza van. Látom a nyomokat, ahol néhány autó föladta és visszafordult. A legtöbb, amit remélhetek, egy pillantás a domb tetejéről a nagy hegyre, melyhez nem fogok közelebb jutni.

Könnyű séta vezet a hegygerincre, ahol egy oltár, egy ovoo vár ránk; fenyőágakat támasztottak egymásnak, mint ha indián sátrat építettek volna, kék selyemcafatok, vodkásüvegek hevernek körülötte. Megtesszük rituális három körünket. Ez volt hát az út - az egyetlen út -, melyen Dzsingisz biztonságba menekülhetett, a koporsót itt hozhatták le a völgybe, mely most föltárukozva üdvözli a déli napsütést. Itt szalad a Kerülen, éles kanyarral megkerülve az omladékos hegyet, melyet a helyiek Dzsingisz Orraként ismertek.

És amott magaslanak a hegyek, melyeket olyannyira szerettem volna meglátogatni, s melyek közül az egyik, sajnos meg nem mondom, melyik, minden bizonnyal a Burkan-kaldun. Olyan lélegzetelállítóak és távoliak, mint egy déli-báb, s a lábunk minduntalan beleragad a szörnyű tőzeges talajba. Még ha nem vinnénk is magunkkal Gojót, akit szemlátomást idegesített, hogy nő létére átlépi ezt a pontot, s ezzel megszegi a tabut; még ha idáig el is vergődtünk volna a terepjáróval, az előttünk tátongó völgy, a kétszáz méternyi, keréknyomokkal barázdált tőzeges talajjal bizony örült kalandba sodorna minket. És menekülésre semmi esély. Ráadásul a szemközti hegyek felől vihar közelít felénk.

Ahogy visszamenekülünk a kocsizhoz, a völgy és a hegyvonalat - reményeimmel együtt - eltűnik a sötét felleg és a lezúduló eső függönye mögött.

Ulánbátorba visszatérve előnt a méreg, hogy milyen balszerencsés vagyok. Ilyen közel a célhoz, és mégis milyen messze! Van három szabad napom. Csalódottságomban hirtelen eszembe jut valami; enyhén örült ötlet, de talán érdemes próbát tenni! Azt már tudom, hogy a Kűszöbig el lehet jutni kocsival. Onnan pedig csak 18-20 kilométer a Burkan-kaldun. Nincs szükség lovakra. Gyalogszerrel is megtehetem az utat. Semmi másra nincs szükségem, mint egy vezetőre, egy sátorra és némi élelemre. Húsz kilométeres gyalogtúra, egy éjszaka a Burkan-kaldunon, húsz kilométer vissza - miért ne lehetne megtenni mindezt két, legfeljebb három nap alatt? Megosztom az ötletet Graham Taylorral, az ausztrállal, aki utamat eddig szervezte. Sokat adok a tanácsaira - ő maga is gyakorlott utazó, edzett, tapasztalt, becsvágyó, nyílt, őszinte - a kapcsolatai pedig aranyat érnek, most legalábbis sokat segít egy ismerőse révén.

Igor de Rachewiltz az Ausztrál Nemzeti Egyetem Csendes-óceáni és Ázsia-történeti Tanszékének vezetője, Canberrában a témakör első számú szakértője. A Mongol Tanulmányok Nemzetközi Társaságának alelnökeként kritikus szemmel nézte mind a Három Folyó Projektet, mind pedig Maury Kravitz vállalkozását, mi több, ő maga megmászta a Burkan-kaldunt. Megkeresésemre azonnal válaszol; e-mailen elküldi két publikálatlan tanulmányát Dzsingisz sírjáról, illetve saját öt évvel korábbi helyszíni látogatásáról. A feljegyzéseket gyorsan átfutva úgy tűnik, a hegy megmászása nem különösebben nehéz feladat - csak a kiindulópontig kell eljutnom.

Az idegenvezető, akit Graham kerített, soha nem járt a hegyen, viszont korábban harcokcsiparancsnokként szolgált, úgyhogy a harci szellemmel rendben lennének. Tintin-in-Tibet feliratos trikójában és aranyásókalapjával pontosan úgy fest, mint egy ausztrál turista, és hetyke optimizmus lengi körül őt. Már a neve is bizalmat kelt: Tümen, azaz "Tízezred" - ez volt a legnagyobb katonai egység Dzsingisz hadseregében. A mongol életre jellemző véletleneknek köszönhetően korábban már akár találkozhattunk volna is. Miután a hadseregtől leszerelt, Dzúnbajanban, a Góbi déli részén dolgozott egy olajtársaságnál, melyet régen az oroszok üzemeltettek, aztán a kutat egy amerikai társaság, a Nescor vette át, mely történetesen az egyik előző utazásomat támogatta. Hamar kiderítjük, hogy rengeteg közös ismerősünk van, és valóban csak a véletlenül múltott, hogy korábban nem találkoztunk. Tümen Dzúnbajanban kezdett angolul tanulni, túl a harmincon, s ahhoz képest bámulatosan jól beszéli a nyelvet. Társaságunk harmadik tagja a négykerék meghajtású terepjáró sofőrje,

Erdenebátar (Ékköves hős): karcsú, mint egy menyét, orosz terepjáróját olyan szakértelemmel kezeli, mint egy harcos a lovát. A 40 kilométeres gyalogtúrára vonatkozó, mélyen gyanús tervemet mindketten szótlanul, rezzenéstelen arccal hallgatják végig. Némi dunsztos tésztával és szalámival felszerelve, melyet a koreai szupermarketben vásárolunk, és egy Grahamtól szerzett sátorral máris úton vagyunk.

Amint a Küszöbhez érünk, Erdene nyomban bemutatja szakértelmét. Kiszáll a terepjáróból, a kötelet rácsomózza a nyomvonalat szegélyező fűzfabokrokra, s az ágak máris gyékényként borítják be az ingoványos talajt. Az átjárhatatlannak tetsző mocsaras gát hirtelen könnyen leküzdhető akadállyá szelídül.

A csúcson az oboonál lerójuk kötelező tiszteletünket, majd szemügre vesszük az előttünk álló lejtőt, melynek meredek felszínét napszitta keréknyomok barázdálják, tőzeges altalajjal kombinálva. Erdene és Tümen egyetértnek. Olyan ez, mintha lapos tankcsapdákon kellene átkelnünk. Tümennel továbbmerészkedünk, le egészen a Kerülenig, majd visszatérünk, hogy a maratoni gyalogláshoz felmálházzuk magunkat, amikor Tümen elképedve megtorpan. A Küszöb irányából a terepjáró bukkan fel, fűzfabokrokon csörtet keresztül, majd felénk közelít a lejtőn, szeszélyes cikcakkokban, mintha egy alpesi meredélyen ereszkedne alá.

Elérve a folyó árterét, Erdene mellénk húz a terepjáróval, és magyarázni kezd. Amikor a kormány emberei pár hónappal ezelőtt itt jártak, néhány terepjáró megtette ezt az utat. Erdene követte a keréknyomokat.

- Könnyű volt - mondja. - De lapos. Két hely van, ahol visszafelé már nem tudok átjutni.

Föl se tudom fogni, milyen helyzetbe hozott minket, és miért tette ezt! Nyilvánvaló, hogy a meredek utat, ahol leereszkedtünk, visszafelé képtelenek leszünk leküzdeni. Most viszont Erdene fölfedezte, hogy a szelídebb kerülő út sem járható. Csapdába kerültünk.

Két társam teljes közönnyel veszi tudomásul a helyzetet. Ami történt, megtörtént. Akkor most hová? Ránézek a térképre. Burkan-kaldun ott rejtőzik valahol a hegyláncok között. A Kerülen átszeli a nyomvonalunkat, jobbról balra, keletről nyugat felé tartva. Azon túl három mellékfolyót mutat a térkép a völgyben a fennsík felé. Próbálom kibetűzni a szinte olvashatatlanul apró betűket. Igor beszámolója említ egy kis folyót, a "Bogd"-ot, a Szent Folyót, és igen, úgy tűnik, a jobb oldali mintha a Bogd lenne. Csak a kezdőbetűjét látom és az o betűt.

Ám ahogy átkelünk a Kerülenen, hirtelen összezavarodom. A hegyek most felhőbe burkolóznak. A nyomvonal továbbra is keresztül-kasul szelve a hivatali autók keréknyomaival. Előttünk egy útjelző tábla, mely a síkságon túlra, a Bogd felé mutat. Csakhogy a térkép ugyanezt a folyót egyértelműen "Kerülen"-ként jelöli. Mindkettő a Hentij-kán hegygerincéről zúdul alá. Ám a hegygerincnek két csúcsa van, az egyik 90 méterrel magasabb a másikonál. A térképen a folyó Bogdként szerepel, nem úgy, ahogy az irányjelző táblán, mely a csúcs felé mutat. Bizonyára a térképet kellene követnünk, a magasabb pont, a "Bogd" felé, ami azonban lehet, hogy azonos magával a Hentij-kánnal.

Egy paranoiás roham hirtelen mintha megvilágítaná a helyzetet. Lehet, hogy nem azt a helyet céloztuk meg, amelyet maga Dzsingisz nyilvánított titkossá, s amelyet az elmúlt 800 évben gondosan őriztek a kíváncsiskodó szemek elől? Lehet, hogy itt egy tartós zűrzavarról van szó a Burkan-kaldun valódi helyét illetően? Hiszen ha valóban titkos a hely, és történelmileg ennyire tisztázatlan, akkor mit keresnek itt a keréknyomok és az útjelző táblák? Az egész túl egyszerű. Szörnyű módon és szándékosan félrevezettek minket, egy kormányzati félretájékoztatás csapdájába kerültünk!

- Tümen, azt hiszem, rossz völgyben járunk.

- Hol kellene lennünk? - kérdez vissza Tümen, aki eddig annyira bízott bennem, hogy egyetlenegyszer sem ellenőrizte a térképet - szegény!

- Amott, a következő völgyben.

- Mit tegyünk?

Teljesen nyilvánvaló előttem, mit kell tennünk. Sok kilométeres túrával átvágunk a fűzfacsérjéken s egy erdőn, majd balra fordulva megcélozzuk a magasabbik hegycsúcsot, ami nem lehet más, mint maga a Burkan-kaldun. Önelégülten rádöbbenek régóta szunnyadó vezetői képességeimre.

- Először is eszünk - szögezem le. - Azután menetelünk, egészen sötétedésig. Sátorverés. Reggel továbbmegyünk a Bogd mentén, ameddig csak lehet, megmásszuk a Burkan-kaldunt, és szerda délre otthon vagyunk. Rendben?

Erdenét ott hagyjuk, szigorú utasításokkal. E helyen kell megvárnia minket, hacsak nem ered el az eső, ez esetben visszasiethet a Kűszöbhöz, ott valahogyan át kell verekednie magát, és a túloldalon megvárja, míg oda nem érünk. Ha elakadna, amit elég valószínűnek tartok, akkor könnyen rátalálunk, s együtt eldöntjük, hogyan tovább. Bárhogy legyen is, egy vagy két napon belül újra látjuk őt.

Tümen és én vesszük cókmojkainkat, és nekivágunk a cikcakkos emelkedőnek, derékig érő cserjéken és egy patakon átgázolva, mely a térkép szerint a Kerülen, az útjelző tábla szerint a Bogd mellékfolyója. Izzadunk. Cipóm cuppog a lapos talajból fölszívott víztől. Legyek köröznek felettünk. Fenyőgallyakkal próbálom elhessegetni őket, de nem tágítanak. Az erdő tele van kidőlt fákkal, melyek a három évvel korábbi erdőtüz maradványai. Tümen a csomagok és sörpocakja terhétől szemlátomást fárad. Ahányszor hátrafordulok, azt látom, hogy derékig gázol a bozótban, s a legyek glóriát fonnak feje köré a lemenő nap ellenfényében. Mintha a pokolban lennénk.

Háromórás küzdelemmel elérjük a folyót. Komoran és türelmetlenül arról vitázunk, hol kellene sátrat verni a fűzes cserje között. Meg aztán tüzet is kéne rakni. Igen, de miből? Ganéjból, mondja Tümen. És valóban találunk is száraz trágyát a bokrok alatt, gondolom, szarvasokét. A fűzfaágak azonban nedvesek, és nem kapnak lángra.

- Teljesen hülye vagyok - morogja Tümen, miközben felváltva kísérletezünk az egyetlen doboz gyufával. - Elfelejtettem a gázolajat.

Nem árurom el, hogy én meg az iránytűt felejtettem el. Így ha ránk ereszkednének a felhők, akkor szó szerint nagy, de igazán nagy szarvasganéjban lennénk. Már csak egy tucat gyufánk maradt. Egymás kezéből kapkodjuk a gyufásdobozt, a nedves fűzfaágakat egyre vékonyabb szálakra tépkedjük, mígnem végre füstölni kezd a trágya, s a leszálló sötétség elkergeti a legyeket.

Előveszem a tésztát, amit a koreai szupermarketben vásároltam Ulánbátorban.

-Mi ez az asszonyi eledel? - horkan föl Tümen. - Ki vette ezt?!

- Gojo - hazudom, szemrebbenés nélkül.

- Miért nem kérdezett meg engem? Én mongol vagyok! Nekem ételre van szükségem. Húsrá!

Végül a közös hányattatás és az asszonyi eledel lecsöndesít mindkettőnket, és elalszunk.

Hat harminckor kikászálódok a sátorból, s próbálok magamhoz térni. Ködfátyol lebeg a völgy fölött, de a legyek még nem ébredtek föl, s a nap a fenyőket fürdeti odafönn. Az erdőtől nem látni a hegyet. Előveszem a térképet, és megpróbálom összevetni Igor beszámolójával. Igor a Hentij-kán felé tartott, ami azt jelenti, hogy az ő térképén Bogdnak jelölt

folyó mentén kellett fölfelé haladnia. A Hentij-kán azonban balra lent helyezkedik el, abban az irányban, melyet az én térképemen a Kerülen folyó jelöl ki. Én tehát most a Bogdnál vagyok, s a hegycsúcs előttem éppen az, amit keresek.

De mégsem! Magam elé tartom a térképet a felkelő nap fényében, közelebből szemügyre veszem, és eszembe jut, hogy a zsákom mélyén lennie kell egy nagyítóüvegnek. Ó, istenem! Az alattunk kanyargó folyót nem Bogdként jelölik. A keskeny, kék, nyomtatott betűkből nem B-o... hanem B-a... valami Baga... Baga Ar olvasható ki, azaz "Kis Hát".

Közlöm a hírt Tümmel, hogy rossz helyen járunk, ez nem az a völgy, amit keresünk, s a bejelentést útitársam meglepően higgadtan fogadja. Megesszük vizes kenyérünket, összecsomagoljuk a harmat áztatta sátrat, és elindulunk lefelé. Azt hiszem, mindkettőnknek megkönnyebbülés, hogy hamarosan megint a kocsiban ülhetünk, s végre a megfelelő völgy s az igazi hegy felé autózunk.

Ahogy lejjebb érünk, a fűzfabokrokat bütykös fűcsomók váltják fel, s egyszer csak egy különös kőhalomba botlom; a kövek ököl nagyságúak, szabálytalan alakzatot formálnak, mely nagyjából másfél méter széles. Sírhely lenne? De mégiscsak furcsa, hogy valakit ide temessenek, távol a hegytől, egy lapos síkság közepére, amerre - ez most már egészen nyilvánvaló - senki sem jár. És a formája is elég különös, még ha az időjárás több évszázados viszontagságait figyelembe vesszük is. S hogyhogy nem nőtte be a gaz? A kövek gyanúsán "fümentesek". Az látszik a legvalószínűbbnek, hogy valamilyen természeti folyamat mosta össze ezeket a köveket. Kattintok a fényképezőgéppemmel, aztán a rejtélyt elraktározom agyam hátsó zugában, hogy később, amikor jó okom lesz rá, elővehessem.

A fákat elhagyva a fő folyót követjük, amely, mondjon bármit is a térkép, nyilvánvalóan nem más, mint maga a Kerülen. Nyugat felé tartunk, s hátunkat süti a nap. Bármelyik pillanatban megláthatjuk a terepjárót, melyet előző nap hagytunk az erdő szélén.

Hirtelen egy szoros bukkan föl előttünk, s végre félreértetlenül és felhőktől mentesen ott magasodik előttünk az áhított cél. Burkan-kaldun, a Hentij-kán, sziklás csúcsával úgy domborul az erdősáv fölé, mint egy megfeszített izomköteg. Hihetetlenül balszerencsés vagyok, hogy a felhő, az erdő vagy a hegy eddig eltakarta a szemem elől. De íme, most föltárulkozik. A hegycsúcs közelében, jó 15 kilométernyire innen egy fehér pont ragyog, s azon töröm a fejem, vajon egy ger lehet-e az vagy valamiféle ovoo.

Kedvező körülmények között már régóta úton lehetnénk a

csúcs felé, de a körülmények nem kedveznek. A Hentij-kán valami különösen gonoszat forral ellenünk. E pillanatban még fényesen süt ránk a nap, ám a nyugati égboltot baljós, sötétbíbor felhők nyelik el, melyek ijesztő morajlással közelítenek felénk, mint amikor egy Harley-Davidson a piros lámpánál túráztatnak. Nem csoda, hogy az autót sehol sem látjuk. Erdene nyilván látta és hallotta, mi közeleg, s hanyatt-homlok visszamenekült a Kűszöbhez. Legjobb, ha mi is ezt tesszük.

Tíz percre vagyunk a Kűszöbtől, amikor a nap hirtelen eltűnik, a túráztatott Harley-Davidson a nyugati fronton nehéztüzérséggé alakul át, és megnyílnak az ég csatornái. Csomagomra, fényképezőgémemre, magnómra, jegyzetfüzetemre katonai köpenyt terítek, és Tümenre pillantok. Tintin-in-Tibet-trikóján és tréningruháján kívül semmi sem védi, csak ausztrál kalapja, melyről, mint egy eresztől, háztetőről, máris ömlik az esővíz.

Az átjárónál sem Erdenét, sem a kocsit nem találjuk. Valahogy sikerült átverekednie magát; ez a jó hír, a rossz viszont az, hogy expedícióm a még előttünk álló mocsaras átjárónál visszavonhatatlanul véget ér, feltéve, hogy az út egyáltalán járható.

Megmásszuk a Kűszöböt, miközben a hátunk mögött, a völgyben zúg a vihar, majd leereszkedünk a másik oldalon, egészen a lapos területig. A kocsinak még mindig semmi nyoma. Megint megkérdem Tüment, miben maradt Erdenével.

- Százszor elmondtam már! - emeli föl a hangját.
- Maradjon ott, ahol hagytuk, vagy jöjjen vissza ide!

Nyilván valahol elkerültük egymást. Újra átfésüljük a terepet, az autót sehol. Keressük a nyomokat, de az eső mindent belemosott a mocsárba.

Ijesztő variációk rémlenek föl előttünk, miközben sokadszorra átvágunk a Kűszöbön. A terepjáró elakadt valahol, és Erdene elment segítségért. Útközben elkapta őt egy medve (de akkor hol az autó?). Vagy egyszerűen csak cserbenhagyott minket (de miért tette volna?). Mindenesetre magunkra maradtunk. Gyalog kéne megtennünk a harminc kilométeres utat, hogy kikászálódjunk a vadonból, s utána még isten tudja, mennyit, hogy eljussunk az első gerig, feltéve, hogy a család a farkasincidens után még mindig ott tartózkodik. Élelmünk fogytán.

Közeleg az éjszaka s vele egy újabb vihar. A nyomvonal közepén fölverjük a sátrat, épp idejében, hogy az első nehéz esőcseppeket megússzuk. Az égszakadás a sátrat pillanaton belül üstdobbá változtatja. A vékony szövetű sátorponyva alatt a ránk zúduló víztömeg zajában lehetetlen szót

váltani, a saját szavunkat sem halljuk. A zavar és kétségbeesés mocsarába süllyedek, s próbálom helyzetünket valahogy higgadtan átgondolni. Nem lett volna szabad ilyen messzire merészkednünk ebben a kiszámíthatatlan időben. Erdene néhány vad manővere a terepjáróval elindította a lavinát, hogy aztán a saját hülyeségemmel tetézzem a bajt. Persze az is igaz, ha rögtön eltalálom a helyes útirányt, akkor már valahol fele úton lennénk a Burkan-kaldunon, ebben az időben, és iránytű nélkül! A balszerencse és a rossz helyzetfelmérés vagy tönkretesz minket, vagy megvéd; lehet, hogy egyszerre mindkettő igaz. Nem tudok kiigazodni.

- Jó, hogy ilyen türelmes! - kiabálja túl Tümen a dübörgő égszakadást.

-Mi mást tehetnék?! - ordítom vissza.

- Más emberek engem hibáztatnának! És meg is vernének!

- Ne tréfáljon már! - El nem tudom képzelni, hogy bárki is így viselkedne Tümen töretlen optimizmusával szemben.

- Nem tréfálok. Azok tényleg megverték! - Fejét ingatja, ahogy az emlékeket fölidézi.

- Ki verte meg?

- Az olaszok! És tudja, mi volt az első, ami kijött a szájon? "De hiszen megfizettük! Fiii-zeeet-tünk!"

Túlharsogja az esőverést, ahogy az olaszok számbölgését utánozza, mintha a pénz bármire is garanciát nyújtana ebben a bizonytalan világban.

Nem firtatom tovább a történeteket. Azt próbálom átgondolni, mennyi elemőzsiánk maradt. Két falat szalámi, egy fazéknyi joghurt és fél szelet csokoládé. "Asszonyi eledel"; semmi hús a ránk váró harminc kilométerre, semmi vigasz az előttünk álló napokra - ha esik, ha fúj.

Komolyabban kellett volna vennem mások beszámolóit; Schubert följegyzéseit és de Rachewiltzét, aki 36 évvel Schubert után tette meg ugyanazt az utat. Most, hogy a komor égből szüntelen szakad az eső, újraolvasom jegyzeteiket, ezúttal nagyobb figyelemmel.

De Rachewiltz expedíciójának éppenséggel nem volt könnyű dolga. Kutatócsoportja tíz főből állt, s mindannyian különböző történelmi helyeket jártak be egy kéthetes túrával. A csoportban volt egy nő is. Mivel a hagyomány szerint a Burkan-kaldunról a nők ki voltak tiltva, ezért különleges felol-

dozásra volt szükség, melyhez külön sámánt is alkalmaztak, kifejezetten erre a célra. A hegyet három járművel közelítették meg, számos lovat béreltek Möngönmörtben, melyek az utolsó emelkedőig követték a csoportot. Ezzel az alapos felkészültséggel sikerült átjutniuk a Kuszöbön - "iszonyú út volt", írta nekem Rachewiltz utóbb. "Többször is elakadtunk a mocsárban, és órákba tellett, amíg kiszabadítottuk magunkat."

Letáboroztak egy alacsonyabban fekvő oboonál, ahol már elő volt készítve a lakoma, miközben a sámán tette a dolgát: "táncolt, kántált, dobolt, transzba esett". A lakoma végén "a sámán tájékoztatott minket, hogy Dzsingisz kán szelleme engedélyt adott számunkra a hegy megmászására, hogy tiszteletünket leróhassuk előtte". Húsz percig tartott, amíg az első fennsíkot elérték, ahol Igor, akárcsak annak idején Schubert, cserép- és téglatörmelékkel talált, két hatalmas fémvázával együtt - a Kamala-templom maradványait.

Innen aztán sűrű bozótoson keresztül jutottak el a következő szintre, mely sokkal érdekesebbnek látszott, mint ahogyan Schubert annak idején leírta. Igor szerint ugyanis olyan volt a fennsík, mint egy nagy temetkezési hely. "Lapos, kopár területen találtuk magunkat, mely néhány száz méter széles lehetett, és tele volt ősi ásatások nyomaival, azaz üregekkel, melyeket földdel és kövekkel és kötörmelékkel töltöttek fel újra, s mindez tisztán látszott a gyér fűcsomók alatt." Egy újabb meredek emelkedő után egy kőhalomra, hamisítatlan ovoora bukkantak. "Síroknak nem láttuk nyomait, de ahogy letekintettünk a hegyoldalra, a talaj felszínén tisztán kivehető volt az emberi kéz nyoma." Igor izgalmas következtetése pedig ekként hangzott: "Kézenfekvőnek és nagyon valószínűnek látszik, hogy itt, vagyis a hegy déli és délkeleti oldalán... a mongol uralkodók fekszenek eltemetve."

A gondolat, mely szerint elmulasztottam a lehetőségét, hogy egy viszonylag egyszerű, kétórás hegymászással eljussak a temetőhöz, melyben maga Dzsingisz nyugszik, csaknem elviselhetetlen. Eloltom a lámpámat, és lefekszem a nyomorúságos sötétségben. Még mindig esik. Nincs habszivacs matracom, nincs párnám. A nyirkosságtól és a csaldottságtól kimerülten hosszú álomba menekülök.

Tízórányi ájult alvásból ébredek. A vihar elvonult. Tündöklő a reggel, az ég tojáshejszínben ragyog, s a fűzfabokrok fölött könnyű ködfátyol lebeg, finoman befedi az alacsonyabb lejtőket és az ösvényeket, melyeken hamarosan útra kelünk.

Néhány perce gyönyörködöm a tájban, amikor hangot hallok a köd mélyéről. Egy pillanatig nem akarok hinni a fülemnek. Meredten bámulok a ködbe, amikor egyszer csak, mint valami megnyilatkozás a szellemvilágból, fölbuk-

kan a terepjáró, Erdenével a volán mögött.

Tümen a sátorban morog valami laza üdvözlésfélét, és elkezd kiszabadítani magát a hálósákjából, miközben Erdene előadja drámai történetét. Miután kirakott bennünket, látva a közelgő viharfelhőket, elindult visszafelé, de ahogy számított rá, nem jutott messzire. A pörgő kerekkel beásta magát egy mély árokba, és nem maradt más választása, mint hogy megvárjon minket, hogy kiássuk őt. Lefeküdt aludni, s csak másnap reggel ébredt fel, ahogy a történetből kiveszem, nagyjából abban az időben, amikor jómagam rájöttem, hogy félreértelmeztem a térképet. Erdene arra riadt föl, hogy hét ember hajol föléje; pontosabban hét vadász, akik jávorszarvasra vadásztak a nemzeti parkban. (Szóval nem Dzsingisz-imádó magányos zarándokok voltak, akik nyomokat hagytak maguk után, hanem orvvadászok.) Gyalogszerrel voltak, mert a kocsijuk az előző napi esőzésben 7-8 kilométerrel lejjebb ott ragadt a mocsárban. Az orvvadászok kisebb fajta csodaként élték meg Erdene jelenlétét a láp kellős közepén, de Erdene se látta másként az ő felbukkanásukat. A vadászok kihúzták a terepjárót a gödörből, elvitették magukat a saját autójukhoz, majd együtt visszatértek a táborhelyükre, ahol Erdene jóízű alvással töltötte a második éjszakát. A vadászok hálájuk jeleként megajándékozták egy saját bőrében párolt, tűzdelt, füstölt - tehát annak rendje s módja szerint elkészített - mormotával. Most pedig Erdene, lám, itt van, éppen időben érkezve az ízes falatokkal. Megmenekültünk! Eloszlik a köd, föltáruul a ragyogó kék ég. Szép, tiszta utunk lesz visszafelé Ulánbátorba.

Boldogan tépkedjük fogunkkal a mormota húsát, szűr-csölgük gazdag levét, piszkáljuk fogaink közül a rostos darabkákat, amikor Tümen, aki néhány pattogó szóval kommentálja Erdene beszámolóját, hirtelen olyan ötlettel áll elő, amely a legelképesztőbb számomra ezen a meglepetésekben amúgy is elég gazdag utazáson.

- Nos, mit gondolsz? Most induljunk? Úgy értem, a Burkan-kaldunra.

- Micsoda?

- Nem hallotta? A vadászok azt mondták neki, hogy nem nagy ügy. Magának csak az a dolga, hogy elmenjen az út végéig, ahol a kocsit hagytuk, s aztán jöhet a hegymászás.

Ez örület! Afelől percig sem volt kétségem, hogy fel tudunk jutni. A gondom éppen az volt, hogy mégsem tesszük meg! Az egyik kijárat a terepjárónak túl meredek, a másik átjárhatatlan mocsár; mindketten tudják, hogy segítség nélkül még egyszer nem jutunk ki. Tümen élvezettel

figyel, arcomon hitetlenség és aggodalom váltja egymást.

- Ha már egyszer itt vagyunk - vonja meg a vállát. - Amit elkezdünk, be kell fejezni!

Nos, amikor a segítségre igazán nagy szükség van, akkor az meg is érkezik. Valami homályos és a legkevésbé hitéleti megközelítéssel, de mindketten arra számítanak, hogy az Örök Ég segíteni fog. A nevemben fordultak imával magához Dzsingiszhez; hát hogyan is engedhetném meg magamnak, hogy ezek után ellentmondjak nekik?

- Oké! Gyerünk!

El kell fordulnom, hogy megindultságomat elrejtsem, mert e két ember gesztusa túl megható ahhoz, hogy szavakat találjak rá. Meg nem mondom, mi az, ami rávette őket erre az örülten nagylelkű gesztusra. De bármi is táplálja elszántságukat, amit tesznek értem, pénzzel megfizethetetlen.

Újra összepakolunk, felmálházunk, megint megmásszuk a Kűszöböt, aztán Erdene tétovázás nélkül nekivág a meredélynek. A keréknyomok barázdálta, síkos lejtőn inogva-dőlve, vidámság és félelem közepette fél perc alatt leereszkedünk. Átadjuk magunkat - valójában a csapdájában vagyunk - Erdene szilaj nemtörődömségének: most ugyanazon a nyomvonalon túráztatja a motort, amelyet két nappal ezelőtt már végigjárt. Erdene falja a kilométereket, anélkül, hogy tudomásul venné: a kilométerek nem egyformák, egyes útszakaszok veszélyesebbek a többinél.

Negyven perccel később föltűnik a Burkan-kaldun napfényes csúcsa, a völgy bezárul mögöttünk, az út fák között emelkedik, míg egyszer csak véget ér egy táblánál, melyen ez olvasható: "Vigyázz természeti kincseinkre!" Fenyők alatt egy hatalmas ovoó áll, farönkökből építve, ahogy Schubert és Igor is említi, körülaggatva kék selymekkel és zászlókkal. Egy ovooval már találkoztunk a Kűszöbnél, s lám, most itt a következő: szentélyekkel jelölt zarándokúton vagyunk, egyfajta mongol Kálvária-hegyen. Háromszor körbejárjuk az "oltárt", csapkodjuk a legyeket, majd a fák között nekivágunk a fölfelé vezető ösvénynek.

Húszperces hegymászás után a hűvös, illatozó fenyőerdőben egy mohás fennsíkra érkezünk. A teraszos részt mintha mesterségesen alakították volna ki; nyilvánvalóan itt állhatott valamikor Kamala temploma. Most is valamiféle templom áll itt; farönkökből készített ovoó a karcsú fenyőfák között, üres palackokkal és füstölökhöz használt csészéjakkal körülvéve. Az ovoó indiánsátorszerű törzsein tibeti imádságos zászlókat lenget a szél. Kíváncsi vagyok, miből építhették a templomot: kövekből

vagy fából? Hová lett az a sok kötörmelék, melyről Igor beszámolt - ellopták, elcsenték más építkezéshez vagy betemették?

A lapos terület szegélyénél, ahol süppedősen laza a talaj, cseréptöredékeket találok. Izgatottan fölkapok kettőt: szürkésbarna kerámia, semmi különös, érdes az egyik oldala, sima a másik, de fényezetlen. Tőzegillatuk van. Alighanem félkört alkottak, két méretben: az egyik levesestányér nagyságú volt (21,5 centiméter átmérővel), a másik csészealj méretű, mindössze 9 centiméter. Jessica Harrison-Hall, a kínai kerámiák szakértője a British Múzeumban később elmondja, hogy jellegzetes kínai tetőcserepekről van szó, és könnyen lehet, hogy az 1300-as évekből valók, s valószínűleg a helyszínen gyártották őket, méghozzá agyagból, melyet máshonnan szállítottak ide.

Ahogy ismét nekivágunk a meredek hegyoldalnak, s fölfelé haladunk a fenyők között, melyek a magassággal egyre satnyábbá válnak, magam elé képzelek egy csarnokszerű faépületet - kicsiny tetőcserepekkel, melyben egy apró oltár helyezkedik el, egy füstölő s egy portré Kamala dédapjáról -, melyet a hegy szent szellemének ajánlva állítottak helyre. Ám ez csak álom. Ami viszont kemény valóság, s most már minden jel erre mutat, hogy ez itt a Burkan-kaldun, és a sírnak valahol itt kell lennie. Kamala nem tévedhetett a helyszínt illetően.

De ha Dzsingiszt valóban itt temették el, akkor pontosan hol? Itt, ezen a fennsíkon? Nyilván nem. Ha Kamala kezdetől fogva tiszteletben akarta tartani Dzsingisz kívánságát, akkor a sírhelyet álcáznia kellett. Ez esetben viszont elképzelhető-e, hogy nagyszabású munkálatokkal lapossá formázza a hegyoldalt, fákat vágat ki, agyagot hozat ide, cserepeket égettet, rendszeres szertartásokat tartat? Nem; a másik fennsík, ahol Igor a kövekkel feltöltött üregeket találta, sokkal valószínűbb helynek látszik.

Az ösvény a fenyőfák között újra megemelkedik, de nem túlságosan nehéz a gyaloglás - miért is lenne az; eddig is rájöhettek volna, hogy egy szent hegynek nem kell megközelíthetetlennek lennie. Összeesküvés-elméleteim a hivatalos félretájékoztatásról egyszerűen nevetségesek. Egy szent hegynek éppen abban van a lényege, hogy el lehessen jutni hozzá - nem túl könnyen, természetesen, hiszen akkor túl sokan áramlanának ide, de nem is lehetetlen akadályokat állítva. Ha valaki lovakkal, egy vagy két sátorral kellően fölkészül egy ilyen útra, és követi a jelzőtáblákat, Burkan-kaldunt nem nehezebb megközelíteni, mint, mondjuk, a Pireneusokban lévő Santiago de Compostelát, azzal a különbséggel persze, hogy itt, a mongol vidéken a zarándokok nem találhatnak barátságos vendégházakat.

- Kemény helynek látszik, ha valaki itt akar élni - mondom Tümennek hegymászás közben. Erdene időközben eltűnt a szemünk előtt, fölkapaszkodott egy vörösfenyővel borított hegyoldalra, ahol a talaj tele van kiálló gyökerekkel.

- Vajon min élhetett Dzsingisz?

- Fenyőmandulán - ér a nyomomba Tümen zihálva.

- Ősszel igen jó táplálék. És szeder is van errefelé. Meg őzek, rénszarvasok, antilop. Mormota és mókus, odalent.

- S mi van a farkasokkal?

- Nem gond, azt hiszem. A farkas főleg a szelídített nyájakat kedveli. Itt a vadonban nincs sok belőlük.

Ennyit az aggodalmaskodásról. Újabb fél óra hegymászás, néma csendben. Megint egy fennsíkra érkezünk, ahol hideg szél süvít a satnya örökzöldek között. Szemben, fölötünk a heglánc kopasz csúcsa, titokzatos hófehér szemével, melyről csak most látom, hogy nem más, mint egy hófolt. Körülöttünk mindenfelé kőrakások százával, szabálytalan alakzatokat képezve, pontosan úgy, ahogy Igor leírta. Némelyik a mérete alapján pontosan megfelelne sírhalomnak. Néhány kisebb ovoo; szemlátomást sebtiben hordhették össze a zarándokok. Eszembe ötlenek Igor szavai a sírokról: ősi ásatások... üregek, melyeket újra feltöltöttek... emberi kéz nyoma tisztán kivehető... itt... valahol itt fekszenek eltemetve a mongol uralkodók. Ha egyszer a gondolat befészkelte magát az ember fejébe, akkor nem nehéz elképzelni, hogyan jöhettek létre ezek a sírhantok. Látom magam előtt a koporsóvivők menetét, amint lassan haladnak fölfelé a hegykatedrális meredek ösvényein, látom a sekély sírgödöröket, a koporsó ünnepélyes leeresztését, aztán ahogy az első köveket óvatosan a sír fölé halmozzák; a rituálét, melyekkel az elhunyt lelkét az Örök Ég kegyeibe ajánlják, a szomorú és tiszteletteljes szétszéledést; az eső, a fagy és a hó sok évszázados munkáját, amellyel e lapos fennsík a jelenlegi formájában létrejött.

Egy baj van csak, hogy nem hihetek saját képzeletemnek, amikor ugyanis szemügyre veszem a kőrakásokat, nem tudom elhinni, hogy ezek itt valójában sírhantok lennének.

A gyanút azok a "sírok" keltették fel bennem, amelyeket az előző napon láttam a lapos síkságon. Nagyon úgy festett számomra, hogy természetes képződményekről van szó. S most, hogy a két terület összehasonlíthatam, a gyanú tovább erősödött bennem. A kőrakások mindkét helyen ugyanolyan formájúak voltak: nagyjából kör alakúak, de a szegélyeiknél többnyire szabálytalanok, mint a pocsolyák,

állandó méret nélkül, hozzávetőlegesen 1-től 3-4 méter szélességig. Ha a lent látott képződmények nem sírok voltak, akkor a hegyen lévőek sem azok.

Majdnem biztos voltam abban, hogy egészen más magyarázatokat kell keresni a "sírokra", és a későbbi kutatók meg is erősítettek ebben.

Ez az állandóan fagyott altalaj régiója, ahol a talajnak csak a legfelső, vékony rétege olvad fel nyáron. Az ilyenfajta örökké fagyott altalaj saját, önálló életet él, a fagyott talaj ugyanis kitágul, ahogy a jég teszi télen, és ennek az ellenkezője történik nyáridőben. A következmények a kövek, a sziklák, a talaj és a lejtők típusától függnék, valamint a felszíni vizek mennyiségétől. A természeti erők és az ásványi anyagok sajátos együtthatása szokatlan jelenség a mérsékeltebb égöv alatt élők számára, annál ismerősebb azonban az eszkimóknak vagy a Lappföldön élőknek - és a geokriolit-kutatók számára, akik a hideg éghajlati zóna kutatásának egy sajátos válfaját képviselik. A jégköves környezet kavicsokból, kövekből csodálatos sokszögeket, köröket, gyűrűket, földbabákat formál, melyek mesterségesnek látszanak, mintha a természet egy Zen-kert építésébe avatkozna bele (az Északi-sark első kutatói egyébként valóban azt hitték, hogy mesterséges képződményeket látnak). A geokriológia világa tele van zengzetes szakzsargonnal - jégdagadás, szoliflukció, termokarszt stb. -, ám mindegyik a fagyás és olvadás éves ciklusával keletkező kőformákkal áll összefüggésben.

Azt hiszem, a Burkan-kaldunon levő "sírok" e szakkifejezések birodalmában a "köves földkörök" kategóriájába tartoznak. Keletkezésük megértéséhez képzeljünk el egy kövekkel borított nyirkos, őszi talajt! Jönnek az első fagyok. Mivel a kő gyorsabban vezeti a hőt, mint a környező talaj, a kő alatt fekvő föld gyorsabban fagy meg, mint a szomszédos talaj. Az újonnan megfagyott talaj kitágul, és a köveket fölfelé nyomja. Akik kertészkednek, tapasztalhatják ezt a jelenséget tavasszal, amikor a virágágyásokat rejtélyes módon ellepik a kövek, ugyanez a folyamat zajlik le a távírószlopokkal Mongólia-szerte; hacsak a póznák nincsenek jó mélyen a talajba ásva, a fagyott altalaj fölemeli, elferdíti és kidönti őket. A különböző méretű kövek különböző sebességgel mozognak, és a közöttük lévő csekély hőmérsékletbeli és tágulási különbségek kifelé és befelé is a perem felé tolják a köveket. Végül is aztán a kövek saját magukat szortírozzák különböző méretű csoportokba. Ahogy a felszínre kerülnek, a szél és az eső eltakarítja a törmelékeket és a magvakat. A végeredmény pedig egyfajta kő szökőkút, mely fölfelé és kifelé hullámzik, végtelenül lassan, és talán - talán, mert évtizedeken keresztül eddig senki sem figyelte meg a folyamatot - egyik alakzatból a másikba formálódik.

A szortírozás nagyobb arányokban is végbemegy. A kőkörök területe mellett egy másik uniformizált térség látható, ahol néhány száz méteren keresztül vöröses színű kövek sorakoznak; ököl nagyságúaktól a szikla méretűekig. Rettegetően nehéz ezen a terepen járni, minden szegély és sarok, tehát gyakorlatilag minden lépés bokaficammal fenyeget. Még ezek a masszív tömbök is mozgásban vannak, itt is, ott is eltolják egymást, kisebb füves köröket, mikroökológiát teremtve, például éppen azon a helyen, ahol most Tümen és Erdene társalog, szemlátomást sokkal inkább az időjárás, semmint a szent környezet geológiai folyamatai miatt aggódva.

A terület távol eső részén egy ovoo helyezkedik el, ugyanolyan éles kövek alkotják. A kilátás lélegzetelállító: a fák között felragyog az odalent kanyargó Bogd csillámló felszíne, a kis folyóé, mely a síkság felé és a 20 kilométerre levő Kuszöb irányába rohan. Jobbra tőlem több száz méteres mélységben egy tó csillog az erdő fái között. Nem éppen családi életre alkalmas hely ez itt, sokkal inkább magányos farkasnak való, aki jól ismeri ezeket a hegygerinceket és völgyhajlatokat, s örökre elrejtőzhet az ellenség szeme elől, számolva azzal, hogy legalább egyórányi járóföldre van ide az első legelő, ahol élelemhez, vízhez juthat.

Elképzelhető-e, hogy valahol itt rejtették el a kán titkos sírját? Lehetséges, noha legalább annyi érv szól ellene is. Egyes beszámolók sík legelőről beszélnek, melyet vágótűző lovakkal tapostattak laposra, és sűrű erdőkről, melyek elrejtik a titkos zónát. Ezt a fennsíkot azonban nehéz lehetett volna lovakkal megközelíteni, a fák pedig igencsak gyéren nőnek a környező ezer négyzetkilométeres térségben.

A gyönyörű természeti katedrális főoltára fölött most hirtelen sötét fellegek tornyosulnak, melyek baljoslatuan közelednek felénk.

- John, ideje mennünk! Jön a köd!

Egy pillanatig tétovázom, aztán követem társaimat. A kövekből formált körök mentén menekülünk lefelé Kamala egykori temploma irányába, hogy minél előbb elérjük a terepjárót. Nem marad kétségem afelől, hogy Dzsingisz szelleme a rendszeres szertartásoknak és az oooknak köszönhetően örökké jelen van, de ami a kán földi maradványait illeti, az az érzésem, hogy a sírkutatóknak laposabb és erdősebb térségben kéne keresgélniük.

És mégis, mindennek ellenére maradnak bennem bizonyos kételyek, részint az állandó szóbeszéd miatt, miszerint egyesek állítólag pontosan tudják, hol található Dzsing-

gisz sírja a Burkan-kaldunon, részint pedig azért, mert Igor de Rachewiltz végkövetkeztetése tökéletesen ellentétes az enyémmel. Hadd idézzek tőle:

"Ezek a kövekből képzett körök nem geológiai formációk, hanem emberi kéz alkotásai. Rengeteg törmelék is található az ásatások környékén, ahogy arra számítani lehetett. Ha a kutatásra több időnk lett volna, biztos, hogy beszédes részleteket tártunk volna fel. Lehetséges persze, hogy egyes sírok üresek; ezért csakis az olyan alapos vizsgálatok, melyeket a Három Folyó kutatócsoport vagy Kravitz úr csapata alkalmazott, tárhatják fel a valódi tartalmat. Ugyanakkor számos kérdésben továbbra is csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Mosolygós álarcuk mögött a mongolok meglehetősen titkolózók, és kommunista miniszterelnökeik, Csojbalszan és Cedenbal idején Dzsingisz tabunak számított, ám néhány kutatónak sikerült kijátszania a rendszert, s bizonyos információkat tovább tudtak adni. Mindezt persze cum grano salisként kell kezelni, bizonyos motívumok azonban mégiscsak felbukkannak, ha az információkat összerakjuk, és összevetjük őket a más forrásokból nyert adatokkal... Dzsingisz és a későbbi uralkodók pontos temetkezési helyét még mindig nem tudjuk csalhatatlan bizonyossággal meghatározni, jómagam azonban biztos vagyok abban, hogy a birodalmi temetkezési hely a hegy alján levő Kamala-szentély és az ovookal borított hegy-csúcs közötti térségben található."

Nos, tehát úgy fest, Rachewiltz dűlőre jutott saját magával, én azonban változatlanul kíváncsi lennék: hogyan lehet a sírokat és a kőköröket összeegyeztetni? Mi van akkor, ha a több száz természetes kőkör között akad egy, amely mégsem természeti képződmény? Hiszen hol is lehetne ügyesebben elrejtteni egy királyi sírt, mint a szent csúcshoz vezető nyitott térségben, ahol azonban lehetetlen különbséget tenni a sok hasonló formájú álsírhely és az egyetlen valódi között? Minden további nélkül el tudok képzelni egy olyan temetési szertartást, amelynek során egy egyszerű sírhelyet mélyen beágyaznak az örök fagyréteg mélységeibe, kőréteggel gondosan beborítják, ugyanolyan durva köveket helyeznek rá, mint amilyenek a többi kőhalmot alkotják, majd a koporsóvivők lovai és a gyászolók addig örlik a felszínt, mígnem senki nem tudja megmondani, hogy a kőrakás emberi kéz műve-e vagy a természet munkája.

Mindez természetesen olyan rejtély, melyet csakis megfelelő régészeti kutatásokkal lehetne tisztázni. Ez azonban óriási vállalkozás lenne; a több száz kőrakást egyenként átvizsgálni, az alattuk levő talajréteget feltárni és eljutni a

valódi sírhelyig; eltávolítani onnan évszázadok lerakódásait és megtalálni a koporsót meg ki tudja, még mi mindent, amit a föld mélye rejt.

Könnyebb lenne persze, ha ismernénk azokat, akik az igazi sír titkát ismerik. Ezzel azonban egy másik, még mélyebb rejtelemhez érünk: a sírt körülvevő titok természetéhez. Sokan állítják: valaki, valahol tudja a valódi helyet. Ahogy Igor leszögezi: "Alapos kutatásokat végeztek, és megtalálták a sírok pontos helyét a hegyen." Mongólia legkiválóbb akadémikusa, Rincshen professzor azt nyilatkozta Igornak, hogy "a térséget már 1970 előtt azonosították". Ugyanezt állítja számos más kutató is. Badamdstól ezt hallottam: "A sír a Burkan-kaldun lábánál helyezkedik el. Hogy pontosan hol, az államtitok." De miféle államtitokról van itt szó? Kik azok, akik ezt az államtitkot őrzik? Senki nem nevezi néven őket; nincs erre vonatkozó törvény, nincs nyilvánosság, mindez csupán mendemondán alapszik. Az államtitok nyilván abból fakad, hogy a sír szent hely, mely különleges védelmet igényel, amely nem csupán a sírral kapcsolatos információkra terjed ki, hanem magára arra a kérdésre is, hogy ilyen információk egyáltalán léteznek-e! Mintha egy tükörcsarnokban lennénk, és egy titkot fedő titokról vitatkoznánk.

Fölkerestem Mongólia legtekintélyesebb történészét, Dalajt. Régi barátság fűz hozzá; állattenyésztési szakértő, aki hat évvel ezelőtt elkísért Góbi sivatagi utamra. Egy háború után épült ulánbátori tömbházban él. Amikor meglátogattam, a hetvenes éveit taposta, de idősebbnek látszott; lényegesen egyfajta kortalan bölcsességet sugárzott. A történelem, vagyis életműve mintha az arcára vésődött volna, s mintha mély zengésű hangjából is az áradt volna. Könyvespolcain régi mongol, cirill mongol, kínai, orosz, japán, koreai, angol nyelvű könyvek sorakoztak - ott volt Owen Lattimore Mongol utazások-ja is, az a könyv, mely a Dzsingisz kán Mauzóleummal kapcsolatban az egyetlen forrásmunkámul szolgált. Kértem, hadd nézhessek bele. Megakadt a szemem a dedikáción: "Dalajnak. Tízéves barátságunk jeléül barátsággal: Owen."

- Ön is ismerte őt? - kérdi Dalaj, és mellékesen a poros sarokba mutat. - Ott van Lattimore fényképezőgépe. Itt hagyta, azzal, hogy majd visszatér. A kivetítőt is. És az öltönyét.

Lattimore 1989-ben halt meg, 89 éves korában, és 1970 óta nem járt Mongóliában. A fényképezőgép, a kivetítő és az öltöny tehát harminc éven át várt rá, hiába.

Amikor a sírra terelem a szót, Dalaj ezt mondja:

- Sokan keresik mostanság Dzsingisz sírját. Én azonban soha nem próbálkoztam ezzel. Szívem szerint nem tehetem.

Eszembe jut Dzsingisz parancsa: ne nyúlj a sírhantomhoz!
És azóta senki sem érintette meg a sírt. Szent hely az,
melyet nem szabadna bolygatni!

Bizonyos szempontból, mondja Dalaj, a sír lényegtelen.
Sokkal fontosabb, hogy Dzsingisz maga valóság; valóság,
mint egy apa.

- Hadd jellemezzem Dzsingisz személyiségét! - mondja a
professzor. - Nagyon nyíltszívű, nagyon okos ember volt,
nem pusztán hős harcos. Mi, mongolok nem örülünk, ha
csak a katonai vezetőt látják benne. Ő istenes ember volt,
olyan ember, akinek közvetlen kapcsolata volt a Kék Éggel.
A mi Dzsingisz kánunk szent földben nyugszik, és hara-
gudna, ha csak katonai szempontból jellemeznénk őt.

De létezik-e a sír? Létezik-e a titkos ismeret a sírról? Egyik
kérdésre sincs válasz, mert jöllehet sokan állítják, hogy a sír
igenis létezik, azt senki nem tudja, ki az, aki pontos ismere-
tekkal rendelkezik róla. Az is lehet, hogy a tudást egy titkos
társaság őrzi, melynek tagjai örök titoktartásra esküdtek, és
(akárcsak Dalaj vagy Badamdas) a szent érinthetlenség
leplével óvják a nemzet alapítóját.

Jómagam azzal szolgálom a titoktartás ügyét, hogy
ragaszkodom kételyeimhez. Úgy vélem, a dupla titok az
ábrándozás és a félelemmel vegyes tisztelet szüleménye.
Olyasmi ez, mint a teveszörcsomó, mely állítólag Dzsingisz
utolsó leheletét őrzi. A kézzelfogható bizonyíték - a test, a
sír, a tudás - felszívódott a ködben, s alighanem örökre el is
sodródik, hacsak a politika és a régészet összefogásából
nem születik egy olyan megoldás, melynek segítségével ez a
tudás újra testet ölthet.

Egy órával azután, hogy a hegyet elhagyjuk, a Kuszöb bari-
kádként magasodik elénk. Erdene teljes bizonyossággal
tudja, hogy a kerülő úton, a mocsáron át nem jutunk cél-
hoz. Nincs más választás, mint nekivágni a meredek, leg-
alább annyira lehetetlen útvonalnak, a folyótól egyenesen föl
a csúcson lévő ovoo felé. Erdene óvatosan előresétál, és
szabályosan megtervezi a "hadműveletet", szemügyre véve a
lapos keréknyomokat, a fűcsomókat és a laza talajt. Nyil-
vánvalóan örült döntésében kezdek némi logikát fölfedezni.
Akik előttünk erre jártak, helyenként érintetlen felületeket
hagytak maguk után; a fűzfabokrokat keményre taposott
gyalogösvény szegélyezi, melyet nem túrtak szét a kocsike-
rekek.

Miközben Tümen és én a lejtőt figyeljük, Erdene a terep-
járóval visszatolat egy mellékösvényen, a sík szakaszon föl-
gyorsít, keményen nekivág az alacsonyabb lejtőnek, majd
szépen elakad, mind a négy keréssel megásva saját maga

sírját. Kiszáll a kocsiból, szemügyre veszi a talajt, s fölméri a helyzetet. Most válik nyilvánvalóvá, milyen bölcsen döntött, amikor a meredek nyomvonalat választotta. Habár tengelyig süllyedt a mocsárba, igazából mégsem ragadt bele a csapdába, a gravitáció segítségével ugyanis viszonylag könnyen kifarolhat belőle. Visszatolat, mint egy rúdugró, fölméri a leküzdendő akadályt, föltúráztatja a motort, majd újra neki lendül a lejtőnek. Megint elakad, kicsivel följebb, mint az előbb; megint szemügyre veszi a talajt, ismét hátratólat, majd az oldalösvény szegélyénél vág neki. Most értem meg az alkalmazott stratégiáját - úgy kombinálni a sebességet az iránnyal, hogy egyik szilárd pontról a másikra tudja ugrasztani a kocsit, minden egyes napégette, megkeményedett fűcsomót bázisként használva a következő elrugaszkodáshoz. Csakhogy minden egyes "bázispontnak" megvan a maga külön alakzata, s minden közbeeső méter lapos keréknyomok kaotikus kereszteződéseiből áll össze. Kétszer nekirugaszkozik, mindkétszer hiába. Aztán hét újabb visszavonulás következik, hét kilövés; a kocsi ide-oda lökődik, kis híján fölborul; elakadás, csikorgó kerekek, tolatás. Az egyetlen dolog, ami reménnyel tölt el, hogy Erdene mindvégig megőrzi egykedvűségét, és az is tagadhatatlan, hogy egyik-másik nekirugaszkodása egy-két méterrel följebb viszi a terepjárót a hegyoldalban.

A tizedik kísérlet maga a csoda. A kocsi kiégett zsombékos, kemény fűcsomót, fűzfabokrot kap el, elvágtazik közvetlenül mellettem, majd eltűnik a dombtetőn. Fél perc a lejtő aljától a csúcsig. Tervezés, önbizalom, ügyesség és lefitymált bátorság ragyogó együttese!

Fölrohanunk a meredeken, hogy csatlakozzunk hozzá. A feszült figyelemtől utoljára az első holdra szállás közvetítéskor merültem ki ennyire. Lehet persze, hogy kissé túlzott érzékenységgel reagáltam, de mentségemül szóljon, hogy az elmúlt három napban az eksztatikus állapotok és a családok hullámvasútján utaztam folyamatosan föl s alá. Nem számít még az sem, hogy az utolsó örült nekirugaszkodásnál a kocsi egyik rugója elpattan. Mint egy félkegyelmű, úgy hebegek elragadtatásomban:

- Csinált valaha is... valaha is ilyesmit?

- Hogyne, sokszor. Huszonhárom éve sofőrködöm.

Vajon két derék kísérőm miért vállalta ezt a kockázatos kalandot? Íme az elméletem: amikor az emberi génállomány kutatói végre eljutnak a mongol génekhez, föl fognak fedezni valami egyedülálló dolgot: egy hűségént, egy olyan mutáció eredményét, mely 4000 évvel ezelőtt lehetővé tette, hogy a pásztorok meghódítsák a legelőket. Ezt a genetikai örökséget aknázták ki Dzsingisz életében és halálában, s földi

maradványai ezért pihennek titkos sírhelyen. Úgy érzem, e sírhely kutatásához a lehető legalkalmasabb társakra leltem. Utódaik, ha egyszer megfejtik a titkot, örökre meg is fogják őrizni azt.

* * *

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Az Örök Ég prófétája

Mindig meglep, ha látom, mekkora hatást gyakorol Dzsingisz mind a mai napig. Ez persze Mongóliában különösen szembeszökő. A nemzeti ünnepnapon az ulánbátori stadion körüli díszfelvonulást természetesen Dzsingisz vezeti - valójában Enhbajar operaénekes, aki a Dzsingiszről szóló filmposz főszerepét játszotta. Lovasok Dzsingisz jakfarkú lobogóit hozzák; feketét, mely a háború, s fehéret, mely a béke szimbóluma. A tíz méter széles, kerekken guruló platóra helyezett birodalmi sátrat ökrök hada vonsoolja. A lelátón élőképekből áll össze a hatalmas Dzsingisz-felirat. Egy helikopter Dzsingisz-lobogót húz maga után. Dzsingisz képmása, Dzsingisz neve mindenütt - a legnagyobb szállodák, egy (német gyártmányú) sör, vodka, ezenkívül kollégiumok, intézetek mind-mind az ő nevét viselik, s persze az újszülöttek is százával kapják a Dzsingisz nevet; egy napon Mongóliát egy új Dzsingisz fogja vezetni. 1962-ben a 800 éves évfordulója körül nagy hűhót rendeztek. Most összetorlódnak a jubileumok. 2002-ben a 840. évfordulót ünnepelték. Csoda lenne, ha kibírnák a 850. évfordulóig felhajtás nélkül. Talán kellene egy születésnap is, mely egyben munkaszüneti nap is lehetne.

Mindez persze nem egyéb "örökségnél", melynek nagyjából annyi köze van az eredeti Dzsingiszhez, mint mondjuk a londoni Tower alabárdos gárdistáinak a saját hagyományaikhoz. Dzsingisz azonban kétségkívül sok szállal kötődik országa és népe jelenéhez: a nemzetet jelképezi mint független politikai entitást, a pásztorkodó nomád életmódot, a zabolátlan individualitást, a tájhoz való kötődést. És ez csak Mongólia. Dzsingisz Kínában is szimbólum, de egészen másfajta értékeké - a kínai egységé és a birodalmi tündöklésé. A két szemlélet, a két jelképrendszer, a két kultúra homlokegyenest szemben állónak látszik, s ami talán ennél is rosszabb: Mongólia szegény, kifosztott, nyomorral küzdő ország, míg Kína majdnem szétrobban a kapitalista ambícióktól. De létezik megoldás, mely túlmutat politikán, gazdaságon és a két ország merőben más fejlődési tendenciáin, s melyhez éppen Dzsingisz manifesztádói adhatnak útmutatást.

Mongóliában Dzsingisznek ma reneszánsza van, ez aligha

vitatható. De vajon így marad-e mindörökké? így kell-e maradnia? Ojún kellően jártas a témakörben. Bátyja, Dzorig Mongólia egyik vezető demokrata személyisége volt: az 1989-es demokratikus mozgalom vezéralakjaként tűnt fel. A politikatudományok fiatal egyetemi előadójaként dolgozott, és nagy szerepe volt abban, hogy az egész politikai bizottság 1990 áprilisában lemondani kényszerült, s megnyílt az út a két hónappal később megtartott békés választások előtt. Dzorigot 1998-ban, 35 éves korában megölték, a merénylőt azóta sem találták meg. A tragédia sokkolta a nemzetet. Dzorig törekeny, mégis elszánt, idealizált alakja bronzba öntve ott magasodik Ulánbátor központjában. Ha Den Barszbold, a szobrász címet adna alkotásának, alighanem "Az elvesztett vezető" címet kellene választania, mert Dzorigot akár mongol Kennedynek is nevezhetnénk. Mégse veszett el minden, hiszen eszméit tovább élte Ojún, aki ma parlamenti képviselő és a bátyja emlékére általa létrehozott alapítvány vezetője, mely demokráciáért, átláthatóságért, emberi jogokért, erkölcsi megújulásért küzd az egyre erősödő korrupció politikai légkörében."

Ojún maga is figyelemre méltó egyéniség, Cambridge-ben geológiát tanult, négy nyelven (mongolul, oroszul, csehül és angolul) beszél, és nagy befolyással rendelkezik saját politikai pártjában. Hatalmas irodája Ulánbátor főterére néz; három kutató asszisztense, a mobiltelefonok diszk-rét trillázása, a dísztelen, rövidre nyírt frizura, az elegáns üzletasszonyi kosztüm, a metsző figyelem és a készség, mellyel kérdéseimre összpontosít - mind-mind hatalomról, státusról, vezetői készségről, félelmetes intelligenciáról árulkodik. Az a fajta hölgy, aki kész arra, hogy teljes fegyverzetét - megjelenését, műveltségét, politikai hátterét - bevesse eszméi szolgálatában. Azt hiszem, fogunk még hallani róla, s érzésem szerint minél többet, annál jobb.

Amikor az irodájába tartok, tüntetők egy csoportja mellett haladok el, akik egy a földprivatizációt lehetővé tevő törvénytervezet ellen tiltakoznak - transzparensükön ez olvasható: "Védjük meg szent földjeinket!" Az új földtörvény főleg a fővárosban és néhány más városban vált időszerűvé, ahol törvényes alapokra lenne szükség a magáningatlanok vételehez és eladásához. Ulánbátorban, ahol a lakosság fele a város peremén még mindig gerekben él, nincs nyilvántartás arról, hogy ki hol lakik és milyen jogokkal rendelkezik, viszont ebből következően nincs se adózás, se szolgáltatás. A törvényt azonban vidéken is alkalmazzák, ahol a föld hagyományosan közös tulajdon. A földmagántulajdon lehetősége forradalmi változásokat hozhat; vannak, akik attól tartanak, hogy az újjgazdag mongolok hatalmas területeket vásárolnak fel, majd eladják külföldieknek, még hozzá a leginkább rettegett kínaiaknak. Ojún azok közé tartozik, akik a vita és az óvatos megfontolás mellett érvelnek - kevés ered-

ménnyel, mert a törvényt másnap elfogadják: gyanúsan gyorsan, úgy vélem, különösen, ha a hosszú távú és beláthatatlan következményeire gondolunk.

Mongólia első számú jelképes alakjáról Ojún így vélekedik: - Zaklatott időszak ez, és az embereknek szükségük van valamire, amibe belekapaszkodhatnak. Korábban szegények voltunk ugyan, de mindenkinek jutott - ha kevés is. És most? Nézzen körül: mit lát az átlag mongol? A társadalom szövete szétszakítva, gyerekek az utcán, korrupció mindennütt. Az emberek egyelőre nem érzékelik a demokratikus változások előnyeit. A demokráciának a nép hatalmát kéne megjelenítenie, ehelyett növekvő szegénységet, munkanélküliséget látunk, szegény s gazdag között egyre nő a szakadék, s nagyon sok ember ma tehetetlenebb és gazdaságilag kiszolgáltatottabb, mint a kommunizmus idején volt. A népesség fele a túlélésért küzd. Azt látják, hogy a nemzet elszegényedik és gyöngül. Érthető tehát, hogy segélykérően tekintenek Dzsingiszre s a történelemnek arra a korszakára, mely az erőt szimbolizálja.

Dzsingisz ereje nemcsak a hódításokban rejlik - folytatja -, hanem az írott törvényeken alapuló közigazgatásban is (igen, a brutális hódítás a mongolokban összefonódik az igazságszolgáltatás eszméjével, hiszen annak hasznát látták). Az elmúlt tíz évben nem volt szigorú szabályozás, nem is lehetett hetvenévnyi egypártrendszer után, amikor hirtelen áttértünk a pluralizmusra. A többpártrendszerben a nézetkülönbség természetes. Nálunk azonban nyoma sincs a lojális ellenzéknek. Ők - többnyire idős emberek - nem értik ezt a politikai küzdelmet, úgy látják, hogy a mongolok egymás ellen harcolnak, és ezzel megosztják az országot. Szerintem ha ma megkérdeznék a mongolokat, mit éreznek, sokaktól ezt a választ kapnák: erősek voltunk hajdanán, miért ne lehetnénk megint azok? Hát nem lenne jobb egy erős elnöki hatalom, Dzsingisz kán valamifajta modern változata? - tennék fel a kérdést. Mem birodalmi ábrándokat jelent ez, de legalábbis a törvények uralmát.

Mi hát a megoldás? Nos vannak, akik az iparosítást szorgalmazzák, a nyugati típusú fejlődést. Azt mondják, urbanizálódni kell; be kell kapcsolódnunk - az elkoptatott frázison Ojún gúnyosan felnevet - a nemzetközi folyamatokba. Van egy projekt, hogy építsünk kétezer kilométeres kelet-nyugati autópályát Mongólián keresztül. Ez lenne a millenniumi út. Csakhogy ez azt fogja jelenteni, hogy iparosított nemzetekkel kelünk versenyre. Tájainkat tönkreteszik, városainkat beszennyezik, üzemeink külföldi kézbe kerülnek.

Van azonban egy másik út is. Azt az erőt kell kamatoztatnunk, mely a városokon kívül, a talpunk alatt található. Hiszek benne, hogy versenyképességünk három dologban

rejlik: vidéki tájainkban, nomád életmódunkban és nyersanyagforrásainkban. Dzsingisz tisztában volt az első kettővel - legelőink, hegyeink, sivatagjaink szépségével és tisztaságával, a vándorló életmódban és az állattenyésztésben rejló szabadsággal. Vissza kellene tehát fordulnunk a vidéki gazdálkodáshoz, az eredethez; visszanézni, hogy aztán előretekinthessünk. És ebből a szempontból Dzsingisz mint jelkép tökéletesen érvényes.

Ez persze nem azt jelenti, hogy ellenzem a fejlődést. Mi gazdag ország vagyunk. A Góbi hajdanán egy óceán szélén feküdt, és mint geológus jól tudom, hogy ilyen térségekben igen érdekes dolgok találhatóak. Épp a közelmúltban fedeztünk föl hatalmas vörösréz- és aranylerakódásokat. A gondunk az, hogy hiányzik az infrastruktúránk. De nagy értékű készleteink vannak, ritka és drága ásványok, melyek viszonylag csekély infrastruktúrát követelnek, és kiaknázásuk nem teszi tönkre tájainkat gyárakkal és utakkal.

Szükségünk van gazdasági erőre - állatállományunkból, pusztai turizmusunkból, nyersanyagkészletünkéből -, hogy politikai létünket megalapozhassuk. Igen, ezek komoly dolgok. Két hónappal ezelőtt Pekingben jártam a Külföldi Tudósítók Klubjában, és egy fiatal újságíró a következőt mondta nekem: "Felemás érzéseink vannak Mongóliával kapcsolatban, hiszen Mongólia Kína része!"

Ó, Kína: a mumus, a kísérteties óriás, ahol Dzsingisz a múltból fakadó erő és a jövőbeli önbizalom szimbóluma! Eszembe jutnak a célzások, melyeket Kína történelmi határokkal kapcsolatos nézeteiről hallottam, és persze a fejlemények, melyek mindezt alátámasztják. Tibetet erőszakosan visszaterelték a karámba. Mongóliát elcsenték előlük az oroszok, még a forradalom előtt, és e "fölháborító csalárdság" megerősítést kapott egy népszavazás által, még hozzá nem is a kommunisták, hanem a legyőzött és korrump nacionalisták egyetértésével. Így aztán azok szemében, akik "történelmi" Kínáról beszélnek, van mit helyrehozni, s ha ez a "korrekció" megtörténik, akkor annak természetesen Dzsingisz nevében kell végbemennie, hiszen az ő örökösei egyesítették a régi Kínát, ő maga pedig egy kínai dinasztia alapítója, még hozzá azé a dinasztiaé, mely az új Kína alapjait megvetette. Ezt a Kínát most a kommunisták próbálgatják végső formába önteni. A Kínai Kommunista Párt átvett ugyan bizonyos kapitalista módszereket, de még mindig központosított hatalmat gyakorol, és nem úgy fest, hogy lazítana a gyepplőn vagy változtatni kívánna azokon az álláspontokon, melyek a "valódi" kínai területekre vonatkoznak. Mély áramlatok dolgoznak itt, és a mélyben hatalmas erők csapnak össze, miközben mindebből alig látszik valami a nyilvánosság előtt, ahol az egyéni életek és a politika változásai éppen csak fodrozzák a felszínt.

Egy évszázaddal ezelőtt egy brit geotörténész, Sir Halford Mackinder előhozott egy intellektuális vesszőparipát, s bevezette az "ország szíve" elnevezést. Belső-Ázsiát értette ezen. "Ő, aki az ország szívét uralja, az egész világnak parancsol" - írta. Nos, ez nem egészen így van. De tompítsunk egy kicsit ezen a túldramatizált megállapításon, és a "világ" szót helyettesítsük az "Eurázsia" megjelöléssel! Ezzel már sikerül megragadnunk valami lényegeset - ha nem is szó szerint vehető igazságot, mert Euráziát valójában senki sem uralta. Ám egy kétségtelenül létező történelmi tendenciát tetten érhetünk, melyet a legvilágosabb formában Dzsingisz és utódai testesítettek meg. Idővel az új technológia, főleg a puska feltalálása a nomád hadseregeket elavulttá tette. A letelepedett kultúrák kerültek fölénybe, melyek ugyancsak versengtek az "ország szívéért". Kína, Oroszország és Japán egyaránt a központi terület szívének tekintette Mongóliát, stratégiai kulcsfontosságúnak, s ennek folytán évszázadokon át zajlott a harc a térség fölötti dominanciáért. Kína 1379-től 1911-ig uralta a területet; aztán jött Oroszország fölemelkedése, Kína bukása és a névlegesen független Mongólia, mely egyértelműen az orosz érdekszférához tartozott. 1990-ben aztán a szovjet birodalom szétesett, Kína viszont minden jel szerint újjáéled. Manapság viszont a geográfiai központra alapozott katonai túlsúly elvét idejéltmúlttá tette a légierő; Amerika Közép-Ázsiából, Irakból és a Perzsa-öbölből is támadhatja Afganisztánt. De nemcsak a hadviselésről van itt szó, hanem egy lassú átalakulási folyamatról is; a kulturális dominancia érvényre jutásáról, melynek háttérében egyfelől katonai erő, másfelől a tőkés nagyvállalatok benyomulása rejlik.

Milyen helyzetbe hozza ez Mongóliát és Dzsingisz örökségét? Különösen uralkodó helyzetbe és vagy különösen veszélyesbe! Annyi bizonyos, hogy mindkét esetben újra kell gondolni a nemzet karakterét és Dzsingisznak a világban elfoglalt helyét. "Az ország szíve" elmélet mai változata szélesebb geopolitikai összefüggésekben vizsgálja a kérdést, már csak azért is, mert a közelmúlt történelmét és a közeljövő fejleményeit a civilizációk versengésének függvényében ítéli meg. Ennek az elméletnek egyik népszerű és nagy hatású érvrendszerét Samuel Huntington fogalmazza meg, aki azt állítja, hogy a civilizációk versengésének kilenc szereplője van.

A nyugati birodalom terjeszkedésének az Egyesült Államok a fő mozgatója, Nyugat-Európa pedig (jelenleg) része ennek a folyamatnak. A második szereplő az iszlám, a harmadik Kína, a negyedik az ortodoxia (értsd: Oroszország); a többiek pedig: Latin-Amerika, a hinduizmus, a buddhizmus és Japán. A kilencből kettő - a Nyugat és az iszlám - már összecsapott. Nem árt komolyan venni egy másik nagyhatalom nyomását, nevezetesen Kínáét, mely népességével az

emberiség csaknem egynegyedét öleli föl. Ahogy a birodalmak terjeszkedni próbálnak, ugyanezt teszik a civilizációk is, és az érintkezési felületeiken elkerülhetetlenné válik az ütközés. Nézzük csak Oroszország és Kína belső-ázsiai példáját! Huntington egy korábbi orosz védelmi miniszter, Pavel Gracsov szavait idézi: "A kínaiak azon vannak, hogy békés hódításokat hajtsanak végre az orosz Távol-Keleten." Majd hozzáteszi: "Kína fejlődő kapcsolatai Közép-Ázsia korábbi szovjet köztársaságaival súlyosan megterhelhetik az orosz-kínai kapcsolatokat. Kína terjeszkedése könnyen katonai jellegűvé válhat, amennyiben Kína úgy dönt, hogy kísérletet tesz Mongólia visszaszerzésére."

Pillanatnyilag mindez pusztán elmélet, melyről nyugati szobatudósok hangzatos geopolitikai vitákat folytathatnak.

Sokkal kevésbé elméleti kérdéstről van szó azonban Kínán belül, ahol sokan gondolják úgy, hogy Kína még mindig nem teljesedett ki, hogy a "valódi" Kína azzal a birodalommal azonos, melyet Dzsingisz örökösei kormányoztak, s hogy Dzsingiszben az egyetlen olyan kínai uralkodót kell csodálni, aki Európát megszállta, és ez az uralkodó: győzött! És ugyancsak nem pusztán elméletről van szó akkor, amikor érzékeljük azt a zsigeri gyűlöletet, melyet a mongolok táplálnak hajdani uraikkal szemben, akiktől alig egy évszázaddal ezelőtt szabadultak meg, s akiknek utódai üzletemberek képében folyamatosan keresik a lehetőségeket a korábbi gyarmaton.

Lehet persze, hogy mindebből nem lesz semmi. Vagy az is lehet, hogy a változásokat kölcsönös jó szándékkal és közös haszonnal sikerül véghezvinni. Csakhogy Dzsingisz birodalmi központjának a fele, az a rész, mely a Góbitól délre esik, már fölszívódott, és a hagyományos életformából turistabóvli lett. Nincs kizárva, hogy a térség másik fele is erre a sorsra jut. Ehhez nem kell háború. Elég a kereskedelmi nyomás és a lassú gyarmatosítás. A sors különös iróniája lenne, ha a gazdálkodók és a városi emberek átvinnék a nomád pásztorok megmaradt központi területeit; ha ugyanis ez megtörténne, akkor bizonyosan Dzsingisz kán nevében tennék meg, vagyis annak az embernek a nevében, aki Mongóliát Kína részévé tette! És ha a mongolok ellenállnak a nyomásnak, akkor ezt Dzsingisz nevében fogják tenni, vagyis annak az embernek a nevében, aki Kínát Mongólia részévé tette!

Van azonban egy ennél is fonákabb dolog, különösen a nyugatiak szemében, akik Dzsingiszben többnyire csak az öldöklő barbárt látják. Bármilyen formában történjék is a két civilizáció ütközése, könnyen lehet, hogy a folyamat megint csak Dzsingiszre hivatkozva menne végbe, hiszen ő nemcsak két különböző nép politikájának és kultúrájának a megtestesítője, hanem spirituális jelkép is; a megbékélés és

a szemben állók egységesítésének a jelképe.

Mongóliában tapasztalható egyfajta spirituális vágyakozás, ami aligha magyarázható csupán a keresztény szekták új keletű virágzásával vagy a buddhizmus újjászületésével. Ahogy Ojún fogalmaz:

- Sokkal nagyobb a szabadság, de a vallás hatalmas újjászületése mintha leértékelődne. Vegyük csak az ovookat: a khadagok (hosszú selyemszalagok, melyek az ovookat díszítik) régen elég ritkák voltak: nagyszüleim otthonában egy volt talán vagy kettő; most minden tele van velük, az ovookat meg elborítják a bővlik. Úgy fest, hogy ez a fajta valóságosság eléggé felületes. Az embernek az az érzése támad, hogy a vallási újjászületés valahogy nem az igazi.

Van azonban egy vallás, mely iránymutatást és hitelességet is kínál. Ennek a szíve a Dzsingisz kán Mauzóleum, mely kezd egy sajátos hitéleti tevékenység központjává válni. Több szinten működik ez a rendszer; a korai kereszténység hittételeit visszhangozza, s ezt kombinálja saját történelmi hagyományaival, szertartásaival és belső lelki küzdelmeivel. A Dzsingisz-kultusz egy napon talán képes lesz elszakadni attól az eretnek nézettől, miszerint Dzsingisz az Ég Fiaként inkább isteni, semmint emberi lény, s nem kell tovább elkeseredett vitákat vívnia e kettős természet kiegyensúlyozásáról. A szekta számára többről van szó, mint pusztán a ceremóniáról és rituáléről. A közösség saját spirituális célkitűzésekkel rendelkezik, melyeket saját teológusa, Saraldal formált meg, akinek nevét a mauzóleumnál hallottam először. Ő a szerzője Az Örök Ég hatalma című műnek, mely Dzsingisz félisteni eredetét magyarázza.

Saraldalal személyesen Ulánbátorban találkozom egy Dzsingisz kánról szóló konferencián. A szálloda teázójában hoz össze minket. Erdene, az állattenyésztő szakember, s a teológust nyomban faggatni kezdem Dzsingisz isteni voltának megítéléséről. Eltávolodva a rituálétól és az egymásnak ellentmondó mítoszoktól, máris egy másik univerzumba csöppenek: a teológia és a filozófia világába. Saraldal kezdetben túlzottan nem lelkesedik a társaságomért. Nyilvánvaló, hogy darhatként nemzedékek óta vérében hordozza a vallásos tiszteletet, és nem szíveli a magamfajta alakokat, akik némi tudást színlelve ilyesmibe ütnek az orrukat.

Amikor arról kérdezem, hogy vajon az Úr Kertje valaha is összekapcsolódott-e a csodákkal, Saraldal kimondottan ingerültté válik.

- A Dzsingisz kán-tisztelet módot ad nekünk, hogy az Örök Éggel találjunk kapcsolatot.

- Úgy érte, hogy ő egyfajta közvetítő? - Saját tapasztalataimhoz próbálok megfelelő kifejezést találni. Vajon a Dzsingiszhez mondott imádság összehasonlítható-e a keresztény istentisztelettel, pontosabban egy szent szobrához mondott fohással? A hívő egy szoborhoz imádkozik, valójában azonban egy láthatatlan szenthez, és az jelenti a kaput Istenhez.

- Igen, három szint létezik - mondja, s igyekszik higgadságot erőltetni magára. - Nézze, az Örök Ég-Filozófia alapvető tanétele, hogy mi itt a Földön az Örök Ég, vagyis a kilenc bolygónk rendszerének részei vagyunk. Vannak, akik azt állítják, hogy mi, emberi lények az élet hierarchiájának legfelsőbb fokán állunk. Ez biológiai értelemben lehet, hogy igaz, de filozofiailag az Örök Éghez tartozunk. Ha azt hisszük magunkról, hogy a hierarchia csúcsán állunk, azzal elkülönülünk az Örök Égtől. A mi feladatunk az, hogy a teremtéssel újraegyesítsük magunkat. Ez az, amit az emberek manapság nem méltányolnak.

- Így tehát ha valaki Dzsingisz kánhoz imádkozik, az Dzsingiszten keresztül valójában az Örök Éghez intézi fohását?

- Valahogy így. De közvetlenül is lehet az Örök Éghez imádkozni. Nézze, három alkotóeleme van szó: Örök Ég, az Örök Ég hatalma és alávetni magunkat az Örök Ég akaratának.

Ezt már nehezen követem. A Szentháromság tana mindig zavarba hozott.

- A keresztények azt vallják, hogy Isten hármasság: Atya, Fiú, Szentlélek.

- Vannak hasonlóságok. De az Örök Ég hatalma valóságos. Ezt a hatalmat az ember maga is láthatja, érzékelheti. Ebben van a különbség. Dzsingisz tudta, hogy minden élőlény ereje az Örök Égből fakad, s ő ezt a hatalmat képes volt népe irányítására használni. Ezt a hármasságot jelzi három nemzeti sportunk: a birkózás, a lovasverseny és az íjászat. Erős test, lovastudás, pontos célzás. E három dologgal hódítottuk meg a világot.

De az, hogy a hatalmat ilyen módon használtuk, nem az Örök Ég igazi akaratát tükrözte. Hódításaink közben rájöttünk, hogy nem így kellene élni: szenvedést okozva másoknak. Amikor eljött az ideje, felismertük, hogy a harcot abba kell hagynunk, s helyette meg kell tanulnunk szép szóval élni. A sportban ma nem a harcot látjuk, hanem a lélek erősítését, hogy szavakkal közeledhessünk egymáshoz.

- Mit jelent ez a ma számára?

- Önmagunk felfedezésén munkálkodunk. Azt hiszem, sok minden van még, amit mi, mongolok nem értettünk meg a Titkos történetből. Szavak, dolgok még tisztázásra várnak. Ha többet megértünk ezekből, akkor fölfedezhetünk egy filozófiát, mely az egész világon segíteni fog.

Saraldal kezd belemelegedni a témába, megfeledkezik rólam, s most már csak mongol honfitársának, Erdenének magyaráz.

- A mai világnak nincs életfilozófiája! Ma mindenki tudományról beszél, de a tudomány csak a dolgok felszínét látja. A tudomány nukleáris fegyvereket gyárt - ostoba fegyvereket, melyeket a készítő nem használhat, hiszen saját magát is elpusztítja vele! A világ vezetői ezeket a fegyvereket megfélemlítésre használják, de ezzel nem tudják megakadályozni, hogy az olyan alakok, mint Bin Laden, azt tegyenek, amit akarnak. Mindenki megfeledkezett az Örök Ég hatalmának létezéséről.

Ez lenne a mauzóleum igazi rendeltetése - megértetni nemcsak a mongolokkal, de mindenki mással is, hogy hol a helyünk az univerzumban.

Nem számít, hogy a tárgyak eredetiek vagy sem. Ami igazán fontos, az az Örök Éggel való kapcsolat. Ebben az értelemben, ahogy a könyvemben írom - Saraldal a nyomaték kedvéért rámutat az oldalra - "Dzsingisz kán lelke bennünk él!" Az Örök Ég alkotott minket. Ha követjük az utat, mindannyian örökkévalók leszünk.

Valószínűleg nagyszabású látomás ez. Nehezen tudom elképzelni, de ha világszerte papok sokasága terjesztené az ígét, ha kutatócsoportok és békeintézetek alakulnának az új hit jegyében - vagyis ha Saraldal üzenete tovaterjedne -, akkor minden bizonnyal lennének olyanok, akik azt tanítanák, hogy Dzsingisz élete az első vonal volt azon a diagramon, mely nyolc évszázadon át az alábbi meglepő következtetéshez vezetett. Az erőszak, még ha kezdetben sikerre vezet is, végső soron megbukik, és a konfliktusokat csak békés eszközökkel lehet megoldani.

Dzsingisz nagy átváltozásaiban alighanem éppen ez a legkülönösebb: a "tetűlétben leledző" lényből ott fenn, a hegyen hogyan lesz világhódító; halála után a legendás hadvezér miként válik félistenné, és végül, ahogy most látjuk: hogyan magasztosul az egyetemes együtthangzás jelképévé?

Vége!

* * * * *

